

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**BÜKKSZENTKERESZT – EGY MAGYARORSZÁGI
SZLOVÁK KÖZSÉG – LAKOSAINAK KÉTNYELVŰSÉGE
ÉS A BENNE RÖGZÜLT VILÁG NYELVI KÉPE**

Császári Éva

2011

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Császári Éva

**BÜKKSZENTKERESZT – EGY MAGYARORSZÁGI
SZLOVÁK KÖZSÉG – LAKOSAINAK
KÉTNYELVŰSÉGE ÉS A BENNE RÖGZÜLT VILÁG
NYELVI KÉPE**

Nyelvtudományi Doktori Iskola

*Dr. Bańcerowski Janusz DSc, egyetemi tanár a Nyelvtudományi Doktori
Iskola vezetője*

Szláv nyelvtudomány Doktori Program

*Dr. Bańcerowski Janusz DSc, egyetemi tanár a Szláv nyelvtudomány
Doktori Program vezetője*

A bizottság tagjai és tud. fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Nyomárkay István CMHAS., professor emeritus

*Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Bańcerowski Janusz DSc., egyetemi tanár
Dr. Borbély Anna DSc.*

A bizottság titkára: Dr. Tuska Tünde PhD.

*A bizottság további tagjai: Dr. Gyivicsán Anna CSc., egyetemi tanár
Dr. Fedoszov Oleg*

Témavezető: Dr. habil. Zsilák Mária, PhD., egyetemi docens

Budapest, 2011

TARTALOM / OBSAH

1. BEVEZETŐ / Úvod	5.
2. BÜKKSZENTKERESZT (ÚJHUTA) / BükkSZentkereszt (Nová Huta)	7.
2.1. BükkSZentkereszt – a település létrejöttének tényezői / BükkSZentkereszt / Nová Huta - Faktory vzniku lokality	7.
2.1.2. Településtörténet – kronológiai áttekintés (különös tekintettel a szlovákok betelepülésére) / <i>História obce – chronologický prehľad (so zvláštnym zreteľom na osídlenie Slovákov)</i>	11.
2.2. BükkSZentkereszt helye a magyarországi szlovák települések rendszerében / Miesto obce BükkSZentkereszt / Nová Huta v systéme slovenských lokalít v Maďarsku	17.
2.2.1. BükkSZentkereszt etnokulturális képe / <i>Etnokultúrny obraz BükkSZentkeresztu / Novej Huty</i>	18.
2.2.2. A szlovák jelleg megőrzésének fórumai ma / <i>Inštitúcie ochrany slovenského rázu v súčasnosti</i>	25.
2.2.3. BükkSZentkereszt szlovák nemzetisége a népszámlálási adatok tükrében / <i>Slovenská menšina v BükkSZentkereszte v zrkadle sčítania ľudu</i>	30.
3. BÜKKSZENTKERESZT SZLOVÁK NYELVJÁRÁSA / Slovenský dialekt v BükkSZentkereszte	33.
4. A KULTÚRA ÉS A NYELV KAPCSOLATA / Vzťah kultúry a jazyka	53.
5. A BÜKKSZENTKERESZTIEK KÉTNYELVŰSÉGE / Dvojazyčnosť obyvateľov obce BükkSZentkereszt	63.
5.1. A kétnyelvűség megnyilvánulásai / Dôkazy dvojazyčnosti	69.
6. A NYELVBEN RÖGZÜLT VILÁGKÉP / Jazykový obraz sveta	72.
6.1 A hagyományos foglalkozások szóképe mint a nyelvben rögzült világkép szegmense / Lexika tradičných remesiel ako súčasť jazykového obrazu sveta	76.
6.1.1. Megszűnt iparágak, foglalkozások: üveggyártás, vasgyártás, fuvarozás / <i>Zaniknuté remeslá: výroba skla, železiarstvo, furmančenie</i>	77.
6.1.2. Fakitermelés, erdőművelés, gyűjtögetés / <i>Ťažba dreva, pestovanie lesa, zber plodov lesa</i>	87.
6.1.3. Hagományos kismesterségek: szénégetés, mészégetés / <i>Tradičné remeslá: pálenie dreveného uhlia, pálenie vápna</i>	101.

6.2. Bükkszentkereszti sajátosság: a nevek rendszere, névmagyarosítás / Miestna svojráznosť: systém mien a prezývok, pomad'arčenie priezvisk 110.

6.3. Ember és környezete / Človek a jeho okolie 119.

6.3.1. Földrajzi nevek, a település részeinek elnevezései, dűlőnevek 119.

/ Pomiestne názvy, pomenovania častí dediny, okolitých vrchov, chotárných názvov

6.3.2. A népi orvoslás mint nyelvben rögzült világkép verbális és nonverbális kifejezőeszköze / *Ludové liečenie ako verbálny a neverbálny prostriedok jazykového obrazu sveta* 130.

6.3.3. Népi táplálkozás / *Ludové stravovanie* 156.

7. A NYELVBEN RÖGZÜLT VILÁGKÉP SPECIFIKUMAI A SZELLEMI KULTÚRÁBAN / Špecifiká jazykového obrazu sveta v duchovnej kultúre 174.

7.1. Jeles napok / *Kalendárne obyčaje* 174.

7.2. Hiedelemvilág, mitikus lények / *Poverový svet, mýtické bytosti* 192.

7.3. Népi vallásosság / *Ludová religiozita* 210.

7.4. Kétnyelvű történetek / *Dvojazyčné príbehy* 223.

8. ÖSSZEGZÉS, KITEKINTÉS, KÖVETKEZTETÉSEK / Zhrnutie, perspektívy, závery 226.

9. SZLOVÁK NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓ / Zhrnutie v slovenskom jazyku 230.

10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS / Poďakovanie 232

11. FELHASZNÁLT IRODALOM / Použitá literatúra 233.

12. KÉPEK, ÁBRÁK, DOKUMENTUMOK, TÉRKÉPEK JEGYZÉKE / Zoznam fotografií, dokumentov a máp 243.

13. MELLÉKLETEK / Prílohy 244.

14. ADATKÖZLŐK / Informátori 292.

15. SZÓSZEDET / Slovník 294.

1. BEVEZETŐ

Dolgozatom **témája** a bükkszentkereszti szlovák nyelvjárás mai állapotának bemutatása különös tekintettel a kétnyelvűség és a nyelvben rögzült világkép specifikumaira. A doktori disszertáció néprajzi és kulturális helyzetjelentés, ugyanakkor nyelvészeti elemzés is egyben, ugyanis a természetes nyelv az ember intellektuális vívmányait rögzítő, dokumentáló mechanizmus.¹ Ezeken a szellemi és bizonyos szempontból anyagi vívmányokon (a hagyományos foglalkozások szókincese, a névmagyarosítás és gúnynévadás jelensége, a helyi dűlőnevek specifikus volta, a népi orvoslás, a népi vallásosság és a hiedelemvilág rekonstruálása), tehát a nyelv funkcionális rétegein keresztül szeretném bemutatni a bükkszentkereszti szlovák kisebbség sajátos kultúrachívumát: a közösség anyagi és szellemi tapasztalatát, az objektív valóság interpretációját.

A téma kiválasztásában leginkább az motivált, hogy szülőfalum, Bükkszentkereszt szlovák nyelvjárása mára a nyelvcseré azon szakaszába került, amikor a családi nyelvhasználatban csak a többségi nyelvet, jelen esetben a magyart, beszélik. A kisebbségi nyelvhasználat csupán egy szűk rétegre, a legidősebb korosztályra jellemző. Riasztó volt látni, hogy Sipos István monográfiája² megjelenése óta az öt vizsgált település közül kettőben (Ómassán és Hámorban) teljesen bekövetkezett a nyelvcseré, de Répáshután, Bükkszentkereszten és Bükkszentlászlón is nyelvhalál közeli állapotba került a helyi szlovák dialektus.

Célom, hogy megörökítem ezt az archaikus, átmeneti típusú magyarországi szlovák nyelvjárást, amely nem azonos egyetlen szlovákiai nyelvjárási alcsoporttal sem.³ Megkísérlem rekonstruálni a nyelv funkcionális rétegeit és az általuk közvetített nyelvi világképet.

Tudományos feltevésem az, hogy a bükkszentkereszti szlovákok nyelvjárása kisebbségi pozícióban, a kétnyelvűség feltételei mellett sajátágosan tölti be kognitív és kommunikatív funkcióját és a nyelv funkcionális rétegződéseiben tükröződnek a közösség nyelvben rögzült világképének specifikumai.

---

¹ Bańcerowski Janusz: *Néhány megjegyzés a „természetes nyelv” fogalmának értelmezéséhez*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság meta képe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 17-20.

² Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. A Bükk-hegység Huta és Hámor településeinek szlovák nyelvjárástörténete.

³ Fügedi Erik-Gregor Frerenc-Király Péter (szerk.): *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest – Budapest, 1993. 11.

Kutatásomat a szóban forgó nyelvjárás nyelvészeti szempontú vizsgálatára alapoztam, amellyel a nyelvhasználat változásait és az interferencia-jelenség jellegzetességeit szándékoztam rögzíteni.

Tudományos vizsgálatom döntő többségében saját gyűjtésemre alapul, de felhasználtam Jozef Štolc, Sipos István, Zsilák Mária és Krupa András⁴ Bükkszentkeresztben lejegyzett nyelvjárási anyagait is. Az adatgyűjtés módját résztvevő megfigyelés és magnetofonos gyűjtés képezte. A beszélgetések részben konkrét témakör köré csoportosultak, de nagyon sok esetben spontán módon zajlottak. Figyelemmel kísértem és lejegyeztem a hétköznapi érintkezések nyelvhasználati jelenségeit különös tekintettel a kódváltás és a nyelvi interferencia jelenségeire.

Az adatközlők többsége a legidősebb korosztályból került ki, mert a helyi dialektust folyékonyan már csak az említett generáció beszéli. Az interferencia-jelenségeket a fiatalabb nemzedék körében a mindennapi társas és családi érintkezések során volt alkalmam megfigyelni.

A doktori disszertáció foglalkozik a település létrejöttének tényezőivel, kronológiailag áttekinti a falu történetét, belehelyezi Bükkszentkeresztet a magyarországi szlovák települések rendszerébe.

Részletesen bemutatja a bükkszentkereszt-i szlovák nyelvjárást, a kultúra és a nyelv kapcsolatát.

Tárgyalja a bükkszentkeresztiek kétnyelvűségét és nyelvben rögzült világképét a hagyományos foglalkozások szókincse, a nevek rendszere, a névmagyarosítás, ember és környezete, valamint a szellemi kultúra kiterjedt kontextusában.

A doktori értekezés a leendő nyelvjárási szótár alapjául szolgáló szövszedettel zárul.

---

⁴ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. A Bükk-hegység Huta és Hámor településeinek szlovák nyelvjárástörténete. Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 453-457.

Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztéről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 491-511.

Zsilák, Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 85-93.

Žiláková, Mária: *Z ľudového liečenia Novej Huty (Bükkszentkereszt)*. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 11. 1995. 123-134.

Žiláková Mária: *Bukové hory: Nová Huta (Bükkszentkereszt)*. In: *Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 164-173.

Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.) 2011. Megjelenés alatt.

2. BÜKKSZENTKERESZT (ÚJHUTA)

2.1. Bükkszentkereszt – a település létrejöttének tényezői

Bükkszentkereszt (Újhuta) település létrejöttében számos természetföldrajzi, történelmi és gazdasági (gazdaságtörténeti, gazdaságföldrajzi) tényező játszott szerepet.

1) Természeti-földrajzi tényezők:

A község elhelyezkedése:

Bükkszentkereszt a Bükk hegység keleti részén, az Eger-Miskolc közötti főútvonal mentén, a hollóstetői elágazástól 4 kilométerre található. A település hegyek által körülzárt 600 m átlagmagasságú völgykatlanban fekszik. A község Magyarország egyik legmagasabban fekvő települése. Tiszta, gyógyhatású levegője több betegség gyógyulását segíti elő. Az első világháború után olyan gyógyhelynek minősítették, amelynek klímája a vérszegénység előkürájára alkalmas. Ezeken kívül a tüdőcsúcshurutos, duzzadt hilusmirigyű, illetve az ideges és kimerült betegeknek is ajánlották a hegyi falu levegőjét.⁵

1. kép: Újhutai képestap

⁵ Dr. Mandel Dezső: Újhuta gyógyhatásai. In: Újhuta. Évszám nélkül. 5-6.: „A bükkszentkereszti klíma a betegségek azon csoportjára nyújt enyhülést, gyógyítást, amelyet a pajzsmirigy kóros működése hoz létre. Ezekre azelőtt a Tátrában kerestek gyógyulást... Újhuta = Bükkszentkereszt e vonatkozásban a Tátra végső déli nyulványa, ezért több Basedow-kórban szenvedő esetében értek el kedvező eredményeket. A tünetetek visszafejlődnek, a pajzsmirigy megkisebbedik, a betegek izgatottsága megnyíhul. A felfokozott anyagcsere visszatér a normális szintre, ezzel párhuzamosan megindul a betegek súlyszaporulata.” „A másik betegcsoport, amelyre Bükkszentkereszt gyógyhatása érvényesül, az asthma bronchiale. Mandel főorvos tapasztalata szerint súlyos légzési nehézségekkel küzdő beteg pár óra alatt megnyugszik, léegzete egyenletessé válik, a hurutos tünetek visszafejlődnek, a köhögés csillapszik, a tüdő táguata megszűnik... Subalpin gyógyhelynek minősítette... A főorvos olyan következtetésre jutott, hogy a klíma kedvezőbb a tátrai zord időjárásánál...” Dr. Horváth Béla: *Bükkszentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben*. In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet. Miskolc, 1989/90. 9-10.

Közetfelépítése:

A település hegyei: Kis -Dél, a Somos -bérc, a Nagy – Ivács , a Galuzsnya – tető és a Bagoly-hegy *mész*kő és részben dolomitkőzete 210-240 millió évvel ezelőtti hullámzó tengerben halmozódott fel. A kőzetek repedéseit a híres bükk-szentkereszti mészelés alapanyagát biztosító *kalcit*erek töltik ki.⁶

Források, felszíni vízfolyások, víznyelő helyek:

Az egyetlen felszíni vízfolyás, a Som patak, a 19. század közepére teljesen elapadt. A közelben mindössze három víznyelő hely található: a Hősök forrása, Orosz kút és a Hollóstetői forrás. Az ivóvizet a vezetékes vízhálózat kiépítéséig csak két ásott kút szolgáltatta. A megfelelő vízenergiát biztosító felszíni forrás hiánya miatt az üveggyártás nyersanyagainak előkészítéséhez nélkülözhetetlen törőmalom működése nem volt megoldott. A falu történelme során nagy gondot okozott a vízhiány, amelyre végső megoldást az 1950-es években kiépített vízhálózat hozott.⁷

Éghajlati adottságok:

Bükk-szentkereszt hőmérsékleti viszonyai mentesek a szélsőségektől, Magyarország hideg telű nedves és mérsékelt nedves körzeteihez tartozik- tele hosszú és hideg, nyara hűvös. A telek kiválóan alkalmasak a téli sportok űzésére (sízés, szánkózás, snowboard, lovas szán, sífutás) és versenyek rendezésére, ami az idegenforgalom élénkítésében játszik komoly szerepet.⁸

A település flórája:

Természetes növénytakaróját a változatos és tagolt közetfelépítés következtében többféle növénytakarulások- tölgyesek, gyertyános-tölgyesek, bükkösök - alkotják. Igazi jellegzetességek a 600-700 méter magasságban megjelenő gyertyános-bükkösök, továbbá a körisek, juharok, szilek, s kisebb foltokban a telepített erdei-, luc- és vörösfenyők. Gazdag növényvilágát a magas hatóanyagú gyógynövények teszik teljessé. A kiváló minőségű gyógynövények és a belőlük készített gyógyteakeverékek a bükk-szentkereszti Gyógynövényházban kaphatók. A jól működő vállalkozás számos embernek ad kereseti lehetőséget.

---

⁶ Veres László: *Bükk-szentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* Budapest, 2000.8.

⁷ Veres László: *Bükk-szentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza,* Budapest, 2000. 10-11. Dr. Horváth Béla: *Bükk-szentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben.* In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet. Miskolc, 1989/90. 2-3. *Bükk-szentkereszt monográfiája.* (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükk-szentkereszt, 2001. 26.

⁸ Veres László: *Bükk-szentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* Budapest, 2000. 11-13.

Fauna:

Állatvilága bővelkedik nagyvadakban: szarvas, őz, vaddisznó, muflon, róka. mellettük szép számban előfordulnak kisebb emlősök, például: mókusok, pelék, denevérek, sünök, menyétek, cickányok, stb. Gazdag a madár- és a rovarvilága is, a kétélűeket a szalamandra képviseli.⁹

2) *Gazdaságföldrajzi és gazdaságtörténeti tényezők:*

A község kialakulását és fejlődését elősegítő legfontosabb gazdaságföldrajzi és gazdaságtörténeti tényezők közé az *üveggyártás, erdőgazdálkodás és idegenforgalom* sorolható, amelyek szoros kapcsolatban állnak egymással, továbbá a *hegyvidék és az alföld közötti sokoldalú gazdasági együttműködés*, valamint a *vasipar* kialakulása, amely a 19. század második felétől, de főként 1945 után gyakorolt nagy hatást Bükkszentkereszten fejlődésére.

Üveggyártás:

Az *üveggyártás* tekinthető elsődleges településfejlesztési tényezőnek, hiszen ennek az ipari tevékenységnek köszönhetően születtek meg a bükki üveghuták: *Bükkszentlászlón (Óhuta)* 1712-1750 között, *Bükkszentkereszten (Újhuta)* 1755-1790 között, 1790-1834 között *Répáshután* végül 1834-1898 között a *Gyertyánvölgyben* folyt üveggyártás.¹⁰

Erdőgazdálkodás:

Az erdőgazdálkodás, mint gazdasági tényező már az üveggyártás idején is jelen volt a községben. A Kelet-Bükkben, amely magába foglalja a diósgyőri koronauradalom területét, tervszerű erdőgazdálkodás folyt. Az üveggyártás befejeződése után jórészt az erdőgazdaság biztosította a lakosság megélhetését és a település lélekszámának növekedését az 1918-ig tartó folyamatos betelepítésekkel. Az ipari fejlődés egyre nagyobb mennyiségű fakitermelést igényelt. 1775-1818 között már Mária Terézia erdőrendtartása és a *Kneidiger-féle* vágásterv alapján működött a diósgyőri koronauradalom, amely az éves tervek tükrében pontosan meghatározta a kitermelésre váró erdőterületek nagyságát.¹¹

---

⁹ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 13-16. Bár Veres László munkája számos filológiai pontatlanságot tartalmaz, forrásanyagként megkerülhetetlen. A filológiai pontatlanságok esetében más megbízható adatokra támaszkodom. Dr. Horváth Béla: *Bükkszentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben*. In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet. Miskolc, 1989/90. 1-2.

¹⁰ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 21. 27-34.

¹¹ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 22.

Dr. Horváth Béla: *Bükkszentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben*. In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet, Miskolc. 1989/90. 3.

Vasgyártás:

A koronauradalom területén a 18. század második felében indult meg a vasgyártás. *Fazola Henrik* az upponyi vasércbányák kiaknázásával vasgyárat (nagyolvasztót) létesíthetett a mai *Ómassa* területén, a vasverő hámorokat pedig a jó szállíthatóság érdekében a *Szinva patakra* telepítették. Az 1772-től 1871-ig működő vasgyár faigénye folyamatos munkát biztosított a hutatelepülések lakosságának. A kiegyezést követően a magyar kormány Miskolc és Diósgyőr között 1870-ben új nagyolvasztót, 1871-ben hengerművet létesített. Az új vasgyár működése alig igényelt fát, ezért a község munkaképes lakossága a 19. század utolsó harmadában a diósgyőri vasgyár munkásává vált. A második világháború után még erőteljesebben érvényesült az üzem elszívó hatása.¹²

Faszén- és mészégetés:

A faszén- és mészégetés kibontakozása és elterjedése a 19. század elejétől ragadható meg. A területi megosztás következtében Bükkszentkereszten a mészégetés, míg a szomszédos Répáshután a faszén égetése vált jelentőssé. Az egyre ismertebbé váló bükkszentkereszti meszet a helyi fuvarosok szállították Miskolcra és az Alföld településeire, így kapcsolódva be az alföldi és hegyvidéki területek közötti munkamegosztásba.¹³

Fuvarozás:

A fuvarozás mint gazdasági tényező a 19. század derekától került előtérbe. Mivel a földművelés egyáltalán nem biztosított megélhetést, Újhuta munkaképes lakossága egész évben speciális tevékenységet folytatott: a szén- és mészégetés, valamint a famunka mellett fuvarozást is végzett.

Idegenforgalom:

Az *idegenforgalom* mint gazdasági, településfejlesztési tényező az első világháború után, a vasipar és az erdőgazdálkodás visszafejlődésével került előtérbe. Napjainkban is az idegenforgalom jelentheti a gazdasági felemelkedés lehetőségét.¹⁴

---

¹² Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 24. 35-38.

¹³ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 39., Dr. Horváth Béla: *Bükkszentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben*. In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet. Miskolc, 1989/90. 3.

¹⁴ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 20-25, Dr. Horváth Béla: *Bükkszentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben*. In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet. Miskolc, 1989/90. 3. 9-13.

2.1.2. Településtörténet – kronológiai áttekintés (különös tekintettel a szlovákok betelepülésére)

A Bükk hegység legnagyobb birtoka a diósgyőri koronauradalom volt, amely kincstári kezelésben állt és a mindenkori uralkodónak jövedelmezett. Az ország újjáépítése a török kiűzése után sok ablaküveget igényelt és a borvidékek jómódú lakossága is megengedhette magának az üvegpalackok használatát, ezért valóságos üveghuta alapítási láz bontakozott ki a történelmi Magyarországon. A vízben és termőföldben szegény bükki településeken – mint ahogyan erre már az előzőekben utalás történt – az üvegyártás településformáló tényezővé vált. Az első bükki üveghuta – *Óhuta* – Diósgyőrtől, az uradalmi központtól 3-4 kilométernyi távolságra, a *Márkus patak* völgyében (a mai Bükkszentlászló területén) 1712-1217 között jött létre. A bükki üveghuták kialakulásáról elsősorban az *egyházi anyakönyvek*, *Borsod vármegye jegyzőkönyvei* és a *diósgyőri koronauradalom összeírásai* tartalmaznak adatokat.¹⁵

Az új uradalmi huta (*Újhuta*, a mai *Bükkszentkereszt*) létesítésének időpontja 1756. január 1-je. Ekkor kötött szerződést *gróf Grassalkovich Antal*, a kincstári birtokokat kezelő szepesi magyar kamara elnöke szlovák származású vállalkozóval, *Sztraka Ferenc*cel, aki engedélyt kapott a *diósgyőri koronauradalomtól* arra, hogy a község akkori erdővel borított területén üveghutát alapítson.¹⁶ Ennek megfelelően *Újhuta* 1873-ig telepítvényes község volt, melynek földesura a diósgyőri koronauradalom volt. Az üveghutások kiváltságos szakmunkások voltak, nem pedig az uradalom szolgálai, adót nem fizettek és szabadon használhatták az erdei utakat.¹⁷

A bérlő, *Sztraka Ferenc*, évi 300 rajnai forint bérleti díjért 3 évig használhatta az üveghuta berendezéseit és kapott legeltetési és korcsmáltatási jogot. Az új üveghuta elődje a szomszédos, öt kilométerre fekvő Bükkszentlászló területén 1755-ig termelt, az új üzem pedig annak felszerelésével és technológiájával kezdte meg a működést. A forrásokban *Neue Glashütten*-nek vagyis Újhutának nevezett település csupán az üzemből, a hutabérlő lakóházából és egy a táblásüvegek gyártására alkalmas silányul fedett faépületből állt. Az

¹⁵ V.ö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 10-17. Veres László: *Bükkszentkereszt*. Száz magyar falu könyvesháza. Budapest, 2000. 27-29.

¹⁶ B.-A.-Z. m. Lt. XI/601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 575. sz. irat. Árendás contractus 1756. V.ö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 26.

¹⁷ BmL. Politicorum Actorum Mat III. fasc. I. fr. 1742. „Hutarii gue servi...” V.ö. *Bükkszentkereszt monográfiája*. (Szerk. Veres L., Viga Gy.) Bükkszentkereszt. 2001. 11.

üveghutában 15×20 , de legfeljebb 20×30 cm-es, ablakozásra használt síküvegeket, fűvással készült, szintén ablakozásra használt karikaüvegeket és formák segítségével fűjt egyszerűbb palackfésleéseket, ivóedényeket gyártottak.¹⁸

A hutatelepülés igen lassú fejlődésére utal az a tény, hogy az 1759-ben készült leírás még mindig csak a már említett három épületet említi.¹⁹ Ennek oka a vízhiányban keresendő, ugyanis a település nem rendelkezett olyan patakkal, amely megfelelő energiát biztosított volna a nyersanyagok előállításához szükséges törőmalom működéséhez, és a bérlő üzletpolitikája sem kedvezett a fejlődésnek. A törőmalom továbbra is *Óhután*, a mai *Bükkszentlászló* területén működött. A huta a vízhiány mellett állandó munkáshiánnyal is küzdött.²⁰

Az újhuta üvegyár munkásainak nevét elsőként az 1767-ben készült „Győri Üveg Huttában Hutás Legények által különös Üvegekk végben vitt Munkájáruul való” elszámolás őrizte meg: *Srajnner Venzel, Matiscsák Joseph, Fridlik Benedek, Bartos Gáspár és Ondró, Prácsik Antal, Biller Jakab, Flekács Mártony, Sir János*. Kilenc mester: 5 „üvegsináló”, 2 „hamuégető”, 1-1 „kemence mester”, „fűtő” és „sótos csináló”.²¹

Az egyéb adatok mellett a névjegyzékből arra lehet következtetni, hogy a bérlő a történelmi Magyarország északi megyéiből verbuválta a munkásokat, akiknek csupán kis részükh dolgozott a diósgyőri (óhutai) üzemben.²²

A település 1774 után indult fejlődésnek, ami az új bérlőnek, *Simonides Jánosnak* köszönhető. Az új bérlő is nehézségekkel küszködött, ugyanis a bérbevételt követően az üzem, „véletlen tűz támadás” következtében - ekkor már a harmincöt épületével együtt leégett. *Simonides* helyzetét az elszenvedett tetemes anyagi káron túl a munkaerőhiány is fokozta, ugyanis a tűzvész után a szakmunkások nagy része elköltözött. Azonban a vármegye és a diósgyőri koronaadalom segítséget nyújtott a huta és a falu újjáépítésében.

---

¹⁸ *Bükkszentkereszt monográfiája*. (Szerk. Veres L., Viga Gy.) Bükkszentkereszt. 2001. 7-11.

Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003.

¹⁹ HOM HTD. Ltsz. 69.5.75. Vö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 27.

²⁰ *Bükkszentkereszt monográfiája*. Szerk. Veres L., Viga Gy. Bükkszentkereszt. 2001. 8-9.

Veres László: *A Bükk hegység üvegghutái*. Officina Musei 2. Miskolc, 1995. 28.

Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 27.

²¹ Bml. XI. 601. A diósgyőri koronaadalom iratai, 666. sz. irat. „A Diósgyőri üveg Huttában Hutás Legények által különös üvegekk véghez vitt Munkájáruul való redukció 1767.” V.ö. *Bükkszentkereszt monográfiája*. (Szerk. Veres L., Viga Gy.) Bükkszentkereszt. 10., Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 27.

A magyarországi szlovákok által alapított, ill. újratelepített falvakra vonatkozó hiányos adatok miatt kezddtől fogva támaszkodnak a kutatók az elszármazási helyek megállapítása kapcsán a névanyagra is, például Sipos I., Fügedi E., Gyivicsán Anna, Ján Sirácky.

²² Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 30. V. ö. Veres László: *A Bükk hegység üvegghutái*. Officina Musei 2. Miskolc, 1995. 32.

Így Újhutát már 1775-re sikerült újjáépíteni. Ezt követően 1776-ban *Simonides János* évi 600 rajnai forintért húsz évre kötött bérleti szerződést az uradalommal, továbbá elnyerte az italmérés jogát és óriási területeket vett bérbe, amelyek nagyobb állatállomány tartását tették lehetővé. A bérlő *Óhután* kívül az egykori észak-magyarországi hutákból is toborzott munkásokat, elsősorban közelebbi helyekről, például az *abaúji Vágáshutáról és Hollóház hutáról*, a *Nógrád megyei Hrinovya* hutáról.²³ A hosszú bérleti idő lehetővé tette a perspektivikus tervezést és a termelés folyamatos emelését. Ezt támasztják alá a népesség számára vonatkozó adatok is: 1769-ben Újhutának még csak 63 lakosa volt, ám 1790-ben már 274.²⁴

Az 1796-97. évi összeírás pontos képet ad az üveghuta működéséről és alkalmazottainak számáról: 6 üvegfüvő szakmunkás mellett 25-en dolgoztak. A csomagolást, szállítást és értékesítést végző 8 rokkant és kegydíjassal együtt a foglalkoztatottak száma 39, de ha beleszámítjuk az alkalmazottak családtagjait, a nőket és a nagyobbacska gyerekeket is, az üveggártó üzem mintegy kétszáz embernek nyújtott megélhetést. Az összeírás a következő vezetékneveket tartalmazza: *Simonides, Opfelhaler, Matiscsák, Maticsák, Wagner, Stoller, Schir, Haluska, Kunivár, Stuller, Weis, Moltafczan, Szlovák, Kochuliak, Balunek, Kristek, Matyó, Tichy, Leba, Orlitzky, Stompfer, Mudny, Novák, Jakusch, Belinák, Szmoczer*.²⁵

Simonides Jánosnak köszönhető az újhutai egyház és iskola megalapítása is. Simonides és nemesi származású felesége, Schályi Katalin 1777-ben építette meg a község első, gerendából készült és zsindellyel fedett kápolnáját. Az első káplán, *Hazucha Mátyás* volt, aki a Selmecbánya melletti Skleno Teplicé-ről került Újhutára és jól értette a hutások nyelvét. Halála után a helyiek nyelvét szintén jól ismerő, miskolci minorita szerzetes, *Pozseharszky Maximilián* lépett a helyébe. A lakosság szlovák származásának közvetett bizonyítéka továbbá Simonides János bibliája, a „*biblia sacra bohemico idiomate*”, amelyből az 1777-ben épített fakápolnában ünnepnapokon felolvasott és amelyet az egyházra hagyott örökül.

II. József uralkodása idején Újhuta önálló káplánsággá vált. 1787-ben a szintén felső-magyarországi származású és korábban Homonnán tevékenykedő *Nepomenus Sztankovics* lett az új káplán, akinek nevéhez fűződik az Újhuta mint önálló káptalanság

²³ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 30-33. V.ö. Veres László: *Bükkszentkereszt*. Száz magyar falu könyvesháza. Budapest, 2000. 31.

²⁴ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-gebirges*. Budapest, 1958. 40-43. V.ö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 33.

²⁵ *Conscriptio Possessionis Neo Huttensis*. ao. 1796-97. peracta” Eredetije: HOM HTD Ltsz. 60.5.76. Vö. Veres László *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 33. Veres László: *A Bükk hegység üveghutái*. Officina Musei 2. Miskolc, 1995. 32.

anyakönyveinek vezetése. Az ezt megelőző időszakban az újhutaiak anyakönyveit a diósgyőri plébánia vezette, amelynek Újhuta filiáléja volt. Sztankovicsot 1796-ban *Tóth Pál* váltotta, akinek származása nem ismert. Tóth Pál 1807-ben hagyta el Újhutát, ekkor szakadt meg a folyamatosan vezetett *Historia Domus*.²⁶

A történeti források 1797-ben említik Újhutát utoljára üvegkészítő helyként. Az üvegyártás megszűnte után a munkások egy része alkalmazkodva a helyi viszonyokhoz erdei munkával kezdett foglalkozni, azaz uradalmi jobbággyokká, zsellérékké váltak, mások viszont továbbálltak, folytatták mesterségüket. Az 1772-ben megkezdődött ómassai vasgyártásnak köszönhetően fellendült a fakitermelés és mészégetés, ugyanis a vasolvasztás folyamatosan nagy mennyiségű faszenet és égetett meszet igényelt.

A népesség lélekszáma Újhután a gazdasági változások következtében a következőképpen alakult: 1807-ben még 383 lelket számláltak (amelyből 100 fő gyermek volt), azonban 1828-ra mindössze 109-en maradtak (ebből 6 gyermek), ami az életképes családok elvándorlásáról tanúskodik. Az 1831-ben kitört kolerajárvány következményeképp 57-en veszítették életüket, a 109 főből csupán 52-en maradtak, kevesebben, mint 1774-ben.²⁷

Ezzel lezárult az *első betelepülési hullám*, amely az 1746-1831 közti időszakot ölelte fel. Újhuta az intenzív erdőgazdálkodás kibontakozásának köszönhetően mégis képes volt újjászülni: a lakosság száma 1831 és 1834 között csaknem meghétszereződött: 1834-ben már 369 főt számláltak. Ekkorra a község vált az uradalmi erdőség egyik kerületi központjává. A fakitermelés és telepítés nagy számú munkaerőt kívánt, amelyek elvégzéséhez a történelmi Magyarország északi megyéinek kincstári birtokairól toboroztak szakértelemmel rendelkező munkásokat. Ezzel kezdetét vette a *második letelepedési hullám*, amely 1831-től 1918-ig tartott.²⁸

Fényes Elek 1851-ben megjelent *Magyarország geographiai szótárában* Újhutát mint a hutatelepülések központját mutatja be, ahol a 390 fő lakosból 387-en voltak katolikus vallásúak, ketten görög katolikusok és egy zsidó, aki az uradalmi kocsmát bérlete. A község 1801 húsvét vasárnapján, a Szent Kereszt Felmagasztalására felszentelt új templommal is gazdagodott. A felnőtt lakosokból foglalkozásukra nézve 39-en voltak favágók, a többiek fuvaroztak. ²⁹ Az erdei munka és fuvarozás jellemző foglalkozások maradtak egészen a második világháborúig. Újhuta amint arról az előzőekben is említés történt, 1848-ig kincstári telepítvényes község maradt, azaz minden földterület kincstári

²⁶ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 114-120.

²⁷ *Bükkszentkereszt monográfiája*. (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükkszentkereszt, 2001. 14.

²⁸ *Bükkszentkereszt monográfiája*. (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükkszentkereszt, 2001. 16-17.

²⁹ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára I-IV*. Pest, 1851. 98.

tulajdonnak minősült. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás, majd az úrbéri pátens révén javult a lakosság helyzete: legelőhöz, réthez, erdőhöz és földhöz jutottak, amelyet a közbirtokosság keretén belül használtak. A megélhetést az erdő és az állattartás biztosította, majd 1864-től a diósgyőri vasgyár.³⁰

Új Huta 1873-ban nyerte el a falu címet, 1902-ben lett kisközség és 1950-től önálló tanácsú község, 1977-ben országos jelentőségű üdülőtérülettel rendelkező település.³¹

A 20. század végére a bükkszentkereszti fokozatosan felhagytak a hagyományos mesterségekkel. Égő mészkemence már csak elvétve látható a falu határában.

A településen az idegenforgalom az 1929-33-as gazdasági válságot követően lendült fel és ebben nagy szerepe volt Lillafüred, ill. a Palota Szálló közelségének is. Az 1920-as években kezdték el értékesíteni az üdülőtelleket és sorra épültek fel a villák, panziók, vendéglők. A község az országos vérkeringésbe Lillafüred kiépülésének köszönhetően kapcsolódhatott bele, ugyanis az Eger-Miskolc között kiépült modern főúttól csupán néhány kilométeres bekötőutat kellett kiépíteni. 1935-ben a Magyar Államvasutak már két autóbuszjáratot indított Újhutára.³²

Újhutát 1938-ban nyilvánította üdülőhellyé a kormányzat sürgetve az ivóvízellátás és az úthálózat problémájának megoldását.³³

A község névváltoztatásának gondolatát 1938-ban vetette fel a falu diszpolgára, *Rónaszéki Trux Lajos* miniszteri főtanácsos. Érvelése szerint Újhuta elnevezésből több is található az országban, márpedig a jelentékeny üdülőhellyé fejlődött Újhutának érdeke fűződik ahhoz, hogy ne tévesszék össze más Huta elnevezésű településekkel. A Bükkszentkereszt elnevezés elárulná, hogy a település a Bükkben található és hogy a római katolikus templom a Szent Kereszt tiszteletére emeltetett. A képviselő-testület által beterjesztett névváltoztatási kezdeményezést a belügyminiszter 1940. február 16-án fogadta el. Így vált az 1756. január 1-jén megalakult Újhutából *Bükkszentkereszt*.³⁴

A második világháború alatt a községből 35-en estek el a fronton. A visszavonuló németek állásaikat a környező magaslatokra helyezték, ami másfél hónapig tartó harcnak és aknatámadásnak tette ki a falut.

---

³⁰ *Bükkszentkereszt monográfiája.* (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükkszentkereszt, 2001. 17-18.

³¹ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* Budapest, 2000. 25-26., 43., 66.

³² Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* Budapest, 2000. 55-57. *Bükkszentkereszt monográfiája.* (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükkszentkereszt, 2001. 25-27.

³³ *Bükkszentkereszt monográfiája.* (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükkszentkereszt, 2001. 26.

³⁴ *Bükkszentkereszt monográfiája.* (Szerk. Veres L.-Viga Gy.) Bükkszentkereszt, 2001. 27-28.
Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* Budapest, 2000. 62-63.

Az 1946-48 közötti csehszlovák-magyar lakosságcsere, a diósgyőri vasgár elszívó ereje, az erdei munkák csökkenése és modernizációja hozzájárultak a falu lakosságának csökkenéséhez.

A villanyt 1949-ben, a vezetékes vizet 1969-ben vezették be és ezzel lezárult a község vízhiányos korszaka. Bükkszentkereszt 1977-ben vált véglegesen országos jelentőségű üdülő településsé.

A rendszerváltás után rendkívül gyorsan fejlődött az infrastruktúra. 1989-ben avatták fel az üveggyártás emlékét őrző Üveg múzeumot, számos emlékpark és egy játszótér is létesült.³⁵

A település jelenét és jövőjét nagymértékben meghatározza a turizmus és a gyógyturizmus, immár hagyománnyá váltak a nagyobb tömegeket idevonzó rendezvények, fesztiválok, mint pl. a Bükkszentkereshti Gyógynövény napok, Gombanapok és a Lovasszánverseny.

---

³⁵ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Budapest, 2000. 63-68.

2.2. Bükk-szentkereszt helye a magyarországi szlovák települések rendszerében

Bükk-szentkereszt vizsgálata és elhelyezése a magyarországi szlovák települések rendszerében szükségszerűen ismert tényekből kell, hogy kiinduljon.

A mai Magyarország területén élő szlovákok elei a török kiűzése után, a 17. század második felétől kezdtek el az ország déli megyéi felé vándorolni, elsősorban az elnéptelenedett, háború dúlta területeket népesítették be. Érkezésük csaknem két évszázadon keresztül zajló bonyolult folyamat volt, amelyet több tényező is befolyásolt. Az egyik fő okot a török iga alól való felszabadulás után elnéptelenedett és munkaerőhiánytól szenvedő területek benépesítésének szüksége képezte. A történelmi Magyarország túlnépesedett északi megyéiből részben ösztönösen zajló, részben tudatosan szervezett migráció indult meg. A déli irányú vándorlást a gazdasági okok mellett, társadalmi és világnézeti tényezők is befolyásolták.

A szlovákok letelepedésének három fő szakaszát Fügedi Erik állapította meg.³⁶

1) Az első betelepülési szakasz 1690 és 1711 között zajlott, ekkor főképpen azon megyékből érkeztek jobbágysok, amelyek a töröktől felszabadult megyékkel voltak határosak és ezek a területek csupán állomások voltak a továbbköltözésnek. Ebben az időben népesült be például *Pilisszántó, Keszthely, Piliscsév, Oroszlány, Vanyarc* stb.

2) A betelepülés második fázisa 1711 és 1740 közé esik. 1720-ig lezajlott a földesurak által kezdeményezett kolonizáció, azaz azok a földesurak, akik északon és délen is rendelkeztek birtokkal, egyszerűen délre költöztették jobbágyaikat. A betelepítés másik módja az állami hivatalok engedélyével szervezeten zajlott. Az ily módon letelepült szlovákok szerződést kötöttek a földesúrral és három évig adómentességet élveztek. Túlontúl szigorú kötelezettségek esetén új szerződést próbáltak kötni a földesúrral vagy egyszerűen éltek a szabad költözés jogával és továbbálltak.

Ebben az időszakban jött létre pl. a Dunántúlon: *Öskü, Bánhida, Sárísáp, Bakonycsérnye, a Duna-Tisza közén: Albertirsa, Kiskőrös*, a Tiszántúlon: *Békéscsaba, Szarvas* és a Bükk-hegységben: *Óhuta (Bükk-szentlászló 1712-17)*.

3) A harmadik letelepedési szakaszban keletkezett *Bükk-szentkereszt (Újhuta)* és *Répáshuta*.

---

³⁶ Fügedi Erik: *Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Slowaken im 18. Jh. Auf dem Gebiet des heutigen Ungarn*. In: *Studia Slavica* 11. 1965. 53-61.

Mint arról már részletesebben is szó esett, a diósgyőri koronauradalmat kezelő *gróf Grassalkovich Antal* és *Sztraka Ferenc* vállalkozó között megkötött bérleti szerződés alapján, *Bükkszentkereszt (Újhuta)* 1756. január 1-jén jött létre³⁷, ám az új uradalmi huta gazdasági épületeinek felépítése már 1755-ben megkezdődött. *Répáshutát* 1790-ben alapította a Nógrád megyei Hrinýova hutából származó *Stuller János*.³⁸

E telepítések révén nemzetiségi települések speciális struktúrája alakult ki Magyarországon, amelyben a nemzetiségek nyelvszigeteket képeznek, azaz még az egyazon etnikumhoz tartozók is egymástól távoli, eltérő földrajzi és ökológiai területen telepedtek le.³⁹

A legújabb szakirodalom a bükki szlovák falvakat ipari kolóniáknak tekinti.⁴⁰ Mint ilyenek, sajátos etnikulturális modellt képviselnek.

2.2.1. Bükkszentkereszt etnikulturális képe

A magyarországi szlovák települések etnikulturális típusait *Gyivicsán Anna* állapította meg.⁴¹ Az egyes településeket több jellemző faktor alapján sorolta típusba. E tekintetben igen fontos az anyanyelvhez való viszony. Az anyanyelvhez való viszony kérdése szempontjából fontos a származástudat kérdésének tisztázása.

Bükkszentkereszt, az egykori Újhuta lakosainak elszármazási helyére vonatkozó adatok igen pontatlanok, ezért azok a kutatók, akik a helyi nyelvjárást és ennek alapján a lakosság eredetét kutatták, számos nehézségbe ütköztek. Mint ahogy ismert, Bükkszentkereszt nyelvjárását elsőként *Jozef Štolc*⁴² írta le *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (Három magyarországi szlovák nyelvsziget nyelvjárása) című monográfiájában és ugyancsak törekedett arra, hogy fényt derítsen a lakosság eredetére.⁴³

Štolc eredményeiből kiindulva *Sipos István*⁴⁴ a bükki Huták (Óhuta-Bükkszentlászló, Újhuta-Bükkszentkereszt és Répáshuta) és Hámorok (Ómassa, Hámor) nyelvjárásairól szóló munkájában az említett települések lakosainak eredetét anyakönyvek

³⁷ B.-A.-Z. m. Lt. XI/601. A diósgyőri Koronauradalom iratai. 575. sz. irat. Árendás contractus 1756.

³⁸ Vö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 45.

³⁹ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 26.

⁴⁰ *Atlas ľudovej kultúry v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. (Főszerk. Gyivicsán Anna, szerk. Bendža M., Krupa A.) Békéscsaba, 1996. *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. (Szerk.: Király Péter). Budapest, 1993.

⁴¹ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 29-41.

⁴² Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 317-388.

⁴³ Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 389-394.

⁴⁴ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958.

alapján igyekezett feltérképezni. Munkája során az *egyházi feljegyzéseken* és egyéb levéltári adatokon kívül figyelembe vette a *szóbeli átörökítés* alapján fennmaradt *eredettudatot* is.

Sipos István átvizsgálta a legrégebbi egyházi anyakönyvi feljegyzéseket is, amelyek az 1730-1748-as időszakból származnak, és amelyekben már megemlítették a diósgyőri egyházközséghez tartozó Huta-községeket.

A házassági anyakönyvek bejegyzéseiben a *Palácsik* vezetéknev – amelyet Bükkszentkeresztben ma is viselnek – a következő módon szerepel: *Januar 1738. Diósgyőrhuta, Anna Palacik + olvashatatlan név.*⁴⁵

A következő példa a keresztelői anyakönyveket érinti: az *Oprendek* és a *Tokar* vezetéknevek 1828-tól Újhután is fellelhetők.

Az előző fejezetben már említett adatok forrása az 1769-es *Canonica Visitatio*, amely elsőként említi Újhuta nevét. Az újhutai plébánia latin nyelvű története tartalmazza azt az adatot, mely szerint *Johann Simonides*, a Huta bérlője, 1777-ben kápolnát építtetett, 1778. július 2-tól 1782. március 4-ig A.R.D. *Matthias Hazucha* a település papja.

Újhuta lakosainak foglalkozásával kapcsolatban az 1790-es években találni feljegyzéseket, ezekben a lakosok az üveghuták lakóinak nevezik magukat, akik üvegfüvással és üvegégetéssel foglalkoznak. A feljegyzések szerint 1807 és 1828 között drasztikusan csökkent a lakosság száma, amelyet a 19. században újratelepítés követett. Az újhutai plébánia adatai alapján ekkor Csehországból és Zemplén megyéből érkeztek újabb telepesek.

Minden bizonnyal mindkét betelepítési hullám (1769-1830, 1831-1918) idején több tájegységről érkezhettek telepesek, erre utal a helyi nyelvjárás jellege. Az újhutai nyelvjárás kelet- és nyugat-szlovák nyelvjárás keveréke néhány középszlovák elemmel. A nyelvjárás nyugat-szlovák jellege arra utal, hogy a szomszédos észak-kelet Morva területől is érkezhettek a telepesek egy része.

A szájhagyomány szerint az újhutaiak úgy tartják, hogy Felső-Magyarországról, Nógrád megyéből származnak, de a népi emlékezet nem nyúlik vissza a legrégebbi időkbe. A morvaországi származásra Sipos István szerint a *Ruszperk* név utal, amely valószínűleg a mai (a morva-sziléziai Beskidek észak-nyugati lejtőjén fekvő) *Brušperk* népi alakja.⁴⁶

---

⁴⁵ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. 17.

⁴⁶ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. 68.

Sipos István a történelmi adatok tükrében a következő megállapításokat tette az újhutaiak származásáról: Az egyházi feljegyzésekben egyaránt előfordulnak magyar és nem magyar nevek. Az 1769-es *Canonica Visitatio*-ban rögzítették, hogy Újhuta nyelve „lingua slavonica”. A Huta bérlőjének neve, a *Simonides* vezetéknev Közép-Szlovákiában is elterjedt volt. Az első káplánok nevei is a szlovák származást bizonyítják. A *Matiscsák* név nyugat- és kelet-szlovák származásra is utal. A *Matyó* kelet-szlovák név. A „Szlovák” név ebben a formában közép- és nyugat-szlovák nyelvterületre utal. A *Smotsek*, *Krulik*, *Jasska* nevek első látásra lengyel származást sugallnak. A következő nevek - *Motek*, *Behunek*, *Smotsek*, *Kristek*, *Palatsek* - nyugat-szlovák, cseh vagy lengyel területről is eredeztethetők. A szláv nevek legnagyobb része nyugat-szlovák eredetű. A kelet-szlovák nyelvjárást beszélő lakosok *Mészár*, a nyugat-szlovák nyelvjárást beszélők *Masaryk* nevet viselhettek. Ezek használata a 19. századi Újhután nem volt egységes. Sipos István egy 1807-es újhutai feljegyzés alapján megállapítja, hogy *András Szilágyi* felesége *Eva Konvitska* cseh származású, ugyanis *Konvitska* a konev-konva (kanna) szóból származik. A házassági anyakönyvekben fellelt névanyag alapján Sipos István arra a megállapításra jut, hogy a házasságot kötők számos megyéből származtak: Galíciából és Felső-Magyarország egész területéről kivéve Pozsony-, Túróc- és Nógrád-megyét. A nagy számban előforduló német eredetű nevekkal kapcsolatban megállapítja, hogy viselőik nem Németországból, hanem Morvaországból és Felső-Magyarországból vándoroltak be, ahol zárt közösségként őrizték nyelvüket, amelyet a Hután feladtak.⁴⁷

Az *Ignatius*, *Jacobus*, *Teodorus*, *Libor*, *Godofried*, stb. keresztnemek nyugat-szlovák, morva és német hatásra utalnak, ugyanis a történelmi Magyarországon nem voltak jellemzők az említett nevek.

Az egyes családnevek helyesírási módja is bizonyíthatja az eredetet: a *Plaustýák*, *Plavustýák*, *Hanustýák* -*sty*- mássalhangzó csoportja közép- szlovák eredetre utal, mivel nyugat- és kelet-szlovák területről származók esetében -*scs*- t írtak.

Helyesírási tekintetben a *Kóhulák* nyugat-szlovák forma, a *Kohulyák* közép- és kelet-szlovák, a *Kohuják* pedig a magyar változat.⁴⁸

---

⁴⁷ Az 1831-től 1918-ig tartó második benépesítési időszak anyakönyvi adatai alapján tehát megállapítható, hogy a lakosság Pozsony, Túróc és Nógrád kivételével döntően a történelmi Magyarország 11 felvidéki vármegyéjéből származik, azaz Újhuta a „Felvidék képe kicsiben, s a Felső-Magyarország sokszínűségét mutatta egykor a lakosság származási helye és az ennek megfelelő nyelvjárási sajátosságai alapján. Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. 39-68.

⁴⁸ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. 63-68.

Újhuta lakossága a történelmi Észak-Magyarország legkülönbözőbb nyelvjárású, de hasonló földrajzi adottságú vidékeiről települt be. A lakosság 18-19. századi nyelve erősen differenciált volt. A közösségi nyelv sohasem volt egységes, hiszen a történelmi Magyarország északi megyéinek legkülönbözőbb nyelvjárásainak elemei keveredtek benne. Az első betelepülési hullámok idején, még nem létezett egységes modern szlovák irodalmi nyelv, korlátozottan álltak rendelkezésre szlovák nyelvű tankönyvek. A legfontosabb oktatási segédeszköz a cseh nyelvű biblia volt, amit *Simonides János* és az első papok használtak. (A jelenkori népemlékezet már egyáltalán nem emlékszik a cseh bibliára, illetve a szlovák nyelvű vallásgyakorlásra). Az üvegtermékek, a mész és a faszén árusítása, a fuvarozás megindulása mind-mind a kétnyelvűséget erősítette, hiszen gazdasági érdekké vált a magyar nyelv használata.⁴⁹

Sipos István konklúziói az újabb kutatások tükrében magyarázatra szorulnak. Minden magyarországi szlovák település nyelvjárása kevert típusú, tekintve, hogy a telepések számos, a szlovák nyelvtérlet egészéről jöttek. A magukkal hozott nyelvváltozatok is különfélék voltak. Ebben az értelemben nem képviseltek a lokális nyelvjárások egyetlen szlovák nyelvjárási altípust sem és ma sem képviselnek. Ilyen értelemben nem egységesek. Azonban mint az adott településre jellemző kommunikációs eszköz mint lokális dialektus egységes, új típusú nyelvjárást képvisel.

A ma oly divatos „*oral history*” jellegű visszaemlékezések részben alátámasztják Sipos István következtetéseit. Nem tudni azonban, hogy irodalmi hatások vagy a népi emlékezet elemeinek átörökítése befolyásolta-e a kutatásaim során lejegyzett adatokat. Ezek alapján megállapítható, hogy a bükk-szentkereszti szlovák nemzetiségű lakosság nagy többsége nem ismeri az ősök származási helyét. Egyesek konkrétan *Trencsén* várost nevezték meg származási helyként, de volt olyan is, aki *Kelet-Szlovákiát*, ill. a *szlovák-lengyel határ területét* említette meg, továbbá a *Nógrád vármegyei Hrinjova hutát* és a közeli *Darócot*.

Apai nagyapám, *Császári József* így válaszolt a származást firtató kérdésre: „Naše stare rod'iče ciste sloviaci buli. Moja stara matka slovenski se modlili, ... spivali slovenski, tak čo aj ja se znam slovenski modlit' ešte aj doteraz, keď dagďi id'em, ta se mi pitaju, či znaťe slovenski, znam aj spivať aj modlit' se... Ta už to stare rod'iče znali bi povedať, že f kerim roku prišli. Prišli tu aj lend'e, poláci. Rudu hledali v Iesu. ...” *Császári Józsefné*

---

⁴⁹ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. 44.

született *Takács Mária* így emlékezett vissza: „Ja som tak čula, že tak t'isicseďemsto, tak dajak, ale ja ňeist'e povim, lem tak, jak som dačo, dačo čula, že f tih časoh prišli. *Nagyszüleink tiszta szlovákok voltak. A nagymamám szlovákul imádkozott, ... szlovákul énekelt, így valamennyire én is tudok szlovákul imádkozni még most is...Hát azt már csak a nagyszüleink tudnák megmondani, hogy melyik évben jöttek. Lengyelek is jöttek ide. Ércet kerestek az erdőben...*” „*Én úgy hallottam, hogy úgy ezerhét-száz körül, úgy valahogy, de nem tudom biztosan, csak így hallottam, hogy abban az időben jöttek.*”

„mi sme se d'eťi slovenski shovarali, s nami se roďiče slovenski shovarali, ale čudne to bulo, že mamina stara mama, aj stari o'ec, o'ni keď se vad'ivali, ta ňemecki se vad'ili...no a tak mi to rosprialia mama, že keď se vad'ili stari tato ze staru mamu, ta ňemecki se vad'ili...”

...*mi, gyerekek szlovákul beszélünk, velünk a szüleink szlovákul beszéltek, de különös volt, hogy az anyai nagyanyám és nagyapám, amikor vitatkoztak, németül vitatkoztak...így mesélte nekem az anyukám, hogy amikor a nagyapám veszekedett a nagyanyámmal, akkor németül veszekedtek...*⁵⁰ „Német származásúak is telepedtek ide: azt mondják, hogy Szöllősi Valinak a dédnagymama beszélt németül.”⁵¹

Mind Štolc, mind Sipos kutatásai, mind pedig a népi emlékezet alapján tévesnek kell tartanom Veres László következő megállapítását: „Érdekes mindenesetre, hogy az újhutai néphagyomány a lakosság származási helyeként Morvaországot és Nógrád vármegyét jelöli meg, holott ... ennek semmiféle valóságalapja nincsen. Az identitászavar valószínűleg abból következik, hogy a 19. század végén Újhuta és Répáshuta között a házasságok, rokoni kapcsolatok révén szorossá szövődtek az összetartozás szálai és az ottani eredethagyomány elemei bekerültek az újhutaiak tudatvilágába.”⁵²

Az újhutai szlovákok kétnyelvűségét, asszimilálódását és magyarosítását a hivatalos állami és helyi politika, az egyház, az iskola, a hivatali ügyintézés és a gazdasági kényszer is elősegítette. Az első, szlovákul is kiválóan tudó papokat az 1870-es évektől magyar papok váltották fel. Az 1892-től 1898-ig a falu lelkészeként működő *Pogonyi Bernát* mindent megtett a szlovák lakosok magyarosítása érdekében. Az 1895. évi milleniumi közgyűlésen 50 forintos alapítványt tett az iskolának, melynek kamatát minden évben a magyar történelmet legjobban elsajátító diáknak kellett odaítélni, továbbá indítványozta, hogy a hazaszeretet jeléül „... kinek-kinek nem magyar hangzású neve van... és

⁵⁰ Részlet Fuzik János riportjából, amelyet 1985-ben készített nagyszüleimmel, Császári Józseffél 1910. és Császári Józsefné Takács Máriaival 1910.

⁵¹ Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924. szíves közlése.

⁵² Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 33, 43, 51-52.

hajlandónak véli, hogy szintén az ezredéves ünnepély emlékére magyar hangzású nevet vegyen fel, mely cézlokra az indítványozó a szükséges anyakönyvi kivonatok díjtalan szállítását ajánlja meg mindazoknak, ki az iránt hozzá ezen ünnepélyes évben fordulnak”. A plébános kifüggesztette a templom ajtajára az általa ajánlott történelmi neveket. Így váltak a *Matiscsákokból*, *Flekácsokból*, *Kohulákokból*, *Plavuscákokból*, *Kristekéből* *Czeglédik*, *Kőrösik*, *Pálfik*, *Petőfik*, *Bükkhegyik*, *Hegyközik* stb.⁵³

Előfordult, hogy még ugyanazon családon belül is más-más vezetéknévvel választottak a fivérek. Így vált a *Plavuscákokból* *Ladányi*, *Radványi*, és volt, aki megtartotta a *Plavuscák* vezetéknévét. A leszármazottak sokszor nem is tudják, hogy egy családból származnak.

A magyarosításban nagy szerepet vállaltak a tanítók is, ugyanis az iskola „egy nem magyar nyelvű közösség felé kizárólag magyar nyelvet és kultúrát közvetített,... az iskola a szlovák nyelv használatát az iskolán belül tiltotta, sőt büntette. Az anyanyelv használatának gyakori tiltása... mindmáig keserű nyomokat hagyott az idősebb generációban. A magyar nyelv kizárólagos intézményi közvetítése már e generáció tudatában fokozatosan megváltoztatta, megbontotta a nyelvi értékrendszert...”⁵⁴

A község elöljárósága a fuvarosokból állt, akik folyamatos gazdasági kapcsolataik révén hamar kétnyelvűvé váltak. Ezt támasztják alá a helyes magyarsággal vezetett képviselő-testületi jegyzőkönyvek.⁵⁵

Az említett tényezők hatására Újhuta lakossága a 20. század elejére fokozatosan kétnyelvűvé vált. A szlovák kifejezések, szófordulatok a néphagyományokban és a speciális helyi tevékenységek szókincsében őrződtek meg a legtovább.

Az első világháború után az új határok miatt megszűnt az egykori Észak-Magyarország megyéiből történő bevándorlás, betelepítés, az erdei munkások utánpótlása. A népesség száma állandósult és felgyorsult az asszimiláció.⁵⁶

A szlovák származás tudata mégis erősen tartotta magát az újhutaiak lelkében: 1941-ben a falu 1685 lakosából 1375 fő beszélt szlovákul. 1946-ban a Szlovákiába való visszatelepedésre buzdító szlovák agitátorok járták a falut. Végül a 931 jelentkezőből 560 fő telepedett át Szlovákiába. A lakosságcsere mélyen érintette a mi családunkat is. Anyai nagymamám szülei és öt testvére települt át Szlovákiába, anyai nagyapámnak pedig egy húga.

⁵³ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 33, 43, 53-55.

⁵⁴ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 166.

⁵⁵ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 65.

⁵⁶ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 61.

Az áttelepülés következtében „végleg elvesztette a település a népesség összetételében kifejeződő etnikai sajátosságát.”⁵⁷

Bükkszentkereszt etnikakulturális képéről a következő áttekintés adható:

Bükkszentkereszt földrajzi elhelyezkedés szempontjából az észak-kelet magyarországi, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei nyelvsziget részét képezi. **Földrajzi-ökológiai** tényezők alapján a szlovák települések hegyvidéki csoportjába, ill. annak is a bükki alcsoportjába tartozik.

A **gazdasági tényezők** tekintetében alapvető kérdés az, hogy az adott település önellátóvá vált-e vagy léte kizárólag a külső környezettel való kapcsolattartás segítségével maradhatott fenn, milyen helyet foglal el a tágabb, ill. szűkebb gazdasági-társadalmi régióban. A negatív (egyirányú, csak a nemzetiségi településből kiinduló) kereskedelmi kapcsolatok erősítik, míg a pozitív (kétirányú, a nemzetiségi településre és településből kiinduló) kapcsolatok gyengítik az etnikakulturális közösséget. Bükkszentkereszt nem vált önellátó településsé, kétirányú, pozitív gazdasági kapcsolatok jellemzik. A kétirányú gazdasági kapcsolatokat illetően érdemes megemlíteni *Viga Gyula* véleményét, amely „... a magasabb kultúrájú területnek minősített sík vidékek lakossága termékfeleslegére kényszerült a hegyvidék nehéz és szűkös körülmények között élő népessége. Tehát ily módon a kapcsolatrendszerben a földművelő falvak hatása domináns.”⁵⁸ *Veres László* másként tekint a hegyi és sík vidéki települések gazdasági kapcsolataira: „A Bükk fennsíkján lévő, 18. században kialakult települések történelmének, létalapjának, tárgyi és szellemi kultúrájának megismerésével az bizonyítható, hogy ezeknek a falvaknak nem a mikrogazdaság, hanem a makrogazdaság szintjén volt jelentőségük. Szerepük nem a helyi, termelési övezetek sajátosságaiból értelmezhető elsősorban. Sokkal fontosabb volt szerepvállalásuk az ország üveggel, faáruval való ellátásában és a gazdaság számára létfontosságú vasgyártás segédanyagainak biztosításában.

Tehát nem ezek a települések kényszerültek a mezőgazdasági települések fölöslegére, hanem a kialakuló nemzetgazdaság az ő szolgáltatásaikra.”⁵⁹

A **közösségre vonatkozó tényezők** alapján megállapítható, hogy a község lakossága az anyaetnikum tágabb, egymástól távol eső területeiről verbuválódott, nemzetiségileg már vegyes (szlovák-magyar) közösséget alkot, azonban a kis létszámú szlovák közösség

⁵⁷ Sipos István: *A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai*. In: *Répdshuta. Egy szlovák falu a Bükkben*. (Szerk. Szabadfalvi J., Viga Gy.) Miskolc, 1984. 40-42.

⁵⁸Viga Gyula: *Tevékenységi formák és javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában*. Borsodi Kismonográfiai 23. Miskolc, 1986. 11. 158.

⁵⁹ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 7-8.

törekszik a szlovák nyelvi és kulturális örökség megőrzésére. Felekezeti hovatartozás alapján: római-katolikus település.

A települést a múltban a **nemzetiségi intézmények** hiánya jellemezte, azaz nem rendelkezett olyan intézményi háttérrel, amely tudatosan ápolta volna a nemzetiségi kultúrát és nyelvet. A nemzetiségi nyelv és kultúra, amely egy rétegben volt jelen a hagyományos (népi, világi és egyházi, népi) kultúrában, „öszönösen” őrződött meg.

Bükkszentkereszt **nemzetiségföldrajzi kapcsolatrendszere** alapján a bükki szlovák települések területi láncolatának része és a szétszórt nyelvszigetek egyedi típusát alkotó ipari létesítmények (üveghuták, vashámorok) mellett létrejött **ipari települések** tagja.⁶⁰

2.2.2. A szlovák jelleg megőrzésének fórumai ma

Bükkszentkeresztben a szlovák nyelv és kultúra ápolásának több fóruma és intézménye létezik. Ezen intézmények közé tartozik a *Szlovák Nemzetiségi Általános Iskola és Óvoda*, a *Szlovák Kisebbségi Önkormányzat* és az 1991-ben megalakult *Hagyományörző Klub*. E vonatkozásban kell említést tenni a *testvértelepülési kapcsolatokról* is.

Oktatási intézmények

Az oktatás bevezetése csaknem egykorú a településsel, ugyanis a katolikus egyházi rendelkezések előírták, hogy a templomok mellett iskolát kell fenntartani. A katolikus egyházi rendelkezéseknek megfelelően a falu történetéből ismert *Simonides János* hutabérlő tanítót fogadott a faluba. Ekkor az egyháznak nem állt érdekében a magyarosítás, fontosabb szempont volt a hívek megtartása és lelki szolgálata. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben azt is megörökítették, hogy az oktatás minden esetben szlovákul folyt.⁶¹ A *canonica visitatio*k megerősítik, hogy 1886-ig többnyire szlovákul tudó papokat küldtek a hutatelepülésekre.⁶²

A 19. század közepétől az *Eötvös József* névvel fémjelzett népoktatási törvény elfogadásával kötelezővé vált az iskolába járás. A törvény biztosította az anyanyelvi oktatást is. Újhután az iskola fenntartója továbbra is az egyház maradt és a tanácsülési jegyzőkönyvek alapján az oktatás nyelve változatlanul szlovák volt.⁶³

---

⁶⁰ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 25-35.

⁶¹ Veres László: *A Bükk hegység hutatepülései*. Miskolc, 2003. 56.

⁶² Veres László: *A Bükk hegység hutatepülései*. Miskolc, 2003. 53.

⁶³ Tanácsülési jegyzőkönyvek. Bükkszentkereszti Önkormányzati Hivatal.

1878-ban az újhutai előljáróság úgy határozott, hogy a vizes, egészségtelen, oktatásra alkalmatlan újhutai iskola helyett új iskolát épít. Az elkészült új iskola kicsinek bizonyult, ezért a gyerekek párhuzamos oktatásban részesültek. A falu előljárósága az említett probléma (magas gyermeklétszám, kis iskola) miatt 1909-ben felvetette az államosítás szükségességét. Az egyház ellenezte az állami oktatás bevezetését, azzal érvelt, hogy állami oktatás esetén megszűnik az anyanyelvi tanítás. 1913-ban kompromisszum született: a község felépített egy két tantermes iskolát, a vármegye és az egyház pedig közös tehervállalásával felvettek még egy tanítót az „egészen tót ajkú gyerekek” magyar nyelv elsajátításának elősegítésére. A továbbra is egyházi fenntartású iskolában megkezdődött a magyar nyelvű oktatással, kezdetét vette a magyar nyelvű oktatás, a nyelvben történő magyarosítás.⁶⁴

Ily módon a magyar nyelv és kultúra elterjedésében nagy szerepet játszott az iskola, amely tiltotta és büntette a szlovák nyelv (az anyanyelv) használatát az iskolán belül. A folyamatos tiltás és büntetés következtében megváltozott a nyelvi értékrend: családon belül a szülők magyarul kezdtek beszélni a gyerekekkel, hogy ne legyenek nehézségeik az iskolában és ne éljenek át hasonló traumákat, mint a szüleik.⁶⁵ Gyivicsán Anna Répáshután széles körű családi nyelvhasználaton végzett kutatásai alapján levont következtetése Bükkszentkeresztre is érvényes. Az általa megfogalmazott magatartásmód vált jellemzővé a mi családunkban is: szüleimmel már nem beszéltek szlovákul a szüleik, mert szerették volna megvédeni gyermekeiket az iskolában elszenvedett testi és lelki megrázkódtatásoktól.

A bükkszentkereszti szlovák nyelvű oktatás bemutatása kapcsán említést kell tenni néhány közismert tényről: Magyarországon 1945 előtt nem folyt egységes szlovák nyelvű oktatás. Az óvodától a középfokú iskolán át a szlovák felsőfokú intézményeket átfogó szlovák iskolarendszer kiépítésének gondolata 1948-ban született meg. 1945 előtt a magyarországi szlovák településeken jobbra csak magyar iskolák működtek. 1949-ben a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* a *Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségével* együttműködve minél rövidebb idő alatt szlovák iskolákat akartak létesíteni minden egyes szlovák településen. 1949-ben a szlovák tanítási nyelvű iskolák megszervezésével egyidejűleg bevezették a szlovák nyelv fakultatív tanítását számos szlovák település magyar iskolájában. Az óvodákban – szerényebb keretek közt és kevesebb magyarországi településen – 1954-58 között kezdődött meg a szlovák nyelv tanítása.⁶⁶

---

⁶⁴ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 61.

⁶⁵ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 166.

⁶⁶ Gyivicsán Anna-Krupa András: *A magyarországi szlovákok*. Változó világ 2. Budapest, 1997. 109-112.

Ebbe a rendszerbe be illeszkedik a bükkszentkereszti jelenlegi oktatási intézmények szlovák nyelvoktatása is: az általános iskolába 1949-ben vezették be a szlovák nyelvoktatást, amely 1966-ig folyt és amelyet a szülők kérésére szüntettek meg, majd 1969-től ismét tanítani kezdték a szlovák nyelvet.⁶⁷ A bükkszentkereszti szlovák nyelvoktatás átmeneti megszüntetése összefügg az Oktatási Minisztérium azon intézkedésével, amely megszünteti a nemzetiségi iskolákban az egynyelvű oktatást, ugyanis azóta beigazolódott, hogy szinte minden megyében szakfelügyelők írtak olyan jelentéseket, amelyek szerint a szülők kérik vagy a szlovák egynyelvű oktatás vagy a szlovák nyelv oktatásának megszüntetését.⁶⁸

A szlovák nyelv oktatása kapcsán említésre méltó a bükkszentkereszti, beszélt formában létező szlovák nyelvjárás és az iskolában oktatott szlovák irodalmi nyelv közötti ambivalens kapcsolat. Mivel az említett szlovák nyelvjárás kizárólag beszélt változatban él, ezért a lakosok a hivatalos ügyeket és az írásos kommunikációt is már egészen korán magyar nyelven intézték. A magyar nyelvű írásbeliség és a magyar nyelvű olvasás olyan erősen beidegződött és konzerválódott, hogy akadályos lett annak, hogy a lakosság bármilyen formában rögzítse írásban anyanyelvén gondolatait, vagy próbáljon megbirkózni a szlovák írott és nyomtatott szövegekkel. Ennek következtében a felsőfokú intézményekben elsajátított és az iskolában oktatott szlovák irodalmi nyelv és szlovák írás mindmáig az iskola falain belül maradt, s hatása a beszélt nyelvjárásra nem mutatható ki.⁶⁹ A két nyelvváltozat közti távolság következtében (helyi dialektus-irodalmi nyelv) az iskolában oktatott irodalmi szlovák nyelvet kezdettől fogva idegennek érezték a tanulók. Ezt az idegenszerűséget ragadta meg *Jozef Štolc*: az „egyszerű” magyarországi szlovákoknak a szlovák nyomtatott irodalomhoz fűződő viszonyát a következő módon jellemezte: a szlovák sajtótermékeket, évkönyveket, könyveket rendkívül szokatlan dolognak tekintették, mintha nem értették volna, hogy ilyesmi is létezhet a világon. Gyakran fenntartásokkal fogadták azokat, azzal a megjegyzéssel, hogy nem tudják elolvasni, nem értik. A nyomtatott szó iránti élénk érdeklődést legfőképpen gyakorlatias okok motiválták (pl. a papír felhasználása csomagolásra, cigarettapapírnak, tűzrakáshoz stb.).⁷⁰ E jellemzés minden bizonnyal helytálló tapasztalat volt, azonban ennek ok-okozati feltárása a későbbi kutatások során tisztázódott.

⁶⁷ Veres László: *A Bükk hegység hutateleptülései*. Miskolc, 2003. 68.

⁶⁸ Bodonyi Edit: *Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig*. Budapest, 1999. Továbbá volt szakfelügyelők szóbeli visszaemlékezései – pl. Piliscsév, Sátoraljaújhely - Zsilák Mária szóbeli közlése.

⁶⁹ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 172-173.

⁷⁰ Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 14.

Bükkszentkereszten 1934-től működik állami óvoda. Az óvodában 1974-ben kezdtek el szlovákul foglalkozni a gyerekekkel. *Eszlári Istvánné* vezető óvónő 1975-ben heti két nemzetiségi napot jelölt ki a szlovák nyelvű óvodai foglalkozások számára. 1980-tól két fő szlovák nyelvet oktató óvónővel gyarapodott az állomány.⁷¹ Jelenleg a szlovák nemzetiségi óvodában két óvónő egyetlen, 27 fős, óvodáscsoportnak minden nap tart a magyar nyelvű foglalkozással párhuzamosan szlovák nyelvű foglalkozást is, amely a környezetismeretből indul ki, ezen kívül szlovák meséket, verseket és dalokat is tanulnak a gyerekek.⁷²

Jelenleg a nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelés, iskolai oktatás szabályozását a Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet tartalmazza.⁷³

Azok a gyerekek, akik óvodában tanulják a szlovák nyelvet, nyelvtudásukat az általános iskolában gyarapítják tovább. Ha nem is nagy számban, de az általános iskolából több (legjobb tudomásom szerint hét) tanuló is folytatta tanulmányait a budapesti Szlovák Gimnáziumban és Bükkszentkereszt lélekszámahoz viszonyítva szép számban szereztek diplomát itthoni és szlovákiai felsőoktatási intézményben (Budapesti Szlovák Tanítóképző: 3 fő, ELTE szlovák szak: 3 fő, Esztergom: 8 fő).

Hagyományörző fórum

A szlovák néphagyományok és a nyelv megőrzésének jelentős fórumát képviseli bükkszentkereszti *Hagyományörző Szlovák Nemzetiségi Klub*. Célkitűzéseit és működést tekintve igen jó elemzést ad a Hagyományörző Klub megalakulásának huszadik évfordulóján elhangzott ünnepi beszéd következő részlete: „1991. január 9-én a nap 24. órájában, 23 alapító taggal közjegyző jelenlétében Hagyományörző Szlovák Nemzetiségi Klubot alapítottunk. Azzal a céllal, hogy szüleinktől örökölt kultúrkincset ápolhassuk, továbbadhassuk gyermekeinknek, az utókornak... Öregjeink számottevő értékkel gazdagították kultúránkat, megőrizték múltjunktól a szép csengésű dalokat, táncokat, szokásokat, ételeiket. S mi ezt az örökséget boldogan felvállaltuk s napjainkban is hagyományörző szeretettel fordulunk szlovák ősaink felé... Ezért tehát feltámadt bennünk az igény, a régi dalok, szokások összegyűjtése iránt és ezeket igyekeztünk ápolni... Vallási hagyományaink az egyházi ünnepekhez kapcsolódnak. Lehet-e elfelejteni az első kántálást

⁷¹ Eszlári Istvánné: *Egy bükki nemzetiségi község*. Szakdolgozat. 1984. 27.

⁷² Telekes Antalné vezető óvónő szíves közlése.

⁷³ *Kisebbségi Önkormányzatok kézikönyve*. (Szerk. Belánszki Gy., Fórika L., Magicz A., Polgár A., Szajbély K.) Nemzetiségi és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa. Budapest, 2006.123.

az ablakok alatt? Micsoda élmény volt, amikor 24-én először felelevenítettük e gyönyörű népszokást. Volt eset, amikor a karácsony szeretet ünnepén helyi jellegű gombalevest, halat, bejglit eszegettünk. Legnagyobb önálló rendezvényünk a szlovák farsang volt, ahol a három bükki község együtt roptat a táncot úgy, mint ahogyan a szüleink mulattak. Húsvét előtt a keresztjáró napokról sem feledkeztünk meg, hiszen régen ennek a kedves szokásnak is nagy hagyományai voltak... Összegyűjtöttük étkezési szokásainkat, hagyományos ételeink elkészítését a falutévében is közreadták. A klubtagok kenyeret, krumplilángost, tócsnyit, sulancát főztek...”⁷⁴

E részlet is tükrözi a már korábban elmondottakat, hogy a szlovák nyelv Bükkszentkereszten a népi kultúrához kötődött, azonban e kultúra igen szerteágazó területet érint.

Nemzetközi kapcsolatok

A nemzetközi kulturális kapcsolatok elmélyítését erősítik a *testvértelepülési szövetségek*. Az első testvértelepülési szerződést *Bükkszentkereszt* község a kelet-szlovákiai *Sečovská Polianka* községgel kötötte meg. (A szerződés tartalmát lásd az 1. sz. mellékletben.) Mára ez a testvértelepülési kapcsolat kiürült, ellaposodott, csupán formálisan létezik.

A második szerződést a szlovákiai *Drnava (Dernő)* községgel kötötte meg 2003. november 28-án. E szerződés érdekessége az, hogy az akkori dernői polgármesterasszony levélben kereste meg Bükkszentkereszt község vezetését arra hivatkozva, hogy a csehszlovák-magyar lakosságcsere következtében számos bükkszentkereszti szlovák család telepedett le Dernőn, többek között dédszüleim öt gyermekükkel, azaz anyai nagymamám testvéreivel. A két település közötti kapcsolat kiváló. Jelenleg édesanyám unokatestvére, *Helena Ulbriková* (született *Kohulák Ilona*) Dernő község polgármestere. Kohulák Ilona mindkét szülője Bükkszentkereszten, ill. Újhután született, így tulajdonképpen egy tősgyökeres bükkszentkereszti kapott immár másodszor felhatalmazást arra, hogy vezethesse a szlovákiai, többségében magyar lakta, Dernő községet. (A szerződés másolata 2. sz. mellékletben látható.)

A legújabb testvértelepülési szerződés 2010. augusztus 14-én kötött meg Bükkszentkereszt és *Gyimesközéplek (Lunca de Jos)* között. (Lásd a szerződés tartalmát 3. sz. mellékletben). Ez utóbbi a testvértelepülési szerződések is jól tükrözik a helyi lakosság kettős kötődését.

---

⁷⁴ Részlet a Klub vezetőjének, Ladányi Endréné ünnepi beszédéből, Bükkszentkereszt, 2011. 01. 09.

Szlovák Kisebbségi Önkormányzat

A rendszerváltás utáni országgyűlés teljes mértékig szabad utat adott a magukat kisebbségnek tekintő közösségeknek, és valamennyi nemzeti és etnikai kisebbségi népcsoport számára biztosítani kívánta a kisebbségi jogi státuszt. A kisebbségi törvény elfogadásának egyik oka az volt, hogy a rendszerváltást követően megalakult első kormány kiemelt külpolitikai jelentőséget tulajdonított a hazai nemzetiségi kérdés rendezésének.⁷⁵

Bükkszentkeresztben az 1993. október 20-án lépett hatályba a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993/LXXVII. törvény tette lehetővé a szlovák kisebbségi önkormányzat létrejöttét. Ennek alapján választhatták meg 1994 decemberében a helyi önkormányzati választások keretén belül a szlovák kisebbségi önkormányzatokat.⁷⁶

A kisebbségi önkormányzati rendszer kiépítésével a Magyarországon élő kisebbségek jogot szereztek arra, hogy legitim módon integrálódjanak az önkormányzati rendszerbe annak érdekében, hogy a helyi érdekű közösségek intézése során érvényesüljenek az adott településen élő nemzeti, etnikai kisebbségek jogai.⁷⁷

A jelenleg négytagú szlovák kisebbségi önkormányzat 1011. évi munkaterve a 4. sz. mellékletben látható. Feladatuknak a szlovák nemzetiségi kultúra és a kisebbségi nyelv ápolását tekintik.

2.2.3. Bükkszentkereszt szlovák nemzetisége a népszámlálási adatok tükrében

A nemzetiségi hovatartozás kifejezése a számok tükrében a problematikus jelenségek közé tartozik, azonban úgy vélem, hogy a kisebbségre vonatkozó kutatások kapcsán nem kerülhető meg. Mint ahogy a korábbiakban is közöltem adatokat Bükkszentkereszt népességére vonatkozóan, amelyek a település valamely, ill. több jellemzőjét voltak hivatottak alátámasztani, úgy vélem, a három legutóbbi népszámlálási adatok kiegészítik a falu nemzetiségi jellegének jelenlegi képét.

A korábbi népszámlálási adatok alapján *Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* legnagyobb lélekszámban *Répáshután* élnek a szlovákok, és kiemelkedik még *Bükkszentkereszt*, ahol a népszámlálási adatok alapján 1980-ban egyetlen szlovák sem élt nemzetiségét tekintve,

---

⁷⁵ *Kisebbségi Önkormányzatok kézikönyve*. Budapest, 2006. Nemzetiségi és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa. (Szerk. Belánszki Gy., Fórika L., Magicz A., Polgár A., Szajbély K.) Budapest, 2006. 13-14.

⁷⁶ Gyivicsán Anna, Krupa András: *A magyarországi szlovákok*. Változó világ 2. Budapest, 1997. 108.

⁷⁷ *Kisebbségek Magyarországon 1999*. Szerk. Demeter Zayzon Mária. Budapest, 1999. 34.

anyanyelvét tekintve pedig egyetlen fő, addig 2001-ben nemzetisége szerint 20,3%, vagyis 259 fő szlovák.

1980

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Település	Lakosság	Nemzetiség	%	Anyanyelv	%
Répáshuta	623	246	39,4	48	7,7
Bükkszentkereszt	1 375	–	–	1	0,07

1990

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Répáshuta	574	291	50,6	207	36,08
Bükkszentkereszt	1374	97	7,05	54	3,93

2001

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Répáshuta	551	268	48,6	142	25,7
Bükkszentkereszt	1 274	259	20,3	11	0,86

Az 1999. CVIII. számú törvény alapján a „Magyar Köztársaság területén a 2001. január 31. és február 1. napja közötti éjféli állapotot alapul véve” 2001. február 1. és 2001. február 28. között végezték el az első 21. századi népszámlálást.⁷⁸

A 2001-es népszámlálás Bükkszentkeresztre vonatkozó eredményei:

Népesség összesen: 1274 fő

Ebből szlovák nemzetiséghez tartozók: 259 fő

Szlovák kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők: 306 fő

Szlovák anyanyelvűek: 11 fő

Szlovák nyelvet családi, baráti körben használók: 173 fő

A 2001-es népszámlálásban magam is részt vettem népszámlálóbiztosként. Meglepően kevesen vallották szlovák anyanyelvűnek magukat. A legtöbb idős ember nem vállalta föl szlovák anyanyelvét, úgy fogalmaztak, nem szeretnék, ha kitelepítenék őket. A csehszlovák-magyar lakosságcsere okozta trauma még mindig valós társadalmi jelenség. Ki lehet jelenteni, hogy a magukat szlovák anyanyelvűnek vallók száma nem fedi a valóságot.

⁷⁸ Szarka László: *A 2001. évi magyarországi népszámlálás nemzetiségi adatairól.*

http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_szarka_1_2001_nepszamlalas.pdf3.

Összefoglalva elmondható, hogy míg 1980-ban minden megyében több volt az anyanyelvi bevallások száma, mint a nemzetiségieké, addig 1990-re csökkenés figyelhető meg. 2001-re ez az arány megfordult, az anyanyelv helyett a kulturális identitás, kulturális kötődés vált meghatározóvá. Ebben a folyamatban jelentős szerepe lehet az 1993-as nemzetiségi törvénynek, a kisebbségi önkormányzatok megalakulásának, amelyek pozitívan hatottak a nemzetiség vállalására, és az sem elhanyagolható szempont, hogy névtelenül mindenki bátrabban vállalja nemzetiségét.⁷⁹

---

⁷⁹ Szabó Orsolya: A magyarországi szlovákok a népszámlálások tükrében
http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_szabo_orsolya_moi_szlovakok.pdf

3. BÜKKSZENTKERESZT SZLOVÁK NYELVJÁRÁSA

A nyelvjárás fogalmának definíciói bár mutatnak eltérő elemeket, azonban a dialektust mindegyik az adott nyelv területi változatának tekinti. Szokás beszélni a területiális nyelvjárásokról a nyelv horizontális tagozódása szerint és szociális nyelvjárásokról a nyelv vertikális tagozódása szerint. Bükkszentkereszt szlovák nyelvjárása kapcsán csak területiális nyelvjárásról lesz szó, az egyes hagyományos foglalkozásokhoz kapcsolódó szókinsz ugyan csoportnyelvi jelenség, azonban nem tekinthető sem szlengnek, sem zsargonnak, sem pedig argónak.

A helyi nyelvjárások eltérő jegyei a nyelv fejlődésének különböző szakaszait és egyben a kisebb beszélő közösségek eltérő történelmi és társadalmi viszonyait is tükrözik. Minden irodalmi nyelv kialakulásának alapját egy vagy több nyelvjárás képezte, társadalmi differenciálódás szempontjából azonban az irodalmi nyelv elsődlegesnek tekinthető, míg a nyelv más variánsai a nyelvi értékrendben alacsonyabb pozíciót foglalnak el.⁸⁰

A magyarországi szlovák nyelvjárások rendszerének első leírásait két monografikus mű adja: Jozef Štolc: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* és Pavol Ondrus: *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*, amelyek a csehszlovák-magyar lakosságcsere kapcsán végzett nyelvi gyűjtőmunka nyomán keletkeztek.⁸¹ Jozef Štolc a bükki települések közül *Bükkszentlászló*, *Bükkszentkereszt* és *Répáshuta* nyelvjárását vizsgálta részletesen és megállapította, hogy olyan nyelvjárási rendszerekről van szó, amelyek különböző nyelvjárású lakosság keveredésével keletkeztek.⁸² Ezekben az új nyelvjárási rendszerekben elsősorban konkrét településekhez nem köthető nyugat- és a kelet-szlovák nyelvjárási rendszerek keverednek, azonban csekély számú közép-szlovák elem is fellelhető bennük. A három település nyelvjárása viszonylag új keveredés eredménye, amelynek következtében mintegy 150 év alatt egy új, egységes nyelvjárási rendszer alakult ki. Štolc szerint a helyi dialektus formálódása még nem befejezett folyamat. Ezen megállapítását arra alapozza, hogy egy-egy jelenséget illetően két-három forma él egymás mellett (pl. a *robiť* típusú igék jelen idő tsz. 3. személyének szuffixuma

⁸⁰ Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, 1995. 74-79., Štolc Jozef: *Slovenská dialektológia*. Bratislava, 1994. 15-19.

⁸¹ Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. és Pavol Ondrus: *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*. Bratislava, 1956.

⁸² A nyelvkeveredés kérdésével Király Péter foglalkozott behatóan, monografikus műve viszonylag késői kiadású: Király Péter: *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyiregyháza, 2001.

nem egységes, három variáns jellemzi –a, -ja / -ija: robja – robija, leža – ležja). A szerző szinkron megközelítésből von le nyelvtörténeti következtetéseket, amelyek szorosan összefüggenek településtörténeti adatokkal. Tekintettel arra, hogy vizsgálatait igen rövid idő alatt kellett elvégeznie és az 1940-es évek második felében a nyelvjárásgyűjtés technikai eszközei nem mérhetőek a mai feltételekhez, elsősorban hangtani és alaktani jelenségek rögzítésére koncentrált. A mondattani jelenségek megragadása terjedelmes szövegek rögzítését igényli, ezeket rövidebb elbeszélésekkel, népköltészeti anyaggal váltja ki.⁸³

Jozef Štolc konklúzióiból kiindulva folytatott kutatásokat Sipos István, aki a bükk Huták mellett a régió további településeinek szlovák nyelvjárását dolgozta fel.⁸⁴ Kutatási módszerét a nyelvjárások kevert volta határozta meg. A telepések különböző, magukkal hozott nyelvjárási rendszerének jegyeit szándékozott elkülöníteni, ehhez azonban levéltári adatokra (az egyházi és állami adminisztráció adatai) támaszkodva kellett megkísérelnie megállapítani az adott huta vagy hámor település lakosságának elszármazásai helyeit⁸⁵. Módszerének megválasztását, amelytől későbbi munkáiban sem tért el, a következőképpen indokolja:

„A bükk iipari települések nyelvjárásának sajátos kevertsége miatt igen fontos a származás, ill. a származási hely rögzítése. A szájhagyomány is őriz bizonyos származási helyeket, ill. területeket, ritkábban konkrét helyneveket, amelyeket hangtani deformáltságuk következtében néha nehéz rögzíteni. *Hámor* és *Ómassa* lakói *Észak-Gömört*, *Dél-Szepest* tartják származási területnek. Ez a Szomolnoki Bányagazgatóság területe. *Újhuta* és *Répáshuta* anyakönyvei kezdetben nem közölnek származási helyet. Később tűnnek fel a házassági anyakönyvekben, s igen tanulságosak.

1789-1860 között az *Újhután* házasulandók származási helye: közvetlen környék 5, szűkebb környék 10, távolabbi környék esetében szlovákiai megye 24, Galícia 3, egyéb 2.

A Hutákon a származásnak elég nagy a szóróterülete, magában foglalja az egész szlovák nyelvjárásterületet, Kelet-Morvaországot, s még azon túl is nyúlik. Ez megszabja a Huták nyelvjárásának közép- és nyugati szlovák jellegét.⁸⁶ Az anyakönyvek tanúsága szerint az új lakók a Csehországtól Zemlén megyéig húzódó erdős terület hasonló foglalkozású

⁸³ Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 453-457.

⁸⁴ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958.

⁸⁵ A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány: a diósgyőri plébánia anyakönyvei, a hámori plébánia anyakönyvei, Archivum regni 1828-as összeírás, archivum regnicolari 1715, 1720, Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában, Bp. 1896, Urbaria et conscriptiones, egyházi anyakönyvek, Canonica Visitatio, Historia Domus, egyházi, állami összeírások adatai, a diósgyőri koronauradalom iratai, stb.

⁸⁶ A közép-szlovák valószínűleg elírás, hiszen a nyugat-szlovák mellett a kelet-szlovák jelleg dominál.

településeiről érkeztek. Ez önkéntes vándorlás volt vagy a bérlővel vagy a bérletek megszűnte után.”⁸⁷

A vizsgált településeket komplex módon, ám a nyelv szempontjából hangsúlyosan a következőképpen jellemzi: „Nyelvészeti szempontból a huta- és hámor települések több oknál fogva is különlegeseek: egyrészt hegyi településekről van szó, a hegyek a közvetlen társas érintkezés természetes akadályaként eltérően hatottak a nyelvi fejlődésre, még azonos népcsoport esetén is. Másrészt ipari-munkás településekről van szó, és ez a körülmény eleve meghatározta a település, ill. a település nyelvjárásának létrejöttét és továbbfejlődését. A településeket vizsgálva megfigyelhető, hogyan hatottak egymásra a társadalmilag és gazdaságilag elzárt közösségek különböző nyelvjárásai és milyen új nyelvjárás született az együttélésből. A huta települések az erős izoláltság miatt egészen jól megőrizték a szlovák nyelvjárást... Répáshuta és Újhuta nyelvjárásában mindig a szlovák nyelv dominált: megmaradtak a régi kiscsoportos, családi szervezeti munkalehetőségek a család és a munkahely nyelvhasználata azonos volt. A magyar nyelvet a vasgyári munkások, a mész- és faárusok sajátították el először, majd a nyaralók is terjesztették.”⁸⁸

Az elszármazási helyek megállapítására való törekvés mellett a nyelvjárási keveredés problematikáját elméleti szinten is fontos volt tisztázni. Király Péter idézett munkájában a keveredés szempontjából kétféle nyelvjárástípust állapít meg a *kevert* és *átmeneti* típust. A kérdést szláv kontextusban vizsgálja, tekintettel arra, hogy a mai Magyarország észak-keleti régióiban több olyan település található, amelyekben különböző kelet-szlovák és ruszin nyelvjárások keveredtek. A kevert nyelvjárás fogalmát Király Péter a következő módon határozta meg: „*Kevert nyelvjárás*on az olyan nyelvjárást értem, amelybe elszigetelt, elszórtan jelentkező idegen elemek, azaz nem szisztematikus jegyek kerültek bele.”⁸⁹

Az átmeneti típust a következőképpen definiálja: „Az olyan nyelvjárást viszont, amelyben az idegen elemek rendszerszerűek, szisztematikusak, tehát érvényességük egy-egy kategória valamennyi tagjára kiterjed, ezeket *átmeneti típusú*, a két nyelvjárás között álló képződménynek tartom.”⁹⁰ Ide sorolja a Štolc és a Sipos által vizsgált huták és hámorok

---

⁸⁷ Sipos István: *A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk. Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 35.

⁸⁸ Sipos István: *A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk. Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 38.

⁸⁹ Király Péter: *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulmányai*. Nyíregyháza, 2001. 224.

⁹⁰ Király Péter: *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulmányai*. Nyíregyháza, 2001. 224.

településeinek nyelvjárását: „Újhután és Répáshután egy nyugat-sz. jellegű, Hámorban és Ómassán egy ksz. színeződésű és Óhután e kettő közötti átmeneti nyelvjárás alakult ki.”⁹¹

Az eddig tárgyalt problematikát igen szemléletesen rögzíti *A magyarországi szlovák nyelvjárások atlasza*, amelynek Bükkszentkereszt is vizsgálati pontja volt.⁹²

A további elméleti probléma a szlovák nyelvjárások visszaszorulása, elhalása. A fent bemutatott dialektológiai művek kivétel nélkül ma már nem létező, ill. lényeges változáson átesett nyelvi állapotot írnak le. A bükki huták és hámorok nyelvjárási monográfiájának megjelenése óta eltelt több mint fél évszázad alatt teljesen elhalt Ómassa és Hámor szlovák dialektusa. A három huta településen pedig az elhalás stádiumába került a sajátos átmeneti típusú szlovák nyelvjárás.

A jelzett kérdéskörrel Zsilák Mária foglalkozott. Nézetei a következő módon foglalhatók össze: Abból a közismert tényből indul ki, hogy napjainkban a magyarországi szlovák nyelvjárások jelentősen visszaszorultak és ez a folyamat elhalásukhoz vezethet. A nyelvjárások elhalásának három módozatát állapítja meg:

- nyelvjárások versus irodalmi nyelv
- szlovák dialektus versus többségi nemzet nyelve
- a nyelvjárás hordozói kihálnak.⁹³

E három módozat Bükkszentkereszt vonatkozásában a következőképpen nyilvánul meg: Az első a fiatalabb, ill. középgeneráció tagjaira jellemző, akik középiskolában, egyetemeken, főiskolákban a szlovák irodalmi nyelvet sajátították el és használják. Bükkszentkereszten ide tartoznak az óvónők, a tanítók, a tanárok és a kisebbségi önkormányzat képviselői.

A második módozat a helyi közösség kétnyelvűvé válásával, ill. a nyelvcsereével függ össze és bükkszentkereszti szlovákok igen széles rétegét érinti.

A harmadik módozat szintén élő jelenség Bükkszentkereszten. A helyi szlovák nyelvjárást jól beszélő generáció tagjainak száma egyre csökken. Magam is tapasztaltam gyűjtőmunkám során, hogy némely adatközlőkkel nem tudtam kiegészíteni, pontosítani korábban felvett adataimat.

⁹¹ Király Péter: *A nyelveveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyíregyháza, 2001. 228.

⁹² Fügedi Erik-Gregor Frerenc-Király Péter: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest – Budapest, 1993.

⁹³ Zsilák Mária: *A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvterületeken*. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliográfia a štúdie – I. A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok – I.* (Szerk. Uhrin E., Zsilák M.). Békešská Čaba – Békéscsaba, 2008. 58-68.

Sipos István monográfiája⁹⁴ alapján pontokba szedve mutatom be a bükki szlovák települések (*Répáshuta, Bükkszentkereszt, Bükkszentlászló, Ómassa, Hámor*) közös nyelvjárási vonásait, amelyeket Sipos István Jozef Štolc⁹⁵ eredményeire támaszkodva állapított meg.

Közös hangtani jellegzetességek:

- 1) 5 magánhangzós (*a, o, u, e, i*) magánhangzó-rendszer, amely kelet-szlovák nyelvjárási jelenség
- 2) teljes kvantitáshiány, ugyancsak a kelet-szlovák nyelvjárások jellemző jegye
- 3) további kelet-szlovák nyelvjárási jellemző, hogy a hangsúly a szó utolsó előtti szótagján van
- 4) a mássalhangzó rendszert illetően a legszembeötlőbb kelet-szlovák vonás, hogy csak laringális *h* van az említett települések nyelvjárásában, a veláris *ch* (*x*) csupán variánsként fordul elő
- 5) rendszeres a szó eleji és szóvégi *v – f* zöngésségi hasonulás, amely sajátja a nyugat-szlovák nyelvjárásoknak is
- 6) az–*ó, -ő* végű magyar kölcsönszavakat –*ov* szuffixummal adaptálják (*hordov*)
- 7) jellemző a *ct' > -st'/sc* változás a főnévi igenevekben: *tlust', pest'/c*, az asszibiláció jelensége egyaránt köthető a nyugat-és kelet-szlovák nyelvjárások némely alcsoportjaihoz.

Közös morfológiai jelenségek:

- 8) a lágytövű semlegesnemű főnevek a keménytövűekhez igazodnak (*-e > -o*): *polo, srco/serco* – mint ahogy ez a kelet-szlovák nyelvjárásokban szokásos
- 9) a kelet-szlovák nyelvjárások főnévragozására jellemző a maskulinizáció jelensége, amely a bükki szlovák településekben is tapasztalható:
  - a) a t.sz. gen. és loc. ragja egységesen – *och* minden nemben: *mužox, ženox, vajcox*
  - b) a t.sz. dat. esetvégződése egységesen – *om*: *mužom, ženom, polom*
  - c) a t.sz. instr. egységesen – *ami*-ra végződik, azonban a számnevek esetében – *ma* az egységes rag, a melléknéveknél és a névmásoknál gyakori az – *ima* változat.
- 10) a t.sz. nom. – *e* esetragja a hímnemű élőknél a keleti szlovák nyelvjárásoknak megfelelő mértékben fordul elő: *luďe, mlinare, furmaňe, gazdove*
- 11) a *brat* főnév t.sz. nom. archaikus formát őríz: *brata/braca*

⁹⁴Sipos István: *A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk. Szabadfalvi J., Viga Gy.) Miskolc, 1984. 39–44.

⁹⁵Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 301–395.

12) nőnemű főneveknél, mellékneveknél, névmásoknál egységes az e.sz. instr. – *u* esetrag, amely a nyugat-szlovák nyelvjárásokkal azonos történelmi fejlődés eredménye, a magánhangzó rövidülés későbbi kelet-szlovák nyelvjárási fejlemény

13) Az ugyancsak egységes morfológiai jelenség, az – *u* esetrag esz. loc.-ban a lágy tövű hímnemű élettelen főneveknél, a semlegesneműeknél és az –*r*-re végződő főneveknél, szintén a kelet-szlovák nyelvjárásokat jellemzi

14) a *gazda* paradigma szerint ragozódó főnevek megőrizték a történetileg archaikusabb – *i* szuffixumot e.sz. gen. –ban, ez a jelenség fellelhető mindhárom alap nyelvjárás archaizáló nyelvjárási altípusaiban.

15) egységes a névmások lágy –*e* típusú ragozása: *teho, temu, kemu, mojemu, bratovemu*, amely jelenség szintén jellemző a nyugat-szlovák nyelvjárások legnagyobb részére

16) a melléknevek a névmásokhoz hasonlóan ragozódnak: *dobreho, dobremu*; e kelet-szlovák típusú alakok csupán a rövid magánhangzóikkal különböznek el a közép- és nyugat-szlovák nyelvjárások egy részétől

17) egységes a melléknevek, névmások –*e* ragja t.sz. nom.-ban: *take dobre hlapi, ženi, drevu*, ami ugyancsak a kelet-szlovák nyelvjárásokra jellemző maszkulinizációt tükrözi

18) azonos a hímnemű és semlegesnemű névmások és melléknevek e.sz. loc. és instr. – *im* ragja: *o tim dobrim, s tim dobrim*, amely jelenség tipikusan kelet-szlovák

19) a kelet-szlovák jegyeknek megfelelően jellemzőek a *ten, ta, to* mutató névmás egységes hosszabb alakjai: *toten, tota, toto, tote*

20) A) közös a vonatkozó-kérdő névmás: *keri, -a, -e* formája, a *t-* nélküli formák több közép- és nyugat-szlovák nyelvjárási altípusban hosszú magánhangzós alakban fordulnak elő

B) közösek általános névmás *šicek, šicka, šicko* alakjai, amelyek a kelet-szlovák nyelvjárást jellemzik

C) közös a tárgyi kérdő névmás *čo* formája, amely azonos a közép- és nyugat-szlovák nyelvjárások több altípusával

21) a) az élőlényekre vonatkozó *dvomi, tromi, pet'mi* számnévi alakok szintén nem tekinthetők kizárólag kelet-szlovák formáknak, megtalálhatók a másik két alapvető nyelvjárás csoportban is

b) az ötnél magasabb értékű számnévi alakok ragozatlanok: *od pet'/pejc vojacox, ženox* formák a tipikus kelet-szlovák maszkulinizáció jegyeit tükrözik

22) a *klečar'* főnévi igenévi alak helyett a бүккі települések nyelvjárását a *klečet/c* kettős forma jellemzi, más infinitívuszi alakban is megjelenik az általánosnak tekintett – *t'* rag, az

asszibiláció eredményét tükröző – *c* mellett, amely a kelet-szlovák nyelvjárásokra és a nyugat-szlovák nyelvjárások délkeleti csoportjára jellemző: *ležet'/c*

23) a *robiť* típusú igék jelen idő t.sz. 3. személyének szuffixuma nem egységes, három variáns jellemzi –*a*, –*ja* / –*ija*: *robja* – *robija*, *leža* – *ležja*, e jelenség jól példázza a bükki települések szlovák nyelvjárásának átmeneti jellegét

24) az *l-es participium* formái nagy változatosságot mutatnak:

a) a rövid forma: *uťek/utec*, *pad/t*, – *priš*, *vinš* – tipikusan kelet-szlovák

b) a hosszabb forma: *ňesol*, *padol-padnul* közelít az egész szlovák nyelvterületen általánosan elterjedt formákhoz, a betétmagánhangzók jellege, ill. a kvantitás hiánya mutat kelet-szlovák jelleget

c) a *biť* – *busc* létigénél általánosak a jellemzően kelet-szlovák *bul-bula-bulo* alakok

25) a *biť* – *busc* létige jelen idő t.sz. 3. személye: *sa*, ami jellemzően közép-szlovák forma

Egyéb közös vonások:

26) jellemző a –*k* , –*ka* nyomatékosító elem a partikulák és határozószók alakjaiban : *eščik*, *tedik*, *ktoška*, *nuka*, *vonka*

27) a *biť* – *busc* létige e.sz. 3. személyű alakja: *jesto* – *jestok*, e formák közül az első a másik két nagy nyelvjárási csoportra is jellemző, a második forma a kelet-szlovákra jellemző

28) az *odejšol*, *zajšol*, *vinšol* participiumok tipikusan kelet-szlovákra jellemzők

29) a *kažno*, *inšo* általános alanyi formák: *kažno* povi, *inšo* robi szintén kelet-szlovák típusúak

30) a *treba* ragozott *trebalo* alakja nyugat-szlovák nyelvjárásokban is fellelhető

31) Sipos István a *pešo* típusú határozószót ugyancsak kelet-szlovák jegynek tekinti, azonban az –*o* végű határozószók elterjedtek a másik két nyelvjárási területen is.

Bükszentkereszt/Újhuta nyelvjárásai sajátosságai:

Hangtani jellemzők:

– *diakrón szempontból*

1) rövid szótagban az *ē*, *ě* reflexiója *e*: *celi*, *bledi*, *levi*, *čelo*

2) hosszú szótagban az *ē*, *ě* (irodalmi *ie*) megfelelője mindig *i*: *vira*, *svička*, *hrix*, *spivať*, *posmivať se*

3) az egykori rövid nazális *ę* megfelelője *a*: *hovado*, *pamat'*, *vadnut'*, *praďem*

4) az egykori *ѣ*, *ѥ* félhangok reflexiója *e*: *se*, *ze*, *ve* *hlapem*

5) az ereszkedő hangsúlyú szőkezdő hangcsoport a következő módon alakult: *ort-*, *olt-* > *rot-*, *lot-* : *rosnut'*, *rospor*, *loket'*, de *lazvor* (mint a közép-szlovákban)

- 6) az *r*, *l* mássalhangzók között kísérő hang nélkül marad: *krmit'*, *pokrm*, *krk*, *prst'eň*
- 7) a *t*, *d* mássalhangzók lágy párjai *t'*, *d'*
- 8) a *fěllágy š*, *ž* > *s*, *z* hangokká alakulnak: *seno*, *zima*, *pokoseno*
- 9) fellelhető a középszlovák irodalmi *št'* hangcsoport: *št'est'i*
- 10) elterjedtek a *cisti*, *zelezo* irreguláris alakok
- 11) a szókezdő *dv-*, *dm-* hangcsoport a *dvere dvihať* szavakban
- 12) nem rendszeres az *o* > *u* változás: *pul*, *skurej*, *skur*

Alaktani jellemzők

- A morfológiai változásokat jól tükrözi a szinkrón állapot:

- 13) a hím- és semlegesnemű főnevek e.sz. inst. – *em* végződése: *vozem*, *drevem*, *koňem*
- 14) a semlegesneműek egy csoportjában az e.sz. nom. acc. – *ije* > *i*: *jed'eňi*, *prad'eňi*
- 15) a semleges *prase*, *praseťa* típus többes számú alakja *prasata*
- 16) a *prase*, *děfče* ragozási paradigmában az e.sz. loc: *praseťu/-t'i*, *děfčeťu/-t'i*
- 17) névmási formák *tebe*, *t'i*
- 18) a melléknevek és névmások egységes t.sz. nominativusza –*e*: *dobre*, *moje*, *bratove hlapí*, *vozi*, *ženi*
- 19) a *do/gdo*, *ňigdo* személyi kérdő névmási formák
- 20) a 3. személyű személyes névmás *hu*, *him* hangzásai

Egyéb, a mikrorégió nyelvjárásától eltérő, vonások

- 21) a) a –*j* nyomatékosító hang: *nukaj*, *vonkaj*, *čoskaj* határozószóknál
b) a –*si-k* nyomatékosító elem a határozatlan névmásoknál: *kerisik*, *kedisik*
- 22) az általánosító névmás *dě-* előtagja: *d'ekari*, *d'ejaki*
- 23) a *ňeňi som*, *ja som ňeňi* tagadó szerkezetek
- 24) a *seť*, *leť*, *hret'* főnévi igenévi formák
- 25) a szókincs közép- és nyugat-szlovák nyelvjárásokra jellemző elemei: *ližica*, *mrkva*, *kceť*, *ščikutkať*.

A bükki huták jellemzése - különös tekintettel Bükk-szentkereszt lakosságának eredetére – a nyelvi sajátosságok alapján

Jozef Štolc monográfiájában a fentebb részletezett jelenségek anyaországbeli (azaz szlovákiai) nyelvjárásokkal való összevetésével a következőképpen kísérli meg meghatározni a bükki huták lakosságának eredetét:

A kelet-szlovák nyelvjárások markáns jegye egyrészt a magánhangzó-quantitás abszolút hiánya, másrészt a szóhangsúlynak az utolsó előtti szótagon való állandósulása. Azonban a kvantitás-hiány a kelet-morva terület (Valašsko) ún. morva-szlovák nyelvjárásainak is jellemzője. Ennek alapján Štolc bizonyosnak véli, hogy a telepések egy része erről a területről érkezhetett. A lakosság más része azonban kelet-szlovák területről származhatott, így a kétféle nyelvjárás közös jegyeként megőrződött a kvantitás nélküli magánhangzórendszer.

Mint ahogy a fentebbi jellemzés mutatja, a kelet-szlovák nyelvjárási elemek túlsúlyba kerültek. A tulajdonképpen nyugat-szlovák nyelvjárási elemek mint a *smat' se, se', hret', let'* igealakok a magánhangzó-quantitás elvesztése révén igazodtak a kelet-szlovák nyelvjárási rendszerhez. Közös jegye a nyugat- és kelet-szlovák nyelvjárásoknak a likvida metatézis *rot-, lot-* reflexiója. Emellett megtalálhatók itt a *vlaŋi* és a *lad'ik* alakok is, amelyek a közép-szlovákra jellemzők. Ugyanezt igazolják a bükki hutákban szabályosan előforduló *hlap* és *smrat* formák, amelyek a kelet-szlovák nyelvterületen *hlop* // *xlop*, *smrot* alakban élnek.

Újhután és Répáshután a nyugat-szlovák *azda*, Hámorban és Óhután a kelet-szlovák *ozdaj* partikula fordul elő.

Komplikáltabb a helyzet a nazális *ę* váltóhangjainak esetében. A kelet-szlovák hangrendszerben a rövid *ę*-ből *e*, a hosszú *ę*-ből *a*, az ajakhangok után pedig *ia* lett. A nyugat-szlovák nyelvjárásokban ezzel szemben a rövid *ę* váltóhangja ajakhangok után *a*, máskor *e*, a hosszú *ę* váltóhangja pedig hosszú *á*. E két rendszer kölcsönös keveredéséből sokszínű állapot jött létre, amely alapján nehéz megállapítani, hogy a nyugat-szlovák reflexiók módosultak-e a kelet-szlovák reflexiók irányában, vagy fordítva, a kelet-szlovák alap módosult a nyugat-szlovákhoz igazodva. A kelet-szlovák hatás főleg az ajakhangok utáni eseteket érinti, ahol a váltóhang *e*: *peta, meso, kruta meta. A pet', d'ever', pest', zapestka, visveŋit'* formákat szintén kelet-szlováknak tekinthetjük.

A nazális *ę* nyugat-szlovák váltóhangja az *a*, pl. *smadni, hovaže, zapamatali, pamat', svati*. Ugyanígy eredetű az ajakhangok utáni *ę* > *a*: *svatki, vazat', d'evati, pamatka, pati*, azonban ezekben az esetekben az eredeti hosszú *á* a kelet-szlovák jelleghez igazodva rövidült. Kelet-szlovák eredetűnek tekinthetők a *vec, vecej* határozatlan számnévi alakok.

Az *ę* váltóhangja nem ajakhangok, hanem egyéb mássalhangzók után rendszerint *e*, ami a kelet-szlovák nyelvjárásban pl. a *kŋes, t'eško, me, t'e, se* formákban manifesztálódik.

A hosszú *ę* helyén nem ajakhangok, hanem egyéb mássalhangzók után *a* található, ami lehet kelet-szlovák jellegzetesség, de nyugat-szlovák rövidült *á* > *a* is. Konkrétan a *praza* és a *čeladŋik* alakokról Štolc úgy véli, hogy lehetnek szepesi eredetűek is.

Az igék jelen idejű t.sz. 3. személyű alakjában különleges helyzet fejlődött ki, amelyben a kelet-szlovák rendszer részben úgy érvényesült, hogy a mássalhangzók után (kivéve az ajakhangokat) a hosszú *ę* helyén gyakori az –*ija*, vagy az –*ia* személyrag. Ezzel szemben a kelet-szlovák rendszerben az ajakhangok után *ia*, más mássalhangzók után pedig *a* áll. Feltehetően a szepesi gölnici területről (hnilecká oblast') érkezett erős telepes áramlat a Hutákra, ugyanis a kelet-szlovák nyelvjárás területén, főleg annak a nyugati határán, a *Szepességben* tekintet nélkül a megelőző mássalhangzóra, mindig – *ia*-ra végződik a jelen idejű t.sz. 3. személyű ige alakja: *ponivoria*, *neženia se*, *neplacia*, *spia*, *pozdravia*.

Štolc úgy véli továbbá, hogy az *ę* váltóhangja nyugat-szlovák nyelvjárástípus jelenlétét igazolja, amelyet jelentősen befolyásolt a dél-szepesi, közelebbről gölnici nyelvjárást beszélő lakosság beáramlása, ugyanis a 19. sz. során a gölnici terület látta el betelepülőkkel Diósgyőr ipari területét.

A nyugati és a keleti szlovák nyelvjárás keveredése észlelhető az *e* magánhangzó némely előfordulása esetében is. Újhuta, Répáshuta: *celi*, *čert* – nyugat-szlovák, *led*, *ledovica*, *leva noha* – egyaránt lehet kelet- és nyugat-szlovák eredetű *i* is. A *lojč* forma kelet-szlovák eredetű szemben a nyugati *levča*, *lefča* alakokkal.

A *nax*, *nahaj* alakok közép-szlovák eredetűek, a kelet- és a nyugat-szlovák területeken *ñex*, *ñehaj* // *ñexaj* szabályos alakok találhatók, eseteként Kelet-Szlovákiában a *ñehaj* mellett a *naj* és a *ñej* kifejezés is használatos.

A keleti-szlovák *e* hang az eredeti hosszú *é*, ill. *ie* helyén is megtalálható. Csupán néhány esetben áll *ie*, ill. *ije* az ajakhangok után. A hosszú *ie* helyén kevert állapotot találunk.

Néhány esetben az ajakhangok után az eredeti hosszú *ie* helyén *ije* áll: *bijeli*, *pijesek*, *pijere* és szóösszetételben *dovijedna*.

A kelet-szlovák *ie* > *i* és a nyugat-szlovák *ie* > *i* rokon fajtájú hangtani folyamatok. *Oblikať*, *omdliva*, *oblivat'*– kelet-szlovák, mert a nyugat-szlovákban az *l* után *e* *dejtáció* várható. Pl. a *střilať*, *triski*, *d'ěfče*, *d'ěfka*, *spivaju* szavakban a kelet-szlovák nyelvjárási rendszer sokkal kifejezőbben jut érvényre.

Az –*i*- gyakoriság képző valószínűleg nyugat-szlovák eredetű: *nosivam*, *varivame*, *robivam*, *vozival*, mivel a kelet-szlovák nyelvterületen ilyen igealakok ritkán használatosak, ám ez sem állítható teljes bizonyossággal, mivel a *pozatvirali*, *pozaviram*, *oblivat'*, *omdlivat'* igealakok Kelet-Szlovákiában is megtalálhatók.

Nyugat-szlovák eredetűek a *žití*, *znameňi* típusú főnevek, mivel a kelet-szlovák nyelvjárásban következetesen –*e* rag áll a szó végén, mint pl. a hutatelepüléseken is használt: *na zdrave*, *svedome* esetekben.

Kelet szlovák eredetűek *šicek*, *šicko* számnevek a nyugat-szlovák *šecko*-val szemben.

A jerek váltóhangjai: az *e* váltóhang teljes egészében nyugat-szlovák, mivel a kelet-szlovák nyelvjárásban rendszerint *o* áll. Az előljárókban: *se*, *ze*, *ve* található szemben a kelet-szlovák: *so*, *zo*, *vo* előljárókkal és *zo-*, *vo-* igekötőkkel.

Kelet-szlovák állapot mutatkozik a *cesnak*, *čap*, *habzof*, *von*, *som*, *žobrak*, *dišť*, *bliha* kifejezésekben, de Újhután és Répáshután *ližica* (kanál) kifejezést használnak a kelet-szlovák *loška* helyett.

A hímnemű és semlegesnemű főnevek e.sz. eszközhatározós esetragja – *em*, ami nagy valószínűséggel nyugat-szlovák eredetű, de Sárosban és az Eperjestől északra fekvő széles sávterületen is rendszeresen előfordul. Az –*em* esetrag jellemző Sárosban a teljes *bártfai* járásra, amely terület szintén képezhetette a kivándorlás fókuszát, de mivel a бүккi Huták nyelvjárásaiban nem találunk további nyilvánvalóan sárosi nyelvjárási nyomokat, ezért az –*em* esetrag sokkal inkább nyugat-szlovák, kelet-morva eredetűnek tekinthető.

Az *o* magánhangzó helyzete kelet-szlovák, gölnici nyelvjárási csoportba tartozó állapotra utal: a nyugatszlovák $\bar{o} > u$ változásból két példa maradt fenn az –*o-* s alakok mellett: *pul*, *puu*, *skur*, *skurej*.

Ha az $\bar{o} > u$ és az $ie > i$ változásokat párhuzamos jelenségekként egymás mellé állítjuk és összevetjük őket, észrevehető, hogy nincs meg közöttük az egyensúly. Az $\bar{o} > u$ változás sokkal kisebb mértékű, mint az $ie > i$ változás. Ez az aránytalanság nyilvánvalóan nem véletlen: két rokon, ám mégis eltérő rendszer találkozásából – a nyugat-szlovák, ill. kelet-morva és a kelet szlovák, azaz gölnici rendszer találkozásából adódik. A kelet-szlovák nyelvjárásban, ahol megvan az egyensúly, kiegyenlítődik, párhuzamosan létezik az $\bar{o} > u$ és az $ie > i$ változás, néhány peremnyelvjárásban átbillen a mérleg egyik-másik változás javára. A nyugat-szlovák nyelvjárásban ez a fajta paralelizmus nincs meg: míg az $\bar{o} > u$ változás Erdőhát (Záhorie) és Morva-Szlovákia területére korlátozódik, addig az $ie > i$ mélyen keletre nyúlik, magába foglalja a galgóci járásban (Hlohovec) a nagyszombati nyelvjárást, a Vág folyótól keletre a pöstyéni járást és nagytapolcsányi (Topoľčany) járás délnyugati részét.

A бүккi huták nyelvjárásában az $\bar{o} > u$ és az $ie > i$ változások szimmetriája nagyban hasonlít a nyugat-szlovák nyelvjárási területek déli részének állapotához. Ez a nyugat-szlovák, ill. morva-szlovák viszonyok visszatükröződése. A *pul*, *puu*, *skur* maradványok arra utalnak, hogy a telepések a gölnici lakossággal is kapcsolatba kerültek, ahol jellemzőek az $\bar{o} > o$, $ie > e$ és kis mértékben $ie > i$ változások. A gölnici elem vált dominánssá az $i < ie$, $u < \bar{o}$ változások esetében. Biztosan gölnici eredetű a *kvorečka* szó, mivel egyaránt

kizárható nyugat-szlovák, ill. sárosi eredete. Ezzel szemben az e.sz. 3. személyű hímnemű személyes névmás *von* formája sárosi, ill. zempléni eredetre utal. A Szepességben nem fordul elő.

A magyar zárt –ó –t és –ő –t a kelet-szlovák –ov alakban adaptálja: *do autova, f hordove, na repülőve, ve vendiglöve*.

A *jestok* alak kelet-szlovák eredetű.

A *vind'e, vinšoil, vinšli, odejšol, prejšol, zajšol* alakok gölnici eredetűek.

A *florek* hangzása kelet-szlovák hatást tükröz.

Štolc szerint kelet-szlovák elemnek kell értékelni a *trebalo* formát, amely a *treba bolo* konstrukció összevonása.

Preč, nač (prečo, načo) alakok a szepes-gömör határon nagy gyakorisággal fordulnak elő.

A szótagképző *r, l* megléte egyértelmű bizonyítéka a nyugati szlovák erős hatásának, amely nagy mértékben hozzájárult az új nyelvjárási norma kialakulásához.

Kelet-szlovák elemnek tekinthető a Szepességben előforduló *bliha* és a csak Sárosban fellelhető *marhva* kifejezés.

Az *l, n, l', ű* mássalhangzópárok alapján a dialektusok könnyen besorolhatók a különböző szlovák nyelvjárási rendszerekbe. Újhuta hangrendszerében megtalálható az *n- ű* pár, ám hiányzik az *l* palatális párja, ami nyugat-szlovák állapotra utal.

A nyugat-szlovák rendszer tört utat magának még néhány esetben, ahol az *n* az eredeti *e* előtti helyzetben áll: *ned'ela*, vagy az eredeti, szóvégi – *ně* helyén: *d'en, tid'en, prst'en*, azonban az *ű* átlagon felüli gyakorisággal fordul elő (pl. *z vapňem*). Újhuta nyelvjárásában az eredeti *e* előtt kemény *n* állt, és csupán a kelet-, ill. a közép-szlovák nyelvjárással való kapcsolatba lépés révén kezdték következetesen *ňe*-nek ejteni.

A *t, d* mássalhangzók *e, i* előtt Újhután meglágyulnak, ami nyugat-szlovák hatást jelez.

Kelet-szlovák hatásnak tekinthető a *daleko* forma, de találkozhatunk *d'alej* kifejezéssel is, ami nyugat-szlovák eredetre utal.

A nyugat-szlovák nyelvjárásnak megfelelően a *d* hang megmarad a *dv, dm* hangcsoportokban: *medvet', dvere, dvihat', sedmi*.

A kelet- és nyugat-szlovák jegyek kereszteződnek a *svad'ba* szóalakon.

A *t', d'* mássalhangzók pozíciója a бүкки huták nyelvjárásaiban jellemzően olyan, mint a nyugat-szlovák, ill. kelet-morva dialektusokban. A бүкки huták nyelvjárásai e vonásukkal megőrizték a telepesek magukkal hozott nyelvéllapotát.

A бүкки hutákban a *t'* helyett *c* áll olyan pozícióban, mint a nyugat-szlovák nyelvjárásokban: *ic, ic'e, poc'e, šicko*.

A bükki Hutákban a *dl, nl* hangcsoport következetesen megmaradt. A helyi dialektusoknak ez a jegye szintén morva-szlovák eredetre utal.

A *keri* névmási alak nyugat-szlovák eredetű, mert a kelet-szlovákban *xteri, xtori, fteri* alakok az általánosak.

A *kajčo* partikula szintén nyugat-szlovák forma, ezt támasztja alá a *d' > j* változás, továbbá a partikula *kad'e*- alakja sem kelet-szlovák jellegzetesség.

A bükki hutákra jellemző *pčeli* kelet-szlovák forma jól elkülönül a közép-szlovák *fčeli* és nyugat-szlovák *čeli* alakoktól.

A *v* mássalhangzó nyugat-szlovák típusú pozícióját tükrözik a következő példák, az e.sz. lok.: *Pešte, šazel*, ezzel szemben a kelet-szlovák nyelvjárások többségében zöngétlenedik: *f Pešce, ššazel*, ill. a zempléni dialektusban *u* formaként manifesztálódik: *u Pešce*.

Bükkszentkereszt és a szomszédos Répáshuta nyelvjárásaiból hiányzik a kelet-szlovák mássalhangzórendszer két füllágy mássalhangzója a *ś, ź*, az ezeknek megfelelő pozícióban *s, z* áll, kivéve a *bešedovať, višlašili, šnice, poboškať* szavak esetében. Meg kell azonban jegyezni, hogy a *poboškať* alak megtalálható a nyugat-szlovák nyelvjárásokban is, a másik három viszont valószínűleg kelet-szlovák átvétel, amelyek az óhutai dialektus hatására (ahol az eredeti *ś, ź* helyén következetesen *š, ž*-t találunk) honosodhattak meg a két fent említett település nyelvében. A szókölcsönzést támasztja alá az a tény is, hogy a beszélget jelentésű *bešedovať* ige nem fordul elő a nyugat-szlovák nyelvjárásban. Ez a zempléni nyelvjárás tipikus jegye (mint pl. a sárosi *hutoric*, a szépesi *rečovac*). Megjegyzendő, hogy a hutákban általánosan használt a *hovoriť* ige is.

Ez utóbb elemzett jelenségek alapján úgy tűnik, hogy Újhuta és Répáshuta nyugat-szlovák szubsztrátumot képvisel, míg Óhuta nyelvének a kelet-szlovák szubsztrátum az alapja. A három említett település mássalhangzó rendszerének lágy és füllágy sziszegői, valamint az *l-l'* és *n-ñ* mássalhangzó párok alakulásán tetten érhető a nyugat- és kelet-szlovák nyelvjárások rendszerének kiegyenlítődése, azaz maga a nyelvkeveredés folyamata. Újhatát illetően a következő jelenségeken érzékeltethető szemléletesen a két nyelvjárási rendszer keveredése és kiegyenlítődése: jellemző nyugat-szlovák jegyként csak *l* fonémája van, azonban új jelenséggént adaptálódott a kelet-szlovák nyelvjárások azon tipikus vonása, hogy a veláris *ch* (*x*) helyén is *h* található. Az eredeti nyugat-szlovák *zv-* szókezdő mássalhangzócsoporthelyén Újhatán helyel-közzel a kelet-szlovák *zv-* hangkapcsolat is előfordul.

Újhután és a szomszédos Répáshután *cisti, zelezo, zeležnica* alakokkal találkozunk, mint a nyugat-szlovák nyelvjárásokban Szlovákia déli részén. E szavak Kelet-Szlovákiában csak *čisti, železo, želežnica* változatban fordulnak elő.

Bizonyos mértékig kelet-szlovák elemnek tekinthető a *c > s* változás a *ct > st* csoportban, pl. *tlust', most'* esetében. A nyugat-szlovák nyelvjárás ilyen esetekben a *ct'* csoportot vagy megőrzi, vagy *c*-ként realizálja.

A *šušit'* forma nyugat-szlovák a bükki huták nyelvjárásában, mert Kelet-Szlovákiában *sušic* alak található.

Kelet-szlovák elemnek tekinthető az *obdžubovať* elem (irodalmi *obzobávat*), amely egyező a kelet-szlovák *džobac, džobak*, esetenként *dzobak, dzobac* vagy *džubac, dzubac* esetekkel.

A kelet-szlovák nyelvjárasi jegyek legmarkánsabb beékelődését reprezentálja a nyugat-szlovák nyelvjárasi rendszerbe a zöngétlen *x* megszűnése és annak összeolvadása a *h*-val. A *h* pedig úgy viselkedik, mint ahogy ezt a kelet-szlovák nyelvjárások rendszere megkívánja.

Nyugat-szlovák elemnek tekinthetők a *mađeran, and'el* szavak. Ugyanígy a *jasna* szó, amelynek a közép-szlovák *d'asná* felel meg, a nyugat-szlovák nyelvjárasi körbe tartozik.

Kelet-szlovák a *-k* nyomatékosító elem a következő partikulában: *kedik, jestok, doklik, eščik*.

Nyugat-szlovák eredetűek a *do, gdo, nigdo* és *keri* névmási formák (szemben a kelet-szlovák *fto, fteri*-vel).

A hímnemű élő főnevek t.sz. nom. *-e* esetragja kelet-szlovák, szepesi eredetű lehet: *furmaňe, mlinare, Ariaňe* (a bükkszentkeresztiek ezzel a gúnynévvel illetik az óhutaiaikat).

Közép-szlovák forma a *braťa* szó tsz. nom. *-a* ragja.

A tipikus kelet-szlovák maszkulinizáció jelensége a főnévragozásban a t.sz. gen. (akuz.), lok. *-ox* ragján érhető tetten. A bükki hutákban a kelet-szlovákhoz igazodtak a nyugat-szlovák, ill. kelet-morva nyelvjárások további morfológiai jegyei, a t.sz. gen. (akuz.), dat., lok. mindhárom nemből a nyugat-szlovák *-áx, -ám* esetragok helyét a kelet-szlovák *-ox, -om* vette át. A t.sz. instr. *-ami* esetragja az összes főnévnél kelet-szlovák eredetre utal. A nyugat-szlovák *-ma* (*luďma, d'et'ma*) esetrag ritkábban fordul elő.

Az *ó-ra, ő-re* végződő magyar főneveket kelet-szlovák mintára *-ov* végződéssel adaptálva ragozzák.

Az *-r-re* végződő élettelen hímnemű főnevek (és a *meč* paradigma szerint ragozódók) kelet-szlovák (vagy kelet-morva) mintára es.z. lok. *-u* esetragot kapnak.

A *prase* típusú főnevek szepesi mintára e.sz.-ban mindig megtartják az alapszó *-e* elemét: *praseťa, praseťem*, tsz.-ban pedig az *-a-* elemet: *prasata*. Az e.sz. dat., lok. *praseťi* alakja

nyugat-szlovák eredetű. A többes számú *prasata* alak mellett ritkán előfordul a *prasce* is, ami formailag kelet-szlováknak tűnhet, azonban nem az.

A nőnemű főnevek e.sz. lok.-ban előforduló *po matki*, *ve fabriki* típusok dél-középszlovák (vagy zempléni) hatást mutatnak.

A nőnemű főnevek, melléknévek és névmások e.sz. instr. –*u* ragja egyaránt lehet keleti-, de nyugati-szlovák (–*ú* > –*u*) eredetű is.

Nyugat-szlovák, ill. kelet-morva maradványok a többes számú *koze*, *kolbase*, *hore* típusok.

A melléknévek is magukon viselnek néhány kelet-szlovák vonást. Ilyenek például a következő melléknévi mintára ragozódó névmások (*každo*, *inšo*) konstrukciói: *ňe jednak každo robi*, *pijavica je inšo*.

A kelet-szlovák nyelvjárástól eltérően a *dubový* típusú melléknévek e.sz. és t.sz. nom. –*ra* kettős alakok jellemzők: *dubovo drevo*, *dubovo deski*, azonban –*e* ragos forma is előfordul: *jasenove drevo*. Ugyanez jellemzi az *otcov*, *matkin* típusú birtokos melléknéveket is: *Hegedűsöve d'efče*, *faralove zeme*, továbbá a birtokos névmásokat is: *moje srco*, *naše rod'če*.

Kelet-szlovák (de gyakori jelenség a kelet-morva nyelvjárásban is) a hímnemű élő főnevek mellett álló melléknévek és melléknévi paradigma szerint ragozódó névmások t.sz. nom. – *e* ragja: *mlade ženače*, *take hlapi*. Azonban a nyugat-szlovák –*i* rag maradványaira is van még példa a participiumokban (amelyek szintén melléknévként ragozódnak): *zajati*, *rod'eni*.

Kelet-szlovák elemnek tekinthető a melléknévek t.sz. instr. –*ima* ragja.

Az e.sz. 3. szem. személyes névmás nőnemű *ona* alakjának e.sz. akuz. formája *hu* (középszlovák, ill. irodalmi szlovák *ju* helyett), ami nyugat-szlovák, ill. kelet-morva elem.

Kelet-szlovák típusúak a számnevek hímnemű élő nom. alakjai: *dvomi*, *tromi*, *štirmi*.

A *spavat'*, *čitavat'*, *robivat'*, *vozivat'* típusú gyakorító igék nyugat-szlovák eredetűek, ugyanis Kelet-Szlovákiában igen csekély számban fordulnak elő.

A létige *ňeňi som* típusú tagadása szintén nyugat-szlovák jelenség. A létige jelen idejű e.sz. 3. személyű *sa*, *ňeňi sa* formái viszont közép-szlovák eredetűek.

Kelet-szlovák jelenség (de gömöri sajátosság is) a *ňest'-ňesem* és a *sednuť-sedňem* típusú igék t.sz. 3. személyben a *t'*, *d'*, *ň* mássalhangzók előfordulása: *oňi sedňu*, *rosňu*, *zostaňu*, *id'ňu*, *poklad'ňu*. Štolc ezt a jelenséget közös kelet-és gömöri hatásnak tartja a nyugati-szubsztrátumban.

A *klečeť*, *ležet'* főnévi igenévi típus egyaránt lehet keleti-, de nyugat-szlovák eredetű is. A *ňest'*, *padnut'* típusú igék *l-es* participiumnak lehet *ňesol*, *padol* formája, ám előfordulnak tipikus kelet-szlovák *ňes* és *pat* alakok is. Az –*ol* –*ra* végződő alakok a dél-szepesi képzési

módnak felelnek meg: *ňesol, vezol, odejšol, dojšol, prejšol*. A *ňes, zajet, utek* képzési mód lehet akár kelet-szlovák eredetű is, azonban Štolc ezt nem tartja valószínűnek, mivel a hutákban ilyen típusú alakok fordulnak elő olyan esetekben is, amikor a kelet-szlovák nyelvjárásokban *priš, prinš, vinš, zabut* féle formák vannak. A бүккi hutákban e jelenség kapcsán is a kétféle morfológiai rendszer keveredésének lehetünk tanúi, a kelet-morva és a kelet-szlovák (pontosabban szepesi) elemek találkozásakor a szepesi eredetű *prišol* típusú alakok érvényesültek ugyan, de jelentős mértékben megmaradtak a kelet-morva *utek, zdex* típusok is (amelyek egyébként Sárosban és Zemplénben is elterjedtek). A létige *bul, bula, bulo, buli* típusú *l-es participium* alakjai viszont egyértelműen kelet-szlovák eredetűek.

Kelet-szlovák eredetűnek tekintheti Štolc a *pešo* határozószót is, viszont kettős képzési módot is dokumentál a kelet-morva *plaňe*, ill. a kelet-szlovák *plano*-val szemben.

Štolc elemzését összegezve konstatálható, hogy a бүккi hutás települések kolonizáció útján jöttek létre, azáltal a gazdasági szempont által motiválva, hogy hasznosítsák a Бүкк-hegység hatalmas erdei gazdagságát. Ez a szükséglet vezetett ahhoz, hogy olyan lakosságot telepítsenek be, amely a fejlődő üvegiparban dolgozik és a fellendülőben lévő vasipart fával, faszénnel látja el. Az egyszerű üveghuták megszűnése után a lakosság kis mesterséggként művelte tovább a faszén- és mészégetést.

A betelepítéshez szükséges embertömeget Nyugat-Szlovákia szegényebb hegyi bokortanya jellegű vidékeire (kopanice), Kelet-Szlovákiában (egyrészt a Szlovák Érchegeység keleti területéről, elsősorban dél-Szepesből és Gömörből és esetenként a Sáros-megyei Bártfa környékéről) toborozták. Ezen kívül jelentős mennyiségű telepés érkezhetett Kelet-Morvaországból is, akikhez sziléziai és német telepések is csatlakoztak.

Amint az elszármazási helyek mutatják, a telepések Újhutára különböző nyugat- és kelet-szlovák nyelvjárások mellett nyugati szláv nyelvjárásokat is hozhattak magukkal anyanyelvként új lakóhelyeikre. A sokféle nyelvvaltozat a közös kommunikációs eszközzé formálódás folyamatában keveredett és egy új típusú nyelvjárási rendszert hozott létre. Бүккszentkereszt mai szlovák nyelve alapvetően két különböző nyelvjárástípus 150 évnyi együttélése alatt nyelvi normaként szolgáló új nyelvjárási rendszerré alakult, amelyben mélyebb elemzés után, tetten érhető a változások fázisai.

A kelet-morva hatás bizonyítékai a következő elemek:

Hangtani jegyek

- egyetlen / megléte a *n-ñ* párral szemben

Morfológiai jegyek

- a hímnemű élő főnevek t.sz. nom. –*ija* szuffixuma (szemben a kelet-szlovák –*ia*-val és a nyugat-szlovák –*á*-val)
- a hímnem, semlegesnem e.sz. instr. –*em* végződése
- a nőnemű főnevek e.sz. instr. – *u* esetragja
- *koze*, *klbase* típusú t.sz. nom. formák
- számnévi alakok, mint pl. a *jedenact*
- *u'ek*, *zdex*, *priš* típusú l-es participium
- *neňi* som alak, stb.

Néhány tipikus lexikális elem

- *mňesiť*, *and'el*, *maď'eran*, *do*, *gdo*, *ňigdo*.

A nyugati szláv jegyeket a nyugat-szlovák szubsztrátum is erősítette, bár a nyugat-szlovák elemeken figyelhetők meg a legérzékletesebben a kelet-szlovák hatásra bekövetkezett változások. A бүккі Hutákban, amint azt a részletes elemzés bemutatja, számos kelet-szlovák nyelvjárási jelenség található és tapasztalható a kelet-morva, ill. a nyugat-szlovák elemek visszaszorulása.

A kelet-szlovák hatás bizonyítékai összefoglalóan a következő elemek:

Hangtani jegyek:

- általános jelenség a magánhangzó kvantitásának hiánya
- a szóhangsúly állandósulása a penultimon
- a denazalizáció kelet-szlovák reflexióit reprezentáló *meso*, *peta*, *meta* alakok
- a szótagképző *r*, *l* hiánya: *marhva*
- egyetlen *h*, a *ch* (*x*) helyett is minden helyzetben
- *š*, *ž*, az eredeti kelet-szlovák füllágy *ś*, *ź* helyén

Morfológiai jegyek:

- a névszóragozásban a t.sz. gen., ak., lok. –*ox* rag általánossá válása a maszkulinizáció folytán
- hímn, élő t.sz. nom. melléknevek – *e* végződése: *mlade ženače*
- a nőnemű melléknevek e.sz sg.: –*u* ragja
- tőszámnevek t.sz. nom. élő hímneműekre vonatkozó *dvomi*, *tromi* alakjai

- az igék jelen idejű e.sz. 3. szem. *nosa, straša* formája
- a létige e.sz. 3. szem. *jestok* alakja
- az igék t.sz. 3. szem. *zostaŋu, rosŋu* formái
- a határozószók *každy, inšo* kelet-szlovák képzési módja
- magyar –ó, –ő végződés > –ov –val való adaptációja változata

Néhány tipikus lexikális elem

- *cali, čort, lojč, bieli, piiesek, cesnak, habzof, von, som, žobrak, dišt', bliha, ftopek, dišel', odejšol, tebe, pčeli, bešedovat'*

A közép-szlovák nyelvjárás minimális hatása a következőképpen nyilvánul meg:

- a létige t.sz. 3. személy *sa* alakja és tagadó formája *neŋi sa*,
- a hímnemű élő főnevek t.sz. nom. *braťa*

Néhány tipikus lexikális elem:

- *kcem, nak, nahaj, brusľek.*

Az újhutai/bükkszentkereszti nyelvjárás kapcsán eddig nem esett bővebben szó a harmadik alapvető munkáról, *A magyarországi szlovák nyelvjárások atlaszáról*.⁹⁶

Király Péter *A magyarországi szlovák nyelvjárások atlaszának* elsődleges célját úgy határozta meg, hogy az összegyűjtött nyelvjárási anyag szemléletes bemutatására, rendszerezésére, értékelésre törekszik kartográfiai módszerrel. A kartográfiai módszer alkalmazása a magyarországi szlovák nyelvjárások szinkron nyelvéllapotának rögzítését szolgálja, továbbá a magyarországi szlovák nyelvjárások rendszerszerű áttekintését kívánja nyújtani. A bemutatott anyag segítségével rámutat az új típusú nyelvjárások létrejöttére s ezen keresztül rávilágít a nyelvkeveredés kérdésére. E kérdésekről már a fentiekben részletesebben is szó esett, a nyelvjárási atlasz egyrészt megerősíti a korábbi kutatások eredményeit, másrészt fontos nüanszokra világít rá.

Típusát tekintve *A magyarországi szlovák nyelvjárások atlasza* a regionális nyelvi atlaszokhoz áll közel. E típustól abban különbözik, hogy a magyarországi szlovák nyelvjárások többségében izolált, magyar lakossággal körbezárt településekből állnak és a magyarországi szlovák nyelvjárások több nyelvjárási típushoz és csoporthoz tartoznak.⁹⁷

A kutatást 48 kutatóponton végezték el. A kutatópontok kiválasztásánál két szempont dominált: az adott település szlovák lakosainak száma, valamint a nyelvjárás

⁹⁶ Fügedi Erik-Gregor Frerenc-Király Péter: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest – Budapest, 1993.

⁹⁷ Király Péter: *Koncepcia Atlasu slovenských nářečí v Maďarsku*. In: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. (Red. Péter Király). Budapest – Budapest, 1993. 5-21.

jellege. A Bükkzentkeresztre vonatkozó adatok elsősorban a nyelvjárás nyugat- vagy közös nyugat- és kelet-szlovák jegyeit tisztázza, illetve erősíti meg.

Néhány példa a teljesség igénye nélkül a hangtani jelenségek közül:

- a jerek reflexiói az *-ькѣ* szuffixumban (v. ö. az *utorok*, *hrněk* címszavakat, 6-7. sz. térkép)
- az *-ькѣ* szuffixum *-ec* formája (v. ö. *veniec* címszó, 8. sz. térkép)
- a *chlopъ* + *ьмѣ*: hlapem (v. ö. *-om*: *s chlapom*, *e.sz. instr.*, 9. sz. térkép)
- az *ort-*, *olt-* metatézis nyugat- és kelet-szlovák reflexiója *rot-*, *lot-*: *rožeň*, *lokeľ* (v. ö. *ražeň*, *lakeľ* címszavakat, 14-15. sz. térkép)
- a kontrakciót reprezentáló *smiat'* sa címszó variánsa *Bükkzentkereszten smat'*, amely alak a nyugat-szlovák nyelvjárás maradványaként értékelendő. (v.ö. 21. sz. térkép)
- a *ě* megfelelője Bükkzentkereszten *e*: *celi*, mint általában a nyugat-szlovák nyelvjárásokban. (v.ö. 31. sz. térkép)
- *čelo* címszónál *Bükkzentkereszten* szintén nyugat-szlovák (és egyben a közép-szlovákra is jellemző) *čelo* alakot regisztrál. (v.ö. 37. sz. térkép)
- az összsláv *dj* hangkapcsolat reflexiója *Bükkzentkereszten dz*: *medzi*, *medza* (mint a nyugat- és közép-szlovák nyelvjárások legnagyobb részében, 62-63. sz. térkép)
- A *dl*, *dn* mássalhangzócsoporthoz szintén megtartja, mint ahogy a nyugat-szlovák nyelvjárások többsége. (v.ö. 76-78. sz. térkép)

Néhány alaktani jelenség:

- az *i*-töví hímnemű főnevek t.sz. nom. esetragja a nyugat-szlovák nyelvjárásokban a *-ové*, *-é*, Bükkzentkereszten ezen az esetragon megjelenik a kelet-szlovák jelleg is, a kvantitáshiány (v. ö. 121., 122. térképet)
- az *a*-töví nőnemű főnevek e.sz. instr. esetragja Bükkzentkereszten *-ú*, a nyugat-szlovák nyelvjárásokban *-ú*, a kelet-szlovák magánhangzó kvantitás elvesztése későbbi fejlemény (v. ö. 133. térkép)
- a nőnemű és semlegesnemű melléknevek t.sz. nom. *-é* ragján szintén kereszteződik a nyugat-és kelet-szlovák jelleg (v. ö. 150. sz. térkép)
- az igék múlt idejű alakja a *pil* címszó esetében (v. ö. 167. sz. térkép)
Bükkzentkereszten *-l* *-re* végződik a dunántúli nyugat-szlovák típusú nyelvjárásokhoz hasonlóan.

A nyelvjárási atlasz anyagának gyűjtése a Szlovák Tudományos Akadémia munkatársai Eugen Pauliny és Jozef Štolc által összeállított kérdőív alapján folyt. A kérdőív hiányossága, hogy leginkább a hangtanra és alaktanra koncentrált, kevés figyelmet szentel a szókincsnek, nem dolgozza fel a szóképzést⁹⁸ és a mondattant. Az atlasz elkészítéséhez a magyarországi szlovák nyelvjárások törvényszerűségeinek és általános jelenségeinek megragadásához behatárolt mennyiségű anyagot kellett kiválasztani. Az atlasz a nyelvi jelenségeket 235 térképen mutatja be, amelyek közül 109 hangtani, 5 hangsúly-kvantitásra vonatkozó, 63 alaktani és 58 szókincsbeli jelenséget rögzít. Korlátozott volt azon példák száma, amelyeken a fenti problematikát egyértelműen lehetett prezentálni. A szlovák filológiában kevésbé jártas érdeklődők tájékozódásának érdekében az 5. sz. mellékletként közlöm az újhutai/bükkszentkereszti nyelvjárás morfológiai rendszerének névszói és igei ragozási paradigmáit Sipos István német nyelvű monográfiájának nyomán.⁹⁹

---

⁹⁸ A bükki huták szóképzési sajátosságairól a legrészletesebben Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. 157-165.

⁹⁹ Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958.

4. A KULTÚRA ÉS A NYELV KAPCSOLATA

A nyelv és a kultúra kapcsolatának problematikájával magyarországi szlovák vonatkozásban Gyivicsán Anna foglalkozott behatóbban.¹⁰⁰ Elemzése abból az ismert tényből indul ki, hogy a nyelv maga is a kultúra részét képezi, s ebből következik, hogy a nyelvi viselkedés a kulturális viselkedés egyik megjelenési formája. Ezen összefüggés egyik vetülete, hogy a szellemi kultúra nagyobb része csak a nyelven keresztül – annak beszélt vagy írott formájában létezhet, a népi, az egyházi vagy a magas kultúra a közösség vagy az egyén nyelvi viselkedésén keresztül funkcionálhat. A közösség a nyelv segítségével teremtheti meg a tartalmi és érzelmi kapcsolatot a szellemi kultúrával, s kizárólag a nyelvvel, mint „kulturális alapeszközzel” képes a közösség s a közösségen belül az egyén kulturális kommunikációra, ami végső soron a kultúra létének alapját képezi.

A nyelv és a kultúra kapcsolatában meghatározó tényezőként definiálja a természetes nyelvi kommunikációt.¹⁰¹

A nemzetiségi, nemzeti kisebbségi közösségre vonatkozó problémakörhöz kapcsolódó kutatások módszertani és elméleti alapozása is az ő nevéhez fűződik. A vizsgálódásoknál a következő megállapításai általános érvényűek:

- A magyarországi szlovákok egymástól viszonylag távol és elszigetelve telepedtek le, ezért 1945 előtt nem fejlődhetek tudatosan kollektív nemzetiséggé. Ezért alakult eltérően az egyes nyelvszigetek sorsa és jöttek létre különböző fejlődési változatok, mikrokultúrák.

- Fejlődésük meghatározott szempontból vizsgálándó:

- miként motiválja a folklór – mint az anyanyelvhez kötött népi kultúra – a nemzetiségi létet
- hogyan hat a folklór a nemzetiségi tudatra: stabilizálja-e, erősíti-e?
- egy szlovák közösségen belül (és az egyénnél is) milyen társadalmi változások motiválják az anyanyelvű folklór fennmaradását, elkorcsosodását, teljes elhalását
- meddig lehet a folklór a nemzetiségi identitás hordozója.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Gyivicsán Anna: *A nyelv és a kultúra kapcsolatáról*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I. Békéscsaba, 2003. 66.

¹⁰¹ Gyivicsán Anna: *A nyelv és a kultúra kapcsolatáról*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I. Békéscsaba, 2003. 66.

¹⁰² Gyivicsán Anna: *A folklór helye és szerepe a magyarországi szlovákok etnikai fejlődésváltozataiban*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I. Békéscsaba, 2003. 5-6.

Bükk régióra vonatkoztatva Répáshuta hagyományos kultúráját elemezte, véleményem szerint számos megállapítása érvényes a szomszédos Bükkszentkeresztre is. Már a nyelv jellemzése kapcsán is megmutatkoztak a régió belüli szoros kapcsolódás jegyei (a betelepülés több hullámban történt, a telepések különböző vidékekről települtek be, nyelvjárásuk a nyugat- és kelet-szlovák nyelvjárások¹⁰³ keveredéséből létrejött új típusú nyelvjárás). További párhuzamok: mindkét település ipari telepítvényes község, folklórjukban a közép-szlovákiai táj kultúrája dominál. Mindkét település lakossága római katolikus vallású, foglalkozásuk szorosan kapcsolódik az erdőhöz, az erdészethez (favágás, erdőművelés, mészégetés, fuvarozás, stb.). Folklórkincsük aránylag gazdag. A kisfokú társadalmi rétegződésnek köszönhetően a falu összetartó közösséggé vált, az elvándorlás kis mértékű (volt), azaz a családalapító fiatalok a szülőfalujukban maradtak.

Már idős generációt is a kétnyelvűség különböző fokai jellemzik. Az anyanyelv használatára fontos szerepet tölt be az anyanyelvű folklór továbbélésében. Már a teljes nyelvváltás előtt bekövetkezik a nyelvváltás a folklórban is. pl. igen korán bekövetkezett a gyermekjátékok, gyermekdalok¹⁰⁴ és lakodalmi szokások elmagyarosodása.¹⁰⁵ A folklór-nyelvváltás fázisát jól illusztrálja a szentestei példa, amikor szlovák dalokat énekelnek az ablakok alatt (ezt a szokást Bükkszentkereszten a Hagyományörző Klub tagjai felújították és gyakorolják), ám az éneklés megkezdése előtt magyarul kérdezik: „Szabad-e a kis Jézust fölköszönteni?” és magyarul fejezik be a koledálást: „Avval dicsértessék a Jézus Krisztus.” A folklórnak nagy

¹⁰³ A bükkszentkereszti szlovák nyelvjárást bemutató fejezetben a közép-szlovák nyelvjárások minimális hatását is érintettem.

A magyarországi szlovák települések etnokulturális típusait *Gyivicsán Anna* állapította meg. Az egyes településeket több jellemző faktor alapján sorolta típusba. E tekintetben igen fontos az anyanyelvhez való viszony. Az anyanyelvhez való viszony kérdése szempontjából fontos a származástudat kérdésének tisztázása.

¹⁰⁴ Tóth Emilia: *Gyermekjátékok*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk.: Szabadfalvi J., Viga Gy., Miskolc, 1984. 401-409.,

Zsilák Mária: *A magyarországi szlovákok nyelvvállapotáról és kétnyelvűségéről*. In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I. Budapest, 1991. 58., Eszlári Istvánné: *Egy bükki nemzetiségi község*. Szakdolgozat. 1984. 29-31.

¹⁰⁵ Gyivicsán Anna: *A folklór helye és szerepe a magyarországi szlovákok etnikai fejlődésváltozataiban*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I. Békéscsaba, 2003.9-13.,

A lakodalmi szokások elmagyarosodásának bizonyítékául szolgálnak a Krupa András által lejegyzett répáshutai, kizárólag magyar nyelven funkcionáló lakodalmi vőfélyrigmuskok: a keresztanya meghívója, a menyasszony búcsúja édesanyjától, édesapjától, szüleitől, lánypajtasaitól, a legényektől, a vőfély utolsó búcsúztató verse, a vőfély beköszöntője az ifjú párral, a vőfély vacsora előtti rigmusa, a leveshez, a levestűshöz, a káposztához, a pecsenyéhez szóló rigmus, a boros rigmus, rigmus a káspapéz gyűjtéshez, a menyecskektől bemutatott rigmus koszorúslány hívogatók, a keresztiszülők meghívórigmusai, az apa és az anyja búcsúztatói és a vőfély tréfás rigmusai, az új asszony bemutatásának rigmusa. Megállapítása Bükkszentkeresztre is érvényes: „A hagyományos lakodalom a századfordulón a környező magyarság lakodalmi szokásainak, különösen magyar nyelvű lakodalmi költészetének átvételével módosult... A legidősebbek szerint már gyermekkorukban is ilyen formában, magyarul hangzottak el a rigmuskok. Ami bizonyos, hogy a búcsúztatók, a rigmuskok zömét a korabeli vőfélykönyvekből vették. De beiktatásukat a katolikus egyház képviselői, a tanítók, az igazgatók helyi hivatalnokai szorgalmazhatták.” Krupa András: *Születési és házassági szokások*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.: Szabadfalvi J., Viga Gy.) Miskolc, 1984. 257-311.

szerepe van a nemzetiségi-etnikai lét és tudat megőrzésében: hagyományt őriz és közvetíti az etnikai-népi kultúrát.

A legfiatalabb generáció már nem természetes, ösztönös átvevője és hordozója a hagyományos népi kultúrának, jó adatközlőket már inkább a középkorú, de főleg az idősebb generáció körében találunk. A népi kultúra megőrzésében szubjektív motívumok is szerepet kapnak.

A két település közötti különbség az elzártság mértékében keresendő. Bükkszentkereszt a hutás községek egyházi és közigazgatási központjaként mindig sokkal nyitottabb település volt, ami hozzájárult a helyi népi kultúra gyorsabb elmagyarosodásához.

A bükki szlovák települések szlovák nyelvhez kötődő kultúrájának helyéről a magyarországi szlovák települések kulturális rendszerében *A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*¹⁰⁶ ad áttekintést. Ezen átfogó munka alapján a következőképpen jellemezhető Bükkszentkereszt, bár ugyancsak a szomszédos Répáshuta volt az Atlasz kijelölt kutatópontja (a leírásban követem az Atlasz szerkezetét):

A magyarországi szlovákok nyelve követi az anyaország nyelvjárási tagolódását, s ezt a tagolódást a hagyományos kultúra is követi, azaz a nyugat-szlovák nyelvjárást beszélők a nyugat-szlovák, ill. dél-morva népi kultúra jegyeit viselik magukon, a közép-szlovák nyelvjárást beszélők népi kultúrája a honti-nógrádi-gömöri tájhoz kapcsolódik, a kelet-szlovák nyelvjárást beszélőké pedig a kelet-szlovák tájak kultúrájával mutat rokonságot.¹⁰⁷

A szlovák kultúrán belül meglévő táji tagoltságra először a 17. században figyeltek fel, ekkortól számolnak tudatosan a nyelvjárásbeli regionális különbségekkel (1665-ben Szöllösi Benedek kiadta a szlovák katolikusok énekeskönyvét a Canthus Catolici-t, melyben a cseh nyelvű énekek szövegeit tudatosan mindhárom szlovák alapnyelvjárást kifejezéseivel tarkította).¹⁰⁸

A bükki hutatepülések (Bükkszentlászló, Bükkszentkereszt, Répáshuta) lakosságának nemcsak a nyelvjárása sajátosan kevert, de a hagyományos kultúra sem követi a fent említett táji tagoltságot. Mint ahogy erre már a megelőző fejezetekben utalás történt, az eredeti családnevek morva-cseh, morva-német származásra utalnak, a nyelvjárásban a kelet-szlovák, ill. a nyugat-szlovák nyelvjárási rendszer jellemzői dominálnak, azonban

---

¹⁰⁶ (hl. red.) Diviánová Anna - (főszerk.) Gyivicsán Anna, (felelős szerk.): Benža M., Krupa A.: *Atlas ľudovej kultúry v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Békésska Čaba - Békéscsaba 1996.

¹⁰⁷ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 83.

¹⁰⁸ Gyivicsán Anna: *Fejlődésváltozatok a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájában*. In: *Atlas ľudovej kultúry v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. (Főszerk. Gyivicsán Anna, felelős szerk.: Benža M., Krupa A.) Békésska Čaba - Békéscsaba 1996. 40.

népi kultúrájuk inkább a közép-szlovák, nógrádi tájhoz kapcsolódik. E jelenség arra figyelmeztet, hogy az egyes magyarországi szlovák települések kultúrájának táji hovatarozását illetően óvatosabbnak kell lenni. A bükki települések esetében a nyelv és a hagyományos kultúra jellege közti ellentmondás feltehetően akként játszódhatott le, hogy a német és cseh szakmunkások mellé kelet-szlovák és gömöri üvegghutákból is érkeztek munkások, favágók és e réteg hatása vált dominánssá e kulturálisan és nyelvileg sokszínű közösség szokásaiban, népköltészetében.¹⁰⁹ Hasonló integráló folyamatok játszódtak le más magyarországi szlovák nyelvszigeteken is: a nyelvjáráskutatók megállapították, hogy az egyes nyelvszigeteken, településeken beszélt nyelvjárásoknak nincs pontos megfelelője az anyaország területén, azaz több táj nyelvjárásából alakult ki egy új, kevert típusú nyelvjárás.¹¹⁰ Azonban a nyelvjáráskutatás felismeréseit és az általa alkalmazott fogalom rendszerét (tisztá, kevert, átmeneti típus) a hagyományos kultúra kutatói nem vették át, pedig egy ilyen új szempontú vizsgálat annak a feltárásához vezetett volna, hogyan „záródtak össze”, hogyan integrálódtak az egyes nyelvszigeteken a különböző kulturális elemek. A népi kultúra elemei jóval mozgékonyabbak, mint a nyelvi elemek: ugyanis a különböző tájakról származó és eltérő nyelvjárással beszélő közösségek esetében több szokásszöveg, főleg a régebbi keletű dalok szövegei hasonlóak vagy azonosak (pl. török motívumú balladák). E hasonlóság egyik feltehető oka az, hogy már a szlovákok migrációja előtt, a 16-17. században elterjedhettek egy-egy nagyobb tájegységen, ill. az egész szlovák etnikai területen. A másik feltehető tendencia az újabb szokásszövegekkel kapcsolatos, amik közvetlenül a letelepedés után terjedhettek el, ill. a 18-19. század fordulóján válhattak ismertté és amelyek elterjedésében mind a katolikus, mind az evangélikus egyház szerepet játszhatott. Jó példa erre a Kelet-Szlovákiában és Délkelet-Lengyelországban népszerű *Jaka jasna hvezda* kezdetű dal, amely különböző dallammal, ám a legtöbb magyarországi szlovák katolikus településen ismert (az észak-keleti régió szlovák településein, így Bükk-szentkereszten is különösen elterjedt).¹¹¹

¹⁰⁹ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 83.

¹¹⁰ V.ö. Štolc, Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949.

Ondrus Pavel: *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*. Bratislava, 1956.

Sipos István: *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hämor- Gemeinden des Bükk-Gebirges*. Budapest, 1958. Király Péter: *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulmányai*.

Nyíregyháza, 2001. a bükk-szentkereszti nyelvjárásról szóló fejezetben.

¹¹¹ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 85-86.

A szlovák családnevek is utalhatnak a származás helyére és a vándorlás fázisaira, irányára, ám bükki szlovák falvak esetében a családnevek nem utalnak a kultúra táji származására (gömöri, kelet-szlovák népi kultúra, ám többségében morva-német, morva-cseh származásra valló családnevek: Stuller, Sir, Fridel, Orliczki, Novék).

Szubjektív tényezők (a közösség kulturális identitása, etnikai- és származástudata):

A hazai szlovákok körében erős lokális, településhez kötött identitás, ill. erős regionális, kisebb táji tudat Nógrádban és Békésben alakult ki (Békésskii Slované, dolnozemský Slovák, Dolnozemčan, Slovák, Slováci, Pilišania).¹¹² A бүкки hutatelepülések lakosságára nem jellemző ez a fajta lokális identitás avagy táji tudat. Azonban a három бүкки település lakosai külön névvel és gúnynévvel illetik magukat és a szomszédos település lakosait: Novohuťan, *Copak*- újhutai/bükkszentkereszti, Repašan, *Žgripak*, *Balaluka* – répáshutai, Starohuťan, *Ariaňe* – óhutai/bükkszentlászlói.¹¹³

A magyarországi szlovák népi kultúra rétegzettségé:

A hagyományos kultúra történeti fejlődése két fejlődési korszakra bontható: az első szakasz a 17-18. század derekáig tartó időszakot öleli fel, amely egyben a legrégebbi rétegek és táji tagoltságok hordozója, továbbá a reneszánsz és a reformáció által életre hívott egyházi rivalizálás (Cithara Sanctorum, Canthus Catholici dallamai, énekszövegei a népi vallásosság részévé vált és befolyásolta a profán népi szokásokat is) hatására bekövetkezett változásoké.

A második, a 17. század közepét és a 18. század derekát felölelő korszak, e korszakban született népi kulturális elemeknek és motívumoknak csupán egy részét hozhatták magukkal a hazai szlovákok (erre utal a Jánošík-hagyományhoz kapcsolódó szövegek hiánya).

A legrégebbi rétegek:

Jellemzőjük, hogy szinte valamennyi nyelvszigeten fellelhetők, a szlovák (szláv) népi kultúra legrégebbi táji tagoltságának mutatói: virágvasárnapi zöldághordás - germán, nyugati szláv szokás -, kiszehajtás, egyes szokásdalok szövegei, Szent Iván napi tűzugrás és az ehhez kapcsolódó szokásszövegek, archaikus motívumokat őrző balladák, Luca-járás. Bükkszentkereszten e legrégebbi réteget képező szokáselemek már csak nyomaikban érhetők tetten, pl. a Luca-jarást a Hagyományörző Klub tagjai elevenítették fel. A szláv mitológiához, illetve hiedelemvilághoz tartozó elemeket hiedelemmondák tartalmazznak, amelyekről a továbbiakban lesz részletesebben szó.

V. ö. Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 88.

¹¹² Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 88-94.

¹¹³ V.ö. Nevek tükrében c. fejezettel.

Egy településen belül végbemenő „belső” kulturális integráció:

Ide sorolható az adott szlovák közösségen belül lejátszódó különböző szlovák területekről származó lakosság helyi hagyományainak találkozása, integrálódása, amely során leginkább a többséget alkotók szokásai vagy az új környezetnek, az új közösségi életmódnak leginkább megfelelő, legkönnyebben adaptálható kulturális elemek, szokások váltak a népi kultúra meghatározó részévé.¹¹⁴ Bár általánosságban minden bizonnyal megállja a helyét az a megállapítás, hogy a hutás települések, így Bükk-szentkereszt népi kultúrája is inkább a közép-szlovák, nógrádi tájhoz kapcsolódik, azonban újabb kutatások alapján a népi vallásosság legarchaikusabb rétege (archaikus imák, karácsonyi énekek egy része) erős kelet-szlovák kötődést mutat.¹¹⁵

Az alkotás folyamata. Új műfajvariánsok

A hozott kulturális örökség képezte a hagyományos kultúra magját. Ez szolgált a továbbalkotás alapjául, amelyet a hely szelleme, az új társadalmi kapcsolatok formáltak tovább. Ide sorolhatók a bükki üveghuták helyi mondái, anekdotái, boszorkány- és hiedelemtörténetei, a településhez formálódó népdalok és szólások („Klipkál, mint Pontos Ferkó”, „Izzad, mint a kömlői halott”) is. A helyi népköltészetet befolyásolta a lakosság foglalkozása is, esetünkben a szén- és mészegetés, illetve favágás és fuvarozás, illetve a táj jellege: az erdő, a hegyvidék¹¹⁶ (hiedelemalakokról szóló történetek).

Nagyobb régiók interetnikus alkotó folyamatai

Kollektív, interetnikus alkotó folyamatok következtében olyan rétegek is jelen vannak a szlovák nyelvszigetek kultúrájában, amelyek több nép kultúráját is képezik. Az egyik esetben a kulturális elemek cseréjéhez a közös piaci körzetek, kölcsönös piacozások, a bükki hutások esetében a mész árusítása, a fuvarozás az Alföld különböző vidékeire. A szlovák katolikusok esetében a közös búcsújáróhelyek a kulturális javak cseréje mellett a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat is erősítették. A másik csoportba a történelmi Magyarországon elterjedt kulturális elemek tartoznak (új magyar zenei stílus, a csárdás elterjedése és helyi változatainak kialakulása).

¹¹⁴ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 98.

¹¹⁵ Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. Megjelenés alatt.

¹¹⁶ A hiedelemvilág alakjairól szóló lokális, konkrét személyekhez és helyszínekhez köthető magyarul és szlovákul is elhangzott hiedelemmondákról a „**A nyelvben rögzült világkép specifikumai a szellemi kultúrában**” című fejezet alfejezetében lesz szó részletesebben.

Legújabb rétegek, átvételek. A szlovák népi kultúra szlovákiai és hazai közvetítő csatornái

A szlovák kultúra közvetítésében az 1948 után kiépített magyarországi szlovák iskolarendszer, ezen belül és kívül is létező nemzetiségi táncsoportok, énekkarok, működvelő szintársulatok, és a magyar-szlovák lakosságcsere követő rokoni kapcsolatok, a média, a magyarországi szlovák nemzetiségi rádiók és televíziós műsorok játszottak – játszanak nagy szerepet.¹¹⁷ De ide sorolhatjuk a bevezetőben már említett kisebbségi önkormányzatokat, az általuk szervezett szlovák kulturális rendezvényeket, a testvértelepülés intézményét és nem utolsó sorban az egyre nagyobb teret hódító világhálót is.

Bükkszentkereszt etnikai kulturális modellje

A magyarországi szlovák nyelvszigetek településein különböző etnikai kulturális modellek működnek. Ezek a modellek a 18. és a 19. század folyamán nem egy időben alakultak ki. Létrejöttüket és fejlődésüket számos objektív és szubjektív tényező, az interetnikus kapcsolatok intenzitása, jellege, eltérő földrajzi, ökológiai, gazdasági-kereskedelmi viszonyaik, társadalmi szerkezetük és szubjektív tényezőként a közösség mentalitása, nyelvi és kulturális értékorientációja motiválta.¹¹⁸

Az anyanyelvi kulturális kommunikáció és rétegzettségük (népi kultúra, egyházi kultúra, polgári kultúra) alapján háromrétegű, kétrétegű és egyrétegű modell különböztethető meg. Bükkszentkeresztet és a környező hutatelepüléseket egyaránt egyrétegű modell jellemzi, azaz az etnikai kultúra kizárólag a népi kultúrában él tovább.¹¹⁹

Mivel a kisebbségi kultúra erőteljesebb változásnak van kitéve, mint a többségi kultúra, a magyarországi szlovákok kulturális rendszere fokozatosan kétnyelvűvé, gyakran duális tartalmú rendszerré vált. A nyelvileg zárt kulturális rendszerek nagyobb városi jellegű településeken az 1810-1820-as évekig maradtak fenn, majd ezt követően a nyelvi és kulturális változások a zárt kisebbségi rendszerek felbomlásához vezetnek. Bükkszentkeresztben mind az egyházi, mind a profán népi kulturális rendszer nagyrészt elmagyarosodott, csupán egy-egy szlovák nyelvű elem kapott helyet benne. A községben a magyar nyelvű kulturális elemek dominálnak. Az elmagyarosodás folyamatának kezdetét nem könnyű behatárolni. Számos tényező játszhatott szerepet benne: kiemelhető a katolikus

¹¹⁷ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 95-105.

¹¹⁸ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 106-107.

¹¹⁹ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 109-108.

egyház és az iskola, ill. a magyar tanítók negatív szerepe. A nyelvváltás gyakori formája, amikor a szokás gyakorlói maguk ültetik át a szlovák népi szövegeket magyarra (ilyenek pl. a mondókák, gyerekjátékok, mesék szövegei, amelyet Bükkszentkereszt vonatkozásában Eszlári Istvánné dolgozott föl szakdolgozatában).¹²⁰

Gyakori jelenség, hogy a kétnyelvűvé vált közösség szokásrendszerében, ill. népköltészeti műfajaiban mindkét nyelven kezd alkotni, így mind a két népi kultúra közvetítőjévé válik. E kulturális dualitás legmarkánsabb jelenségei a kétnyelvű mesemondók.¹²¹ Erre a tematikus körre részletesebben a dolgozat „Kétnyelvű történetek” című fejezetében térek ki, amelynek alapjául az általam többféle témakörben összegyűjtött hanganyag rögzítése és leírása, továbbá a Krupa András által publikált kétnyelvű történetek szolgáltak.¹²²

A magyarországi szlovák közösségek kulturális rendszerében a 20. század harmincas, negyvenes éveiben indult meg egy kulturális és nyelvi asszimilációval kísért akkulturációs folyamat, melynek következtében bomlásnak indult a hagyományos kultúra értékrendszere. Ebből a szempontból a kétnyelvű kulturális modellek *konstruktív*, *degresszív* és *konstruktív-degresszív* modellként kategorizálhatók.

- A konstruktív modellben a szlovák kultúra megőrzi meghatározó és irányító szerepét.
- A degresszív modellben a szlovák nyelvhez kötött kulturális elemeket, szokásrendszereket, népköltészeti műfajokat háttérbe szorítják a magyar nyelvű szokásszövegek, népköltészeti műfajok. A gyermekfolklórban a századfordulótól kiépülő óvoda- és iskolarendszernek köszönhetően ilyen destruktív folyamat játszódott le.
- A konstruktív-degresszív modellt a közösségnek a szlovák, ill. a magyar kultúrához kapcsolódó ambivalens magatartása befolyásolja.¹²³

Vallási tagolódás, népi vallásosság

A bükki huták lakossága katolikus vallású. A magyarországi szlovákok mindössze egyharmadát alkotják a katolikusok. A nemzetiségi települések alapvető jellegzetessége, hogy nemzetiségileg és vallásilag viszonylag homogén közösségek telepedtek le az adott településre. A szlovák evangélikusok és katolikusok népi szokásai (betlehemezés, karácsonyi koledálás) sok pontban hasonlítanak vagy azonosak, ám a népi vallásossághoz

¹²⁰ Eszlári Istvánné: *Egy bükki nemzetiségi község*. Szakdolgozat. 1984. (kézirat)

¹²¹ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 108-111.

¹²² Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztől*. In: HOM. Miskolc, 1995. 491-511.

¹²³ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 112.

fűződő szokások nagy eltérést mutatnak. A funkcionális eltérések mellett a valláshoz kötődő műfajok elnépiesedésében nagy szerepet játszott a két felekezet eltérő egyházi nyelve: az evangélikusoké a cseh *bibličina*, míg a katolikusoknál a szlovák, majd a magyar nyelv dominált. A szlovák katolikusokat a 18. század végétől szlovák nyelvű énekeskönyvekkel, nyugat-szlovák nyelvjárásban írt tankönyvekkel látták el, de Bükkszentkeresztben nem maradtak fenn hasonló kiadványok. A magyarországi szlovák katolikusok körében a népi vallásosság gazdag emlékeivel találkozunk: apokrif imákkal, Mária-énekekkel, búcsújáró helyeken terjesztett énekekkel, azok helyi változataival. Bükkszentkereszt vonatkozásában a népi vallásosság emlékeit (arany miatyánk, kálvária járás, Mária imádság, szentestén, karácsonykor énekelt, Krisztust dicsőítő énekek, stb.) több kutató is rögzítette.¹²⁴

A népi vallásosság és ezen belül a szlovák nyelv megőrzésében fontos szerepet játszottak a rózsafüzér körök. Bükkszentkeresztben jelenleg is működnek rózsafüzér körök, de már nem vesznek részt a szlovák népi vallásosság ápolásában. A rózsafüzér köröknek és a népi vallásosság kérdéskörének külön fejezetet szánok.

Az újraélesztett népi vallási kultúra egyik jelensége a szlovák katolikusoknál, amikor szentestén elnépiesedett egyházi énekekkel köszöntik a karácsonyt az ablakok alatt.¹²⁵ Ezt a szép szokást a Hagyományörző Klub tagjainak sikerült feleleveníteniük és gyakorolniuk. A népi írásbeliség rétegét képező szlovák sírfeliratokat is teljességgel ismeretlenek a községben.

Tartalom, motívumok, műfajok, elterjedtség

A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának magját a migráció során magukkal hozott kulturális örökség alkotja. Ezt az örökséget ennek a mának a stabilitása, ill. lazasága határozza meg.

A népi kultúra három alapvető rétege (szellemi, tárgyi, társadalmi) közül a nyelvhez kötődő szellemi kultúra bizonyult a legstabilabbnak. A szellemi kultúra keretén belül a folklórjelenségek, a műfajok előfordulása, elterjedtsége, változása, archaizmusai vizsgálhatók. A szellemi kultúra és a közösség viszonyát konzervativizmus jellemzi szemben a tárgyi kultúrával, amelyben radikális változások mehetnek végbe. A társadalmi

---

¹²⁴ Štolc Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 453-457., Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. Megjelenés alatt.

¹²⁵ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 119-123.

kultúrát (a család és a közösség magatartásában) egyaránt jellemezheti konzervativizmus és gyors változás.¹²⁶

A bükkszentkereszti szlovákok esetében etnikus jegyek tekinthető a sajátos népi táplálkozás, népi konyha is, amelyet a népi kultúra és nyelvben rögzült világkép szempontjából a szellemi kultúra specifikus vetületeként tárgyalom.

A folklór másik speciális, Bükkszentkereszten is megragadható, műfajait a népmesék és különböző történetek képezik. A kétnyelvű történetekkel, mesékkel külön fejezetben foglalkozom.

A hagyományos kultúra gyakorlásának formái napjainkban

A magyarországi szlovák nyelvszigeteken a szlovák népi kultúra kontinuos módon, felújítva, de ugyanolyan funkcióban, ill. a folklórmozgalom részeként működik. Bükkszentkereszt esetében felújított népi kultúráról beszélhetünk, azaz a szokások eredeti funkciójának, helyének és idejének megtartásáról (pl. karácsonyi koledálás az ablakok alatt). A kultúra újjáélesztését a folklórmozgalmak, a hagyományokhoz való ragaszkodás, az etnikai tudat és a nosztalgia ösztönözték. Bükkszentkereszten az adott szokások újraélesztése kis csoporthoz köthető, ezért nem definiálható folklórmozgalomként, értékét az a tény adja, hogy az eredeti szokás funkcióját és helyét megtartotta. A folklórmozgalommal közös elemnek tekinthető az érzelmi és ösztönös etnikai kötődés manifesztálódása.

---

¹²⁶ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 126-127.

5. A BÜKKSZENTKERESZTIEK KÉTNYELVŰSÉGE

„.... általánosan elfogadott nézet, hogy bármi legyen a nyelv eredete, formáját, fejlődését a használatának köszönheti.”

Sumner, Népszokások, 20.

A kétnyelvűségről általánosságban kijelenthető, hogy elsősorban a nemzeti kisebbségek, azaz a nyelvi és etnikai kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozik, mivel a különböző etnikumok kapcsolata a nyelvek kapcsolatát is magával hozza. Trudgill megfogalmazásában az „etnikum olyan szociokulturális társulás, amelynek tagjai saját csoportjukat más társas csoportoktól különbözőnek, kultúrájukat pedig más csoportok kultúrájától különböző kultúrának érzik.”¹²⁷

A kétnyelvűségnek számos definíciója létezik, a bükkszentkereszti beszélőközösség leírásához csupán olyan elméleti nézetet idézek, amelyek a közösség jellemzése szempontjából fontosak. Az egyik legszabadabb értelmezés „...megengedi, hogy valakit akkor is kétnyelvűnek tekintsünk, ha például megnyilatkozásokat nem képes produkálni az adott nyelven, csupán megérti mások beszédét vagy annak egyes részleteit.”¹²⁸ Véleményem szerint Macnamara meghatározása ragadja meg legjobban a kétnyelvűség lényegét: „...mindenki kétnyelvűnek tekinthető, aki a második nyelven a négy alapvető nyelvi készség (beszéd, megértés, olvasás, írás) egyikével rendelkezik első nyelvi készségei mellett.”¹²⁹

A kétnyelvűséghez szorosan kapcsolódó fogalom a nyelvváltás. A kétnyelvűség tehát két etnikum (két nyelv) kapcsolatának közvetett vagy közvetlen jelensége. A kétnyelvűség instabil állapotnak tekinthető, ugyanis az egynyelvűség irányába halad. A beszélőközösségekben mutatkozó dominanciaviszonyok alapján háromféle maradványhatás különböztethető meg:

---

¹²⁷ Trudgill Peter: *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. Ford., utószó: Sándor Klára. Szeged, 1997. 24. V.ö. Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Budapest, 1999. 75.

¹²⁸ Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Budapest, 1999. 36.

¹²⁹ Macnamara John: *The bilingual's linguistic performance: a psychological overview*. In: *Journal of Social Issues*. 23. 1967. 56-57. V.ö. Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Budapest, 1999. 37.

- a) Szubsztrátumhatás: amikor „a nyelvileg beolvadó beszélőközösség alárendelt helyzetben van a beolvasztó közösséghez képest.
- b) Szupersztrátumhatás: amely során beolvadó közösség uralkodó helyzetben van a beolvasztóhoz viszonyítva.
- c) Adsztrátumhatás: a beolvadó és a beolvasztó csoportok közt nagyjából kiegyenlítettek a dominanciaviszonyok.¹³⁰

Az érintkező nyelvek kölcsönhatása következtében olyan változat jön létre, amelyre az érintkező nyelv hatása jellemző: kontaktusváltozatok/két- vagy többnyelvűségi változatok/heterogén változatok – pl. a bükkszentkereszti szlovák nyelvjárást magyar nyelvi hatások, hungarizmusok használata jellemez, ugyanakkor a szlovák nyelvjárás is nyomott hagyott beszélők magyar nyelvének szókincsben, dallamában, a szórendjében. E kölcsönhatást a nyelvészeti terminológia nyelvi interferenciának (egymásra hatásnak) nevezi, amely különböző módon nyilvánulhat meg (kölcsönszavak, intonáció, szórend, névmások, prepozíció, idő, mód, aspektus, stb. formájában).¹³¹ Jelentéséről bővebben lesz szó a kétnyelvű szövegek elemzésénél. A szubsztrátumhatást Bükkszentkereszt esetében nem két nemzet összefüggésében, hanem egy népcsoporttöredék és egy nemzet között kialakult maradványhatásként kell értelmezni.

A nyelvek kihalásához vezető úton a kétnyelvűséget a nyelvcsere állapota követi. A nyelvcsere egy nyelv szokásos használatáról egy másikra való áttérés.¹³² Susan Gal megfogalmazásában „A nyelvcsere drámai példája annak, hogy a társadalmi funkció, a társadalompolitikai kontextus, valamint a kulturális értékelés hogyan hat a nyelvre.”¹³³

A nyelvcserét különböző tényezők idézhetik elő: gazdasági, társadalmi és politikai tényezők, amelyek hatására megváltozhat a csoport szociális kapcsolatrendszere, kibővülnek a társadalmi kapcsolatok és gyengül a korábbi struktúra erőssége. A leggyakoribb tényezők közé tartozik az iparosodás, a társadalmi mobilizáció, a falvakból történő elvándorlás, az urbanizáció, az adott csoport lélekszáma: minél nagyobb, annál nagyobb az esély a nyelv megőrzésére, de a nyelv megőrzésében szerepet kap a

¹³⁰ Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat. Budapest, 1995. 211-221.*, Lanstyák István: *A kölcsönzés és maradványhatás néhány kérdéséről.* In: *Nyelvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere.* (Szerk.) P. Lakatos Ilona, T. Károlyi Margit. Budapest, 2006. 26.

¹³¹ Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat. Budapest, 1995. 203-204.*

¹³² Weinreich, Uriel: *Languages in Contact: Findings and Problems.* New York, linguistic Circle. 1953. 68.

¹³³ Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek.* Budapest, 1999. 124.

Gal, Susan: *Language Shift.* In: Goebel, Hans-Nelde, Peter H.-Starý, Zdeněk-Wölck, Wolfgang (szerk.), 1996. 586. V.ő. Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek.* Budapest, 1999. 125.

szétszórtság, a koncentrátság, a saját intézmények (egyházi, oktatási, kulturális, társadalmi szervezetek, médiumok) megléte is.

További jelentős tényezők az adott közösség nyelvének megőrzésében, ill. nyelvcseréjében, az izoláltság (az anyaországtól való távolság), a település típusa (város, falu), az egyén szocioökonómiai státusza (foglalkozás, iskolázottság, kereset) és a házasság endogám, ill. exogám jellege.¹³⁴

A nyelvcseré és a nyelvvesztés közötti értelmezésbeli különbség abban rejlik, hogy a nyelvcseré egy teljes beszélőközösségre, míg a nyelvvesztés az egyes beszélőre vonatkozik.¹³⁵

A fokozatos nyelvcseré tekinthető a nyelvek leggyakoribb visszaszorulási formájának. Ebben a helyzetben a beszélőközösség fokozatosan tér át a másik nyelvre, miközben saját eredeti nyelvét a közösség egyre kevesebb tagja, egyre kevesebb helyzetben használja. „Az ilyen szituációkban létezik a kétnyelvűség köztes fázisa, amikor is a domináns nyelvet a beszélők egyre növekvő mértékben, egyre több olyan kontextusban használják, amelyben korábban az alárendelt nyelv volt használatos. E helyzet egy olyan nyelvtudás-kontinuummal jellemezhető, amelyet leginkább az életkor határoz meg. A fiatalabb nemzedékek nagyobb tudással rendelkeznek a domináns nyelven, s a visszaszorulóban lévő nyelvet tökéletlenül tanulják meg, ha egyáltalán megtanulják.”¹³⁶

A bükkszentkereszti szlovákok kétnyelvűségének vizsgálatok elsősorban a magyarországi szlovákok kétnyelvűségéről, a nyelvszigeteken végbemenő nyelvcseréről és nyelvvesztésről megjelent szakirodalomból kellett kiindulnom összevetve más magyarországi kisebbségek nyelvi dinamikájával is.¹³⁷

¹³⁴ Borbély Anna: *Nyelvcseré*, Budapest, 2001. 25 – 30.

¹³⁵ Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek. Budapest, 1999. 125.

¹³⁶ Campbell, Lyle-Muntzel, Martha C.: *The structural consequences of language death*. In: Dorian, Nancy (szerk.), 1992. 185. V.ö. Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek. Budapest, 1999. 128.

¹³⁷ A teljesség igénye nélkül: Gyivicsán Anna: *Kétnyelvűség – nyereség vagy zsákutca?* In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 1993. 107-113. Gyivicsán Anna: *A nyelvjárások és a nem nyelvjárás rétegek értékrendszere*. In: Hungaro-Slavica. Szerk. Nyomárkay I.: Budapest, 2001. 65-71. Gyivicsán Anna: *Az anyanyelvi értékvessztés folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 1993. 101-106. Zsilák Mária: *A magyarországi szlovákok nyelvvállapotaóról és kétnyelvűségéről*. In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I. Budapest, 1991. 53-61. Zsilák Mária: *Odumieranie náreči na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken*. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliográfia a štúdie – I. A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok – I. (Szerk.) Uhrin E.- Zsilák M. Békešská Čaba – Békéscsaba, 2008. 49-92. Ziláková Mária: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. Borbély Anna: *A magyarországi románok nyelvcseréjének társadalmi és nyelvi aspektusairól*. In: Magyar Nyelvőr 121. évf. 4. sz., Budapest, 1997. 475-487., Borbély Anna: *Nyelvcseré*. Budapest, 2001., Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságutadat Dunabogdányban*. Budapest, 2001. Bindorffer Györgyi: *Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás* http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_valtozatok_az_identitasra/bindorffer_gyorgyi_etnikai_nemzeti_es_ketne

A kétnyelvűség és nyelvi értékvesztés előzményei a kiegyezés utáni polgári fejlődés időszakáig nyúlnak vissza, amikor a történelmi Magyarországon kiépülő kulturális, politikai és gazdasági polgári intézményrendszerben a magyar nyelv és a magyar kultúra játszott a közvetítő szerepet, és az itt élő más nemzeteknek, etnikumoknak nem volt lehetőségük nyelvi és kulturális megújulásra.¹³⁸ Innentől számíthatjuk a nyelvszigeti szlovákok *anyanyelvi értékvesztési* folyamatának és a *kétnyelvűség* kialakulásának kezdetét.¹³⁹

A 18-19. században megfigyelhető kétnyelvűség kezdetben minden bizonnyal individuális kétnyelvűség volt, amely nem azonos mértékben érintette a különböző társadalmi rétegeket.¹⁴⁰ E tekintetben érdekes adalékul szolgálnak a hátori és ómassai lakosok nyelvismeretéről szóló kimutatások, amelyeket a hátori plébános 1815-ben és 1816-ban készített. Az eredmény nagyfokú többnyelvűséget (szlovák, német, magyar, latin) igazolt a lakosság körében.¹⁴¹

A szlovák nyelvszigeteken általánosan a 1960-as években következett be az addigi kommunikációs eszköznek, a szlovák (anya)nyelvnek a visszaszorulása, teret adva ezáltal a magyar nyelvnek és a természetes kétnyelvűség kialakulásának.¹⁴² A szlovák nyelvjárások másodlagos érintkezési nyelvként a magánélet és a család kommunikációs szférájába szorultak vissza. A visszaszorulás mértéke függött a település típusától és a kulturális modelltől.¹⁴³ A Bükk-szentkereszt etnokulturális képeként szentelt fejezetben megállapítottam, hogy a nemzetiségileg már vegyes (szlovák-magyar) közösségben a kis létszámú szlovák etnikum törekszik a szlovák nyelvi és kulturális örökség megőrzésére, de a múltban nem rendelkezett olyan intézményi háttérrel, amely tudatosan ápolta volna a nemzetiségi kultúrát és nyelvet (mint ahogyan azt az alföldi szlovák települések - Békéscsaba, Szarvas, Tótkomlós - tették). A nemzetiségi nyelv és kultúra ösztönös módon

---

[mzeti identitas.pdfhttp://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_valtozatok_az_identitasra/bindorffer_gyorgyi_etnika_i_nemzeti_es_ketnemzeti_identitas.pdf](http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_valtozatok_az_identitasra/bindorffer_gyorgyi_etnika_i_nemzeti_es_ketnemzeti_identitas.pdf)

¹³⁸ Gyivicsán Anna: *A nyelvjárások és a nem nyelvjárási rétegek értékrendszere*. In: Hungaro-Slavica. Szerk. Nyomárkay I.: Budapest, 2001. 65.

¹³⁹ Gyivicsán Anna: *Kétnyelvűség – nyereség vagy zsákutca?* In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 1993. 108.

¹⁴⁰ Žiláková Mária: *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 162-163. Virágh Ferenc: *Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc Békéscsabán*. In: Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Békéscsaba történetéből. Békéscsaba. 1970. 77-99., *Černokňazník*, Pesten megjelenő szlovák satirikus folyóirat 1861-es évfolyam.

¹⁴¹ Sipos István: *A bükk szlovák falvak nyelvi sajátosságai*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk.: Szabadfalvi J., Viga Gy., Miskolc, 1984. 36-37.

¹⁴² Žiláková Mária: *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 162-163. Gyivicsán Anna: *Kétnyelvűség – nyereség vagy zsákutca?* In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 1993. 107.

¹⁴³ Žiláková Mária: *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 162-163.

csupán a hagyományos (népi) kultúrában, őrződött meg. Ez a tény teszi olyan sebezhetővé a bükkszentkereszti szlovák dialektus fejlődésének irányát és létét, hiszen ahol nemzetiségi „intézményként” csak a hagyományos kultúra volt jelen, s a nyelv nyelvjárási formája élt, ott a szlovák nyelv... igencsak sebezhetővé vált s eljuthatott akár a nyelvhalál stádiumába is.”¹⁴⁴

Az 1949-ben fokozatosan kiépült szlovák iskolahálózat segítségével intézményesített keretek között terjesztett szlovák irodalmi nyelv nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket: nyelvi konfliktust okozott, ambivalens kapcsolat alakult ki közte és a helyi nyelvjárások között, felborította az amúgy is érzékeny nyelvi értékrendet.¹⁴⁵ Volt olyan adatközlőm, aki úgy nyilatkozott, hogy a kötelező szlovák órák vették el a kedvét attól, hogy a helyi szlovák dialektust használja.¹⁴⁶ Bár a szlovák irodalmi nyelv nem tudta teljesen kiszorítani a helyi dialektusokat, általa több rétegűvé vált a magyarországi szlovákok nyelve. Az új szlovák-magyar kétnyelvűségi rendszerben megőrződtek a *szlovák dialektusok* (visszaszorulva a szűk családi, közösségi kommunikáció területére), kialakult a *szlovák köznyelv*, amelyet a nem nagy számú szlovák értelmiség használ és létjogosultságot szerzett a *szlovák irodalmi nyelv* is az iskolák, a kulturális intézmények és a szlovák értelmiség nyelveként.¹⁴⁷ A szlovák értelmiség nyelvhasználatára további kutatások tárgyává vált, így született meg Hornokné Uhrin Erzsébet doktori értekezése a békéscsabai szlovák értelmiség nyelvhasználatáról.¹⁴⁸ E rétegspecifikus vizsgálat eredménye az, hogy a magyar nyelv domináns volta ellenére a békéscsabai szlovák nyelv funkcionális rétegződése fokozatosan bővül és szűkül is egyszerre: fokozatos visszaszorulás mutatkozik a magánszférában, a magas kultúrában pedig egyre nagyobb térhódításnak lehetünk tanúi.¹⁴⁹

Hasonló nyelvi rendszer alakult ki a magyarországi románoknál is, amelyben a helyi román dialektusok mellett további változatok is használatosak:

- a magyarországi román sztenderd,

¹⁴⁴ Gyivicsán Anna: *A nyelvjárások és a nem nyelvjárási rétegek értékrendszere*. In: Hungaro-Slavica. Szerk. Nyomárkay I.: Budapest, 2001. 69.

¹⁴⁵ Gyivicsán Anna: *A nyelvjárások és a nem nyelvjárási rétegek értékrendszere*. In: Hungaro-Slavica. Szerk. Nyomárkay I.: Budapest, 2001. 69. Gyivicsán Anna: *Az anyanyelvi értékvesztés folyamata a magyarországi szlovák nyelvterületeken*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 1993. 104. Žiláková Mária: *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 161.

¹⁴⁶ Ladányi Endre 1938. szóbeli közlése.

¹⁴⁷ Gyivicsán Anna: *Kétnyelvűség – nyereség vagy zsákutca?* In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 1993. 112.

¹⁴⁸ Hornokné Uhrin Erzsébet: *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználatára*. Doktori disszertáció. Budapest-Békéscsaba. 2000.

¹⁴⁹ Hornokné Uhrin Erzsébet: *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználatára*. Doktori disszertáció. Budapest-Békéscsaba. 2000. 175-176.

- továbbá az ún. dialsztend (magyar alapfokú végzettségű, de erős román identitástudatú beszélők által kialakított, formális helyzetben alkalmazott nyelv),
- végül a sztenddial mint az értelmiség informális megnyilvánulásainak eszköze.¹⁵⁰

Ez a rétegződés a dialsztend változat kivételével csaknem teljesen megegyezik a magyarországi szlovákok kommunikációs rendszerével.

A magyarországi szlovák nyelv funkcionális rétegződésének több tanulmányt szentelt Zsilák Mária,¹⁵¹ amelyekben bemutatta a közösségi érintkezés és a magánérintkezés stílusrétegeit és a bennük bekövetkezett változásokat.

Az egyrétegű kulturális modellt képviselő Bükkszentkereszten a szlovák dialektus kizárólag beszélt változatban él, ezért nem beszélhetünk népi írásbeliségről sem, leszámítva azt a néhány fonetikusán, kézzel írt szöveget, amit sikerült összegyűjtenem és bemutatnom a 6. sz. mellékletben. Római katolikus közösség lévén az istentisztelet és az egyház nyelve viszonylag hamar elmagyarosodott, de a népi vallásosság emlékei között igen értékes apokrif imák és vallásos énekek őrződtek meg, amelyeket önálló fejezetben elemzek. Jól dokumentálhatóak azonban a rétegnyelvek: a speciális foglalkozások szókészlete, a hagyományos táplálkozás és népi gyógy mód lexikája. A nemzetiségi felsőoktatási rendszer kiépülésének eredményeként Bükkszentkereszten is utat tört magának a szlovák irodalmi nyelv az értelmiség (pedagógusok, kisebbségi képviselők) körében.

Az anyanyelvi presztízsvesztés következtében a magyarországi szlovák nyelvjárások a kétnyelvűség állapotából fokozatosan a nyelvcseré helyzetébe kerülnek, azaz a szlovák egynyelvűségből a szlovák-magyar, majd magyar-szlovák kétnyelvűségen keresztül magyar egynyelvűség felé visz az út. Ez a visszaszorulási folyamat a nyelvhalál¹⁵² állapotához vezethet, amennyiben, éppen a letelepedés idejében általánosan jellemző nyelvi réteg esetében, a magyarországi szlovák dialektusok nem lesznek képesek belső vagy külső erőből megújulni.

¹⁵⁰ Borbély Anna: *Változások a magyarországi románok nyelvhasználatában. A közösségben használt román beszédváltozatok jellemzői és használatuk.* In: Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1997. 41.

¹⁵¹ Zsilák Mária: *A magyarországi szlovákok nyelvállapotáról és kétnyelvűségéről.* In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I. Budapest, 1991. 53-61. Zsilák Mária: *A déalföldi szlovák nyelvjárások funkcionális rétegződése.* In: Hungarológia 3. (Szerk.) Hegedüs R.- Kőrösi Zoltánné- Tarnói László. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, 1993. 180-187.

Zsilák Mária: *A tótkomlói szlovák nyelv funkcionális rétegződése.* In: Tótkomlós néprajza. Szerk. Szincsek György. Tótkomlós, 1996. 363-373.

¹⁵² V.ö. Zsilák Mária: *Odumieranie náreči na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvterületeken.* In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliográfia a štúdie – I. A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok – I. (Szerk.) Uhrin E., Zsilák M. Békésskő Caba – Békéscsaba, 2008. 49-92.

5.1 A kétnyelvűség megnyilvánulásai

E fejezetben megkísérlem a nyelvcsere folyamatát kísérő néhány jelenség szemléltetését, ugyanis véleményem szerint a kódváltás, a kódkeveredés, a kölcsönszavak adaptációja és a maradványhatás példáin érzékeltethető legjobban a bukkszentkereszti nyelvben rögzült világkép. A beszélt nyelvi formák minden esetben egyediek, megismételhetetlenek, mivel változik a kontextus, a körülmények és a beszélő fizikai és emocionális állapota, és ez befolyásolja a nyelvi forma fizikai megtestesülését és megértését.¹⁵³

Az előző fejezetben már esett szó az érintkező nyelvek kölcsönhatása következtében létrejött heterogén változatokról. Mielőtt példákkal támasztanám alá a két nyelv (a többségi magyar és a kisebbségi szlovák) egymáshatásának következményeit, áttekintem a problematikához kapcsolódó alapfogalmakat:

A kétnyelvű beszélő legfontosabb ismérve, hogy beszéde közben nehézség nélkül vált át a másik nyelvre. A *kódváltás*kor fontos a két nyelv egymáshoz való viszonya. A *bázisnyelv* (*befogadó nyelv*) kódváltás esetén nyelvtani szempontból határozza meg a megnyilatkozás szerkezetét. A beszélő a *vendégnyelvből* (*befogadott nyelv*) vesz át egy vagy több elemet (szót, szintagmát, mondatot), tehát a kódváltás egy megnyilatkozáson belül két nyelv váltakozó használatának tekinthető.¹⁵⁴

A *kódkeveredés* olyan kétnyelvűségi beszédstratégia, amely során a beszélő úgy keveri a két nyelvet, hogy azok elemei jelentéstani, mondattani és prosódia szempontból is egységet alkotnak.¹⁵⁵ A kódkeveredés nem két nyelv véletlenszerű keveredése, hanem normák „írják elő”, hogy a beszélők milyen módon használják a két nyelvet. Ezen normák ismerete és használata bizonyítja a beszélők közösségükhöz való tartozását és szolidaritását. A kódváltás és a kódkeveredés a kétnyelvű beszélő beszédstratégiájának tekinthető.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Bañcerowski Janusz: *A nyelv fogalma a nyelvhasználat tükrében*. In: A világ nyelvi képe. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 144.

¹⁵⁴ Grosjean, François: *Life With Two Languages. An introduction to Bilingualism*. Harvard University Press. 1982. 145. Idézi Borbély Anna. 188.

¹⁵⁵ Borbély Anna: *Nyelvcsere*, Budapest, 2001. 188.

¹⁵⁶ Hamers, J.F., Blanc, M.H.A.: *Bilingualism and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press. 1989. 152. Borbély Anna: *Nyelvcsere*, Budapest, 2001. 189.

A magyar nyelv bázisán megnyilvánuló kódkeveredés:

- „Úgy kereste a *potrnyofkát*, mintha *gribozna*, *babicskákat* keresett, pedig a *potrnyofka koleszoban* nő.” = Úgy kereste a tövisalja gombát, mint a tinórut, különálló gombokat keresett, pedig a tövisalja gomba ún. boszorkánykörben nő.
- „Kivágtam egy *szuhárt*.” = Kivágtam egy lábon kiszáradt fát.
- „*Dubinában griboztam*.” = A bagoly-hegyi erdőben szedtem tinórut.
- „... ami *scsipálva* volt, az volt a *sajti*.” = Amit ékkel hasítottak szét, az volt az ölfá.
- „*Zsgripálni* fognak a macskák.” = Fújni/vicsorogni fognak a macskák.
- „Reggel még *vivalováltunk* egyet.” = Reggel még hemperegtünk egyet.
- „*Lezluáltuk* a krumplit.” = Megpucoltuk a krumplit.
- „Nehogy *lecapnuljál!*” = Nehogy eless!
- „... *kiluszkálni* a babot.” = Megtisztítani a zöldbabot.
- „...mikor mentek fölfele, akkor a lovakat *durili* hore...” = Amikor fölfele mentek, meghajtották a lovakat.
- „...maradt néhány *klatyk* az udvaron.” = Maradt néhány fatuskó az udvaron.

A szlovák nyelv bázisán:

- „Bars som *se sędulovala*.” = Nagyon szédültem.
- „*Megbečulujeme se*.” = Megbecsüljük egymást.
- „Tu bul jeden *köbméter*.” = Egy köbméter volt itt.
- „A taku *kňžku* já kupil, čo *apáce* jak se maju *višelkedovali*.” = És olyan könyvet vett neki, ami arról szól, hogy kell az apácáknak viselkedni.
- „Daj mu *gáz!*” = Adj neki gázt!
- „*Vikendešom* predal.” = Eladta a vikendeknek (hétvégiház tulajdonosok).

A szókészleti, lexikai interferencia megnyilvánulásai a kölcsönszavak és a tükörfordítások példáin is jól demonstrálhatók. A problematikával magyarországi szlovák vonatkozásban Zsilák Mária és Gregor Ferenc, magyar-(szerb)horvát viszonylatban Nyomárkay István foglalkozott.¹⁵⁷

---

¹⁵⁷ Zsilák Mária: *A magyarországi szlovákok beszélt nyelvi tükörfordításainak néhány típusa*. In: Hungaro Slavica, 1997. 363-367. Nyomárkay István: *A magyar és a szerbhorvát nyelv kapcsolata*. In: Nyelvünk a Duna-tájon. Szerk.: Balázs János. Tankönyvkiadó. Budapest, 1989. 291-351. Nyomárkay István: A tükörfordításról, különös tekintettel a (szerb)horvatra. In: Magyar nyelv 89. 1993. 180-190. Gregor Ferenc: *Magyar-szlovák nyelvi kapcsolatok*. In: *Nyelvünk a Duna-tájon*. Szerk. Balázs János. Tankönyvkiadó, Budapest. 1989.

A bükkszentkereszti szlovák nyelvjárás hatása a magyar nyelvi megnyilvánulásokban:

- a szórendben: „Azt szlovákul csak tudom elmondani.”

- a többes szám használatában: „Most nem *voltak* tizenkét apostol...”, „Tizenegy *csirkék* keltek ki.”

- tükörfordítások: „Kevés sós.” = sótlan, a szlovák *málo slané* mintájára; „... és az kereste a fekete tehéntől a tejet.” – „A to od černej kravi jemu na to trebalo mleka.” = fekete tehén tejét; szlovák ige tárgyeseti vonzatának adaptációja: „Ugye míg ő ezt a hosszú Lőrinc-hegyet körülment.”,

A magyar nyelv hatása a bükkszentkereszti szlovák nyelvre:

Kalkok, félkalkok: Hollós-kút = Hološska studňa, Baholy-hegy = Sovski vrx, Mészárszék = Masarsek, „Ďe s’e hod’ili?” = Hol járt? a „Kde ste buli?” = ‘Hol volt?’ helyett, „Jak si” = ‘Hogy vagy?’ a szlovák „Ako sa máš?” helyett.

A példák sorát lehetne folytatni, de az elkövetkezőkben tárgyalta fejezetekben a nyelvi egymásrahatás számos megnyilvánulásával szembesülhetünk még.

6. A NYELVBEN RÖGZÜLT VILÁGKÉP

A bükkszentkereszti szlovákok nyelvben rögzült világképéhez

E fejezetet a nyelvben rögzült világkép fogalmának, a problematika művelőinek, a nyelvben rögzült világkép hazai szlovákságára vonatkozó általános törvényszerűségeinek és konkrétan a bükkszentkereszti szlovákok nyelvben rögzült világképének fogom szentelni.

A világ nyelvi képének fogalma abból a megismerésből indul ki, hogy a nyelv nem az objektív valóság izomorf képének visszatükröződése, hanem annak ember általi értelmezése, interpretálása.¹⁵⁸ A nyelv, az objektív valóság és a gondolkodás viszonya középponti témája a nyelvészeti, nyelveredeti és egyéb releváns kutatásoknak.¹⁵⁹

Mielőtt részletesebben taglalnám a világ nyelvi képének fogalmát, az ember és a nyelv kapcsolatának néhány alapvető összefüggésre szeretnék emlékeztetni: az ember nyelvi lény, ezért a nyelv azon tulajdonságok egyike, amely az ember lényegét adja. A természetes nyelvben rögzülnek az ember intellektuális vívmányai, ugyanis a természetes nyelv konkrét emberek agyának szoftvere. Az emberi nyelv közös emberi, faji tulajdonság, genetikai potenciál, azaz konkrét személyek „nyelvi felszereltsége”, illetve az adott személy konkretizált tulajdonsága, amely a természetes nyelvi potenciál fejlődésének eredménye és nem utolsó sorban: egy adott embercsoportra vagy emberi közösségre jellemző tulajdonság, amely Bükkszentkereszt, mint szlovák nemzetiségi közösség, nyelvjárásának is jellemző vonása. Azonban az adott kisebb vagy nagyobb közösségnek a nyelve csak akkor létezik (a valóságban), ha valóban léteznek/élnek ennek a közösségnek a tagjai.¹⁶⁰ Ezt a gondolatot érdemes kiemelni, ugyanis Bükkszentkereszt esetében olyan szlovák kisebbségi közösség nyelvben rögzült világképét és kétnyelvűségét vizsgálom, amelyben a hordozók száma különböző társadalmi okok következtében drasztikusan lecsökkent. Ezért is fontos minél pontosabban megragadni már-már az elhalás stádiumába került helyi szlovák dialektusban rögzült világképet, hiszen a nyelv nem létezhet emberen kívül.

Visszatérve a fogalom kérdésköréhez, megállapítható, hogy a nyelvben rögzült világkép azok által a nyelvhasználók által tapasztalt objektívan létező valóságnak a képe, akik

---

¹⁵⁸ Žiláková Mária: *Jazykový obraz sveta (linguistic image of world) Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu*. In: *Dynamika Jazyka Slovákov v Maďarsku*. ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 143.

¹⁵⁹ Hegedűs József: *Nyelvi világkép-magyar nyelv-idegen nyelv*. In: *Magyar Nyelv*. XCVI (2000): 129.

¹⁶⁰ Bańcerowski Janusz: *Néhány megjegyzés a „természetes nyelv” fogalmának értelmezéséhez*. In: *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 17-20.

hasznos tapasztalatokkal rendelkeznek és hasonló értékeket vallanak. A világ nyelvi képe tudásfajta, ami a valóságról szól és feltételezi a tudás hordozóját is és olyan mentális információs térkép, a világról megalkotott belső (alanyi) kép, melynek integráns része a nyelv. Ez a világkép nem tudományos, hanem naiv, mindennapi, szubjektív.¹⁶¹

A világ nyelvi képének meghatározására és értelmezésére Herdertől¹⁶² (minden nemzet saját gondolati készlettel bír) kezdve W. von Humboldt¹⁶³ (a nyelv világnézet, a nyelvek közötti különbségek a világnézetek különbözőségében rejlik) és követőiken¹⁶⁴ (Weisberger: a nyelv szókincse és szintaxisa a világ tagolódásának leképeződése, a nyelvi közösséget az anyanyelvben rögzült világkép alkotja; Gipper: a világ nyelvi képe nemcsak szemantikai tartalom, hanem nyelvtani és szintaktikai kategória is) keresztül számos német filozófus és nyelvész tett próbát. Eredményeiket a Humboldt-Weisberger elmélet összegzi. E területen nagy érdemeket szerzett az amerikai etnolingvisztikai iskola (nyelv és kultúra összefüggései, a valóság észlelésének módjai) és a Sapir – Whorf hipotézis (a nyelv típusa összefügg a kultúra típusával és fordítva).¹⁶⁵

A magyar nyelvtudományban a kognitív nyelvészet területén a világ nyelvi képének vonatkozásában Bańcerowski Janusz elmélete a legkidolgozottabb¹⁶⁶. Több tanulmányt szentelt a következő kérdések elemzésének: a természetes nyelvben milyen kép rögzült a nyelven kívüli valóságról és miből áll ez a kép; melyek a benne rögzült és az adott nyelvközösség által létrehozott, elfogadott és a következő generációknak tovább adott tudás, tapasztalatok és értékek; beszélhetünk-e egyáltalán a világ nyelvi képéről, s ha igen, hogyan kutassuk, elemezzük, hogyan írhatjuk le avagy modelláljuk.¹⁶⁷ A magyar nyelv –

---

¹⁶¹ Bańcerowski Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei*. In: *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 139-140.

¹⁶² Herder J. G.: *Fragmente über die neuere deutsche Literatur*. Herders Werke. Teil 19. Berlin, 340.

¹⁶³ Humboldt W.: *Über die Kawi Sprachen auf der Insel Java (1836-1840)*. Gesammelte Schriften. Berlin, 1907. Bd. 6, 1.179-180.

¹⁶⁴ Weisberger Leo: *Die wirkungsbezogene Sprachbetrachtung*. In: *Wirkendes Wort*. 1965/5. *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. 2. Halbbände: (1) Die inhaltsbezogene Grammatik; (2) Die sprachliche Erschließung der Welt. Düsseldorf. 1953/54.

Gipper H.: *Bausteine zur Sprachinhaltsforschung*. Düsseldorf. 1963. *Sessel oder Stuhl? Ein Beitrag zur Bestimmung von Wortklassen im Bereich der Sachkultur*. In: *Sprache – Schlüssel zur Welt*. Festschrift für L. Weisberger. Düsseldorf. 1959.

¹⁶⁵ Sapir Edward: *Conceptual Categories in Primitive Languages*. In: Hymes Dell red: *Language in Culture and Society*. New York, 1964. Whorf Benjamin Lee: *Language, Thought and Reality*. Selected Writings. Carrol, J.B. red. MIT, 1956.

¹⁶⁶ Bańcerowski Janusz: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest, 2000. Bańcerowski Janusz: *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.

¹⁶⁷ Bańcerowski Janusz: *A világ nyelvi képe, mint a szemantikai kutatások tárgya*. In: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest, 2000. 258.

idegen nyelv kontextusában Hegedűs József¹⁶⁸ vizsgálta a nyelvben rögzült világgép kérdését. Bańcerowski Janusz szakmai tevékenysége nyomán születhettek meg további szlavisztikai vonatkozású munkák: Nyomárkay István¹⁶⁹, Zsilák Mária¹⁷⁰ és Tuska Tünde¹⁷¹ tollából.

A magyarországi szlovákok nyelvben rögzült világgépének felvázolásánál több kérdés is felmerül:

- A magyarországi szlovákok nyelvben rögzült világgépe milyen mértékben kötődik a szlovák nyelvhez, illetve a többségi nemzet nyelvéhez.
- A kisebbségi helyzetben élő szlovák nyelvben milyen az adott tárgy, objektum nyelvi megfelelője, milyen mértékben mutatnak egyezést az adott szó konnotációs jegyei az anyanemzet és a többségi nemzet függvényében.
- A két különböző nyelvi világgép hogyan találkozik és mennyire hat egymásra.
- Vajon a kisebbség specifikus nyelve egyedi nyelvben rögzült világgépnek tekinthető, avagy a magyar nyelvben rögzült világgép bázisán csupán mechanikusan összekapcsolódó szlovák szavakról van szó.¹⁷²

Zsilák Mária megállapítja, hogy az adott közösség – jelen esetben a magyarországi szlovák kisebbség – nyelvben rögzült világgépe az összetartozás érzését idézi elő és az identitás hordozója, továbbá fontos információs forrás is, mert magába foglalja az adott közösségnek a világgal kapcsolatos ismereteit és axiológiai rendszerét.¹⁷³

Bükszentkereszt lakosainak nyelvben rögzült világgépe a szlovák nyelv vonatkozásában a hagyományos kultúrához köthető, amelynek különböző szegmensei vannak. Külön fejezetekben fogom vizsgálni, hogyan manifesztálódik a világ nyelvi képe a konkrét nyelvi

---

¹⁶⁸ Hegedűs József: *Nyelvi világgép-magyar nyelv-idegen nyelv*. In: Magyar Nyelv. XCVI (2000): 129-139.

¹⁶⁹ Nyomárkay István: *A világ nyelvi képe az idegen szavak tükrében egy horvát drámában és magyar fordításában*. In: Magyar Nyelvőr 124. 2000. 487-494., Nyomárkay István: *A hazugság fogalmának képe a magyar nyelvben*. In: Magyar Nyelvőr 130. 2006. 389-399.

¹⁷⁰ Zsilák Mária: *Változó világ-változó világgép nyelvi tükrében*. In: Hungaro Slavica, 2001. 326-333.; Žiláková Mária: *Jazykový obraz sveta (linguistic image of world) Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu*. In: Dynamika Jazyka Slovákov v Maďarsku. ELTE-BTK Szlav Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 143-152.; Žiláková Mária: *Znaky identity a bilingvizmu v jazykovom obraze sveta Slovákov v Maďarsku*. In: Studia Slavica, 55/2. 2010. 475-479.

¹⁷¹ Tuska Tünde: *A délkelet-alföldi szlovákság nyelvi világgépe a kalendáriumban megjelenő szólások és közmondások tükrében*. In: A „Čabiansky kalendár” 1920-1939 évfolyamaiban megjelent cikkek nyelvtudományi tanulmányok. Doktori értekezés. Budapest-Békéscsaba, 2002. 90-120.

¹⁷² Zsilák Mária: *Változó világ-változó világgép nyelvi tükrében*. In: Hungaro Slavica (Szerk. Nyomárkay I.), 2001. 326-333.,

Žiláková Mária: *Jazykový obraz sveta (linguistic image of world) Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu*. In: Dynamika Jazyka Slovákov v Maďarsku. ELTE-BTK Szlav Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 145.

¹⁷³ Mária Žiláková: *Jazykový obraz sveta (linguistic image of world) Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu*. In: Dynamika Jazyka Slovákov v Maďarsku. ELTE-BTK Szlav Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 252.

megnyilatkozásokban, szövegekben, milyen nyelvi elemek (nyelvtani szerkezetek, szókészlet, frazeológia, szintaxis, szöveg struktúrái, szemantika, etimológia, stilisztika, onomasztika, nyelvi etikett) hordozzák¹⁷⁴ a tárgyalt közösség nyelvi világgképét.

---

¹⁷⁴ Bańczerowski Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei*. In: *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 144.

6.1 A hagyományos foglalkozások szókincse mint a nyelvben rögzült világkép szegmense

A bükkszentkeresztiiek mindennapi életét a megélhetést adó foglalkozások határozták meg, ebből következően gondolkodásukban és nyelvükben mind verbális, mind nonverbális síkon szükségszerűen világképük stabil részét kellett, hogy képezzék.

Visszatekintve azokra a foglalkozásokra, amelyek meghatározó szerepet játszottak a település létrejöttében és fennmaradásában, megállapítható, hogy a hozzájuk kapcsolódó nyelvi világképbe beépült elemeknek csak töredéke ragadható meg. A mai állapot kialakulását több tényező befolyásolta. Elsősorban a hagyományos mesterségek és iparágak fejlődése, virágzása, majd elhalása. Az ezekhez kapcsolódó szókincset ahhoz mérten őrzi a kollektív emlékezet, hogy a mesterség, ill. iparág elhalása mikor következett be. Mivel az elhalt mesterségeknek, ill. iparágaknak korlátozott számú művelője volt, a település egész kollektívája csak részlegesen ismerte pl. a szaknyelvet. Ha valamely iparág vagy mesterség viszonylag korán elhalt, a fiatalabb generációk nyelvében már nem őrződött meg az elavulttá, azaz funkcióvesztetté vált szókincs. E foglalkozások ma már leginkább a szakirodalom alapján írhatók le, amely azonban magyar nyelvű és nem valószínű, hogy az eredeti szakszókincset rögzíti. A lakosság származására tekintettel feltételezhető, hogy a mesterek német eredetű szakszókincset használtak, amely cseh – szlovák filteren mehetett keresztül és módosított formában honosodhatott meg. A szakirodalom magyar, latin és német nyelvű írásos dokumentumokra támaszkodik,¹⁷⁵ nyelvi vonatkozásban azonban nem hagyható figyelmen kívül a következő megjegyzés sem, hogy „az összeírást végző uradalmi tisztviselő nem fordított különösebb figyelmet az eszközök rendeltetésére, és a nevek latinra fordítása is nehézséget jelentett számára.”¹⁷⁶

A hagyományos foglalkozások szókincsének alakulását a nyelvben rögzült világkép összefüggésében meghatározóan befolyásolta a bükkszentkereszti szlovák nyelv dinamikája is, a kétnyelvűség kialakulása, majd a generációs nyelvcseré.

A fejezet következő részeiben a hagyományos foglalkozásokat tárgyalom a fejezet címében jelzett szempontra fókuszálva.

---

¹⁷⁵ A hutatelepülések Canonica visitatioi, Historia Domusai, tanácsülési jegyzőkönyvei, a diósgyőri koronauradalom iratai, a diósgyőri plébánia anyakönyvei, Archivum regni 1828-as összeírás, Archivum regnicolarii 1715, 1720, az újhutai plébánia anyakönyvei, a szepesi magyar kamara rendeletei, latin nyelvű gazdasági kimutatások, összeírások, leltárok, eszközleltárok, árendás contractusok, gazdasági kimutatások, jegyzőkönyvek, végzések stb.

¹⁷⁶ Veres László: *A Bükki hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 23.

6.1.1.Megszűnt iparágak, foglalkozások: üvegyártás, vasgyártás, fuvarozás

Üvegyártás:

Ahogy erről korábban részletesebben szó esett, az üvegyártás és vasgyártás fontos gazdasági tényezői voltak Bükkszentkereszt község létrejöttének és fejlődésének. Mindkettő további megélhetést adó foglalkozásokat generált. Bár a hagyományos foglalkozások, ill. iparágak közül az üvegyártás elsőként szűnt meg, a vasgyártás pedig a technológia fejlődése folytán a massából és hámorokból nagyüzemivé alakult át, tekintettel a település életében elfoglalt helyükre nem hagyhatók figyelmen kívül.

Az üvegyártásról mint Bükkszentkereszt településformáló tényezőjéről már esett szó a dolgozat 2. fejezetében. Mivel a történeti források 1797-ben említik utoljára üveggészítő műhelyként az egykori Újhutát¹⁷⁷, amikor is lejárt Simonides János bérleti szerződése és kimerültek a közeli erdőségek, ezért már nehezen rekonstruálható az üvegyártás szlovák eredetű szókincse.

Mielőtt azonban a fennmaradt történelmi források alapján bemutatnám a bükkszentkereszt üvegyártás folyamatát, röviden összefoglalom a terület üvegiparának előzményeit.

A történelmi Magyarország területén az üvegyártás a török kiűzését követő újjáépítési időszakban indult erőteljes fejlődésnek. A Bükk-hegység erdeit éppen az üvegyártásnak köszönhetően kezdték el hasznosítani.¹⁷⁸ A fának az üveg gyártásában betöltött szerepére a későbbiekben térek ki.

Elsőként a diósgyőri koronauradalom 1720. évi összeírása (latin nyelvű gazdasági kimutatása) tájékoztat a bükki üvegipar kialakulásáról: „Az 1500 Ft értékű üveghuta – officina vitriaria – a legutóbbi összeírás – 1712 – után keletkezett és azóta is ugyanazon a helyen van árendában.”.¹⁷⁹ A római katolikus egyház anyakönyveiben is az 1717-1728 közötti időszakban többször szerepel a bejegyzettek nevei mellett az üveggészítő műhely szomszédságában kialakult Hutta nevű település, mint származási hely.¹⁸⁰ Az 1746. évi

¹⁷⁷ *Bükkszentkereszt monográfiája*. Szerk. Veres L., Viga Gy. Bükkszentkereszt, 2001. 14.

¹⁷⁸ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülése*. Miskolc, 2003. 14.

¹⁷⁹ Országos Levéltár Urbarium et Conscriptioes 1720. fasc. 5. No. 4. Conscriptio domini Diósgyőr 1720. V.ö. Veres L.: *A Bükk hegység hutatelepülése*. Miskolc, 2003. 18.

¹⁸⁰ L. a mindszentí egyház anyakönyveit. V.ö. Veres L.: *A Bükk hegység hutatelepülése*. Miskolc, 2003. 18.

egyházlátogatási jegyzőkönyv is megemlíti a Diósgyőrtől, az uradalmi központtól 3-4 kilométernyi távolságban, a Márkus patak völgyében létesült első „officina vitriaria-t”.¹⁸¹ Azonban a diósgyőri vár régészeti feltárása során nagy mennyiségben előkerült üvegtöredékek vegyelemzésével bebizonyosodott, hogy bár egy részük valóban velencei üveg, de nagyobb hányaduk Diósgyőr közelében készülhetett, ugyanis a környéken előforduló anyagokat tartalmazzák.¹⁸² Ez a felfedezés azt bizonyítja, hogy ezen a területen már jóval korábban, a 16. században is gyártottak üveget.

Visszatérve a márkus völgyi, azaz óhutai „első” üveghutához, a történelmi források¹⁸³ alapján következő megállapítások érvényesülnek: az üveghutát magánvállalkozó építette az uradalom költségén, bérleményként. A bérlő csak az előállított termékek felével rendelkezhetett szabadon, a másik felének fejében az uradalom robotmunkát biztosított a fa kitermelésére és a kisebb építkezésekhez. Az üveghuta munkásait a bérlő toborozta és fizette, akik kiváltságokkal rendelkező szakmunkások voltak, nem fizettek adót, szabadon használhatták az erdei utakat, szabadon termelhették ki az üveggyártáshoz szükséges fát.

A diósgyőri huta három épületből állt:

1. Törőmalomból (nyitott, csürszerű faépület) – itt zúzták össze az üveggyártáshoz szükséges alapanyagokat (mészkövet, hamuzsirt, homokot).
2. A munkások szálláshelyéből.
3. Az üvegekészítés faszerkezetű, zsindeletetős épületéből, amelyben három kemence állt: az egyikben az alapanyagokat szárították, ez biztosította a hamuzsír készítését, a második, ún. műhelykemence nyílásaiba helyezték a tűzálló agyagedényeket, formákat, a harmadik, széles szájú kemence volt a hűtőkemence, amelyben fokozatosan hűtötték le a forró üvegtárgyakat.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ Diósgyőr huta 1746. évi canonica visitatio Heves megyei Levéltár Egri Érseki Egyház Levéltár. Archivum Vetus Canonica Visitatiok. 3412. rakt. sz. 163-164. V.ö. Veres L.: *A Bükk hegység hutatelepülése*. Miskolc, 2003. 15.

¹⁸² V.ö. Veres L.: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 17.

¹⁸³ B.-A.-Z. m. Lt. Pliticorum Actorum. Mat. III. fasc. I. fr. 1742. Hutariarique servi...1735. V.ö. Veres L.: *A Bükk hegység hutatelepülése*. Miskolc, 2003. 19.

¹⁸⁴ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 20-21.

Egy 1699-ből származó felsorolás szerint 12 eszközt használtak az üvegfúvás során, melyek közül a legfontosabbak a következők:

1. üvegfúvó pipa
2. vascső
3. olló
4. csipesz
5. merítőkanál
6. lapát
7. kampós villa
8. gereblye

(Az üvegyártás eszközeit és alapanyagait lásd a 7. mellékletben.)

Összevetve az 1744-es inventárium jegyzékét az 1669-es felsorolással, megállapítható, hogy a fontosabb szerszámok az üvegtészítő mesterek tulajdonában voltak, mivel az 1744-ben készült jegyzékben csupán az üvegtészítés kevésbé fontos szakaszának eszközei találhatók.¹⁸⁵

Az üzemben ablak- és öblösüveget gyártottak. A termelés folyamatos biztosításához évente több, mint 4000 öl fára volt szükség. A környező erdősfelélése után 1755-ben Újhutára költözött az üvegyártó üzem, ami egyben egy újabb település csiráját is jelentette. A koronauradalmi iratok alapján az újhutai üzemnek 1759-1773 között 9 szakmunkása volt: Öt „üveg tsináló”, két „hamuégető”, egy-egy kemencemester, fűtő és „sótos tsináló”¹⁸⁶

¹⁸⁵ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 23.

¹⁸⁶ B.-A.-Z. m. Lt. A diósgyőri koronauradalom iratai 666. sz. irat. V.ö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 27.

Az „üveg tsinálók” valószínűleg ablaküveget és készítettek fűjással, de értettek az öblösüveg készítéséhez is, amelyet forma segítségével végeztek. A „sótos tsináló” mester előmunkás volt, komolyabb szakmai tudást kívánó szögletes, vagy nagyobb méretű öblösüvegeket készített és felügyelte az üvegfűvők tevékenységét. A kemencemester a különböző funkciójú kemencék hőmérsékletét biztosította, továbbá ő készítette az öblösüveg formákat és a tűzálló tégléket. A hamuégetőők feladata az üvegyártás legfontosabb alapanyagának, a hamuzsírnak az előállítása volt, amely az elégetett fa hamujának lúgából készült, de ők állították össze az üvegmassza nyersanyagkeverékét is.¹⁸⁷ Ide kapcsolódhat vissza a fának az üvegyártásban betöltött funkciója, ugyanis a legfontosabb alapanyag, a hamuzsír előállítása igen nagy mennyiségű fát igényelt. Az 1796-97. évi összeírás¹⁸⁸ pontos képet nyújt az üveghuta működéséről és az alkalmazottak számáról (lásd az 8 sz. mellékletet). A kimutatásból kiderül, hogy a 6 üvegfűvő szakmunkást további 25 ember szolgált ki, akik mellett 8 rokkant és kegydíjas is dolgozott (késztermékeket csomagoltak, szállítottak, értékesítettek). A nők az üvegek osztályozták és a szállításra készítették elő azokat. A nagybacska gyerekekre az üvegekészítő formák kezelését és az elkészült üvegek hűtökemencébe rakását bízták. Az összeírás arról tanúskodik, hogy az üvegyár a teljes lakosságnak, azaz mintegy kétszáz embernek, nyújtott megélhetést.¹⁸⁹

Amint már említettem az üvegyártással kapcsolatos eredeti szókincs már nem rekonstruálható, azonban az üvegyártás mint a település létrejöttének alapvető tényezője a világ kultúrképének részévé vált.

Az üvegyártás emlékét őrzi a település néhány földrajzi neve, mint például a *Ťihelňa* (*Dakedi tam ťihle robili, to po slovenski je, zato trebalo ťihelňu tam, bo keď koštel staviali, ňe z Miškovca nosili ťihle, na čim, to lem na konskim voze, ale ešči f ťih časoh bars malo bulo. Kereken 1800 roku se stavial koštel a zato trebalo ťihle, po maďarski téglavető... A turistaház előtti lapos. Az üvegyártó kemencékhez ott szárították a téglát. Téglagyár... A torony alatti rész. Az üvegyártáshoz szükséges tűzálló agyagból készült téglát ezen a területen szárították, mivel sokat sütött ide a nap. Később lapának nevezték el, mert lapos.*).¹⁹⁰ A másik, üvegyártással kapcsolatos, elnevezés a *Halňa*, amely helyre, a mai

¹⁸⁷ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 27-28.

¹⁸⁸ „Conscriptio Possessionis Neo Huttensis ao. 1796-97. peracta”. Eredetije HOM HTD Ltsz. 60.5.76. V.ö. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 33-36.

¹⁸⁹ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 35.

¹⁹⁰ „valaha téglát gyártottak ott, és ezért szlovácul, azért kellett téglavető, mert amikor a templomot építették, hogy ne Miskolcra hozták a téglát, mert min hozták, hát csak lovas kocsin és akkor még nagyon kevés volt

alsókocsmá melletti területre, az üveggyártás melléktermékét, a salakot szórták. A visszaemlékezések szerint a gyerekek még a 20. század elején is találtak a salak között megdermedt üvegmasszát, üvegtárgyakat.¹⁹¹ A bükki üveggyártás tárgyi emlékeit az 1989-ben alapított helyi Üvegmúzeum őrzi, továbbá Répáshután fellelhető néhány, a gyertyánvölgyi üvegkútban gyártott üveg konyhai eszköz, pl.: tejeskőcsögök (*ced'aki*), korsók, kancsók (*kančovi*), üveglopók (*visavače na vino*), üvegmécsesek (*kahance ze skla*), légyfogók (*muhari*), kocsmái italmérő üvegek (*literka, polliterka, decofka, poldecofka*) és hosszúnnyakú pálinkás üvegek (*palenkova skleňička*).¹⁹²

Vasgyártás:

A vasgyártás közvetett módon befolyásolta Bükkszentkereszt (az egykori Újhuta) fejlődését, ugyanis a községben sohasem gyártottak vasat, azonban az ómassai vasolvasztó és vasverő hámor, amely a würzburgi származású egri lakatosmester, Fazola Henrik, irányításával 1770-re épült meg, nagy mennyiségű faszenet és égetett meszet igényelt a működéshez. Az uradalom a különböző kincstári birtokokból nagy számban telepített be favágókat, mész- és szénégetőket az ipari létesítmények építőanyagának és a vashámor számára fontos adalékanyagok biztosítására.¹⁹³ Megkezdődött a tervszerű fakitermelés: az országos törvényen alapuló diósgyőri uradalmi erdőgazdálkodás terve Kneidiger András kamarai mérnök nevéhez fűződik.¹⁹⁴ A vaskohászat faszén- és égetett mész igénye a vas feldolgozásához kapcsolódott, ugyanis mind a hevítő (faszén), mind a salakképző anyag (kissé égetett, pörkölt mészke) folyamatos, nagy mennyiségben történő előállítására, szállítására volt szükség.¹⁹⁵ Így módon a vasgyártás további iparágakat, a fakitermelés, a szén- és mészégetés fellendülését segítette elő, amelyek szókincsére és a nyelvben rögzült világképben betöltött szerepükre a későbbiekben térek ki.

A diósgyőri vasgyárat 1864-ben kezdték el építeni és a termelés megindulása után évente mintegy 20-27 ezer mázsa faszenet, 5-6 ezer úrköbméter tüzfát és igen jelentékeny

---

kereken 1800-ban épült a templom és ehhez kellett a téglavető. Ladányi József (1918-2010), Ladányi Endre (1938) közlése.

¹⁹¹ Takács András 1910. visszaemlékezése.

¹⁹² Markuš Michal: *Táplálkozás*. In: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben. Szerk.: Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 221.

¹⁹³ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 31.

¹⁹⁴ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 32.: Kneidiger száz egyenlő részre osztotta az uradalmi erdősegeket, és az egyes sávokat pontos évszámmal ellátva 1879-ig megjelölte a fakitermelés irányát... az erdőgazdálkodási terv kötelezővé tette a kiirtott erdőrészek újratelepülését.

¹⁹⁵ Cseh Zsolt: *A faszén- és mészégetés Bükkszentkeresztben*. In: Bükkszentkereszt monográfiája. Szerk.: Veres L., Viga Gy., Bükkszentkereszt, 2001. 58.

mennyiségű bányafát igényelt a gyár a kincstári erdészettől. Az óriási famennyiség kitermelésében az újhutai erdőgondnokságnak is jelentős rész jutott.¹⁹⁶

Fuvarozás:

„A Bükkben a fuvaros az úr!” – tartja a mondás. A bükkzentkereszti fuvarosok (állattartók) társadalmilag magasabb pozíciót töltöttek be, mint az őlfavágók és aki igavonó állatot tartott, az fuvarozást is vállalhatott.

a) a tevékenység leírása:

Az igavonó jószágok teljesítőképességük és gyorsaságuk szempontjából különböző feladatokat láttak el. Az igás ökrök rövid távon teherbíróbbak, mint a lovak, ám a lovak könnyebb terhet szállítva gyorsabbak, mint az ökrök. Az igavonó állatok a fakitermelésben, a kitermelt fa lekészítésében és a rakodóra történő szállításában, a mészégető kemencék alapanyaggal és tüzelőanyaggal való ellátásában és az égetett mész és erdei termékek szállításában játszottak szerepet.

A rövid távú, erőpróbáló feladatra az ökrök voltak a legalkalmasabbak, amelyek teherbírása 5-20 kilométeres távolságban volt a leggazdaságosabb.¹⁹⁷

A bükkzentkereszti fuvarosok az égetett meszet és az erdő terméseit mezőgazdasági cikkekre váltották az Alföldön.

A 20. század első felében a meszet a következő módon szállították:

- lovasfogattal (1 vagy 2 lóval)
- ökörfogattal (általában 2 ökörrel)
- számarfogattal (általában 2 számarral, ritkábban taligával és 1 számarral)
- számarháton.

Lóval és ökörrel a tehetősebbek, számarral a kevésbé tehetősek fuvaroztak.

A lovas és ökörfogattal a mészárusítás fő szezonjaiban (a húsvét előtti hetekben általában kétszer, szeptemberben és októberben három-hat alkalommal) jártak. Meszet legfeljebb Mindenszentekig árusítottak.

A bükkzentkeresztiiek az ország keleti-északkeleti részét járták be, legtávolabbi célpontjuk a Nyírség és a Hajdúság volt, de eljutottak Békéscsabáig is... Egyhetes út rentábilis volt, de azontúl az élelem, a takarmány és a szállás költsége elvitte a hasznot.¹⁹⁸
„Na tideň hod'ili, ale bulo tak, že hñed' se minulo, za tri dñi znali predať vapno, keď išlo

¹⁹⁶ Veres László: *A Bükkzentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Szerk.: Viga Gyula. Budapest, 2000. 44-45.

¹⁹⁷ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 198-199.

¹⁹⁸ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 195-196.

dajaki svatek, odpust', tak hitro predali, ale bulo tak, že tideñ aj dva tideñ žeznali predat' vapno."¹⁹⁹

A fuvarozás nem csak a mész árusításához kapcsolódó időszakos tevékenység volt, hanem mindennapi elfoglaltság is egyben. „Reggel *felkelték*, megetették a lovakat (*nakrmili koñe*), lecsutakolták őket szalmával (*popucovali koñe od lajnoj s čutakem, hiťili za hrst' slami a to fajñe post'iskali a s tim opucovali koñe*). Befogták őket (*poprahali do voza*) a kocsiba és így mentek fáért minden nap az erdőbe (*a išli do horoh na drevo každy d'eñ*)."²⁰⁰ Az erdőben telepakolták fával a kocsit (*a fiedi kopcem voz z drevem*), amit Miskolcra mentek eladni (*a fiedik išli to predat' do Miškolca*), ölfát szállítottak eladásra a városba (*šajti vozili do mesta predat'*). Amikor az erdészet alkalmazásában álltak, a rakodóhelyről szállították a fát, amiért bért kaptak (*ked' išli do roboti na mesto, povozili drevo a za tim platu dostali*). „A kletkából vitték a fát a telephelyre. *Furmañe s kletki vozili drevo na mesto, za čo im platu dali.*”²⁰¹

A mész fuvarozása kora tavasztól késő őszig tartó elfoglaltság volt. (*Fčas na jar hod'ili do cesti a tam nosili vapno predavat' a to trimalo do poz'de jeseñi – vozili vapno predavat'*). A meszet hetven óráig égették, majd a fuvarosok 8-10 mázsát vásároltak meg belőle, amit szekérre raktak és sokfelé eladtak. (*Palili tam vapno sed'em'desat' hod'ini a to vipalili, a potom kupili s teho 10-8 maže a to pokladli na voz a tak išli predavat'*). Ökörfogattal és lovas kocsival is szállították a meszet, nyolc-tíz mázsa meszet pakoltak a kocsira (*aj z volami, aj s koñami išli a predavali vapno z d'eđini do d'eđini, osem maže alebo d'eseť maže nakladli na voz*).²⁰²

A meszesek faluról falura jártak. Portékájukat „Meszet vegyenek!” felszólítással kínálták. (*A fšađe kričeli, že „Vapno kupujte!”*) Meszeléshez 2-3 (maximum 15-20) kg meszet vásároltak általában nagyobb ünnepek - húsvét, búcsú, karácsony - előtt. „*Na jar na velku noc kupovali, v leťe ked' permetezték a szőlőt, a mészből készítették a permetlevet,*

¹⁹⁹ Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928.: „Egy hétre jártak, de volt úgy, hogy rögtön elkert, három nap alatt el tudták adni a meszet, ha valamilyen ünnep jött, búcsú, gyorsan eladták, de volt úgy, hogy egy-két hétig sem tudták eladni a meszet.”

²⁰⁰ Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928.

²⁰¹ Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928., anyai nagyapám húga, közismert nevén „Frida néni”.

²⁰² Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928., anyai nagyapám húga, közismert nevén „Frida néni” – elmondása szerint a dédapám ökreit (Piktort és Bárót) az éjjeli legelést követően mindig neki kellett megkeresnie az erdőben. Dédapám egyaránt rendelkezett ló- és ökörfogattal. A lovas kocsival ő maga szállította az égetet meszet az Alföldre, és amikor az egyetlen fia, az anyai nagyapám katona volt, akkor a két idősebb lányt (Lujzát és Mártát) fogta be fuvarozásba, akik az ökörfogattal vitték a meszet. Hogy a lányoknak ne essen bajuk, jól kellett megszervezni az utat. A dédapám korábban indult útnak a gyorsabb lovakkal, így hamarabb túladott a mézen és Balmazújvárosban bevárta a lányait. Miután a lányok mesztét is eladták, először az ökrös fogat indult útnak, mert így útközben beérte a lányokat és egyszerre értek haza. Balmazújvárosban egy ismerős családnál szállhattak meg, akik viszonzásul a dédapáméknál pihenhetek Bükkszentkereszten két hétig.

*épitkezésre 1 mázsa meszet vettek...buli čo kupili 15-20 kile keď išli velke svatki, že nah si pekne viliča hižu.*²⁰³

A meszet 10 kg-ig kézi mérleggel mérték (*s mincirem predavali vapno*), nagyobb mennyiség esetén a háznál mérték ki (*išli do hiže a tam zmerali*).

A meszet nem csak pénzért árulták, voltak olyanok, akik csak természetben tudtak fizetni, ilyen esetben búzát, rozst, árpát, lisztet, gyümölcsfélétet adtak cserébe (*za vapno dostali pšeñicu, žito aj jarec, keď dagdo ñemal peñazoh s tim plat'il a bulo aj tak, čo diñe dali... jablukoh, orehoh doñesli s cesti. Ale najme semeno davali za vapno, aj muku dalali, keď ñemali peñazoh*).

A második világháború után az állatállomány drasztikusan lecsökkent, amelynek háttérében legfőképpen gazdasági okok állnak: az erdei munkákat gépesítették, a fogatok helyett tehérgépkocsikkal szállították az égetett meszet.²⁰⁴

A fuvarozással szorosan összefüggő mészégetésről különálló fejezetben szólok.

b) a foglalkozáshoz kapcsolódó szókincs:

Főnevek:

cesta, -i f. = út

čutak, m. = szalmacsutak

drevo, -a, n. = fa

d'ed'ina, -i f. = falu

d'en, dña m. = nap

furman, -a m., pl. **furmañe** = fuvaros

hiža, -i f., pl. **hiže** = ház

jabluko -a, n. = alma

jarec, jarca m. = árpa

kletka, -i f. = kaloda

koñ, -a m., pl. **koñe** = ló

leto, -a n. = nyár -

maža, -i f. = mázsa

mesto, -a n. = rakodóhely

mincir m. = mérlegfajta

Miškolc, -a m. = Miskolc

²⁰³ Adatközlő: Czeglédi Rezsőné Hegedűs Aranka 1928., anyai nagyapám húga, közismert nevén „Frida néni”.

²⁰⁴ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 175.

muka, -i f. = liszt

orex, oreha m. = dió

otpust, -u m. = búcsú

peňaze pl. = pénz

plat, -u m. = fizetés, bér

pšeniča -i f. = búza

semeno -a n. = mag

svatek, svatku m. = ünnep

šajta, -i f. = ölfá

tideň, tidňa m. = hét

vapno, -a n. = mész

Velka noc = húsvét

vol, -a m., pl. *voli* = ökör

voz, -a m., pl. *vozi* = kocsi, szekér

žito, -a n. = zab

Igék:

bir', som, bul praes.: *som, si, je – jest – jesto – jestok, sme, st'e, sa*, imp.: *buc, budzme,*

buct'e – buce' perf.: *bul, bula, bulo*; fut.: *bud'em, bud'eš, bud'e* = van

doňest' perf. = hoz, elhoz, meghoz

dostat' perf. = kap

ist', id'em, id'e, idu imperf. = megy

kričet' imperf. = kiabál

kupit' perf. = vesz, vásárol

kupovat' imperf. = vásárol

mat', mam, mal imperf. = birtokolni

nakrmit' perf. = megetet

opucovat' perf. = megtisztít

palit' imperf. = éget

platit' imperf. = fizet

poklast', poklad'em perf. = rárak, felpakol

poprahat' pf. = befog (lovat)

povozit' pf. = behord, beszállít

predat' perf. = elad

predavat' imperf. = árul

trimat', *trimem* imperf. = tart v. meddig

ukvačit' perf. = felakaszt

viličit' perf. = kimeszel

vipalit' pf. = kiéget

vožit' imperf. = szállít, fuvaroz

zmerat' perf. = megmér, lemér

znať, *znam* imperf. = tud, ismer

Névmások, határozószók, egyéb szerkezetek:

hitro adv.: gyorsan

ked' adv. = amikor, ha

kopcem adv. = púposan, tele

pozď'e jeseň adv. = késő ősz

A fuvarozáshoz kapcsolódó szókinsz eredetét vizsgálva megállapítható, hogy túlnyomó többségében szláv, szlovák eredetű szavak alkotják. Csupán kis hányaduk tekinthető idegen eredetűnek:

Magyar átvétel a *čutak* és a *maža* főnevek, német eredetű a *mincir* és a *furman* kifejezés.

6.1.2. Fakitermelés, erdőművelés, gyűjtögetés

A lakosság megélhetését biztosító tevékenységéhez szervesen kapcsolódott a fakitermelés és a folyamatosságot biztosító erdőgazdálkodás, erdőművelés. Míg a férfilakosságnak a fakitermelés, favágás biztosított és részben ma is biztosít megélhetést, az erdőnevelés és tisztítás az asszonyok és a gyerekek munkalehetősége volt.

Fakitermelés, favágás:

3. kép: „Šlogarok” – favágók régen.

a) a tevékenység leírása:

A favágás helyét *šlog*-nak nevezik, az erdei munkás, favágó, gyalogos neve *šlogár*. A *šlogárok* hagyományos szaktudásuk birtokában végezték a legjelentősebb erdei munkát.

A favágást az erdész *kerul*, *jager* irányította. Ő szervezte meg a fakitermelést: ősszel kijelölte a kivágandó erdőrészeket, megszervezte a favágókat és a fuvarosokat *furman-*

furmaňe, kijelölte a rakodóhelyeket *mesto*, biztosította a felügyelőket és megállapodott a munkásokkal a bérezésről.²⁰⁵

A fakitermelés szezonális munka ma is: novembertől márciusig - *od novembra do marca* - zajlik, ugyanis az erdészet védi az újulatot. Ha nem volt legalább harminc centiméteres hó, nagy fatörzseket nem volt szabad kivágni, mert a lezuhanó rönk elpusztította volna az újulatot. A hó azonban megvédte a kis sarjadékokat a talaj mentén, így tavasszal azonnal megindulhatott az erdő növekedése. Tavasszal csak gyérítést és ritkítást, aljtisztítást végeztek, zölden soha nem döntöttek fát. „*Álmában vágtuk ki, amikor nem érzi.*”²⁰⁶

A kivágandó erdőt ún. nyilasokra (200-300 méter hosszú, 10 méter széles erdősáv) osztották, ennek a kitermelését ketten, hárman vagy négyen is vállalhatták.

A fakitermelési és értékesítési vállalkozások megjelenése előtt a favágók *bandában* (kb. 20 férfi, 10 pár fűrész) dolgoztak. Ezen belül döntőpárok dolgoztak: egy pár fűrész – *dvojka*, ha hárman dolgoztak együtt, azt *trojkának* nevezték.

A fa kivágását (*virubar*) követően darabolják és osztályozzák a fákat. A legjobb minőségű, elágazásmentes részt rönkfának vagy műszaki fának nevezik. Az egyben hagyott rönkfát hosztolással (*hostovat*) mérik. A gyengébb minőségű rönkfát fűrész (*pila*) és ék (*klin*, *zelezni klin*) segítségével egy méteres tekékre vágják fel. A fát az elágazásától ölfának, tűzifának, hasábfának (*šajti*-nak) darabolják fel. A darabolást a hasgatás követte. A kivágott, feldarabolt fát általában ló segítségével közelítik (*dobližir*) a rakodóhelyhez. A leközelített fát sarangokba (*kletki*) rakják, amely 1,20, 1,40, 1,80 magas lehet, hossza közömbös volt. Előfordul, hogy köbméterben számolják a fát. A kitermelt fát ma már csak ritkán szállítják lovas kocsival, főleg erdészeti, illetve magánfuvarozók teherautóin szállítják.

b) a foglalkozáshoz kapcsolódó szókincs:

Főnevek:

***balta*, -i f.** = döntőfejsze

colštok = mérce

***dvojka*, -i f.** = döntőpár (munkatevékenységük: döntés, darabolás, hasgatás, közelítés)

***furman*, -a pl. *furmaňe* m.** = fuvaros

²⁰⁵ Idézet Ladányi Józseftől 1919. In: *Bükkszentkereszt monográfiája*. (Szerk.) Veres L.- Viga Gy. Bükkszentkereszt, 2001. 34-35.

²⁰⁶ Idézet Ladányi Józseftől 1919. In: *Bükkszentkereszt monográfiája*. Szerk. Veres L., Viga Gy. Bükkszentkereszt, 2001. 35.

haluza, -i f. = száraz gallyfa
jager, jagra pl. -e m. = erdősz
kečkelábi = fűrészbak
kerul, a pl. -e m. = erdősz
kijanka, -i f. = fabunkó
kletka, -i f. = sarang
klin, -a m. = ék
koliba, -i f. = kunyhó
krč, -a m. = görcs
kvačka, -i f. = ágasfa, kampó
mesto, -a n. = rakodóhely
ňílaš, -a m. = erdősáv
pila, -i f. = keresztfűrész
ručka, -i f. = foggantyú
trojka, -i f. = alapvető munkaszervezeti egység a bandán belül, három fő együtműködése
skura, -i f. = faháncs
suhár, -a m. = lábon kiszáradt fa
šajti pl. = ölfá, tűzifa, hasábfa
ščipane pl. = dorongfa, hasábfa
šlogar, -a pl. -e m. = favágó
šlog, -u m. = a favágás helyszíne, területe
Igék:
dobližit' perf. = leközelít (kitermelt fát)
hostovat' imperf. = hosztol, lemér a fa hosszát és szélességét
narubat' perf. = fát vágni
pilit' imperf. = fűrész
porubat' perf. = felvág, összevág, darabol
posekat' perf. = felaprít
poskladat' do kletki perf. = sarangba rak
poštipit' perf. = kettévág, kettéhasít
pot'ahovat' imperf. = lehűz
virubat' perf. = kivág (fát)
vivratit' se perf. = kidől
zlupat' perf. = lehéjaz

zrubat' perf. = levág, legallyaz

A fakitermeléshez kapcsolódó szókincs eredet szerinti osztályozása:

Szláv / szlovák eredetű szavak:

balta, dvojka, haluza, kijanka, kletka, klin, koliba, krč, kvačka, pila, ručka, trojka, skur, suhár, ščipane, dobližit', narubat', pilit', porubat', posekat', poskladat' do kletki, poštipit', pot'ahovat', virubat', vivratit' se, žlupat', zrubat'.

Német eredetű szavak:

furman, jager, šlog, šlogár.

E német eredetű szavak szakszóként meghonosodtak a szlovákban. Nem elképzelhetetlen, hogy a bükkszentkeresztiiek magukkal hozott szókincsének részét képezték:

Magyar eredetű szavak:

hostovat' (a magyar hosztol igére vezethető vissza, amely szakszó a farönk hosszában való felhasogatását jelenti);

kerul (= m. erdőkerülő. A kelet-szlovák típusú szóátvételek a magyar – ó, - ő végű participiumokat a szlovák –l-es participium formájában veszik át. A labiális –ü, - ű- t a szlovák –u, - ú- val veszi át.);

kečkelábi (= m. kecskeláb. Tekintve, hogy a láb páros testrész, a szlovák többes számban veszi át.);

mérce (m. mérce).

A szókincs nagyobb része szláv, ill. szlovák eredetű, valójában e szókincsréteghez sorolható a német eredetű szavak rétege is. Ez a szakszóréteg a nyelvben rögzült világkép szlovák nyelvhez kapcsolódó része. A magyar szóátvételek a kétnyelvűség, illetőleg a nyelvváltás jelenségével mutatnak összefüggést. A magyar szakkifejezések valószínűleg valamely technológiai specifikum (többlet) megragadását demonstrálják.

A kétnyelvűség fázisát elsősorban a szlovák igealakok magyar prefixumai, ill. szuffixumai dokumentálják, de a magyar és szlovák nyelv elemeinek keveredése megfigyelhető a főnévi alakokon is: **hostovat', žlupálni, balta, kečkelábi, kerul-e, mérce, ňílaš.**

Erdőművelés:

4. kép: „Szmečinás”(erdőművelő) asszonyok

a) a tevékenység leírása:

Az erdőművelés elsősorban az asszonyoknak és a gyermekeknek biztosított megélhetési lehetőséget. Az erdőnevelés és tisztítás rendszeres, szervezett munka volt. Az erdőnevelés módját a természetes felújulás, illetve a tudatos erdőfelújítás képezte.²⁰⁷

„A bükkskereszti ember az erdőt, a fát élőlénynek tekinti. A fa is él, alszik, érez, szíve van, az erdő is lélegzik, tavasszal éled és ősszel elpihen. Az egyes fafajták jellegzetes tulajdonságait nemcsak a favágók (*šlogár*), de a lakosság többsége is ismeri. A falu határában legtöbb a bükkfa (*bukove drevo*). Gyakori és kedvelt fafaj a tölgyfa (*dub*), amelyről az egyik határbeli erdőrész a nevét is kapta (*Dubina*). A bükkösökkel gyakran vegyes erdőt alkot a gyertyán (*hrabove drevo*) és előfordul a juharfa (*javor*) is. A fenyőféléket gyakran csak összefoglaló néven nevezik (*feňü, smreki*). A lucfenyő (*smrek*) és a vörösfenyő (červení smrek) szintén minőségi fát ad, míg az erdei fenyő és a feketefenyő összefoglaló néven csak szemét fa (*sosňa*).”²⁰⁸

Bükkskereszten az erdészeti alkalmazásban álló *smrečinás* asszonyok végezték az erdőművelést, akik *smrečinába* jártak. Ősszel tölgymakkot (*žalud*) és bükkmagot (*bukove semeno*), télen pedig fenyőtobozt (*čutki, toboze*) szedtek.

²⁰⁷ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 156-159.

²⁰⁸ Idézet Ladányi Józseftől (1919). In: *Bükkskereszti monográfiája*. (Szerk. Veres L., Viga Gy.) Bükkskereszt, 2001. 32.

A magokat a csemetekertben (*zahrada*) ültették el és egy évig gondozták, ritkították, locsolták (*oblivat*), ősszel kiásták és százas kötegekben elvermelték (*dali do tmavej pivňice, a totam do zemi šturili a na jar to poviberali a to se f horox sad'ilo*) őket. A vermelőhelyeket barlangokban alakították ki, télen rendszeresen hóval borították a hajtásokat, hogy elegendő nedvességet kapjanak és ki ne fagyjanak.

A telepítés tavasszal kezdődött: az ősszel előkészített padkákon (előkészített talajon) ültették el a csemetéket (*prut'iki, smrečki*). A *smrečinášok* párban dolgoztak, a kapás (*kapač*) ortókapával (*ortovka*) ásta ki a gödröt (*taňir, táňér*), amelybe az ültető személy (*sad'ač*) beültette a csemetét. A csemetéket egymástól kb. másfél méternyi távolságra, 30 cm mélységű gödrökbe ültették. A csemetéket 3-4 évig gondozták: körbesarlózták (*vižinat*), körülkapálták (*pokopat*), esetleg ritkították (*kiritkitovat*).

b) a foglalkozáshoz kapcsolódó szókincs:

Főnevek:

babiňec, babinca m. = szénakazal

balta, -i f. = balta

bučňa, -i f. = a bükkfa tavaszi, zsenge, savanykás ízű levelei, amelyet csemegeként fogyasztanak a bükkszentkereszti szlovákok; bükkös, bükkfaerdő;

buk, -a m. = bükk (*Fagus silvatica*)

bukove čemeti = bükkfa csemete

bukove drevo = bükkfa

bukove semeno = bükkmakk

čutka, -i f. = fenyőtoboz

drebove mesto = fatelep

dub, -a m. = tölgyfa; tölgy

Dubina, -i f. = hivatalosan Bagoly-hegy

dubove čemeti = tölgycsemete

dudva, -i f. = gyom

haluza, -i f. = száraz ág, gally

hrap, hraba m. = gyertyán (*Carpinus betulus*)

hrabove drevo = gyertyánfa

javor = juharfa (*Acer pseudo-platanus*)

kapač, -a m. = a kapálást végző személy

kerul, -a pl. –e m. = erdész, erdőkerülő

kosak, -a m. = sarló
nove prut'iki = újulat
ortofka, -i f. = ortókapa
pila, -i f. = fűrész
prut'ik, -a m. = facsemete; vessző
sad'ač, -a m. = az ültetést végző személy
sosňa, -i f. = erdei fenyő (*Pinus silvestris*)
smreček, *smrečka*, pl. *smrečki* m. = fenyőfapalánta, csemete
smrečina, -i f. = fenyves, lucfenyőerdő; erdőművelés
smrečináš, -a pl. -e m. = erdőművelő
smrečkove čemeti = fenyőcsemete
smrek, -a m. = lucfenyő (*Picea excelsa*)
suhár, -a m. = lábon kiszáradt fa
šlog, -u m. = favágás (tevékenység, munka)
šlogár, -a pl. -e m. = favágó
taňir taňer, -a pl. *taňere* m. = tányér, gödör, ahova a facsemetét ültetik
toboze pl. = fenyőtoboz
trava, -i f. = fű
zahrada, -i f. = csemetekert
žalud', -a m. = tölgymakk
Igék:
kiritkitovat' = kiritkít
oblivat' imperf. = öntöz
pokopat' perf. = megkapál
pošlapat' perf. = megtapos
poviberat' perf. = kihúzgál
prihit'it' se perf. = megfogamzik
sad'it' imperf. = ültet
šturit' imperf. = bedug
vikopat' perf. = kiás
visknuť perf. = kiszárad
viť ahnuť perf. = kihúzgál
vižinat' s kosakem perf. = lesarlóz
zasad'it' perf. = elültet

zbírat' imperf. = gyűjt, szed

Határozószók:

fčas rano adv. = hajnalban, korán reggel

na jar = tavasszal

pozď'e večer = késő este

v jeseň = ősszel

v le'e = nyáron

Szláv / szlovák eredetű szavak:

Babiňec, balta, bučiňa, buk (*buky), *bukove drevo, bukove semeno, bukove čemeti, drevove mesto, dub* (*dombъ), *dubina, haluza, hrab* (*grabъ), *hrabove drevo, javor, kapač, kosak, nove prut'iki, ortofka, pila, prut'iki, sad'ač, sosňa, smreček, smrečina, smrečki, smrečkove čemeti, smrek, suhár, trava, zahrada, žaluď, oblivať, pokopat', pošlapat', poviberat', prihiť'it' se, sad'it', šturit', vikopat', visknut', vit'ahnut' travu, vižinat' s kosakem, zasad'it', zbírat', fčas rano, na jar, pozď'e večer, v jeseň, v le'e, v zíme.*

Magyar szavak adaptációja:

dubove čemeti (a magyar csemete adaptációja, pl. nom. raggal ellátva), *dudva, kerul, ortofka* (a m. irtókapa adaptációja), *taňir, táňér* (a kettős alak: kelet-szlovák és magyar adaptáció), *toboz, kiritkítovat'* (a m. kiritkít igéhez szlovák igeképző járul).

Német eredetű szavak: *šlog, šlogár* (mint ahogy fentebb említettem, minden valószínűség szerint a betelepülő szlovákság meghonosodott német átvételként hozta magával).

A fakitermeléshez és erdőműveléshez kapcsolódó szókincs a nyelvben rögzült világképben is azokat az összetett viszonyokat tükrözi, amelyek a telepések nyelvét és annak változásait jellemzik, s amelyekről már a megelőző fejezetekben részletesebben is szóltam.

Gyűjtögetés: erdei gyümölcsök, gombák

Az erdei életmóddal szorosan összefügg az erdei gyümölcsök, főképpen a gombák gyűjtögetése, azonban e tevékenység a népi táplálkozás témakörével is szervesen összefügg, mivel az erdőben gyűjtött nyersanyagokat a bükkszentkereszti kulinária felhasználta. A gyenge minőségű talaj gabona termesztésére kevésbé alkalmas, ugyanez vonatkozik a zöldség- és gyümölcsfajták többségére is. A következőkben a Bükkszentkereszten élő szlovákok által ismert, gyűjtött és fogyasztott erdei gyümölcsökről és gombákról, továbbá azok feldolgozásáról lesz szó különös tekintettel a még élő szlovák nyelvjárási elnevezésekre, kifejezésekre. Az erdei gyümölcsök és gombák fogyasztása kezdettől fogva szervesen beépült a lakosság éltrendjébe:

„A változatos erdei gyümölcsök, a gombák évszázadokon keresztül fontos termékek, a zsellérek és a földesurak asztalán egyaránt megtalálhatók voltak. Míg azonban az előbbinél esetenként létfeltétel volt, az utóbbiaknál csak érdekes csemege. Ezt jelzi a korabeli leírás is: vannak mostoha évek, midőn a szegény zsellér családját télen a szárított gomba és vadkörte, tavasszal pedig a hegyoldalon pirosuló eper menti meg az éhenhalástól.”²⁰⁹

Az erdő gyümölcsei, a gombák nem csupán a lakosság kiegészítő táplálékai voltak, de fontos kereset-kiegészítő lehetőséget is nyújtottak számukra. „A jobbágyfelszabadítás után ... bevételt hozott az uradalomnak és keresethez jutottak a falusi szegények... Az erdei gyümölcsök ... gyűjtési lehetősége összefüggött a tarvágások, az évekig üres vágásterületek kiterjedésével, ezért a piacokon és házhoz szállítva kapható volt mindenféle erdei gomba, gyümölcs, hársfavirág, csipkelekvár...”²¹⁰ A 20. században az erdészeti átvevő helyek létesítésével és a termékek felvásárlásával igyekezett kordában tartani ezt a tevékenységet.

Az erdő terméseinek gyűjtése hasonlóan az erdőműveléshez hasonlóan női munka volt. Az erdei termékekből készült ételek a 20. század végétől felértékelődtek.

Az erdei gyümölcsök és gombák gyűjtése az erdő vegetációjához idomult. A bükkszentkereszti emberek annak ellenére, hogy a gyűjtögetést első sorban nők végezték, kiválóan ismerik a gombákat, tudásuk átlagon felüli.²¹¹ A gombák szláv / szlovák eredetű elnevezései még mindig elterjedtek, használtak és dominánsak a mindennapi kommunikációban (igaz, gyakorta magyar szövegkörnyezetben) és még nem szorították ki

²⁰⁹ Járasi Lőrinc: *Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig*. Miskolc, 1997. 53-54.

²¹⁰ Járasi Lőrinc: *Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig*. Miskolc, 1997. 54.

²¹¹ Tóth Arnold: Az erdő néprajza. In: Bükkszentkereszt monográfiája. (Szerk.) Veres L.-Viga Gy. Bükkszentkereszt, 2001. 50.

őket a magyar megfelelőik. A nyelvjárási kifejezések azonban gyakran nem azonosak a szlovák irodalmi megfelelőikkel. A gombák népi nevei inkább a cseh elnevezésekkel mutatnak rokonságot.²¹²

A gombalelőhelyeket – *kolesokat*, azaz kerekeket – jelenleg is nagy becsben és még nagyobb titokban tartják. A titok apáról fiúra száll, a családban marad.²¹³

A gomba elkészítésének számos módja van: fajtától függően készülhet belőle rántott (*zapražena*) és habart (*nakislo*, *zatrepána*) gombaleves, tojásos sült gomba, zsíron, hagymán süített gomba, parázson sütve, fasírtba, töltelékbe téve.

A gomba konzerválása leginkább hagyományos módon, szárítással történik (a felszeletelt gombát napon szárítják, vagy egészben felfűzve a tűzhely fölött vagy a verandán), de sokan kevésbé hagyományos módon mélyhűtőben is tárolják, esetleg savanyúsággként teszik el.

A mérgező gombákra a következő ráolvasási (igéző) versikével „ijesztették rá”:

<i>Sind'ak, sind'ak, daj mi gribu</i>	<i>Sátántinóru, adjál nekem királytinórut</i>
<i>Bo keď' mi ňedaš,</i>	<i>Mert ha nem adsz,</i>
<i>Roskopem ti hlavu / udrem te o zem!</i>	<i>Szétrúgom a fejed / földhöz csaplak!</i>

Ennek a ráolvasási formulának bajmegelőző, bajelhárító funkciója van.²¹⁴

A gombák neveit először *szlovák nyelvjárási formában*, majd a *latinul*, utána *irodalmi szlovák*, majd *magyar nyelven* tüntetem fel. Azokat a fajtákat választottam ki, amelyek szlovák népi elnevezései még mindig használatosak magyar kontextusban is.

A legelterjedtebb gombafajták a következők:

babie uši = *Gyromitra esculentra* (Pers.) Fr. – ušiak obyčajný – redős papsapkgomba

brestofka, -i f. = *Polyporus squamosus* – trudík šupinatý - pisztrícgomba

grib, -a m. = *boletus edulis* – hríb smrekový – ízletes vargánya

hliva, -i f. = *Grifola sulphurea* /*Polyporus sulphureus* – sírovec obyčajný – sárga gévagomba

hliva, -i f. = *Plerotus ostreatus* – hliva ustricovitá – késői laskagomba

holubica, -i f. = *Russula cyanoxantha* – plávka modrastá – kékhátú galambgomba

horkiňa, -i f. = *Lactarius piperatus* - rýdzik korenistý - kesrűgomba

jeleňov kokot = *Phallus impudicus* – hadovka smradľavá – erdei szömöröcsőg

²¹² Kóczyán Géza: *Etnobotanikai vizsgálat Répáshután*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk. Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 231.

²¹³ Gémesi Károlyné, sz. Császári Ildikó 1940. szíves közlése.

²¹⁴ A magyar ráolvasások osztályozásához és tipológiájához: Pócs Éva: *Szem meglátott, szív megvert*. Budapest, 1986., Szlovák ráolvasási formulák: Žiláková Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 417-427.

kozár, -a m. = *Leccinum griseum* – kozák hrabový – sötét érdestinóru
Leccinum scabrum – kozák brezový – barna érdestinóru
kurča, kurčatka, -i n. = *Cantharellus cibarius* – kuriatko jedlé – sárga rókagomba
majofka, -i f. = *Calocybe gambosa* – čírovnica májová – májusi pereszke
maslačí, maslagi pl. = *Boletus regius* – hrib kráľovský – királytinóru
osičňak, -a m. = *Leccinum duriusculum* – kozák topoľový – nyárfa-érdestinóru
parazol, parapli, parapla = *Macrolepiota procera* – bedľa vysoká - nagy őzlábgomba
perecke = *Lepista nuda* – pôvabnica fialová – Lila pereszke
pestrak, -a m. = *Polyporus squamosus* – tridik šupinatý - pisztrícgomba
pod'pinkí pl. = *Kuehneromyces mutabilis* – šupinačka menlivá – izletes tőkegomba
potrňofka, -i f. = *Rhodophyllus clypeatus* – zvonovec jarný – tövisalagomba
prahofka, -i f. = *Langermannia gigantea* – vatovec obrovský – óriáspöfeteg
pűfeteg = *Langermannia gigantea* – vatovec obrovský – óriáspöfeteg
rizíki pl. = *Lactarius delicious* – rýdzik pravý - rizike
sind'ak, -a m. = *Boletus luridus* – hrib silný – változékony tinóru
smrža, -i f. = *Morchella esculenta* – smržok jedlý – izletes kucsragomba
šampion, -a m. = *Agarius campester* – pečiarka pofná, *agarius silvaticus*, pečiarka lesná – réti csiperke, erdei csiperke
vaclafka, -i m. = *Armillarella tabescens* – podpňovka bezprsteňová – gyűrűs tuskógomba
žgripak, -a m. = *Lactarius vellereus* – rýdzik plstnatý – pelyhes keseűgomba

A bogyós növények gyűjtögetése hosszú ideig tilos és büntetendő cselekedetnek számított. Az erdész nem egyszer kapta rajta az asszonyokat, amint az erdő terméseit gyűjtötték, ám megvárta, amíg megszédtek az edényt, csak ezután öntette ki velük a gyümölcscsel teli vedreket.

A legfontosabb bogyós növények és erdei gyümölcsök a következők:

- ❖ **čerňica** = *Rubus fruticosus* L. - černica - vadszeder
- ❖ **d'ive slivícki pl.** = *Prunus spinosa* - trnka obyčajná - kőkeny
- ❖ **drinka, drinki pl.** = *Cornus mas* L. - (svib) drieň - húsos som
- ❖ **habdza** = *Sambucus ebulus* L. - baza/chabdza - földi bodza, gyalogbodza
- ❖ **jahodi pl.** = *Fragaria vesca* L. - jahoda obyčajná - erdei szamóca
- ❖ **malina** = *Rubus idaeus* – malina červená – málna
- ❖ **mukiňa** = *Crataegus oxyacantha* (C. laevigata) - hloh jednosemenný – galagonya
- ❖ **planka, d'iva jabloň** = *Malus sylvestris* (M. communis ssp. Acerba) - jabloň planá – vadalma

❖ **planka, d'ive hruški** = *Pyrus communis* - hruška planá - vackor

❖ **planki** pl. = vadalma, vadkörte

❖ **šipki** pl. = *Rosa canina* - ruža šipová – csipkebogyó

❖ **troskavica** = *Fragaria viridis* - jahoda trávnicová - csattogó szamóca/csattanó eper

A megszedett gyümölccsel Óhután (ma Bükkszentlászló) keresztül gyalog jártak le Miskolcra. A nagy piac mindig szerdán volt, ezért az újhutai asszonyok igyekeztek kedden összegyűjteni a friss árut. Az idegenforgalom fellendülése következtében megváltozott a gyűjtés és az árusítás jellege: a helyi lakosság és az üdülők között egyfajta kereskedelmi kapcsolat jött létre, amely az erdei termékek iránti növekvő keresletben nyilvánult meg. Az üdülők általában megkérték a helyi ismerősöket arra, hogy erdei gyümölcsöket gyűjtsenek nekik. Így váltak a helyiek megrendelőivé.

E mellett a falu lakossága mindent felhasznált saját háztartásában is, amit az erdő kínált. pl. a málna-, szeder- és eperlevélből teát főztek, a bodza terméséből lekvárt, virágából teát. A bojtorjántea is közkedvelt volt. A vad gyümölcsökből (*planka, planki*) *šušenki*-t (aszalt gyümölcsöt) készítettek:

- **čerňica** = *černica*, *Rubus fruticosus* L., vadszedes; *felhasználása*: szörpként, lekvárként, leveléből teát főznek,
- **drinka, drinki** = *Cornus mas* L., (svib) drieň, húsos som; *felhasználása*: gyümölcsét fogyasztják, lekvárt, szörpöt, pálinkát főznek belőle,
- **habdza** = *Sambucus ebulus* L., baza/chabdza, földi bodza, gyalogbodza; *felhasználása*: terméséből lekvárt, szörpöt, virágjából üdítőitalt, szörpöt és teát készítenek.
- **habdza** = *Sambucus nigra* L., baza čierna, fekete bodza; *felhasználása*: szárított virágából teát főznek,
- **jahodi** = *Fragaria vesca* L., jahoda obyčajná, *fragaria vesca*, erdei szamóca; *felhasználása*: szörpöt, lekvárt készítenek belőle, leveléből teát főznek,
- **malina** = *Rubus idaeus* L., ostružina malina, málna; *felhasználása*: szörpként, lekvárként, habart mártásként, leveléből teát főznek,
- **planka, d'ive hruški** = *Pyrus communis*, hruška planá, vackor; *felhasználása*: gyümölcsként fogyasztották, aszalták, savanyú káposztába rakták, ecetet készítettek belőle,

- **planka, d'iva jabloň** = *Malus sylvestris* (M. communis ssp. Acerba), jabloň planá, vadalmá; *felhasználása*: aszalt formában (*šušenki*) teaként, kompótként és édes habart mártásként fogyasztják,
- **šipki** = *Rosa canina*, ruža šipová csipkebogyó; *felhasználás*: tea, lekvár, bor, szörp formájában,
- **troškavica** = *Fragaria viridis*, jahoda trávnicová, csattogó szamóca/csattanó eper; *felhasználása*: érett gyümölcsét nyersen fogyasztják.

A szörp / *saft (saft)* készítésének módja: a gyümölcsöt szétnyomkodják, befőttés üvegben / *cukerhábelen* / *cukerhablikban* napon hagyják érlelődni, majd leszűrik, a magot cefrébe teszik, a levét cukorral felfőzik. A gyümölcszörpök enyhén alkohol tartalmúak.

Pálinkát leggyakrabban szilvából főznek, de ahogy fentebb említettem, bodzából, somból és más gyümölcsből is készítik.

A csipkebor receptje: „*Do jedneho koršova, d'esaťlitroveho dali dve-tri kila šipki a nato peť litre vodi a kilo cukru a na to handričku. To dozrievala za dlhý čas – dva mesace – a potom to cedili, dali di sklenkah a bolo to hotove, viborne bolo.*”²¹⁵

Különösen az erdei munkák során – ha kevés volt az ivóvizük, de frissítőként is – fák nedvét fogyasztották és fogyasztják ma is:

- ❖ **javorova voda** = jávorfa nedve (javor – *Acer pseudo-platanus* L. – javor horský – hegyi juhar),
- ❖ **brezova voda** = nyírfá leve (breza - *Betula pendula* Roth – breza bradavičnatá – közönséges nyír),
- ❖ **klenova voda** = juharfa nedve (klen – *Acer campestre* – javor poľný – mezei juhar).

Az erdei virágokat részben értékesítés céljából gyűjtötték. A még élő szlovák virágnevek a következők:

- ❖ **cicavka** = *Anchusa officinalis* – smohla lekárska – orvosi atracél / bárányfestő/ szopóka,
- ❖ **fialka** = *Viola reichenbachiana* – fialka – erdei ibolya,
- ❖ **koňik** = *Corydalis cava* – chochlačka dutá – odvas keltike,
- ❖ **konopka** = *Scilla bifolia* – Scila dvojlistá – tavaszi csillagvirág,
- ❖ **konvalinka** = *Convallaria majalis* L. – konvalinka voňavá – gyöngyvirág,
- ❖ **kozedriski** = *Galanthus nivalis* L.– snežienka jarná – hóvirág,

²¹⁵ Gémesi Károlyné Császári Ildikó 1940. közlése. A recept magyar fordítása: Egy tízliteres korsóba 2-3 liter csipkebogyót, 1 kg cukrot tettek, ehhez 5 liter vizet töltöttek, majd egy ruhával lefedték. Hosszú ideig érlelődött, két hónapig is, majd leszűrték és üvegekbe töltötték, kitűnő ital volt.

❖ *vlčelňík* = Daphne mezereum L.– lykovec jedovatý – farkas boroszlán.

A gombák, gyümölcsök, erdei virágok szlovák népi elnevezései nagyon jól megőrződtek. A szókincsben alig találunk német vagy magyar elnevezést. Ennek két oka lehetséges: egyrészt a dialektológia úgy tartja, hogy a nők nyelvhasználata konzervatívabb és mint erről fentebb szó esett, a gyűjtögetés az asszonyok feladata volt. Másrészt a felvázolt ismeretek ma is élő gyakorlat részét képezik, így nyelvben rögzült világkép két rétegéhez is kötődik, archaikus tudást képvisel, amely szervesen beépült a mai életvitelbe, ezáltal a nyelvhasználatba is.

6.1.3. Hagományos kismesterségek: szénégetés, mészégetés

A bükksgszentkeresztkiek hagyományos foglalkozásként tartják számon a mészégetés mellett a szénégetést. A 20. század folyamán az újhutaiak (bükksgszentkeresztkiek) lassan felhagytak a szénégetéssel és fokozatosan áttértek a mészégetésre. Így váltak az újhutaiak mészégetőkké (meszesekké), a répáshutaiak pedig szénégetőkké. A község határában történő szisztematikus mészégetés a múlt század harmincas éveiben kezdődött, amikor is a Bükk-fennsík erdei védetté váltak.²¹⁶ (1. 9. sz. melléklet)

a) a tevékenység története és leírása

„Évszázadokig igencsak keresett áru volt az égetett mész: használták házak festésére, fertőtlenítésére, habarcsba keverve és a mezőgazdaságban is ... a mészégetés tudományát IV. Béla király által 1232-ben betelepített ciszterci rend tagjai hozták el Franciaországból hazánkba. A Bükkben a mesterség Bélapátfalván, Bükksgszentkereszten virágzott. Az utóbbi időben az iparosodás e szakmát is a kihalás szélére sodorta. Már nincs kinek átadni a hagyományos tudást...”²¹⁷

Az erdőbirtokosságnak már a 19. század második felében is hatalmas nyeresége származott a mészégetésből. A község lakosainak nagy része az „erdei foglalkozásokra”, az erdei szakmák termékeivel (égetett mész, faszén, erdei gyümölcsök...) való kereskedelemre és szállítására szakosodott. Az uradalmi birtokon égetett mész a diósgyőri vasgyár igényeit elégítette ki. 1858-ban, az uradalmi birtokrendszerek megszűntével, nagyobb teret kapott az ún. „paraszti” mészégetés. A mészégetés eleinte vándorkemencékben történt. A mészégetők egyik része az erdészet állandó alkalmazottaiból került ki, másik részét pedig alkalmi munkások adták. A mész elsődleges felvásárlója a diósgyőri vasgyár volt, ám a mészégetők gyakran működtek együtt a fuvarosokkal, ugyanis az égetett mész távolabbi vidékekre történő szállítása sokkal nagyobb hasznot hozott.

A mészégetés tavasztól őszig tartott (néha télen is égettek), abban az időszakban, amikor nem volt fakitermelés. A kemencét csak akkor gyújtották be, ha a mészre már volt vevő. A mészégetők az erdőbirtoknak, bérlőnek vagy saját maguknak dolgoztak.

²¹⁶ Cseh Zsolt: *A faszén- és mészégetés Bükksgszentkereszten*. In: Bükksgszentkereszt monográfiája. (Szerk.) Veres L., Viga Gy. Bükksgszentkereszt, 2001. 58., 67.

²¹⁷ Kiss József: *Tűzben született*. In: National Geographic. 2008. október, 68.

A mészégetőcsoport alapját elsősorban a rokonság, a szomszédság vagy a barátság képezte, amelyben mindenki azonos módon részesült a nyereségből.²¹⁸

Régebben a mészégetők távolabbi vidéken és hosszabb ideig is égettek meszet. Ilyenkor kunyhókban (*koliba*) laktak. A kunyhót mindig a kemence közelébe építették, hogy jól láthassák a kemence tüztét és a meszet. A hosszabb használatra kialakított *jármás kunyhót* (*kétoldalas kunyhó - jármem koliba*): „többé-kevésbé szabályos négyzet, felette oldalt részsütös, középen nyitott tetővel, elöl és hátul szelemen tartó páros ágasokkal (*soha*), amelyeket 1-1 járomra emlékeztető, durván bárdolt gerenda (*jarmo*) köt össze” a 19. század vége fele vagy a 20. század elején idegen fafaragók honosították meg. A kerek, kör alaprajzú kerek kunyhó (*okruhla koliba*) kevésbé alkalmas huzamosabb használatra, de elterjedtebb a jármás kunyhónál és főleg szlovák nemzetiségű mészégetők használták. A féloldalas kunyhó (*najednufacku koliba*) a legegyszerűbb szerkezetek közé tartozott és ideiglenes hajlékként szolgált.²¹⁹ A fekvőhelyet priccnek nevezték. Újabban bódét vagy lakókocsit, elavult honvédségi műszerkocsit használnak hajlékként a mészégetők.

A mészégetők életmódját a családtól való távolság befolyásolta. Táplálékuk a favágókéhoz hasonlóan szalonnából, kenyérből, krumpliból, hagymából és lebbencstésztából állt, melyet erdei nyersanyagokkal, gombákkal egészítettek ki. „*Jest' im nosili na hrb'te, hátizsákba, kandlákba...*”²²⁰ Az újhutai szlovák mészégetők öltözkük elhasznált ruhákból állott: hátul feltűrt vagy teljesen lehajtott karimájú olcsó gyapjúkalapot, kék vászoninget, kötényt (*šurc*), hegyes bocskort, mellényt és hosszabb nadrágot viseltek.²²¹

A múltban a mészégetést a szükséges nyersanyagok (mészkö és fa) közelsége határozta meg. A fát és a mészkővet az erdészettől vagy a közbirtokosságtól vásárolhatták meg. Az égetésre bármilyen fafajta megfelelt. A hófehér mészkővet (*vapene skali*) először ki kellett termelni. A kitermelt követ szekérrel vitték a kemencéhez. Egy helyen egyszerre három-négy kemencét is fűtöttek: az egyiket éppen szedték, a másikat rakták, a harmadikat pedig égették. Egyetlen kemence kiégetéséhez 20-30, nagyobb kemence esetében 50 m³ fára volt szükség. A kemencerakáshoz érteni kellett (*klad'eňu peci trebalo rozumer'*), kiváló statikai ismereteket igényelt. A kemence nagysága a gödör nagyságától és a fűtőanyag mennyiségétől függött. A gödör átlagos mélysége 2-3 méter, átmérője 2,8-3 méter volt.

²¹⁸ Bakó Ferenc: *A Bükk hegység mészégetőinek munkaszervezeti formái*. In: Egri Múzeum Évkönyve I., 1963. 303.

²¹⁹ Petercsák Tivadar: *Az erdő haszna*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J.-Viga Gy. Miskolc, 1984. 91-93. V.ö.: Bakó Ferenc: *A mészégető kunyhók a Bükk hegységben*. In: A Néprajzi Múzeum Füzetei 35. sz. 1968. 67-91.

²²⁰ Ladányi József 1919. szíves közlésének fordítása: háton, hátizsákban, kandliban hortak enni nekik.

²²¹ Bakó Ferenc: *A mészégetők életmódja Bükk hegységben*. In: Egri Múzeum Évkönyve VI., 1968. 275.

Ugyanazon gödörben csupán egyszer vagy kétszer égettek, amíg el nem fogyott a fa. A gödröt mindig lejtős területen ásták, hogy a kemence szája alacsonyabban legyen, mint a gödör hátsó széle. A kemence száját (*čeluste*) nagy terméskövel rakták ki, amelyből az égetés során mindig fogyott. A gödör közepén teknő alakú fűtőteret hoztak létre. a kemenceszáját fönről kövekkel fejezték be. A mészkövet a gödör szélénél kezdték rakni, majd nagyobb kövekkel kirakták a kemence kupoláját (*kopec*). Amikor elkészült a kupola, apró kavicsokkal fedték be azt, és agyaglággal kenték be, hogy megőrizze a meleget és a mészke rendesen kiégjen. A kemence rakása, ha hárman rakták, két-három napig tartott. 200 mázsa égetett mészhez 300 mázsa mészke volt szükség.²²²

A begyújtás előtt száraz ágakkal, aprófával, forgáccsal, fahánccsal rakták meg a kemencét. A begyújtást követően „*etetik a kemencét... už tak hčuje*”. A kemencét 72 órán át éjjel-nappal fűtik. A magas hőmérséklet (800-1000-1200 °C) következtében a mészke megolvad és elveszti nedvességtartalmát. Eközben a meglévő rések betömődnek. Amikor a mész kiégett, bükkszentkereszti szlovák nyelven így fogalmaznak „*už je pec vihorena, bo už si sedla*”, azaz a kemence már kiégett, mert már megült. A jól kiégett mész cseng: „*až se hlasi to vapno, tak je vihorene pekne*” (ha szépen van kiégetve a mész, akkor szól). Miután kifűtötték a kemencét, legalább egy éjszakán át hagyják hűlni, csak ezután kezdik el szedni. A fuvarosok a szedés alatt a kemence mellett várakoztak és nem egyszer bekapcsolódtak a munkába is. Az égetett meszet általában a helyi fuvarosok (*furmaňe*) vásárolták fel. Régebben utólag fizettek a mészért, majd később változott a szokás, az égetés helyszínén elvitelkor fizették ki a meszet. Egy kosárba 20 kg égetett mész fért. A meszet állami vállalatok is vásárolták és léteztek sáfárok is, akik a piac felderítésével foglalkoztak. A szegényebbek, akiknek nem volt fogatuk, gyalog jártak meszet árusítani Miskolcra. Az égetett meszet zsákokba (*mehi, do mehoh*) rakták és a hátukra véve szállították. Gyerekek is jártak meszet árulni: kis rudas fakocsit készítettek gyeplővel, befogták magukat „*takto hodili do Hamru a Ďuru. Strmovat' trebalo, bo durilo*”.²²³

A bükkszentkereszti égetett mész híres volt kiváló minőségéről és általa a mészégetők is hírnevet szereztek. Az első világháború előtt az akkori Észak-Magyarország uradalmába is elhívták őket meszet égetni. 1914 után pedig több településre: Aggtelekre, Szinre,

---

²²² Peterscsák Tivadar: *Az erdő haszna*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 87-90.

²²³ Ladányi József 1919. közlése. A szöveg fordítása: Így jártak Hámorba és (Diós)győrbe. Sietni kellett, mert sürgős volt.

Szögligetre, Bódvaszilásra, Szilvásváradra, Dédesre, stb. 1938-40 között Erdélyben, Németországban és Kárpátalján is kötöttek velük szerződést.²²⁴

A mészégetés még mindig élő népi foglalkozás. Miután a Bükki Nemzeti Park betiltotta a mészégetést az erdő területén, a kemencéket a falu határába költöztették, általában magánterületre. A vándorkemencékben történő mészégetés betiltása miatt folytonos égetésre alkalmas gödröket kellett készíteni, ezért technológiai újítás bevezetésére került sor: a gödröket hóálló samott téglával rakták ki.

A hagyományos módon, kemencében égetett mésznek sokkal jobb a minősége, mint az olcsóbb gyári mésznek: oltás után 3,5-4-szer nagyobb mennyiségű meszet kapunk a hagyományos módon égetett mészből, míg a gyári mészke csupán 1,5-2-szer nagyobb mennyiséget ad.

Jelenleg már csak néhányan égetnek meszet Bükkzentkereszten és főleg azok, akik már rendelkeznek saját vevőkörrel. E hagyományos tevékenység kilátásai nem a legjobbak.

A környező erdőségekben még mindig fellelhetők a régi kemencegödrök, melyek néprajzi értékkel bírnak, bár nem kutatja őket senki.²²⁵

Bükkzentkereszt község közelében ma is könnyen beszerezhetőek a mészégetéshez szükséges nyersanyagok, a mészke (*vapena skala*) és a fa. Mint már említettem, korábban a mészégető (*vapňar*) általában családi segítséggel, ritkán napszámossal vagy a legproduktívabb módon, csapatban (rokonság, cimboraság alapján 3-4 ember dolgozott együtt) égették a meszet. Az 1950-es évektől a mészégető kisiparos és tevékenysége iparendélyhez kötött, ma vállalkozó, aki az erdészettől vagy a közbirtokosságtól vásárolja a fát és a mészkevet, napszámásokat alkalmaz az égetéshez.²²⁶

A mészégetés folyamatáról Hegedűs Jánost, az utolsó mészégetők egyikét kérdeztem. Mivel a helyi dialektust ritkán használja, arra kértem, hogy amennyiben tudja, nevezze meg szlovákul is a szakkifejezéseket.

„A kemence fala samottból, tűzálló téglából van kiépítve. Régen az is mészkeből volt. Mindig 2-3 cm leégett belőle, azt leverték, mert hosszú nagy kövekből rakták ki. A samott téglá azonban sokkal tartósabb és tűzálló. Ebből van kifalazva a gödör, amelynek az alján csinálunk egy kb. 15 cm széles padkát, ahol kezdjük rakni a falat és azután azt fokozatosan, boltozatszerűen össze kell rakni és a kemence tetején, tehát amikor a gödörrel egy szintben van, akkor azt ott össze kell boltozni. A kemence kör alakú, tehát a körnek is

²²⁴ Veres László: *Bükkzentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* (Szerk.) Viga Gy. 2000. 87.

²²⁵ Ladányi József 1919. közlése.

²²⁶ Veres László: A Bükk hegység hutatelepülései. Miskolc, 2003. 144-145.

ugyanúgy meg kell lenni, meg a boltnak is. Nem lehet puklikat csinálni bele, mert akkor az összeomlik. Egy 15 cm-es vastag fallal kezdünk alul, mondjuk 15 cm-es köveket teszünk az aljára, majd fokozatosan vastagodik és a gödör szintig össze kell zárni (kúp alakúnak kell lennie). Úgy szélesedik és ezt szép ívesen kell berakni, hogy össze ne omoljon. És közben a száját is meg kell csinálni a kemencének, hogy legyen hol tüzelni. A szájánál vékonyabban rakjuk a falat. Miután kész a bót, utána tömören megyünk felfele. Köré rakjuk ezt a tufát, régen azt is kőből rakták, és ezt *oblošká*-nak hívjuk. Ezt azért tesszük, hogy szét ne omoljon. Az *obloška* mellé a szélébe *vahá*-t teszünk, apró mészkövet, (*vahoválni* kell). És a közepe felé haladva mindig nagyobb kővel rakjuk. Ez a falnál is úgy van: a szélére nagy követ (boltkövet) (*sklepak*) teszünk, és utána kisebb követ és teljesen a *jamá*-hoz szintén *vahá*-t, aprókövet. A kemence szája a *čelust'a*, a kemence szájának az alja a *bočňak*, amit tovább rakunk, az a *ščelustňa skala* a teteje a *pop*. Azzal ékeljük be a tetejét. Ék alakú kő. Tulajdonképpen ez egy boltozat, amelynek egy ék alakú kővel zárjuk le a tetejét.

A kemence eleje a *predki*, a kemencegödör (*jama*) legalja a *padka*. A kemence fala a *futra*. A támaszték a *plot'ik* amit ki lehet rakni fából és kőből is. A szája fölött van a *predki*. A *vapeňica* a mészgödör. Az *obloška* körött van még *osipka*, ilyen szigetelés, az *oblošká*-t körbe szoktuk szórni a kemence körüli törmelékkel, földdel, apró kővel, kb. 30-40 cm magasan körbeszórjuk. Amikor az *obloška* szintjébe beraktuk a követ, odáig a *vahát* szórtuk az *obloška* mellé, onnét meg ki kell rakni ezzel az apró kővel, amit *vilokának* hívunk, az a legteteje és azt már csak malterrel szoktuk lekenni. Régen lángossal (*beгаč*) tapasztották be, most már puriával. A mésző a *vapena skala*. A *sklep* a boltozat, annak egy darabja a *sklepak*.

Mielőtt begyűjtjük a kemencét (*zapalime pec*), *faklá*-t teszünk belé. Fát teszünk belé vagy tuskókat, amit az erdőben találunk, amik még egészségesek, vagy rendes tűzifát (*drevo*) berakunk és akkor az a *fakla* és azt szoktuk begyűjtani. És akkor az ég egy éjszakát és utána kezdünk el fűteni. Van, aki este, van aki reggel gyújtott be, ez attól is függött, hogy milyen sürgős volt a mész.

Mindegy milyen fával fűtjük ki a kemencét (*vikurit' pec*).

Amikor tűzbe jön a kemence – *pri'de do ohňu*, általában 24 óra után, de nem mindig jön tűzbe, ez fától is függ, meg a fütőtől is. És amikor kijön a száján a láng, akkor a kemence *hlipál* (*hlipe pec*). És hogyha a tetején is kijön a láng, akkor már *kohutováł, uš t'i kohutuže pec* (már kijött a tetején a láng), kb. 48 órára.

A kis kemence a *pecka*. Tapasztalat alapján 72 órát ég a kemence, de van, amikor 100-at is. Ez függ a fától és az időtől is. Az eső és a szél is befolyásolja az égetés idejét, a szél, az

különösen. Az eső miatt nem ég annyira, de a szél elhajtja a tüzet a tetejéről, meg belefűj a kemencébe. Szoktunk elé szélfogót tenni, ponyvából vagy lemezekből. Ha a fűtő elalszik és nem ég rendesen a kemence, akkor bebarnul a kemence, *pec brunatŕi*, tehát nem éri el azt a hőfokot, amit kell neki, akkor megbarnul a kő, sok tüzelővel lehet javítani rajta. A fűtő 12 órát fűt: mi úgy fűtöttünk, hogy éjféltől délig, déltől éjfélig, de van, aki reggel hattól este hatig. Amikor leforrt a kemence bótja, akkor van kiégve, *uŕ je zvarane pec*, akkor már nincs lyuk a kő között, össze van forrva, akkor van kiégve a bótja. Az még mindig jobb, ha a bótja forr le hamarabb és a tetejét kell utána fűteni, de van, amikor fordítva van, akkor már baj van, mert kevés van a tetején és a bótja nem akar összeformni. Akkor nagyon sokat kell ráfűteni, hogy jó legyen. Akkor jó, ha a bótja meg a teteje egyszerre forr össze, de az ritkán jön össze. El kell találni azt, hogy a tetején annyi legyen, hogy mikor a bótja leforrt, a teteje is jó legyen. Mert ha sokat tesz rá az ember, akkor később jön le a teteje, de ha keveset, akkor meg a bótjára kell ráfűteni. Amikor a teteje *jasna* körbe, akkor ilyen aranyszínű a mész és akkor van kiégve.

Id'eme pec brat': szedjük a kemencét: a kemencét minimum 24 órát hagyják hűlni, de nyáron még többet is, jó, hogyha 48 órát hűl. Kapával, vaskosárba szedik a kemencét. Legutóbb markológép szedte.²²⁷

Az adatközlő tavaly még égetett egyetlen kemencét - állandó vevője volt. Az alapanyagok ára annyira megemelkedett, hogy véleménye szerint már nem éri meg kemencét fűteni.

b) a foglalkozáshoz kapcsolódó szókincs:

Főnevek:

Begač, -a m. = lángos, amelyet korábbi égetésből maradt mészpor, víz, sár elegyéből taposnak.

bočňak, -a m. = a kemence szájának alsó része

bót, -u m. = a kemence boltozata

čagan, -a m. = csákány

čelust'a, -i f. = a kemence szája

drevo, -a n. = tűzifa

fakla, -i f. = fáklya

furman, -a pl. furmaŕe = fuvaros

furmanka, -i f. = fuvarozás

²²⁷ Adatközlő: Hegedűs János 1950.

futra, -i f. = a kemence fala
Hamor, Hamru m. = Hámor
jama, -i f. = gödör, a kemence gödre
kijan, -a m. = vasbunkó
koliba, -i f. = kunyhó
kopec, kopca m. = a kemence kupolája
klad'eňi peci = kemencerakás
langoš, -a m. = lángos
lopata, -i f. = lapát
meh, -a pl. mehi = zsák
mlatek, mlatka m. = kalapács
obložka, -i f. = a kemence támaszának belső kövei
obsipka, -i f. = a kemence támaszának külső kövei
oheň, ohňa m. = tűz
pajser, pajsra m. = vasrúd
patka, -i f. = a kemencegödör legalja
pec, -i f. = mészkemence *Pecka, -i f.* = kis kemence
plot'ik, -a m. = mészköttámaszték (fa vagy kő)
pop, -a m. = a kemence teteje, a kemence szájának teteje
pretki pl. = a kemence elülső része
salajka, -i f. = szalajka
skala, -i f. = kő
sklep, -u m. = a kemence boltozata
sklepak, -a m. = boltkő, a boltozat egy darabja
soška, -i f. = ágas rúd
stik, -a m. = hosszú rúd
šlog, -u m. = favágás az erdőben
ščelustňa skala f. = a kemence szájának köve
štanga, -i f. = vasrúd
šurc, -a m. = kötény
vaha, -i f. = apró mészke
vapena skala, pl. vapene skali = mészke
vapeňica, -i f. = mészégető gödör
vapno, -a n. = mész

vapňar, -a m., pl. **vapňare** = mészégető

viloska, -i f. = a támfal fölötti kőrgyűrű

zvarani adj. = leforrt, összeforrt

Igék:

brat' imperf. = szed

brunatňit' imperf. = megbarnul

durit' imperf. = hajt, kerget

hicovat' imperf. = izzik

hlasit' se imperf. = szól, hangzik

hlipat' imperf. = a kemence száján kilobban a láng, *hlipál*

hod'it', hod'a imperf. = jár

kohutovat' imperf. = „kohutovál”, a kemence tetején kilobban a láng

klast', klad'em imperf. = rak

rozumit', rozumim, rozumja imperf. = ért vmihez

sednut', sedněm, sedňu perf. = leül

strmovat' imperf. = meredezik, emelkedik, emel

trebalo adv. = kellett

vahovat' imperf. = apró mészkövel kirakni, beszórni, *vahoválni*

vihoret' perf. = leég, kiég

vikurit' perf. = kifűt

zapalit' perf. = begyűjt, meggyűjt

zvarit' se perf. = leforr, összeforr

A mészégetéshez kapcsolódó szókincs eredet szerinti osztályozása:

Szláv / szlovák eredetű szavak: *begače, bočňak, čagan, čelust'a, drevo, futra, jama, jasni, kijan, koliba, kopec, kopca, klad'eňi peci, lopata, meh, mlatek, obloška, obsipka, oheň, pec, pecka, pec brat', pec brunatňi, ploř'ik, pretki, skala, sklep, sklepak, soška, stik, šlog, ščelustňa skala, vaha, vapeni, vapena skala, vapene skali vapeňica, vapno, vapňar, vihoreni, viloska, zvarani, brat', durit', hicovat', hlasit' se, hlipat', hod'it', klast', rozumit', sednut', strmovat', trebalo, vahovat', vihoret', vikurit', zapalit', zvarit' se*

Német eredetű szavak: *brunatňit', Hamor, furman, furmanka, futra, pajser, štanga, šurc.*

Magyar eredetű vagy közvetítésű szavak: *bót, čagan, fakla, langoš, patka, salajka.*

A kétnyelvűség bizonyítja a szlovák kifejezések adaptációja magyar szöveggörnyezetben:

oblošká-nak hívjuk, az *obloška* mellé a szélébe *vahá*-t teszünk, *vahoválni* kell, teljesen a *jamá*- hoz szintén *vahá*-t teszünk, a szája fölött van a *predki*, az *obloška* körül van még *osipka*, az *oblošká*-t körbe szoktuk szórni, amikor az *obloška* szintjébe beraktuk a követ, *vahát* szórtuk az *obloška* mellé, *faklá*-t teszünk belé, akkor már *kohutová*l...

A mészégetés szókincsének legnagyobb részét a szláv, ill. szlovák eredetű szavak, kifejezések alkotják, valójában e szókincsréteghez sorolható a német eredetű szavak rétege is.

6.2. Bükkzentkeresztí sajátosság: a nevek rendszere, névmagyarosítás

A bükki hutatelepülések szlovák lakosainak névmagyarosítási folyamata egyedi esemény a magyarországi szlovákok körében.

A Répáshutai szlovákok névadási és névváltoztatási jelenségével Gyivicsán Anna foglalkozott, amit az etnikai tudat, származástudat egyik forrásának tart.²²⁸ A családi nevünket általában nem magunk választjuk, hanem eleinktől örököljük. A névmagyarosítás nemcsak formálisan, de tartalmilag is elfedi, elhomályosítja az eredeti származást - amely a bükki szlovákok esetében a névmagyarosítás előtt sem volt egyértelmű -, és a más nyelvű etnikumhoz való tartozást.²²⁹ A névmagyarosítás csaknem minden családot érintett a három bükki hutatelepülésen: Répáshután, Bükkzentkeresztén és Bükkzentlászlon is.

Pogonyi Bernát, korabeli újhutai plébános, a honfoglalás 1000. évfordulója kapcsán a falu előljáróságának közgyűlésén a következő felszólalást tette: „Istennek hálát adva fogadalmat teszünk előtte, hogy őseink példáját követve egy szívvvel és lélekkel kijelentjük: hogy hazánkat és királyunkat bármikor és valami veszély vagy baleset fenyegeti, készek leszünk értök életünket és vérünket feláldozni...” majd mint már más helyen is idéztem, a következőket javasolta: „...kinek-kinek nem magyar hangzású neve van és hajlandónak véli, hogy szintén az ezredéves ünnepély emlékére magyar hangzású nevet vegyen fel, mely célokra az indítványozó a szükséges anyakönyvi kivonatok díjtalan szállítását ajánlja meg mindazoknak, kik az iránt hozzá ezen ünnepélyes évben fordulnak.”²³⁰

A javaslat elhangzását követően a tisztelendő úr – mint Luther a téziseit – kiszögelte az általa felvételre javasolt történelmi neveket. A listán Kossuth, Petőfi, Rákóczi, Pálfi nevek mellett általa kreáltak is szerepeltek, úgymint Hegyközi, Füredi, Örhegyi, Hegyi... Pontosan nem tudjuk az okát, de tény, hogy a hutatelepülések népe néhány napon belül „magyar” neveket választott magának. Így lettek a Matiscsákokból, Flekácsokból, Plavuscákokból nemzeti történelmünk nagyjainak nevét viselő személyiségek.²³¹ Itt meg kell jegyezni, hogy az újhutai egyházi keresztlői anyakönyvek áttekintése során a Rákóczi családnévvel már

²²⁸ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 184-185.; Gyivicsán Anna: *Néhány gondolat a magyarországi szlovákok családnéveiről*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 2003. 86-91. A magyarországi szlovákok személyneveivel és helyneveivel Vincent Blanár is foglalkozott tanulmányában, de kutatási tevékenysége nem terjedt ki a bükki hutatelepülésekre. Blanár Vincent: *Prispevok ku štúdiu slovenských osobných a pomestných mien v Maďarsku*. Bratislava, 1950.

²²⁹ Gyivicsán Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993. 185.

²³⁰ Tanácsülési jegyzőkönyvek 1896. évi bejegyzései. A jegyzőkönyvek Bükkzentkereszt Önkormányzati Hivatalában találhatók.

²³¹ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 54-55.

jóval a névmagyarosítás (1896) kezdete előtt²³² találkoztam (egy kivételtől eltekintve: **Kolibjári** József 1896. aug. 15-én változtatta **Rákóczira** a nevét), továbbá Kossuth neve nem szerepelhetett a listán, mivel akkor száműzetésben élt és valóban egyetlen bükkii hutatelepülésen sem találkozunk Kossuth vezetéknévű emberrel.

Érdekes példája a névmagyarosításnak a Plavuscák család fivéreinek esete: az egyik Radványivá, a másik Ladányivá vált, a harmadik Telekesre változtatta nevét, de volt olyan is, aki megőrizte eredeti családnevét. A leszármazottaik gyakran nem is sejtik, hogy rokoni kapcsolatban állnak.²³³

A bükkszentkereszti névmagyarosításokról az 1895-től vezetett újhutai születési anyakönyv alapján tájékozódtam, továbbá kutatásokat végeztem a bükkszentkereszti plébánia Egri Főegyházmegye Kereszteltek, Halottak és Házasultak anyakönyveiből (1840-1897) is. Az újhutai születési anyakönyvet *Letanóvszky Lajos* anyakönyvvezető kezdte vezetni. A születési anyakönyvi adatok alapján a következő névváltoztatások történtek Újhután/Bükkszentkereszten:

- **Flekács Lajos – Fodor**, Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Kolibjári József – Rákóczi**, Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Mertel Boldizsár – Maklári**, Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Mertel Menyhért – Tavaszi**, Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Podesva Boldizsár – A törvényes atya neve** a 61218/1896 VII/9. miniszteri rendelet alapján „**Szécsényi**”-re változtatott meg. Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Sipula Ferencz – Kőrösi**, Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Stuller József – Tarnai**, Új-Huta, 1896. aug. 15.
- **Brecska Flórián – Bátori**, Új-Huta, 1896. decz. hó 30.

A Brecska név jelentése: „pálinkafőzés céljára összegyűjtött túlérlett szilva; cefre; kifőzetlen lekvár”, feltehetően a latin *bracium*-mal, ill. annak indoeurópai megfelelésével függ össze.²³⁴

- **Galuska Alajos – Pataki**, Új-Huta, 1896. decz. hó 30.
- Ifj. **Kohulák János – Egri**, Új-Huta, 1896. decz. hó 30.
- **Kohulák Miklós – Reményi**, Új-Huta, 1896. decz. hó 30.
- Id. **Leba Antal – Szöllösi**, Új-Huta, 1896. decz. hó 30.

---

²³² A bükkszentkereszti plébánia Egri Főegyházmegye Kereszteltek és Halottak és Házasultak anyakönyveinek indexe 1840: Rákóczy Ádám, aki 1840. szeptember 20-án született. Szülei: Rákóczy József és Krajner Fáni.

²³³ Ladányi Endre 1938. szóbeli közlése alapján.

²³⁴ Újhutai születési anyakönyv 1895-1902, 1902-től napjainkig.

- **Leba János – Révész,** Új-Huta, 1896. decz. hó 30.
- **Matiscsák János – Győri,** Új-Huta, 1896. decz. hó 30.
- **Tokár**²³⁵ **Ferdinánd – Császári,** Új-Huta, 1896. decz. hó 30.
- **Brecska Gáspár – Pintér,** Új-Huta, 1897. dec. 18.
- **Brecska Lajos – Négyesi,** Új-Huta, 1897. dec. 18.
- **Galuska János – Czeplédi,** Új-Huta, 1897. dec. 18.
- **Idb. Orliczki János – Lotvucz,** Új-Huta, 1897. dec. 18.
- **Kánya István – Kalász,** 1900. ápr. 4.
- **Piplák János – Cserei,** 1904. dec. 16.
- **Zlidák János – Rónai,** Ujhuta, 1911. május 5.
- **Kárpáti Bertalan – Béres,** 1925. márc. 20.
- **Schütz Gyula – Somos,** 1934. július 14.
- **Orliczki Bertalan – Ormosi,** 1937. július 16.
- **Orliczki Ferenc – Gémes,** Ó-Huta, 1938. március 9.
- **Kánya Lajos – Fegyverneki,** 1938. ápr. 4.
- **Orliczki János – Lovász,** 1938. ápr. 4.
- **Oravecz Antal – Sziklai,** 1934. június 14.
- **Matiscsák Lipót – Mátyás,** 1934. június 19.
- **Oprendek János – Őrhegyi,** 1935. június 8.
- **Plesovszki Boldizsár – Szelíd,** 1938. ápr. 4.
- **Czibula János – Csinos,** 1939. május 6.
- **Srobár Lajos – Mezőfi,** 1939. június 22.
- **Srobár János – Mezőfi,** 1939. június 22.
- **Ifj. Leba József – Lőcsei,** 1940. február 9.
- **Leba József – Lőcsei,** 1940. február 26.
- **Galuska Lajos – Gyöngyösi,** 1940. dec. 16.
- **Fridel József – Bükkhegyi,** 1942. nov. 23.
- **Matiz István – Mezőfi,** 1943. július 25.
- **Kohulák Bálint – Hegedűs,** 1943. július 30.
- **Stuller Gáspár – Siklósi,** 1946. jan. 8.
- **Piplák Lajos – Angyal,** 1946. június 1.

---

²³⁵ Jelentése: esztorgályos. A magyar *tokár* valószínűleg szlovák vagy kárpátukrán eredetű. Végső fokon a *tokár* jövevényszó szláv forrása ugyanazon ősi *tokъ* tőhöz kapcsolódik, mint a magyar patak szláv előzménye. Gregor Ferenc: *Magyar-szlovák nyelvi kapcsolatok. In: Nyelvünk a Duna-tájon.* (Szerk.) Balázs János. Tankönyvkiadó, Budapest. 1989. 161-162.

- **Matiscsák Pál – Malmosi**, 1960. június 12.
- **Matiscsák Vilmos – Malmosi**, 1960. június 12.
- **Galuska Ferenc – Zentai**, 1971. május 26.
- **Fridel Emil – Fenyvesi**, 1971. április 7.
- **Galuska György – Szirmai**, 1975. március 21.
- **Balga Ágoston – Fenyvesi**, 1976. április 8.

Az adatok tükrében megállapítható, hogy az 1896-ban megkezdődött névváltoztatási folyamat több hullámban zajlott és egészen a múlt század hetvenes éveiiig tartott.

Az adatgyűjtés során azt tapasztaltam, hogy nagyon kevesen ismerik eredeti családnevüket.

A népemlékezet a következő névmagyarosításokat tartja számon:

Fridel: Fenyvesi, *Leba*: Lőcsei, *Podesva*: Szécsényi, *Sipula*: Kőrösi, *Brecska*²³⁶: Bátori, *Petrusovics*: Petőfi, *Matiscsák*: Császári, Hegyi. Megfigyelhető, hogy a régi családnevek sokszor ragadványnévként élnek-éltek tovább.

Bükkszentkereszten a népi emlékezet alapján a következő ragadványnevekkel szembesülhetünk, amelyek a legkülönbözőbb okokból születtek: a gúnynév létrejöhet a régi családnév továbbélésével, külső vagy belső tulajdonság, szakma, ősök származása, tulajdonsága, neve, stb. alapján.

❖ **Béres – Paprikáše:**

Béresék a ragadványnevüket azért kaptak, mert a feleség paprikát szórt a férje szemébe.

❖ **Budai – Slaňinár:**

A népi emlékezet alapján fősvények voltak, ám nem sikerült fényt deríteni arra, hogyan függ össze a *slaňinár* (szalonnás) kifejezés a fősvénységgel. *Slaňina* (irod. slanina) = szalonna.

❖ **Bérczi – Jebare, Jeburaci:**

Bérczi József éjjeli elemklápás erdei légyottjáról kapta ragadványnevét. (Irod. *jebat'* = b....i.)

❖ **Borsodi – Grót:**

Bár adatközlőim nem ismerték a ragadványnév eredetét, feltételezhető a korábbi családnév továbbélése.

❖ **Császári János – Szemes:**

A szemes jelző ebben az esetben szemtelennek értendő.

❖ **Czeglédi - zatarane Šipulaci:**

---

²³⁶ Gregor Ferenc: *Magyar-szlovák nyelvi kapcsolatok. In: Nyelvünk a Duna-tájon.* (Szerk.) Balázs János. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 153.

A Sipula névmagyarosítás előtti családnév volt. A *zatarane* jelző a *tarat'* (irod. tárat') összevissza beszél jelentésű igéből lett képezve.

❖ *Czeglédi* – **Fájdalmaše:**

Viselkedésükben és beszédükben fájdalom tükröződött.

❖ *Czeglédi* – **Fujdár:**

Viselője igen nagy tisztelője volt a női nemnek. *Fujda* = p...a.

❖ *Erdélyi* – **Šunda:**

Lusták, lanyhák, kényelmesek, kövérek, sunyik voltak.

❖ *Erdődi* – **Mendak:**

A magyarosítás előtti családnév.

❖ *Eszlári* – **Rusňak:**

Az Eszláriak Rusňak ragadványneve az orosz származású felmenő emlékét őrzi.

❖ *Eszlári* – **Taliani:**

A Taliani cigány származásra utaló ragadványnév. Eredetileg zsidó származású család lehetett, a ma élő leszármazottak nagy része különböző szekták tagjai.

❖ *Fridel* Béla - **Židrák** Béla:

Édesanyja megesett egy zsidó embertől. *Židrák* (irod. Žid) = zsidó.

❖ *Galuska* – **Humaj:**

Ostoba, buta embert (irodalmi chumaj= ostoba, buta) jelöl.

❖ *Galuska* – **Drinkész:**

A Galuskák a méz mellett somot is árultak az Alföldön, a som bükkszentkeresztzi szlovák neve a *drinke* (irod. drienka).

❖ *Galuska* – **Droťare:**

Ragadványnevük foglalkozásnévből származtatható - az öreg Galuska Béla drótos volt. Droťar (irod. drotár) = drótos.

❖ *Galuska* – **Kohutka:**

Viselőjének kötekedő, kakaskodó jellemére utal. *Kohut* (irod. kohút) = kakas.

❖ *Galuska* – **Skokan:**

Eleven, fürgé mozgású ember, ragadványnevét az unkáról(békafajta) kapta. *Skokan* (irod. skokan) = unka, béka.

❖ *Gusztli* Jolán – **Kvoka:**

A ragadványnév jelentése kotlós, valószínűleg annak tulajdonsága alapján kaphatta a gúnynevét. *Kvoka* (irod. kvočka) = kotlós.

❖ *Hegedűs* – **Bongár:**

Anyai családnévünk ragadványneve, eredete nem tisztázott, édesanyám bogárra asszociál róla, amit alátámaszt a ²³⁷

❖ *Hegedűs – Cicó:*

Hegedűs Antalt hosszú ideig szoptatta az édesanyja, leszármazottait ma is Cicónak nevezik. *Cicat'* (irod. *cicat'*) = szopik.

❖ *Hegedűs – Fufňoš:*

Hegedűs Károly gúnyneve, aki beszédhibás volt. *Fufňat'* (irod. *fufnat'*) = dűnyyög, motyog.

❖ *Hegedűs - hluhare Hegedűšofci:*

A Hegedűsök rosszul hallottak, voltak (vannak) süketek is közöttük. *Hluhi* (irod. *hluchý*) = süket. „Na Hegedűšovcoh poved'a, že hluhare” (A Hegedűsökre mondják, hogy süketek.)

❖ *Hegedűs – Šulala:*

A név viselőjének kedvenc játéka a „suligálás” volt, azaz szívesen gurult dombról lefelé. *Šulat' se* (irod. *šufat' sa*) = gurul.

❖ *Hegyközi Frigyes - Borak:*

Irodalmi jelentése nem ismert. *Borak* = szájalomra méltó ember. ²³⁸

❖ *Iványi - Šnajder:*

„Iváňiovcí sa Šnajder” – minden bizonnyal a névváltoztatás előtti családnév él tovább ragadványnévként.

❖ *Kinizsi Pál, Ladányiak – Guňobár:*

A Guňobár ragadványnévnek a magyarázata: gúnyos, nyers modorú ember.

❖ *Kőrösi – zatarani Šípula:*

Az eredeti Šípula családnév ebben az esetben is ragadványnévként él tovább, amelyet a már fentebb említett *zatarani* jelzővel egészítettek ki: „Kőröšiovcí sa zatarane Šípulaci”.

❖ *Ladányi – Koza:*

A Ladányiak a Koza ragadványnevet Kozák Antos lengyel származású dédnagyapáról kapták. *Koza* (irod. *koza*) = kecske.

❖ *Matiscsák (Vilmos, Feri, Ernő) – Morgó, Morgovec:*

Házsártos természetükről kapták nevüket.

❖ *Matiscsák Feri – Muha:*

Szemtelen természetű ember. *Muha* (irod. *mucha*) = légy.

---

²³⁷ Zsilák Mária véleménye szerint a *bongár* kifejezés a *hegedűs* szó pontos, tájnyelvi fordítása is lehet a *bongat'* = hegedűl jelentésű igéből képezve. A szlovák nyelvjárási szótár *bong, bongá* címszói alatt a következő magyarázatot találjuk: kellemetlenül csípő rovar, bögöly.

Slovník slovenských nářečí I. (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 144.

²³⁸ *Slovník slovenských nářečí I.* (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 144.

❖ *Mezei* - **Susster** Béla:

Foglalkozás alapján kapott ragadványnév.

❖ *Négyesi* – **Moncak**, a familiára vonatkoztatva **Moncare**:

Az egyik Négyesi nagydarab ember volt.

❖ *Négyesi* – **Škatra**:

A škatra köznévként csúnyát jelent.

❖ *Offertálerek* – **Durboše**:

Durva, mogorva jellemű emberek. A szó feltehetően összefügg a *durit' sa*, *durdit' sa* (haragszik, bosszankodik jelentésű) igékkel.²³⁹

❖ *Orliczki* – **korhely banda**:

Életmódjukból fakadóan nevezték őket ily módon: „Na Orlickoh to poved'a, že korhel banda”. (Az Orliczkikre mondják, hogy korhely banda.)

❖ *Pintér* – **Mišutáre**:

A Mišutáre ragadványnév a *miš* (irodalmi: myš) = egér szóból származik.

❖ *Plavuscsák* – **Makediofci**:

A *má kedy* magyar megfelelőjének a „patópálúrság” tekinthető, azaz ráérős, lassú, lusta emberre mondták. *Ma kedi* (irod. má kedy) = van ideje, ráér.

❖ *Rákóczi* – **Čizi**:

Rákóczi József kis termetű ember volt, a szó eredete nem tisztázott. Véleményem szerint az énekes madarat jelölő szlovák tájnyelvi *číz*, *číža* (irod. stehlik čízavý -Carduelis spinus - tengelice) lehet az alapja.

❖ *Szécsényi* - hudobne Sěčěňiofci:

A Szécsényiek szegények voltak. *Hudobni* (irod. chudobný) = szegény.

❖ *Szolnoki* – **Meškáremeško**:

Ragadványnevét ráérős természetéről kapta. *Meškat'* (irod. meškať) = késik.

❖ *Verbőczy* – **Cabaña**:

Cabaña jelentése: terebélyes, nagymellű asszony. Szlovák irodalmi megfelelője nincs.²⁴⁰

A ragadványnevekről népi interpretációban:

„Én mikor Vidúron laktam, Évike, anyóshoz mikor férjhez mentem, húsz éves voltam. Svekra buli Kacifántoš, Galuškofci to buli Beťare. Minden házba, minden embernek volt neve. Ott volt Palácsik Pista bácsi, on bul Čös, tam bul Hegedűs Károly, on bul Kérči, ott

²³⁹ *Slovník slovenských nářečí I.* (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 411 - 412.

²⁴⁰ **Caban**: a gömöri és a szepesi nyelvjárásokban elterjedt, rendszerint szidalmazásként, korholásként használt kifejezés, melynek jelentése nagy, hatalmas, ügyetlen, esetlen ember. Újhatai születési anyakönyv 1895-1902, 1902-től napjainkig. *Slovník slovenských nářečí I.* (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 193.

volt Plavuscák Antal bácsi, ő volt Csúnyababa, ott volt Plavuscák János bácsi, ő volt Tuki, ott volt Galuska Brigitta, Kakrička, Kohutka, olyan, mint egy kakas. Ott volt Bročka. Ez olyan, mint amikor a szilvafáról leveszed a legzöldebbet, ilyen brok, taki jak brok, zelene, rossz, éretlen. Kormaňe - meddő, éretlen, holdacska alakú gyümölcs, amit megettek. Félig van megporozva, elkezdett sárgulni és hamar le is esett és mi azt ettük.

Košutaňe ... piszkosak, Telekesék, Bükkegyi Maris néni.

Cafla²⁴¹ – to bula Verbőczi Paulina. Azt mondtam nektek, mikor férjhez ment? És hirdették, olyan volt, mint či Paulina i Adela Verbőczi, ňepametaš hu? Taka bula hruba. És Szepesi József vette feleségül. Még ilyen gyerek voltam. És hirdették, hogy Verbőczi Adél nő, Szepesi József nőtlen, veszi magának házastársul Verbőczi Adélt mosdani.

A svekra keď povedali, že škaredo Lebovci. Lebovcikat Griboknak is hívták. Ta Galuškovci buli bars pekne. Anuša Kantorka.²⁴²

A részlet egyben tükrözi a legidősebb bükkszentkeresztiek úzusát, amelyben a kétnyelvűség kódváltásokon keresztül nyilvánul meg.

Nemcsak Bükkszentkereszt lakosainak vannak ragadvány-, ill. gúnyneveik, a három bükki hutatelepülés lakossága a szomszéd településbelieket szintén gúnynévvel illeti. A bükkszentlászlóiak *Copak*oknak gúnyolják a bükkszentkeresztieket, a bükkszentkeresztiek pedig *Žgripak*oknak hívják a répáshutaiakat (žgripak = vicsorgó, de így nevezik a helyi nyelvjárásban a pelyhes keserűgombát – Lactarius vellereus – is), az óhutaikat (bükkszentlászlóiakat) pedig *Ariaňe*-nak hívják. A répáshutaiak másik ismert ragadványneve a *Balaluka* (ugyanis a település a Balla-rét közelében fekszik). A *Copak* gúnynév feltehetően a cseh „hát mi?, vajon mi?” jelentésű reflexiója, amely a morva területről érkezettek szókincsének lehetett a része. Az óhutaik nyelvjárása markánsabb kelet-szlovák vonásokat mutat, valószínűleg a gyakran használt kérdő névmás formája számukra idegennek hatott. Azonban *copák* kefejezés a bars megyei nyelvjárásban cumit, dudlit jelent.²⁴³ Az *Ariaňe* jelentése mára feledésbe merült, ám a Szlovák nyelvjárási szótárban az *arián* címszó mellett a következő olvasható: összeférhetetlen, elégedetlen ember szidalmazására, korholására alkalmazott kifejezés.²⁴⁴

²⁴¹ *Brok*: peronoszpóra által megtámadott és ennek következtében megkeményedett szőlőszem. *kormanec*: eltorzult alakú szilvatermés, *košut*: erélyes, úrhatnám ember, *košút*: bukfenc, *košútir*: kieszél, spekulál, csintalankodik, garázdálkodik, *košútka*: vadkörte fajta és annak nyáron érő apró termése, *cafra*: serdülő lány; lusta, rendezetlen küllemű nő. *Slovník slovenských nářečí I.* (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 168., 830., 844., 194.

²⁴² Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

²⁴³ *Slovník slovenských nářečí I.* (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 219.

²⁴⁴ *Slovník slovenských nářečí I.* (Szerk.) Ripka Ivor. Bratislava, Veda. 1994. 71.

A bükkszentkereszti névmagyarosítási folyamatot egy korábbi egyéni kutatás eredményeivel is kibővítettem, amelyet Takács Attila bocsátott rendelkezésemre. Ennek összegzése a 10. mellékletben található.

6.3. Ember és környezete

Tagadhatatlan, hogy a bükkszentkereszti szlovákok életében rendkívül fontos helyet tölt be a környezet. Az őket körülvevő természettől függ a megélhetésük, létük. A bükki szlovákok magukkal hozott nyelvi és kulturális öröksége hozzáidomult az új környezethez és e kettősségből a világnak sajátos, bükkszentkereszti-szlovák interpretációja jött létre. A most következő fejezetekben a földrajzi nevek, a népi orvoslás és a népi táplálkozás bemutatásával a bükkszentkereszti szlovák nyelvközösségre jellemző világszemléletet szeretném kihangsúlyozni.

6.3.1. Földrajzi nevek, a település részeinek elnevezései, dűlőnevek

A kulturális és nyelvi megnyilvánulások igen érdekes és sajátosan bükkszentkereszti csoportját alkotják a helyi és határbéli elnevezések. A fejezetben tárgyalt elnevezések többé-kevésbé az adott terület „használóinak” konzerválódott válasza a természeti környezetre.²⁴⁵

Bükkszentkeresztet (Újhutát) legelső térképi ábrázolásait az 1802 – 1811 évi Görög Demeter féle atlaszban, az 1805-ben megjelent Lipszky János térképen láthatjuk.²⁴⁶ Ezek a térképek elsősorban a település létét igazolják, nem terjednek ki a sajátos helyi és határbéli elnevezésekre.

Újhutáról első között Lipszky János, Fényes Elek és Pesthy Frigyes adnak hírt.²⁴⁷ Kiss Lajos *Földrajzi nevek etimológiai szótárában* mindössze ennyit találunk: Bükkszentkereszt 'helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében'. 1939-ben az addig *Újhutának* hívott település

---

²⁴⁵ Kuštárová Rozália: *Význam používania slovenského jazyka v menšinovom prostredí – Příklad miestnych názvov v Dunaed'háze*. In: Slovenčina v menšinovom prostredí. (Szerk.) A. Uhrinová, A. J. Tóth. Békéscsaba, 2007. 410.

²⁴⁶ Görög Demeter: *Magyar átlás azaz Magyar, Horvát és Tót országok vármegyéi*. Bécs 1802-1811. Lipszky Joann: *Repertorium locorum etc*. Budae 1808.

²⁴⁷ Lipszky Joann: *Repertorium locorum etc*. Budae 1808. 257., 258.: Feltünteteti a Huták német nevét is: Alte Glashuette és Neue Glashuette.

Fényes Elek beszámol arról, hogy Újhuta a bükki hutatelepülések központja: a 390 lakosból 387 fő katolikus, 2 fő görög katolikus, 1 fő zsidó, aki az uradalmi kocsmát bérelte. Az akkori hutatelepülés 92 épületből állt és a hutatelepülések vallási központjaként működött. A felnőtt lakosságból (80 családfőből) 39 fő favágóként tevékenykedik, a többi fuvaros. Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára I-IV*. Pest, 1851. 98. Pesthy: Ó Hutát korábban Márkusvölgynek nevezték, a betelepültek üveggyártással foglalkoztak, Új Hutát korábban Virágos pusztának nevezték, ahol üveggyárat alapítottak. Pesthy Frigyes: *Borsod megye leírása* 1864. 21.

nevét *Bükk-szentkeresztre* változtatták. A Bükk-szentkereszt hn. egyfelől a Szent Kereszt tiszteletére szentelt templommal, másfelől pedig a Bükk hegységgel kapcsolatos.²⁴⁸

A Bükk-szentkeresztten fellelhető 19. századi Újhuta-térképek (*Tagosítási – térképek, az Újhutához csatolandó kincstári erdőbirtok vázlatrajza, Újhuta község telekkönyvi térképei, Újhuta úrbéri erdőinek - kivételesek birtokai, úrbéri legelő, úrbéri erdő – térképei*) áttanulmányozása alapján úgy vélem, hogy a környező hegyek és völgyek elnevezéseit (*Nagy-dél, Hutabérc, Nagydélsár, Nagy-Hollós, Szárazszinva, Kis-Hollós, Őr-hegy, Ménesláp, Galuzsna, Mészárszék, Bagoly-hegy, Nagy-som, stb.*) nagy valószínűséggel nem a betelepült szlovákok adták, ezek a nevek korábban, a Diósgyőri Koronauradalomban keletkezettek (l. a 11. sz. mellékletet). A szlovák lakosság helyi névadása legfőképpen a település egyes részeire korlátozódott. Ezek a nevek konkrét földrajzi képződmények egyértelmű megnevezései, amelyeket az adott közösség általánosan elfogad és használ.²⁴⁹

A bükk-szentkereszt-i földrajzi elnevezések egy része a lakosság szlovák nemzetiségű jellegéből fakadóan szlovák nyelven jött létre vagy a már meglévő magyar neveknek szlovák változata. Az következőkben bemutatott földrajzi nevek egy része nem tekinthető hivatalos elnevezésnek, nincs róluk fellelhető hivatalos térképi ábrázolás, de erősen tartják magukat a népemlékezetben és a már szlovákul nem beszélő nemzedék tudatában is.²⁵⁰

A település részeinek elnevezéseit, a dűlőneveket és azok népi eredetét Ladányi József (1919) és Ladányi Endre (1938) által rögzített közlései alapján mutatom be. A dűlőneveket szlovák, ill. magyar nevük alapján csoportosítom, majd köznévi elem alapján, továbbá jelentéstani és morfológiai szempontból²⁵¹ elemzem. Véleményem szerint a község földrajzi elnevezéseinek bemutatása, azok eredete a népi emlékezet szerint, hozzájárulnak a nyelvben rögzült világkép teljesebb megismeréséhez és a kétnyelvűség, a nyelv és a kultúra összefüggésének bizonyítékául szolgálnak.

²⁴⁸ Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó Budapest, 1980. 136.

²⁴⁹ Kuštárová Rozália: *Význam používania slovenského jazyka v menšinovom prostredí – Príklad miestnych názvov v Dunaed'háze*. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. (Szerk.) A. Uhrinová, A. J. Tóth. Békéscsaba, 2007. 410.

²⁵⁰ Lopusni András: *Néhány példa a komlói táj múltat idéző elnevezései közül*. In: *Tótkomlós néprajza*. (Szerk.) Szincsek Gy. Tótkomlós, 1996. 373-377.

²⁵¹ Eöry Vilma: *Dűlőnevek köznévi elemeinek szóföldrajzi vizsgálata*. In: *Név és valóság*. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Szerk.) Bölcskei A., N. Császi I. Budapest, 2008. 125., Tóth Orsolya: *Budapest városrészeinek vizsgálata*. In: *Név és valóság*. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Szerk.) Bölcskei A., N. Császi I. Budapest, 2008. 278-281.

Magyar nyelvű elnevezések:

- **Bagoly-hegy:** *sovski vrh, bagolhed', sovi tam taňazovali, lebo velo sovoň bulo tam, bo fiedi dakedi velika hora bula, a buki buli ostarene, a buli v ňim d're, g'de oňi bivali, hñizdo tam si robili. Tam saporodtak, guñata (kis madár, fióka) tam mali mlade sovi.*²⁵² Az adatközlő lefordította szlovákra a hegy eredeti magyar nevét.
- **Békás-tó:** *žabin tov, Lőrinc-hegy alatt is.* A magyar kifejezés spontán fordításával állunk szemben.
- **Bikarét:** *Gujače, to zato je gujače, bo dakedi tam kosili gujacom seno (gujak=bika, tak hled'i jak guja), bo dakedi tu velo statki trimali, v každim dvore buli aj d'eset' statki a tri čordi (bula velka čorda, mala čorda a növendék marhačorda), tri čordi hod'ili na paše (Kišdél, Lófőtisztás, Őrhed', Šújjedés, Dorongós). A kiscsordát jogoškának (akinek joga volt, része volt a közbirtokban) nevezték, ezek a jószágok már délben hazajöttek, friss ellés esetén Kis-Délre hajtották őket. Akinek nem volt része a közbirtokban, annak fizetnie kellett a legeltetésért. A csordás Balog Miska háza Dolinában állt.*²⁵³ A szóban forgó Bika-rét szlovák *gujače* megfelelője nem használatos, alkalmi fordításnak tekintendő.
- **Cigánysor:** *valamikor három cigánycsalád tam bivali (lakott ott). Az Iványi család házával szemben, a kanyarban álló csűr pincéjében lakott egy remete (žobrak).*
- **Csepegős:** *Szárasztó és Bagolyhegy közötti mocsaras terület. A név az említett kincstári erdőbirtok térképén is fel van tüntetve. Szlovák megfelelője nincs.*
- **Éjjeli legelő:** *dakedi tu na Masarseku ohrad'ena bula luka a na noc tu zavreli az igás koňe, voli aj kravi, a dodña išli pre ňi, keď do Miškovca, fiedi prahali koňe, to bulo vždi zahrad'ene na noc. Tam nocovali koňe, veloraz odějšli daleko a ňeznali dodña ih najst'. A to bulo zavrete, zahrad'ene. A fuvarosok lovaikat, ökreiket ezen a legelőn hagyták, amikor megjöttek furmankából vagy furmankába mentek.*²⁵⁴ Lokális szlovák megfelelője nincs.

²⁵² Bagoly-hegy, ott tanyáztak a baglyok, mert sok bagoly volt ott, mert régen nagy erdő volt ott, öreg bükkfák és odúk voltak bennük, ott laktak, odafészkeltek a baglyok. Ott szaporodtak, a fiatal baglyoknak ott voltak a fiókái.

²⁵³ Azért Bika-rét, mert valaha ott kaszálták a szénát a bikák számára, régen sok jószágot tartottak, minden udvarban volt akár tíz jószág is és három csorda (nagy csorda, kis csorda, növendék csorda).

²⁵⁴ Valamikor itt a Mészárszéken elkerített rét volt. Ide zárták be éjszakára az igás lovakat, az ökröket és a teheneket. És nappal jöttek értük, amikor Miskolcra (mentek), befogták a lovakat. Ott éjszakáztak a lovak, sokszor messzire elcsavarogtak, hogy nem találták őket egész nap. El volt zárva, el volt kerítve. Furmanka = fuvarozás.

- **Földeskunyhó:** *Racovának volt, azért földeskunyhó, mert valamikor egy erdésznek volt a kunyhója. Zemska koliba. Kriva cestától lefele, Rác nevű erdész erdőterülete.* A Zemska koliba kifejezés nem használatos, alkalmi fordítás.
- **Hollósető:** *a madárról nevezték el.* Csak magyarul használatos.
- **Hollós-kút:** *Hološka studňa.* Az adatközlő fordítása.
- **Hősök forrása:** *használatban álló szlovák megfelelője a Zimna voda (hideg víz).* Eredetileg, magyarul is *Hideg kútnak* nevezték, ezt fordíthatták le a szlovákok. Ma már hivatalosan a Hősök forrása nevet viseli. *A vize iható, kicsit kesernyés ízű, mintha a tejes edényt kiöblítenénk, kicsit fűtyolos víz.*
- **Ivács:** *Kis-Ivács, Nagy-Ivács: mali, velki (kis, nagy).* Mindkét hegynevet kizárólag a magyar jelzős kapcsolattal használják.
- **Kis-Dél:** *Male Dilače* - a szlovák név a magyar elnevezés alkalmi félkalkja.
- **Kishollós:** *Mali Hološ* a Gémesi család háza melletti terület. A szlovák elnevezés a magyar név adaptálása, az összetétel első fele tükörfordítás.
- **Lőrinc-hegy:** Az adatközlő szerint a helybéli *Somorai Lőrinc*-ről kapta a nevét, aki közel lakott a hegyhez.
- **Lófő-tisztás:** *konska luka. Bo f starodavnim času, tisíc dvasto, tisíc tristo, ftedi ten veliki pan, tak se volal, že Erñe bán, on bul Bükk hegységi tulajdonos, jeho tulajdon bul, jeho částka bula, on tu pasol si statki, kravi, voli a koñe. Ez egy lótenyészet volt, innét, staďe dostala meno, tu jak trimali kone, tenyésztettek, szaporítottak lovakat, zato se menuje Lófőtisztás, illetve po slovenski konska luka.*²⁵⁵ Az adatközlő fordítása, kizárólag a hivatalos magyar kifejezés terjedt el. Az adatközlő történelmi ismereteinek segítségével magyarázza meg a név eredetét.
Régebben *Éjjeli legelő*nek és *Mészárszék*nek hívták a területet – szlovák változata félkalk *Masarsek* – mert a faluba visszatérő fuvarosok illegálisan, éjjel legeltették itt az ökreiket és lovaikat, amely a csordának volt fenntartva.
- **Maklári:** *Bikarét és a műút közötti terület.* Nem hivatalos elnevezés, eredete nem tisztázott.
- **Mésztelep:** *Macskalyuk és Dorongós között sok kemencét égettek.* Nem hivatalos elnevezésről van szó.

²⁵⁵ Ló legelő. Mert régen, ezerkétszázban, ezerháromszázban a nagy Ernye bán volt a Bükk hegység tulajdonosa, itt legeltette a jószágait, teheneit, ökreit és lovait. *Ez egy lótenyészet volt, innét kapta a nevét, hogy lovakat tartottak itt, tenyésztettek, szaporítottak lovakat, ezért hívják Lófőtisztásnak, illetve szlovákul konska luká-nak.*

- **Nagy-Dél:** *Dilače - Hollós felé, Velke Dilače Nagyhollos felé gyönyörűen átlátni. A hivatalos elnevezés Nagy-dél, valószínűleg a magyar névből képződött a szlovák Dilače változat.*
- **Nagy-Som:** *drnavati vršek a zato dostalo to meno, bo barz velo drinki tam rastlo (teremtek) és van, je mali drnavati vršek a je velki drnavati vršek.*²⁵⁶ *Som-hegy és Csókás között. Valaha hét honvédségi torony állt ott.* Csak a hivatalos magyar elnevezés ismert.
- **Oroszkút:** *oroszka studňa, ez állítólag 14-ben, ruske vojaci fogjul estek a 14-es háborúban és ezekkel csináltatták meg a kutat és így maradt meg az Oroszkút név. Pohiti'li ruske vojaci a s tima dali urobiť tu studňu, ale ne lem to, a keď id'eme dole do Miškovca, od starej Huti (Bükkszentlászló), aj halna z d'áru vinosili a megmaradt selejtet, a tam je jeden viadukt, vasúti híd, aj to ruske vojaci, 1914-ből itt maradt fogolykatonákkal építették meg, meg az egész vonalat. A halna az a terület, ahova a salakot öntik. A kódváltásokkal tarkított magyarázat kielégítőnek tekinthető. A magyar név a hivatalos és ez áll használatban.*
- **Rókafarm:** *liškovski farm, robili sme mesto liškom, jeden maďarski gróf a jeden švájski gróf, to bulo körülbelül 1939. Előtte Hološska studňa bula, dve studňe buli a tam napajali statki, čorda tam hod'ila, oda járt délben a csorda. Ott semmi nem volt, csak ez a két kút.*²⁵⁷ *Az ezüstrókát ott tenyésztették Hollós-kútnál.* Az adatközlő fordítása a liškovski farm kifejezés.
- **Som-hegy:** a Száraz-tó fölötti legmagasabb csúcs. Szlovák változata nincs.
- **Somosbérc:** *aj to je drnavati vršek, csak ez ugve Somosbérc, hát lényegében egy rét.*²⁵⁸ *Hivatalos és elterjedt magyar név, elterjedt szlovák verziója nincs.*
- **Szárazszinva:** *suha dolina, tam nižé je, je Sinva, gďe teče voda. Szárazsinva: tu ňeňi voda, de ez annak a folytatódása.*²⁵⁹ *A Szinva forrás közelsége miatt kapta a nevét. A falu egyik része is erről kapta a nevét.*
- **Száraz-tó:** *Suhi taj/tah: Bagolyhegyről a Somhegy tetőre vezető út.* Szlovák neve nem ismert.

²⁵⁶ Somhegy azért kapta a nevét, mert nagyon sok som termett ott és van Kis-Som és Nagy-Som.

²⁵⁷ Rókafarm, rókáknak készítettünk helyet, egy magyar és egy svájci gróf, 1939 körül. Előtte Hollóskút volt a neve, két kút volt ott, ott itatták a jószágot, odajárt a csorda.

²⁵⁸ Ez is Som-hegy.

²⁵⁹ Száraz völgy, lejjebb van a Szinva (patak), ahol a víz folyik.

Szlovák elnevezések:

- **Černa hiža**: (fekete ház) – *A Dubina alatti első ház, feketére festett faház.*
- **Ďedínski vršek**: (falusi hegyoldal) - *A kocsmá, az autóbuszforduló fölötti hegyoldal, Vidúr alja.*
- **Dolina**: (völgy) - *dľuha luka, medzi dvami vrhami, Petőfi utca. Hidvégičkina hiža.*²⁶⁰ A falu völgyben fekvő lakott része. A Dolina névszóból további főneveket képeznek a *-čan, -čanka* hovatartozást, származást kifejező képzőkkel: *Dolinčan* (dolinai férfi), *Dolinčanka* (dolinai nő).
- **Dubina**: a bagoly-hegyi erdő, mert tölgyes erdő, *take drevo se rod'i tam: dubi*²⁶¹. Az óhutai útig tart, tölgyes, hivatalosan Bagoly-hegy. Az óhutai úttól a Halász lovastanyáig tartó terület. Nincs hivatalos magyar megfelelője. Jelentése: tölgyes erdő; tölgyfa.²⁶² *Dub* (tölgy) főnév + *-ina* gyűjtőnév képző eredménye.
- **Fararova luka**: A mai Szabadságtelep, Zrínyi utca és Széchenyi utca által közrefogott földterület. *Pap-rét*: farar (pap) főnév + *-ova* birtokos képző + *luka* (rét) birtokos szerkezete.
- **Galužňa-tető**: A Dögtér fölötti rész, Lófőtől a Galya völgy felé. Szláv eredetű hivatalos elnevezés. Valószínűleg a *galuž*²⁶³ (tölgyfa termése, tölgymakk) főnév + *-ňa* helynévképző összetételéből alakult ki.
- **Hološska studňa**: A hivatalos magyar Hollós-kút szlovák félkalkja.
- **Jamka**: *zato je jamka hluboko padne*²⁶⁴, *lejt, mélyen van. Ez az út is, ami itt van, ez volt régen az útja a községnek, úgymond a főútja, ősútja, ősi útja. Egyébként ott van a képen, amikor leágazik egy rész, az új út, az 30-ban épült, ez a bekötő, Hollóstetőről, a másik mellette lemegy, tehát ez volt az ősút, Kishollósról, innen, ez meg az új, Nagyhollósról. Kishollóstól a rétig tart (gödöröcske).* Magyar kontextusban is gyakran használt elnevezés. Jelentése: kis gödör, -i melléknévképzővel a következő összetételben használatos: *jamkai út*.
- **Kis drnavati vršek**: (Kis-Som) *ez itt Bagolyhegytől, ha kimegyünk a messzilátóra, az a drnavati kis vršek. A velki vršek na zadku je, čo...van ott egy tó, aminek német neve van: jáger plac, a Nagysomtétőn van, mert az erdész régen úgy hívták, hogy*

²⁶⁰ Hosszú rét két hegy között. Petőfi utca. Hidvéginé háza.

²⁶¹ Ilyen fa nő ott: tölgy.

²⁶² Ripka Ivor (szerk.): *Slovník slovenských nářečí I.* Veda, Bratislava. 1994. 402.

²⁶³ Ripka Ivor (szerk.): *Slovník slovenských nářečí I.* Veda, Bratislava. 1994. 477.

²⁶⁴ Azért „Jamka”, mert mélyen lejt.

jáger, lesňika jáger bul, a odajártak mulatni valamikor, van is egy kis kút ott, ott voltak az asztalok. Zato se vola Latka, jáger plac, to je německe meno ma.

- **Kopaňiska**: *nad dolinku, fararova luka čo je, déli oldal, to sa Kopaňiska. (A Béke turista ház déli oldala, főleg az úttörő táborral lévő rész); újtelep alatti hegyoldal. Zrubali horu dakedi davno a tu narod, čo bival, dostali tam zeme a z ortókapával, z gracu urobili, virobili tu zem a s teho dostalo meno, že Kopaňiska. Nem szántottak, hanem kapáltak, űe orali, kopalí. Így művelték meg a földet. Isten áldástól (a két világháború között épült ház neve) oda jártak kapálni, kiirtották a bokrokat, csináltak szántóföldet.²⁶⁵ Jelentése: felkapált föld.²⁶⁶ Az –isko helynév szuffixummal lett képezve.*
- **Kriva cesta**: *A jamkai kanyartól a Rókafarmig terjedő útszakasz. Jelentése: görbe út.*
- **Lapač**: *tam lapali hlapcoh, ked' chceli, abi išli za vojaka. Tam je, gďe Takač Olga biva, Huňadička, lapali žandare hlapcoh a museli erőszakkal isť do vojni, za vojaca.²⁶⁷* A másik történet szerint a *viduriak* és a *lapácsiak* mindig verekedtek (a *Halászkok*, a *Galuskák*, a *Hegedűsök* és a *Hegyközök*) a kocsmbában. Amikor a *vidúriak* voltak kevesebben, akkor azt kiáltották, hogy: „Vidurťe ho!” (Zavarjátok el!), ha a *lapácsiakat* akarták megfogni: „Lapajt’e ho!” (Fogjátok meg!). Jelentése: fogó, fogócska, hajsza. A Jókai és a Rákóczi utcát felölelő falurészről van szó. Keletkezése: *lapať* ige + -č képző.
- **Lapka**: *Kis-Dél alatti kis lapos rész, a futballpálya területe. A lapos (sík) terület szlovák –ka kicsinyítőképzős alakja.*
- **Mali Hološ**: *Kishollós. Erdőterület a község határában. A hivatalos magyar jelzős szerkezet jelzőjének lefordítása. Ebben a formában ritkán használatos.*
- **Male Dilače**: *Kis-dél. A magyar név szlovák adaptációja.*
- **Masarsek**: *ked' IV. Béla kral bul, tatárjárás, erre menekült IV. Béla király, hiszen a térképen rajta van, hogy Tatárdomb, Tatárárok, végig, ahogy menekült, nyilván, hogy nem a lapos területen, az Alföldön, hanem a Bükknek. És mivel a diósgyőri vár akkor az Ernye bánnak volt a tulajdona és őt pártolta, az ő embere volt Ernye bán, és erre irányította őt, a legelőn lévő ló tenyésztőnél átcserélte a lovát, ráült és nem tudni hány magyar katonával, harcossal menekült tovább a belpápfalvi kolostorba,*

²⁶⁵ A völgy fölött, ahol a Pap-rét van, a déli oldalon van a *kopaňiska*. Régen kivágta az erdőt az a nép, amely itt lakott, földet kaptak és irtókapával felkapálták a földet. Innen kapta a *Kopaňiska* nevet.

²⁶⁶ Ripka Ivor (szerk.): *Slovník slovenských nářečí I.* Veda, Bratislava. 1994. 820.

²⁶⁷ Ott fogták el a fiúkat, amikor katonának vitték őket. Ott, ahol Takács Olga, Hunyadiné lakik, a csendőrök elkapták a fiúkat és erőszakkal kellett katonának menniük.

oda már nem követték a tatárok, így menekült meg, ott megpihent vagy két napig, utána ment Budára, majd Dalmáciába. A Lófő tisztás előtti rész, ahogy van a Mária kő, ezt hívják Mészárszéknek. Mészárszék, mert a harc ott zajlott le, ott vérezték el a magyar és a tatár katonák. Ezek nem IV. Béla harcosai voltak, hanem az egyház magas vezetői, Ugrin érseké, aki kalocsai érsek volt és az ő harcosai védték IV. Béla királyt. Az elnevezés első része tükörfordítás helyi szlovák nyelvjárási változatban, az összetétel második része szintén a helyi szlovák nyelvjáráshoz adaptálódott forma.

- **Nova cesta**: Az út, ami Kishollásra jön ki, de van alul, ami Palácsik Sanyikénál jött ki valamikor, to je stara cesta. Tehát ez egy későbbi időben készült, már mérnöki munkával, nem úgy, mint régen, hogy ment az ember és körülbelül, egy gyalogút kitaposva és annak a nyomán csinálták meg az utat. És az olyan volt, hogy árkos, köves, skalovite, jarkovite, mert az árkot jarek-nak hívják, a követ meg skalá-nak, de ugyebár kamen-nak is mondják szlovákul. Jelentése: új út.
- **Polanka**: Kisdéltetőnek a Lesňikova strana (az erdész kerülete), az erdőrészt, ahol most a torony van. Lapkáról megy az út Kisdélen át a Szinva forrás felé. Jelentése: erdei rét, erdei tisztás (polana főnév + -ka kicsinyítőképző).
- **Pušková koliba**: Puska (az erdész vezetékneve) + -ova birtokos képző. A Puska-féle ház a Dorongósi legelőn.
- **Racove**: To preto volaju, bo dakedi davno v starim roku ten kerul (erdész) se volal Rác.²⁶⁸ A Rác vezetéknevű erdész egykori kerülete. Rác + -ove birtokos képző. A tam, gđe bul ugróšanc, ten térség, to zase Belánske, bo ten kerul se tak volal Belánski.²⁶⁹
- **Šalske rubisko**: A közeli Sály nevezetű község közelében fekvő irtvány, irtás. Rubat' (fát vág) ige + -isko helynév képző összetétele.
- **Ťihelňa**: dakedi tam ťihle robili, to po slovenski je, zato trebalo ťihelňu tam, bo ked' kostel staviali, že z Miškovca nosili ťihle, na čim, to lem na konskim voze, ale ešči f tih časoh bars malo bulo. Kereken 1800 roku se stavial kostel a zato trebalo ťihle, po maďarski téglavető.²⁷⁰ A turistaház előtti lapos. Az üveggyártó kemencékhez ott szárították a téglát. Téglagyár. A torony alatti rész. Az üveggyártáshoz szükséges

²⁶⁸ Azért hívják így, mert régen így hívták az erdészt.

²⁶⁹ És ott, ahol az ugróšanc van, azt meg Belánszké-nak hívják, mert úgy hívták az erdészt.

²⁷⁰ Valaha ott készítették a téglát, mert amikor a templomot építették, nem Miskolcra hozták a téglát, csak lovas kocsin hozhatták, de akkor még kevés kocsi volt. Kereken 1800-ban építették a templomot, ezért volt szükség a téglavetőre.

tűzálló agyagból készült téglát ezen a területen szárították, mivel sokat sütött ide a nap. Később lapának nevezték el, mert lapos. Az irodalmi szlovákban a nyelvjárási tñhla megfelelője a tehla (tégla), a tñhelňa kifejezés a tehelňa (téglagyár, tégláégető). Főnévből -ňna helynévképzővel képzett szó.

- **Tokárňa:** volt itt valamikor pila, fűrészüzem. *Ěn is jártam oda fiatal koromban.*²⁷¹; *Lőrinc hegy alatt, ahol Polenyákék laknak. Tokar* (esztergályos) főnév + -ňa helynévképző segítségével létrejött kifejezés. Az irodalmi szlovákban a *tokáreň* főnév jelentése: esztergaműhely.
- **Velki Hološ:** Nagyhollos szlovák adaptációja.
- **Vidur:** *mikor jöttek vagy mentek fölfele, akkor a lovakat durili hore, vidurilovali koňe do vrhu*²⁷². A Bükkszentlászlóra vezető igen meredek utca (ma: Táncsics utca). Vidurit' = kikerget, kizavar ige származéka, esetleg az e.sz. 2. szem. felszólító módú alakja. A Vidur névszóból mint fentebb említettem, további főneveket képeznek a – čan, -čanka hovatartozást, származást kifejező képzőkkel: Vidurčan (viduri férfi), Vidurčanka (viduri nő).
- **Vivrat:** *Preto, že cesta bula taka, že se vivrat'il voz. Krive, lebo barz velike kotovce, jarki buli ki voltak kopva, a tim se vivrat'il voz (felborult).*²⁷³ *Vivratit'* (felborul) ige származéka.
- **Vivratova dolina:** *Vivrat-völgy- az is itt van Hollós felé, Rókafarm felé. Kriva cestától Földeskunyhóig tartó völgy. A vivrat deverbális főnév + -ova birtokos szuffixum + dolina (völgy) összetétele.*
- **Za mlački:** Kishollós része, talajvizes, vadvizes terület. *Za mlačkami* (pocsolya) = pocsolyán túli terület. A *mľáka* főnév kicsinyítő képzős alakjának t.sz. instr. formája nominativuszi funkcióban.

²⁷¹ *Jenő volt egy ilyen, ígymond, bėna, na harmonike hral. Veliki oheň horel a pri tim sme tancovali a on hral (Verbőci Jenő, bėna ember, mal harmoniku, ģemal nohi, barz bul mocni ģlovek, plane nohi mal) z harmoniku a veloraz, keď prišla burka, fiedi mi sme ţicke uťekli s tamaď a on tam ostal. Bo ģeznal, lem se ţmantlal na riťi a tam ho fģdi viňesli hlapci na hrp'e, ale uť domu ho ģedoňesli, huďak Jenő! On taki ţobrak bul, ģemal nohi, barz bul mocni ģlovek, nagyon erős ember volt. Volt itt valamikor egy fűrészüzem... Volt itt egy bėna (ember), Jenő, harmonikázott. Nagy tűz égett és mi körülötte táncoltunk. (Verbőci Jenő bėna ember volt, volt harmonikája, nem volt lába, nagyon erős ember volt, rosszak voltak a lábai.) és amikor eleredt az eső, mindnyájan elfutottunk onnan és ő ottmaradt. Mert nem tudott, csak csúszkált a fenekén. Oda mindig hátton vitték a fiúk, de haza már nem hozták. Szegény Jenő! Olyan koldus volt, nem voltak lábai, nagyon erős ember volt. Ladányi József 1919.*

²⁷² Hajtották hegynek felfelé a lovakat.

²⁷³ Azért, mert olyan volt az út, hogy a kocsi felborult. Görbe és nagy mélyedések, árkok voltak benne és ezért felborult a kocsi.

- **Zuzin vršek:** (Zsuzsi-dűlő) a Mávag üdülő, valamikor egy Zsuzsa nevű tulajdonosa volt. Davno bulo. Vdovica bula.²⁷⁴ Az ő nevéből nevezték el. Zuza (Zsuzsa) tulajdonnév + *-in* birtokos képző és a kis domb, kis hegy (*vršek*) főnév összetétele.
- **Židovi vršek:** (Zsidó-dűlő) *to je, g'de Béke turistaház*. Az egykori Béke turistaház alatti hegyoldal. Nem hivatalos név. Valószínűleg az ott épült ingatlan tulajdonosának nemzetiségéről kapta a nevét. Žid (zsidó) – *ovi* birtokos szuffixum + (*vršek*) a kis domb, kis hegy főnévből álló szerkezet.

Köznévi elem alapján megkülönböztethető dűlőnevek:

- bérc (*Somos-bérc*)
- farm (*Rókafarm*)
- forrás / voda (*Hősök forrása, Zimna voda*)
- ház / kunyhó / koliba / hiža (*Ilona ház, Földes kunyhó, Hídvégičkina hiža, Puškova koliba, Černa hiža*)
- hegy / vršek (*Lőrinc-hegy, Som-hegy, Bagoly-hegy, Zuzin vršek, Židovi vršek, Ďed'inski vršek*)
- kert (*Mávagkert*)
- kút / studňa (*Hollós-kút, Orosz-kút*)
- lápa (*Nagylápa, Lapka*)
- legelő (*Éjjeli legelő*)
- rét / luka (*Bika-rét, Fararova luka*)
- sor (*Cigánysor*)
- tó, taj, tah (*Békás-tó, Száraz-tó*)
- tető (*Hollóstatő*)
- telep (*Újtelep*)
- tisztás (*Lófőtisztás*)

A település fő részei: Dolina, Vidur, Lapács, Szárazszinva, Újtelep.

Jelentéstani szempontból:

- **személyre utaló elnevezések:** *Faralova luka, Ilona ház, Lőrinc-hegy, Puškova koliba, Racova strana, Zuzin vršek, Židovi vršek*
- **földrajzi helyre utaló nevek:**
  - környékbeli településre: *Šalske rubisko, Hollóstatő, Hollós-kút*

---

²⁷⁴ Régi volt. Özvegy volt.

- vízre, hegyre: *Békás-tó, Szárazszinva, Zimna voda, Som-hegy, Kis-Dél, Kis-Ivács, Nagy-Dél, Nagy-Ivács, Hollóstető, Somosbérc*
- **emberrel kapcsolatos jelenségekre utaló nevek:**
- történelmi esemény, háború: *Lőfő-tisztás, Mészárszék, Orosz-kút*
- emberi alkotás: *Újtelep, Ťihelňa, Mésztelep, Nova cesta, Tokárňa, Földeskunyhó, Puškova koliba*
- nép: *Cigánysor*
- út: *Kriva cesta, Nova cesta, Vivrat, Vidur, Nova cesta*
- sor: *Cigánysor*
- mezőgazdasággal, erdőműveléssel kapcsolatos: *Kopaňiska, Šalske rubisko*
- **természettel kapcsolatos jelenségekre utaló nevek:**
- élővilág: *Hollóstető, Lőfőtisztás, Bagoľy-hegy, Bikarét, Rókafarm, Békás-tó*
- domborzat, földrajzi fekvés: *Som-hegy, Bikarét, Ďedínski vršek, Vivrat, Jamka, Lapka, Dolina, Vivratova dolina*
- vízi adottságok, talaj minősége: *Oroszkút, Hollós-kút, Zimna voda, Szárazszinva, Za mlački*

Morfológiai szempontból:

- képzettek:
  - *-ňa* helynévképzővel - *Tokárňa, Ťihelňa, Galužňa*
  - *-ova, -ove, -in* birtokos képzővel: *Puškova koliba, Vivratova dolina, Faralova luka, Racove, Zuzin vršek, Žabin tov, Hidvégičkina hiža, Lesňikova strana*
  - *-isko* helynév képzővel: *Šalske rubisko, Kopaňiska (pl.)*
  - *-ka* kicsinyítőképzővel: *Lapka, Polanka*
- kéttagú:
  - minőségjelzős: *Békás-tó, Hollóstető, Bika-rét, Zimna voda, Somosbérc, Éjjeli legelő, Földeskunyhó, Szárazszinva, Száraz-tó*
  - birtokos jelzős: *Faralova luka, Racove, Žabin tov, Hősök forrása*

A bemutatott és elemzett elnevezések a bükk-szentkereszti szlovákok nyelvben rögzült világképének legspecifikusabb rétegét reprezentálják. Nagy mértékben segítik a szóban forgó kultúrközösség kultúrrendszerének rekonstruálását, amelyben sajátos módon jelennek meg a természettel, az élővilággal és a hagyományos életmóddal összefüggő tapasztalatok. Bár a lokális szlovák dialektus a nyelvhalál stádiumába került, a szlovák elnevezések olyan erős konnotációs többlettel bírnak, hogy a szlovákul már nem beszélő generáció nyelvhasználatának is aktív elemei.

6.3.2. A népi orvoslás mint nyelvben rögzült világkép kifejezőeszköze

Bükkszentkereszt népi orvoslását a maga komplexitásában, interdiszciplináris szemléletben Zsilák Mária dolgozta fel.²⁷⁵ A fejezetet saját gyűjtéssel és tapasztalatommal kiegészítve az idézett tanulmányokra alapoztam.

A bükkszentkereszt népi gyógyászat sajátosságai a község jellegzetes földrajzi helyzetéből és az ezzel összefüggő speciális (hegyvidéki) életmódból adódnak.

Némely betegségek éppen az említett egyedi életformából adódóan fordultak elő. A gyógymódok részben természetes anyagokhoz, főleg gyógynövényekhez kötődtek. Azonban Bükkszentkereszt népi gyógyászatában megjelennek azok a gyógymódok is, amelyeket a néprajz irracionális gyógymódoknak nevez. A természetes anyagokkal való gyógyítás a nyelvben rögzült világkép azon rétegét reprezentálja, amely egyértelműen a letelepülés után jött létre. Az irracionális gyógymódok tartalmazhatnak régebbi, magukkal hozott tudásanyagot, amelyet a magyar lakossággal való egyre intenzívebbé váló kapcsolatok megerősíthettek vagy módosíthattak, mivel párhuzamos jelenségek a magyar népi kultúrában is fellelhetők.

Elsősorban a természetes anyagok felhasználására támaszkodó racionális gyógymódok szlovák szókincse kopott meg és cserélődött fel magyar lexikális elemekkel. Önmaga a gyógynövény, gyógyfű gyűjtőneve *dudva*, ami irodalmi szlovák nyelvben *gažt*, gyomnövényt jelent. Szabó György neves természetgyógyász gyógynövényüzletet nyitott Bükkszentkeresztben, a hajdani *bylinkár* = *fűvesember* mintájára a helyi szlovák nyelvben *dudvásnak* nevezik. A szó szerkezetét illetően a szlovák *dudva* tőhöz a magyar *-s* (*-as*, *-os*, *-es*, *-ös*) egyik leggyakoribb és legtermékenyebb magyar főnévképző járul, amely igen változatos jelentései közül leggyakrabban foglalkozásneveket alkot.²⁷⁶

Hivatalos orvosláshoz kapcsolódó szóréteget nem tudok leírni, hiszen a településnek csak a 20. század második felétől van saját orvosa. Korábban sürgős esetben Diósgyőrbe vagy Lillafüredre jártak orvoshoz.

---

²⁷⁵ Zsilák, Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 85-93.

Žiláková, Mária: *Z ľudového liečenia Novej Huty (Bükkszentkereszt)*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku 11. 1995. 123-134.

Žiláková Mária: *Bukové hory: Nová Huta (Bükkszentkereszt)*. In: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak, 2009. 164-173.

²⁷⁶ Bencédy J. - Fábián P. – Rácz E. – Velcsov M.-né: *A mai magyar nyelv*. (Szerk.) Rácz Endre. Tankönyvkiadó, Budapest. 1991. 142.

A bába személye részben a hivatalos orvosláshoz kötődik, azonban szoros kapcsolatban áll a helyi népi orvoslással is. A népi emlékezet két tanult bábaasszonyt tart számon: az „öreg Radványinét” (*stara Radvaňička*), aki Ungváron végezte el a bábaképzőt és apai nagyanyámat, Császári Józsefné Takács Máriát. A bábasággal kapcsolatos szókinccsel elbeszéléseiből gyűjtöttem ki. (A visszaemlékezések szövegét a 13. sz. melléklet tartalmazza.)

A népi gyógyító specialisták közül két asszonyt említenek a falubeliek, akik törött végtagokat gyógyítottak: az egyik helyi lakos Pontos Albertné Darvasi Róni (*Pontoš, Darvaši*), a másik a répási Emma néni (*nena Ema z Repašu*). Az „öreg Fügedszkiné” (*Stara Fügedskiné*), kenőasszony és füvesasszony is volt egy személyben „*Stara Fügedszkiné (Fügedski) mastila a te dudvi davalá*”²⁷⁷. Az állatok gyógyítását kovácsok végezték, akikre név szerint már nem emlékeztek, Kinizsi János azonban jól értett az állatok gyógyításához, foglalkozására nézve azonban nem volt kovács.²⁷⁸

A bábasággal kapcsolatos szlovák szavak és szókapcsolatok a következők:

❖ a szülő nőre vonatkozóak:

čas se bliži = közeledik a szülés ideje

do nemocnici ist' = kórházba megy

doma poroďit' = otthon szül

doma poroďit'jé ňesleobodno = nem szabad otthon szülnie

ist' g roďeňi = szüléshez megy

ist' pre lekara = orvosért megy, orvost hív

išla do nemocnici poroďit' = kórházba ment szülni

f'ěži zostať = teherbe esik

hiba buďe = baj lesz

maťerka = anyaméh

nakaže lekár = az orvos utasított

ňebespečne = veszélyes

ňedobre bulo = nem volt jól

ňemať dobre pluca = tüdőbeteg

ňesmiťe f'ěže ostať = nem maradhat teherben

plaňe bije (srcko) = gyengén ver

počuvať srcko = meghallgatja a szívét

²⁷⁷ Az öreg Fügedszkiné végezte a kenést és ő adta a gyógynövényeket.

²⁷⁸ Zsilák, Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 87.

postelka = méhlepény

pusti se od nje krev = vérzik (a szülő nő)

sestra = védőnő

sili idu namne = jönnek a fájások

volat lekara = orvost hív

vihojit' = meggyógyít

zlehnut' = szül

❖ a gyermekre vonatkozók:

blede (d'echo) = sápadt, vértelen

cvičit' = tornáztat

cisto trimat' = tisztán tart

d'echo, d'ecuško = gyermek (deminutívák)

d'ecuško zemrelo = meghalt a gyermek

gumi = gumicső

hlapčik = kisfiú

infekciju dostaŋe = fertőzést kap

je v rođe = a születés folyamatában van

koritko = teknő

košelki = kisingek

krček = nyak

kupat' = fürdet

lavor = lavór

merkovala, že na pupek nejde voda = vigyázott, hogy a köldökre ne menjen víz

ñediha = nem lélegzik

ñeplače = nem sír

okupat' = megfürdet

plenki = pelenka

pleskotat' = csapkod

počuvat' srcko = meghallgatni a gyerek szívét

pupek = köldök, köldökszínór

skape (d'echo) = a gyermek meghal

srcko plaŋe bije = gyenge szívverés

stukat', postukovat' = nyög, nyögdécsel

tepla voda = meleg víz

velike d'cko = nagy gyerek

viťahovat' šlajm = megtisztítani a váladéktól

z ritku se rod'i = farral születik

zemrete d'cko = halott gyerek

zimna voda = hideg víz

A szókapcsolatok gyakori használata azt jelzi, hogy egy-egy fogalmat körülírással fejezett ki a helyi szlovák nyelv. A szókincsben megjelenik a szlovák nyelv azon tulajdonsága is, hogy a kisgyermekkel kapcsolatos kifejezések deminutívák.

Felnőttgyógyászat

Az erdei munkákból adódóan a leggyakrabban előforduló betegségek közé a vágott sebek, a megfázások, a fagyások és a végtagtörések tartoztak.

A felnőttgyógyászatban racionális gyógymódok érvényesülnek. Az adatközlők minden esetben konkrét példákkal illusztrálták saját tapasztalataikat.²⁷⁹ A különböző sebeknek nincs szlovák nevük, csak az általános jelentésű *rana* (seb) használatos, míg a másfajta sebeket ótvamnak nevezik, gyermekeknél gyakrabban fordult elő, de a felnőttek kezén, lábán, sőt egész testen is elterjedhetett „...*ruca se fšad'e, i na nohoch, i na rukoch... A to se potom rozjari fšad'e po šickim řelu.*”²⁸⁰

Gyakorta a gyógynövényekre is a magyar népi elnevezését használják. A vágott sebeket *Szent László fűvel* (*Gentiana crutiana* L.) kezelték (lokális szlovák elnevezése nincs). Erős vérzés esetén szárított *pőfeteg gombát* (*Calvatia maxima*), melynek helyi szlovák megfelelője a *prahofka*. Ugyancsak vágott sebekre alkalmazták a *kutyatejet* (*Euphorbia cyparissia* L.) e növénynek két szlovák neve is van: *psove mleko* és *klinčeki bijele*. Továbbá egy *gracki* (grecka- *Blitum bonus henricus*) nevű növény levelét is használták a vágott sebekre, amely az adatközlők megféleltetése alapján valószínűleg a széleslevelű utifű (*kolocier*, *Plantago major* L.) vagy a papsajt (*magočki*, *slez nebadaný*, *Malva neglecta* Walr.) lehetett.

A sebekre általában „*tintura bula dakedi... aj ked' sme si zarezali, barz tekla krev, ta sme hiřili noř, iřli sme gu sřeňe a řkrabali sme to ciste vapno a ftej to vapno řlo na to... a stim se potom zahojilo.*”²⁸¹ Tettek rájuk még káposzta levelet (*Brassica*) és paradicsomot (*Solanum lyc.*).

²⁷⁹ Zsilák, Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 87.

²⁸⁰ „...*mindenhol elterjed, a lábakon és a kezeken is... És ezután elmérgesedik az egész testen.*”

²⁸¹ „*tinktúra volt ... és ha megvágtuk magunkat, nagyon vérzett, fogtuk a kést és a falról lekapartunk egy kis tiszta meszet a sebre és ezzel be is gyógyult.*”

Vágott sebre, amint az idézetből kiderül, nemcsak gyógynövényt, más természetes anyagot is alkalmaztak, pl. meszet kapartak a falról.²⁸²

A lassan gyógyuló sebet fenyőgyantával (*smola* - smrek obyčajný - *Pineababies*) kevert zsírral kenték be, a fenyőgyantát ebben az esetben zsíron futtatták meg.

Az ütésből származó sebeket, különösen, ha be is gyulladt, rongyba tett tehénürülékkel gyógyították, majd borotvával felvágták, amikor a seb meggyült, végül sós szalonnát kötöttek rá, ami fertőtlenítőszerűen szolgált. Ha rozsás szögbe lépett valaki, szintén szalonnával és ecetes ruhával fertőtlenítették. Használták még a csattanómaszlag levét (*datura stramonium*), szlovák népi nevén: *čudofal*).²⁸³

Az ótvart vízbe áztatott, lekvár sűrűségű élesztővel, napraforgó olajjal vagy kamillateával kengették.

Kelésre, ha valakinek gyült az ujjá, vagy a kézen, ill. a lábon levő kelésre (*ked' oberalo*), megszírozott káposztalevelet, sült vagy nyers hagymahéjat (*Allium cepa* L.) vagy paradicsomot (*Lycopersicon esculentum* Mill.) tettek rá. Volt aki a paradicsomot szalonnával kombinálta, majd bekötötték a sebet és a pakolást addig hagyták rajta, amíg ki nem fakadt. Régebben gyakran alkalmaztak piócát is, ha szükséges volt.²⁸⁴

A végtagok berepedezett bőrét szarvasbélhájjal vagy disznózsírral (*ze svinsku masť sme pomast'ili si patí*) kengették. A szarvas zsír ma is használják. A hájat kisütni nem lehetett, mert hamar odaégett, ezért ki kellett főzni és akkor a hájból kijött a zsír (*pražiť ňemohlo, bo prihorelo, ale vivreť trebalo dať a tedi ze sadla venšla ta masť*). Ez a sűrű, finom zsír „ha a víz tetején kifőtt, gyönyörű hófehér”. Mégis sokan csak egyszerűen kisütik. Ez a zsír ekcémára is kitűnő.²⁸⁵

A fenyőgyantából is készítették krémet, amit „csodaszerként” használtak. Összegyűjtötték a gyantát (*nasberali smolu*), felolvasztották és gyógyszertárban vásárolt kocsonyaszerű zsírt adtak hozzá, amelybe bodzavirágot és körömvirágot tettek. Ezzel a kéz kiszáradt bőrét kenték, majd olomecetes kendővel és száraz ruhával fedték be (*kupila s patiki masť, taku kočoňu, a to pomišala aj z bodzi kvetki aj körömvirág do teho dala a s tím si masťila ruku a*

²⁸² „mamo, zarezal som si, megfogta az ujjunkat és rákapart meszet a falról, mindjárt nem folyt, fertőtlenített. Zastavila krv.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

²⁸³ Adatközlő: Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928. *čudokvət* (Mirabilis Jalapa): Buffa Ferdinand: *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatury. K histórii slovenského odborného slovníka*. Bratislava, 1972. 281.

²⁸⁴ Iványi Emilné Kőrösi Etelkának úgy megdagadt a lába, hogy már le akarták vágni (*odrubat'*), vettek neki tizenöt piócát és akkor azt Cserei Jolán néni betette egy pohárba és ezzel a pohárral végigjárta a lábát, a térdét és ahol rossz volt, oda belekaptak, és amikor teleiták magukat, egészen a földig lógtak (*petnác pijavic a fiedí nena Jolana Cserei oňi mi to dali do jedneho pohára a tak mi hoďili stim pohárem po nohe, po koleňa a gďe buľo plane, tam se hŕili ... a fiedik tak se napili, čo mi viseli až po samu zem*

²⁸⁵ Ladányi József 1919 közlése.

dala aj olomeceteš handri na to, na to suhu handru).²⁸⁶ Más recept szerint a bélzsírt és a gyantát fel kell melegíteni, majd hagyni összeállni és jól letakarni, hogy ne párologjon el (*hurkovu mas' a smolu trebalo zohret' a potem zložit' a fajne zakrit', že nah nevipárolguje*).²⁸⁷

Az égési sebeket olajjal, tejföllel vagy tojásfehérjével kenték. Ha nem nyílt sebről van szó, meg kell nyálazni utána pedig meg kell sózni az égési sebet (*zasliñit' palec a ftedik posolit'*). Bőrbetegségeket és ebből adódó sebesedést okozhattak élösködők. A rühösséget (*svrablance, svrblance*) rézgálicból (*belavé skálki, kamenek*), és tejfölből készített szerrel kezelték. Rüh ellen patikában vásárolt „sárga vazelinszerű kenőcsöt” vagy bélzsírt (*hurkovu mas'*) alkalmaztak vagy szappannal mosták (*midlem umivali*).

Bolha ellen diófalevelet tettek az ágyba a lepedő vagy a szalmazsák alá.²⁸⁸

Tetű (*šša, ššivavi*) ellen matador port, denaturált szeszt vagy petróleumot használtak.

A törött végtagot két fadarab közé fogták és erősen megkötözték („*deščičku fajne privazali*”). A fadarabok közé feketenadálytövet (*kostihoj lekársky, Symphytum officinale* L.), esetenként a lórom (*konský šťav, Rumex obtusifolius* L.) megfőtt magját („*oparili, uvarili magočki*”) tették.

A feldagadt testrészt kakukkfű (*thymus vulgaris, mačerina duška*) és diófalevél (*orehove list'e, Junglas regia* L.) főzettel borogatták.

A fagydaganatokra savanyú káposztát (*Brassica oleracea* L.) tettek.

Hátfájásra nadragulyából (*nadragulu, ľulok zlomocný, Atropa belladonna*) készítettek kenőcsöt. A nadragulyát forró zsírba tették, majd leszűrték és ezzel a zsírral kenték be a fájós hátat. Egyik adatközlőm szerint anyósa nadragulyából pálinkát is főzött (*svekra spravili z nadraguli palenku*). Ez azonban nem lehetett elterjedt gyógyszer, mivel a nadragulya erősen mérgező növény.²⁸⁹

Megfázásból eredő betegségek:

Az átfázott emberek burgonya (*krompir, Solanum tuberosum* L.) főzölevében áztatták a lábukat.

²⁸⁶ Iványi Emilné Körösi Etelka 1929.

²⁸⁷ Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

²⁸⁸ „*Telo blíhoh mam. – Ta naklad' orehovih list'oh.*”

„*Olyan bolhás vagyok! – Tegyl rá diólevelet!*”

²⁸⁹ Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928. nadragulyát (*nadragulu, atropa bella donna*) is használt, amikor a háta fáj: Az anyósa pálinkát főzött nadragulyából, és miután megkóstolta, nem látott, nem hallott semmit (*nevid'ela, nečula aňi nič*). Ekkor az anyósa azt tanácsolta, hogy igyon tejet (*furt lem mleka pi*). Szerencsére meggyógyult.

A tüdő megbetegedéseire dunsztos pakolást tettek: a mellkasra zsíros rongyot helyeztek, majd száraz ronggyal fedték be.²⁹⁰ Továbbá apróbojtorján (*bojtorváň*, repik lekársky, Agrimonia eupatoria L.), kamilla (*kamila*, kamilka, Matricaria chamomilla L.), bodza (*habdza*, baza čierna, Sambucus nigra L.), és hársfavirág (*hársfavirág*, *lipóf kvet*, kvet lipy veľkolistej, Tilia platyphyllos Scop.), kakukkfű (*ma'erina duška*, materina dúška, Thymus serpyllum L.), akácvirág (*akaci*, kvet agátu bieleho, Robinia pseudacacia L.) teát ittak. Pelyvából is készítettek fürdőt, de előtte kigőzölték magukat fölötté (*nazbirali s pojdu plevu, to uvarili, nat tim sa parili*) és lepedőbe burkolóztak (*opkrut'ili do plachtí*).

Tuberkulózis (*heftika*) ellen pettyezett tüdőfűből (*plučník*, Pulmonaria officinalis) főztek teát. A tüdőbetegséget a községben gyógyulni vágyó tüdőbetegek terjesztették el, ugyanis a betegek után megmaradt ételt a bükkszentkeresztiiek nem dobták ki, hanem gyakran elfogyasztották. Tüdőbaj ellen bojtorjánteát főztek: „*bojtorváň teju varili na tüdőbaj. Képzeld, pada, za meh bojtorváňu nazberali.*”²⁹¹

A tüdő megbetegedési közül súlyos megbetegedésnek tekintették a tüdőgyulladást.²⁹² Köhögésre, megfázásra (*keď' buli premrznute*) a felsorolt teákon kívül (*teát főztek minden ellen, csak teju varili*²⁹³) zsrulóból, kannamosó fűből (praslička roľná, Equisetum arvense L.) és menta félékből (*fodormenta, krtá meta*, Mentha longifolia L. Nath.) is főztek teát.

A fenyőszörp kitűnő hatással bír a légutak megbetegedéseire. Receptje: 1 kg zsenge fenyőhajtást 1 kg cukorral rétegesen összekeverünk, hagyjuk napon érlelődni, majd átszűrjük.

Erdei gyümölcsből készült szörpöket is ittak (*soft*): csipkéből (*šipki*, Rosa canina L.), gyalogbodzából (*habdza*, baza zemská, Sambucus ebulus), szederből (*čerňice*, ostružina krovitá, Robus fruticosus L.), málnából (*malina*, malina červená, Robus idea L.). A szörpöket hagyományos módon úgy készítették, hogy a szétnyomkodott gyümölcsöt nagyobb befőttes üvegbe rakták és a napon érlelték. Amikor a gyümölcs eleget ért, leszűrték és cukorral felfőztek az enyhén alkoholos gyümölcslevet. A kinyomkodott, leszűrt magok pedig a cefrébe

²⁹⁰ Természetgyógyász nővérem Császári Mária 1967. bevált és igen hatékony dunsztos pakolása mustármagból készül, amit a hagyományos gyógymód modern változatának tekinthetünk.

²⁹¹ „Tüdőbajra bojtorján teát főztek. Képzeld, egy zsák bojtorjánt szedtek.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

²⁹² Iványi Emilné Kőrösi Etelka 1929. így mesélt az édesapja tüdőgyulladásáról: „Už tak bulo, že aj doktor ňeznal šegitovať... a mi sme z mamu pohovarali: Mamo, doňest'e vapna a dajme na jednu plautu... doňesli vapno, rozond'ili a tak sme rostrelí a dali sme na ňi jednu košelu a na tu košelu sme obruťili to vapno, tu plautu tak sme dali na ňe... f popoledňu už prišli gu sebe, take buli, jak kebi ňebulo nič bivalo.” (Már úgy volt, hogy az orvos sem tudott segíteni... és mi megbeszéltük a mamámmal: mama, hozzon meszet és tegyük egy lepedőre... hozott is meszet, szétkentük és rátettünk egy inget és ezt az inget betekertük a mésszel, a lepedővel és így adtuk rá... délután már magához tért, olyan volt, mintha mi sem történt volna.)

²⁹³ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

kerültek. Készítenek nyersen eltett gyümölcszörpöt is, ami sokkal finomabb és egészségesebb az erjesztett változatnál.

Nem csak zörp, hanem lekvár is készült az erdő gyümölcsseiből. Csipke- és a bodzalekvárral megfázást is kúráltak. A somlekvárt (*drinki*) korunk betegségeire is alkalmazzák, többek között a leukémia gyógyítására használják. A közösség az őskőtől tanult tudásanyagot aktualizálja. Készítenek kökénylekvárt is (*trnki*), felhasználása széleskörű.

A bodzából (habdza) „*dobri lekvár je z teho, na šicko je dobri, minden betegségtől; legyöngyözik a bodzát a bokorról, megpucolják, megfőzik, átpasszírozzák, pasirozuju na si'te, prečuhaju és akkor varja dote, kim ňezahustneje, furd tak, jak hockeri lekvár*”²⁹⁴.

Asztmára (*od zadihu*) ugyanazokat a teákat itták, mint köhögésre.

A mandulagyulladás kamilla teával és vizes borogatással gyógyították, vagy kendővel „*šatku*” megemelték a mandulát, mivel a népi tudat úgy véli, hogy a mandulagyulladás oka az, hogy a mandulák le vannak esve (*bo že mandule su spadnute*) a gyögmód az, ha megemelik.

Gennyes mandulagyulladás esetén sós, ecetes vízzel gargalizáltak, mivel a só és az ecet kihúzta a tüszőt, majd kamillával gargalizáltak (*prevarili vodi, dali do teho kuščik soli a octu a stim gargalizovali, sol a ocet s'tahlo to tüsző a te tüszovi tak vinšli, utána kamillával - Matricaria matricariodes - gargalizáltak*).

Fejfájásra tormalevelet (*hren, chren, Armocariaca*) kötöttek a homlokra.

Fülfájás esetén (*straka do uha*), amelyet szintén megfázás eredetű betegségnek tartottak, *kővirózsa* (*Sempervivum tectorum* L.) levéből cseppentettek a fülbe (*vitiskali z teho a kvapkali tak do ušu*). A *kővirózsa*t a lillafüredi Palotaszálló kertjéből szerezték. Egyéb gyógymódja is ismert volt, harisnyába töltött meleg sót tettek a fülre (*zohreli sol a to dali na uho*) vagy megkértek egy szoptató anyát, hogy spricceljen anyatejet a fájós fülbe (*pohledali to tu ženu, kera dojči a scicka mleka do ušoh*).

Megfázás vagy huzat miatt megfájdulhatott a fog is. Ha az arc is feldagadt (*spuhlina*) vízbe áztatott kakukkfűvet tettek rá. A fájó fogba ecetet, szalicilt (*saricil*), pipadohányt (*dohán, tabak, Nicotiana tabacum* L.), fokhagymát (*cesnak, cesnak kuchynský, Allium sativum* L.), tömjént (*mirrha, mira*) rakhattak vagy szeszt csepegtettek bele.

Egyéb gyógymódok fogfájásra: „*koromčepku tak na vati dali a položili na zub, taki iz malo jak kéměňseprócukor, taki d'ód'ser bul v skleňičke. Abo ližicu pritiskali gu zubu, abo salicin dali. Aj bagova* (*Nicotiana tabacum*) *si šturili do d'iraveho zubu*” - azaz vattára csepegtetett koromcseppent tettek a fogra, aminek olyan íze volt, mint a kéményseprő cukornak, olyan

²⁹⁴ ... szítán átpasszírozzák, átnyomkodják és akkor addigfőzik, amíg jól be nem sűrűsödik, pont úgy, mint bármilyen más lekvárt.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

gyógyszer volt kis üvegben. Vagy kanalat szorítottak a foghoz vagy szalicilt tettek rá, de dohányt is tömtek a lyukas fogba.

Gyulladt szemre nyers krumplit vagy aludttejet (*sedle mleko*) tettek rongyba tekerve, hogy a pakolás illeszkedjen a szemgödörhöz. Más anyagok felhasználása gyulladt szemre: hideg vizes kendőt, egy csepp olomecetet vagy ecetet (*mokru zimnu handru, kapek olomecet abo octu*), esetenként anyatejet tettek.

A csipás szembe (*škamra, škamrave oči*) kamilla teát csepegtettek (*kamilovu teju čapkali*) vagy hideg vizes borogatást tettek rá (*zamočili handru do vodi a to davali na oči a tam trimali*).

A hályogot porrá őrölt cukorral gyógyították, amit a szembe fújtak: „*ten cuker ledörzőloval hájog z oka*.”²⁹⁵

Emésztőszervi megbetegedések: a gyomorbántalmat köményteával (*Carum carvi* L.) akácvirág teával, szódabikarbónával vagy sósborszesszel (*Diana*) gyógyították.

Gyomorrontásra a keserűső, a szódabikarbóna, a fodormenta (*krta meta*) és a pálinka volt a legjobb. „*Ked' prehaňa, bars vipucoval žaludek*.”²⁹⁶

A csömört (*čemer*) zsírral masszírozták ki: a gyomrot, a végtagokat és a fejet masszírozták át zsírral. A *pupkof čemer* –t, a forró étel okozta bélszűrés, úgy gyógyították, hogy egy égő gyertyát a beteg hasára tettek, majd pohárral letakarták, így húzták ki a betegséget.

A mádrára (*madra*) meleg fedőt vagy sőt tettek. (A mádrát némelykor nőgyógyászati betegségnek is tartják).

Hasmenésre (*ked' prehaňala*) dió (*orech vlašský, Juglans regia* L.) zöld héját főzték meg, bélfájdalom esetén (*ked' čreva bolja*) hársfateát ittak. Hasmenés ellen krumplit (*krumpir*) sütöttek, kását (*kašu*), csipkelekvárt (*šipkov lekvár*) vagy étcsokoládét

A gilisztát (bélférget) *cicmorove semienki* (valószínűleg gilisztaűző varádcisra gondolt az adatközlő) nevű gyógynövénnyel hajtották ki.²⁹⁷

Galandféreg esetén reggel meleg tejbe áztattak 3-4 fokhagymát és másnap reggel éhgyomorral egy bögrével kellett meginni belőle, egy héten át minden nap (*namočili rano do tepleho mleka tri- štiri cesnaki a na druhe rano na lačni žaludek za findžu vipiti' teho mleka trebalo, do tiždňa každy deň*).

Szorulás esetén hordós káposzta levét itták (*ked' němali stolek, kapušnarku si vipili*).

²⁹⁵ Ez a cukor ledörzsölte a hályogot a szemről.

²⁹⁶ Gyomorrontás esetén nagyon alaposan kitisztítja a gyomrot.

²⁹⁷ Cicvar = Zedoaria, Nephrodium-erdei pajzsika, Chrysanthemum / Tanacetum – gilisztaűző varádcis, Artemisia cina -üröm. Bufla Ferdinand: *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatury. K histórii slovenského odborného slovníka*. Bratislava, 1972. 277.

Aranyérre meleg fürdőt vettek, majd bélzsírral kenték be (*hurkova mast'*) vagy az aranyeret disznózsírral kenték (*ritnu hurku ze svinsku mast'u mazali*).

Megfázott, fájó vesére (*pokrutki*) meleg sót tettek.

Sárgaság ellen *krumplicukrot* ettek.

Szívbetegségre *kakukkfű- és hársfa teát* ittak. Ha fáj a szív, vizes borogatást tettek rá vagy gyöngyvirággal (*Convallaria majalis* L.) készült ecettel kenték be.

Vértisztításra piócát vagy élesztőt használtak.

Ájulás esetén borba áztatott gyöngyvirágot szagoltattak. Ha valaki elájult, szentelt vízzel vagy ecetes vízzel térítették magához (*ze svecenu vodu abo z octovu vodu zvikli rozbrat*).

Nőgyógyászati betegségeket cickafark (*Achillea millefolium* L.) teával vagy belőle készített ülőfürdővel gyógyították.

Bár tiltott volt a magzatelhajtás, bizonyos orvos vagy valamilyen idős asszony titokban mégis végezte. A terhesség megszakításának más ismert módjai: a forró vízbe ülés, de ennek érdekében ittak pálinkát is, amihez élesztőt ettek vagy létráról ugráltak lefele. Ezek a módszerek általánosan ismertek az ország más területein is.

A következő betegségcsoportot számos helyen irracionális gyógymódokkal gyógyították, azonban Bükkszentkereszten racionális gyógymódokat alkalmaztak.

A szemén nőtt árpát (*jarec*) kamillateával vagy aludttejjel (*sedle mleko*) gyógyították. Ekcéma (*lišaj, semerek*) úgy alakulhatott ki, hogy a kiszáradt, viszkető bőrt a viszketéssel elfertőzték, de elkaphatták rühes macskától (*riňava mačka*) is. Pipadohánnyal kenegették.

A kelésre (*vred*) tengerihagyma levelet (*Scilla*), paradicsomot (*paradička*, *Solanum lyc.*), nyers vagy sült forró hagymalevelet tettek. A kelés gyulladásos folyamat, amelynek gyors lefolyása érdekében megfőzték a lenlisztet (*len*, l'an úžitkový, *Linum*), ehhez szárított kovászt (*vikiska*), majd egy pépesített hagymát adtak. Ezt a pépet kenetként használták, amely kiszívta a gennyet. A kitisztult kelés helyét meleg vízben puhított káposztalevéllal fedték be. Ha tályog keletkezett (*keď tájog bul*), azt sült hagymával vagy paradicsommal gyógyították. Amint észlelték a kelést jelző gyulladást, a felduzzadt testrésze tejben főzött lenmagpépet tettek, ami felgyorsította a gyulladásos folyamatot, majd kitisztult a seb.

Ha a kézujj, pl. köröm mellett gyulladt be, forró vízbe kell dugni kétszer-háromszor (*...obera se, to se ti bud'e oberat', čo maš robiť? Štur do vodi, do horucej vodi.*)²⁹⁸

---

²⁹⁸ „...amikor gyülik, mit kell tenni? Dugd (az ujjadat) vízbe, forró vízbe.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

A begyulladt sebekre hagymát, paradicsomot, káposztát vagy szalonnát tettek (*ak se xrašti oberali*).

A tyúkszemet (*kurarir*) a kutyatej nedvével (*psove mleko*, *Eupathorbia cysparissia* L.) vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*, lastovičnik vāčši) nedvével kenték vagy lószőrrel (a ló farkából nyert szőrrel - *ze konskū srsťu*) vágták el. (Ez utóbbi gyógymód az irracionális módozatokhoz tartozik, az oldás és kötés elvén alapul, bár van racionális eleme is, az elköött rész nem kap vérellátást, ennek következtében elhal.)

Az orbánc (*ruža*) általában a lábon jött ki, pünkösdi rózsza levelét (*s pivovej ruži listě*, *Peonia officinalis* L.), nyúlzapukát (*úrečňik*, bolhoj lekársky, *Anthyllis vulnearia* L.), esetenként *Szent László füvet* (*Gentiana crutiana* L.) tettek rá. Megjegyzendő, hogy a pünkösdi rózsza levelével való gyógyítás hátterében is irracionális gyógymód húzódik meg: az analógiás mágia elve alapján – piros betegséget piros színnel gyógyítottak.

Bükkszentkereszen a felnőttek gyógyításában ma a háztartásban található anyagok és a gyógynövények (*dudvi*) használatosak. Etnobotanikai ismereteiket nagy mértékben befolyásolja az utóbbi időben elterjedt tudományos ismeretterjesztő irodalom, valamint a falu füvesemberének, Szabó Györgynek a tevékenysége is. Bükkszentkereszen a természetgyógyászat, a gyógynövények gyűjtése, eladása és használata reneszánszát éli, ugyancsak elterjedtek az alternatív gyógymódok. Részben Császári Mária képzett természetgyógyász által, másrészt a település határában található energetikai helyek (gyógyító kövek) divatossá válása révén.

Gyermekek gyógyítása

A gyermekgyógyításban az irracionális gyógymódok domináltak. A gyermekek leggyakoribb betegsége a szemmel verés, a megigézés volt (*zoč*). Mai napig élő a váltott (kicsérélt) gyermek képzete. Amíg az újszülöttet meg nem keresztelték, addig a család sem nézhetett rá, nem viheték ki az utcára sem, nehogy szemmel verés érje vagy kicsérélje a *buhinka*²⁹⁹. A *buhinkáról* mint mitikus lényről a disszertáció más fejezetében már esett szó. Mind Bükkszentkereszen, mind Répáshután több mentálisan sérült embert is felsoroltak, akiket a hiedelem szerint a *buhinka* cserélt ki. A közhiedelem úgy tartja, hogy elsősorban az anya nem tartott be valamely tilalmat, ezért a *buhinka* kicsérélte egészséges gyermekét és a saját fogyatékos gyermekét tette a helyére. Ez a közhiedelem tulajdonképpen feloldozta a szülőket a fogyatékos gyermek miatti testi és lelki teher alól, így könnyebben birkóztak meg

²⁹⁹ „...dotlik aňi roďina ňehleďela na maleho, ňemohli vinst' na ulicu, kim ňebulo pokrs'ene to d'eko, abi ňedostalo zoč a abi buhinki ňevičarali maličke.” = „...addig a családtagok sem pillanthattak rá a kicsire, az utcára sem mehettek vele, amíg a gyermeket meg nem keresztelték, nehogy megigézzék vagy kicsérélje a buhinka.”

a sérült gyermek létéből adódó konfliktusokkal. Ma is járja a mondás: „*Ti, vičarani buhiňak!*”³⁰⁰

Több adatközlőm meggyőződése, hogy a Bükk-szentkereszt közigazgatási részét képező Hollóstetőn az erdő közepén lakó mindhárom erdészcsaládban nevelkedő sérült gyermeket a *buhinka* cserélte ki. Ha a problematikát a nyelvben rögzült világkép legősibb rétegei felől közelítjük meg, a népi orvoslás ezen szegmense jól prezentálja, hogyan kapcsolódnak össze a kollektíva tudatában a hiedelemként és funkciója közti kauzális összefüggések. Az idézett „*Ti, vičarani buhiňak!*” mondás mögött a tudati tartalék számos látens eleme húzódik meg. Az ígérés kapcsán igen fontos, hogy a kollektív tudat mit vagy kit tekint a betegség okozójának, mivel gyakori betegség volt, az adatközlők részletesen írják le a betegség szimptómáit, a prevenciót és a gyógymódokat. Úgy hitték, hogy azok az idegenek tudtak ígézni, akik nagyon erősen megnézték a gyereket, ill. az éles tekintetű, összenőtt szemöldökű asszonyok, de a leírt tulajdonságokkal rendelkező hozzátartozó ugyancsak előidézhette. A szimptómákat a következőképpen írták le: „*krč hiří srcco d’i’eti, že zoč dostal, je bars plane, len plače*”.³⁰¹

Nemcsak csecsemő, fiatal felnőtt is megbetegedhetett ígézéstől, egyik adatközlőm elmondása szerint tizenhét éves korában kapott szemmel verést, éppen lakodalomba készült, szépen volt felöltözve, ezzel hívta fel magára a figyelmet.³⁰² Már otthon megbetegedett. Az édesanyja szenes vízzel mosta le, majd kialudta magát és átment rajta. Az ígérés leggyakoribb gyógymódja a szenes víz készítése volt. Bükk-szentkeresztben általában kilenc széndarabot tettek a vízbe és visszafele számolták (kilencetől egyig) majd visszakézből mosták meg a gyereket.³⁰³ A számolás rejtett kívánságot takar: a nagyobb számtól a kisebb szám felé haladás iránya a betegség elmúlását szimbolizálja. A visszakézből való mosdatás úgyszintén, mivel a betegség lemosását jelképezi.³⁰⁴ A szenes víz készítésének különböző variánsai voltak. Egyes adatközlők szerint a vizet kilenc tányérba kellett szétönteni, mások azt állítják, hogy a víznek szenteltvíznek kellett lennie. A keresztény elem (szenteltvíz) megerősítő funkciója az eredményesség tekintetében. Eltérés mutatkozhatott a víz

³⁰⁰ „Te cseréltgyerek!”

³⁰¹ „görcs áll a gyermek szívébe, mert szemmel verték, nagyon rosszul van, csak sír.” Zsilák Mária: *Bükk-szentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 91.

³⁰² Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

³⁰³ „Mama poveda: to d’čko ma zoč... no a fiedi, že umijeme ho. Ta nabrali do jedneho hrnčeka vodi a do teho d’vet’ uhlíki a te uhlíki tak sčítali, že d’vet’, osem, sed’em, šest’, tak čítali do jedneho, no a fiedi jak ho univali a zopak rukú.” = „Anyá azt mondta: ezt a gyereket megígézték ... na akkor megmosuk. Egy lábasba vizet mertek, beletettek kilenc faszenet és a szentet úgy számolták, hogy kilenc, nyolc, hét, hat, így számolták egészen egyig, na és akkor visszakézből megmosták.” Adatközlő: Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

³⁰⁴ Ziláková Mária: *Bukové hory: Nová Huta (Bükk-szentkereszt)*. In: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak, 2009. 170.

készítésében is, némelyek kilenc féle gyógynövényből (*d'evatorake dudvi*) főzték. Hatékony gyógymódnak tekintették a tisztesfűből (*cist'ec*, *Stachys recta*) készített fürdőt. Fürdőt készítettek vasfűből (zelezník, železník lekársky, *Verbena officinalis* L.) is. A gyógyeljárás befejezése ugyancsak tartalmaz eltérő, de közös elemeket is. Volt, aki visszakézből (*spagruki*) háromszor megittatta a gyereket ezzel a vízzel, mások keresztet vetettek rá és mondtak még valamit hozzá (*riekanku*). Valószínűleg ráolvasási formula lehetett. A ráolvasások szövegét titokban kellett tartani. Hittek ugyanis abban, hogyha a szöveg nyilvánosságra kerül, elveszti gyógyító erejét. A népi orvoslás ezen eleme a gondolkodásmód tabu jellegét őrzi.

Amennyiben az ígézés az anyák hamar észlelték, egyszerűbb gyógymódot alkalmaztak, kinyalták a gyerek szemét vagy megmosták vizelettel.

Amikor szenes vizet vagy fürdőt készítettek, a vizet a bejárati ajtó oszlopára öntötték, hogy senki szét ne hordhassa, magára ne vehesse a betegséget. A gyógymóddhoz hozzátartozott a bizonyosságszerzés mozzanata is. Egyes adatközlők szerint a víz időnként megdermedt, amely a megigézés valódi bizonyítéka volt. Mások szerint másnap a gyerektől kocsonyaszerű széklet távozott.³⁰⁵

Nem volt tanácsos az ígézés kezelését elhanyagolni, mivel súlyosabb betegséggé válhatott és halálhoz is vezethetett.³⁰⁶ A ki nem kezelt ígézés következtében kialakult betegség neve *suhoti*, magyarul *agos gyerek*, szimptomái a következők: „*Len bruh mal veliki, hlavu mal veliku a šicko mal suhe jak sknul. A fše plakal...mohota mu rostla na tvaričke malemu d'ecku*”³⁰⁷ A magyar terminus más szemszögből ragadja meg a beteg gyermek kinézetét, ráncos volt a bőre, mint az agg embernek. Az adatközlők ez esetben is megneveztek konkrét személyeket, akik ezt a betegséget túlélték és meglehetősen részletesen leírták a gyógymódot is, amely számos racionális eleme ellenére az irracionális gyógymódok csoportjába sorolandó. A beteg gyermek anyjának kilenc házból kellett egy-egy kanál lisztet kérnie. Majd abból a lisztből perecet (*perac*) kellett sütnie s azon a gyereket átbújtatni, de hogy fejjel lefelé vagy lábbal, arra már az adatközlő nem emlékezett. A gyógyító eljárás befejezése után a perecet kilenc darabra kellett törni, ezeket pedig a kerítés oszlopaira tenni. Ha széthordták a madarak, remény volt arra, hogy a gyerek meggyógyul. A magyarországi

³⁰⁵ Zsilák Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 91., Žiláková Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 391.

³⁰⁶ Iványi Emilné Kőrösi Etelka 1929. fiútestvére is kapott szemmel verést, amikor hét éves volt és ő sajnos meg is halt. Etelka meg is tudta nevezni a személyt, akitől a rontás származott.

³⁰⁷ (Csak a hasa volt nagy, meg a feje, mindene száraz volt, ahogy száradt. És mindig sírt...szőr nőtt a kisgyerek arcán.)

szlovák népi orvoslás vonatkozásában ez az adat eddig egyedülálló.³⁰⁸ A pereccel való gyógyítást Dömötör Tekla Magyarországon ritkán előforduló gyógymódként értékeli, és nem tartja kizárólag magyar gyógyító eljárásnak.³⁰⁹ Magam is utánajártam, hogy több évtized távlatából őrzi - e a kollektív emlékezet ezt a nagyon archaikus gyógymódot. (Legteljesebb leírás a 13. mellékletben.) Szembetűnő párhuzamot sugall az Indiában élő párszik temetkezési szokása. Ugyanis a párszik tornyokba helyezik halottaikat, akik testét keselyűk hordják szét.³¹⁰ A leírt gyógymódban a madarak a perecdarabokat mint a halál szimbólumait kellett, hogy elhordják.

A bükksgentkeresztli népi orvoslás gyermekek gyógyítására vonatkozó praktikáiban kommunikatív értékkel bírnak a cselekedetek is. A verbális és nonverbális kommunikációs eszközök egyaránt igen ősi, kereszténység előtti nyelvi világképhez köthető elemeket tartalmaznak. A kereszténységhez köthető elemek újabb réteget képviselnek. Megerősítő funkciójuk azonban nem redundáns jellegű, hanem jelzi a korábbi halványuló tudás megszilárdítását vagy áttemelését egy újabb kulturális rétegbe.³¹¹

A további, gyakran előforduló gyermekbetegségeket racionális gyógymódokkal kezelték. E gyógymódok gyakran egybeesnek a felnőttgyógyászatban alkalmazottakkal. Gennyes mandula gyulladás esetén vizet forraltak, kevés só és ecetet tettek bele és ezzel gargalizáltak (*Prevarili vodi, dali do teho kušćik soli a octu a stim gargalizovali. Sol a ocet s'tahlo to tūsō*).

A cumit *handrába* – azaz rongyba – tett cukros kenyérral helyettesítették.

Édesanyám és az öccse is gyakran szenvedtek számarkőhögéstől. A nagymamám ilyenkor fenyvesbe vitte őket és a párnájuk alá is fenyőgallyat tett, hogy meggyógyuljanak. A fenyő, a fenyves levegője csillapítja a köhögést. Ezt az elnépiesedett gyógymódot népszerű régi orvosi kézikönyvek és a kalendáriumokban ezekből kivonatolt ismeretterjesztő célzatú szövegek tették közismertté.³¹²

³⁰⁸ Zsilák, Mária: *Bükksgentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 91., Žiláková Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 398-399.

³⁰⁹ Zsilák, Mária: *Bükksgentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 91., Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, 1981. 149.

³¹⁰ „... megmagyarázta, kik a párszik, akik Indiában élnek, de eredetileg nem hinduk...A régi, nagy, dicső perzsa nép leszármazottjai. Nem akartak az araboknak és a mohamedánoknak meghódolni és régi vallásukat az iszlámmal felcserélni. Zarathustra hívei, azt vallják, hogy a jó ellen állandóan áskálódik a gonosz, ádáz harcot vívnak, de a jó a végén győzedelmeskedik. Szentnek tartják a földet, amely életet, és a tüzet, amely elhamvaszt. Ezért nem temetik el halottaikat, nem égetik el, mert beszennyeznék a két tiszta elemet. Hatalmas tornyokba fektetik a kihűlt tetemeteket, és keselyűk tépik le róluk a húst, a fehérítő csontvázat pedig elporlasztja a nap, az eső, és megtisztulva egyesül az anyafölddel.” G. Hajnóczy Rózsa: *Bengáli tűz*. Budapest, 1957. 37. Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Budapest, 1981. 170.

³¹¹ Žiláková Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 164-173.

³¹² Žiláková Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 400-401.

Bőrbetegségek

A leggyakrabban az ótvart (*hampora*) említik, amelyet bélzsírral vagy vízzel, lekvár állagúra kevert élesztővel kenték. Az élesztőt belsőleg is alkalmazták vértisztításra.

A kipállott bőrre vizes borogatást tettek. A tetőtől kisebesedett fejre, a tetvesség ellen petróleumot alkalmaztak.

Álmatlanság esetén mákgubóból (mak siaty, *Papaver somniferum* L.) főztek teát.

Sokszor észre sem vették (*ňezbačili*), amikor kiesett a tejfog, egyesek átdobták a fejük fölé (*prerucili cez hlavu*). Az ilyenkor használatos kísérő formulára nem emlékeznek. Ha van, az a szlovákság körében általánosan elterjedt.

A megfázást ugyanúgy gyógyították gyermekek esetében is, mint a felnőttek gyógyításában. Tüdőgyulladás esetén oltott meszet tettek egy rongydarabba, amit a gyerek nyakgödrébe, tenyerébe és lábára raktak. Ezzel húzták le a lázat (*zimňica*). Ez a gyógymód kifejezetten a helyi életmódhoz köthető.

A szamárköhögést (*somarski kašel*) szamárteljjel vagy pemetefű főzettel (helyi szlovák nyelvjárási neve nincs: jablčnik obyčajný, *Marribum vulgare* L.).

A gyerekek gyakran voltak gilisztások, ekkor éhgyomorra (*rano nalačno*) fokhagymateát itattak vele vagy csipkelekvárral (*šipkov lekvar*) etették. Ekkor a giliszta az emésztőcsatornán keresztül távozott.

Rózsahimlő (*osipki*) és bárányhimlő (*koze poki*) esetén melegben kellett tartani a gyermeket.

A torokgyíkot (diftéria) nem tudták eredményesen gyógyítani, nem is említettek gyógymódot, csupán azt, hogy sok gyermek halt meg ebben a betegségben.

Állatgyógyászat

Az állatokat általában kovácsok gyógyították. Bükkszentkereszten Kinizsi Jánost tartották a leginkább hozzáértőnek, azonban foglalkozására nézve nem volt kovács. Mivel a hagyományos életmód része volt az állattartás, gyógyíthatott bárki, aki kellő tapasztalattal rendelkezett.

A lovakat és a sertéseket leggyakrabban fekete gyökérrel (*černi koreň*, čierny koreň, *Corydalis cava*) gyógyították. A betegségeket, amelyek esetében használták, az adatközlők nem részletezték. A gyökeret a ló szegyébe vagy a sertés fülébe szúrták, ha a beteg testrészt begyulladt, az állat meggyógyult.

Ha a lónak hosszú volt a foga, ráspolyt kellett rágnia, amíg le nem reszelte a fogából a megfelelő mennyiséget.

Az érvágást is a kovácsok végezték és az említett Kinizsi János. Az eljárás a következőképpen zajlott: a ló nyakára kötelet kötöttek és speciális késsel vágták át a nyaki ütőerét, kb. egy vödörmnyi vért engedtek ki.

Az állat akkor kaphatott zsébrét (*žabre*), az adatközlők szerint, ha evés közben beleharapott a pofája bőrébe és ha ez többször megismétlődött, a bőr megnyúlt és fájdalmat okozott. Ennek következtében a jószág nem tudott enni, egyre csak fogyott. Ekkor le kellett vagdosni a zsébrét a következőképpen: kikötötték az állat fejét, kinyitották a pofáját, fadarabot (*polenko*) tettek bele, az egyik férfi kihúzta a nyelvét, a másik nyírta a zsébrét.

Keh esetén gözölgő dolgot tettek a ló orra alá. Hatásos volt némely gyógynövény is, pl. a kapotnyak (*kopitník*, kopytník európsky, *Asarum europaeum* L.), kecskepecsarózsa (*černi koreň*, čemerica purpurová, *Hellaborus purpurascens* W. et. K.), amelyet az állat szügyébe húztak.

Ha a ló megcsömörlött (*bolel ho bruh*), egész hagymát etettek vele vagy hajtották az udvaron, hogy fusson. Ha egere volt (*bol zmišeni*) a farka tövébe petrezselymet dugtak (*petruška*, petržlen siaty, *Petroselinum sativum* Hoffm.).

A patatövist kivágták, a pata alól bicskával távolították el az alvadt vért, majd a ló lábára egy öreg kalapot kötöttek, ezután hideg vízbe állították, hogy kitisztuljon a seb.

Azok a tehenek, amelyeket boszorkányok fejtek, nem adtak rendesen tejet (*pobosorili hu, porobili jě*). A boszorkák ellen az istálló küszöbre keresztbe tettek (*dačo položili pres prah*), valamilyen növényt (*to dajaka dudva*), vagy seprőt (*drapačku*). Az istálló küszöbe mágikus helynek számított, akár a *megcsináláskor* (megrontáskor), akár az *elcsináláskor* (a rontás elhárításakor).

A tehenek gyakran fúvódtak fel. Ilyen esetben *trokár*ral segítettek, ami a községházán (*na d'ed'inskom dome*) volt. Egyesek szerint Kinizsi Jánosnál is volt. Ezt csak akkor alkalmazták, amikor már semmi más nem segített. Ezt megelőzően több módszerrel próbálkoztak, pl. kocsikenőcsöt tettek a tehén szájába. Más módszer, amikor a felfúvódott, megcsömörlött tehén szájába keresztbe raktak egy fát és olajat itattak vele.

A tehén lábán nőtt vadhúst (*huseňica*) a kovács kivágta és rézgaliccal szórta be, majd a háziak árvacsalán (*pokřiva*, žihřava dvojdomá, *Urtica dioica* L.) főzettel tovább kezelték, sőt tettek rá és kamilla teában is áztatták a tehén lábát.

A hályog gyógyítására az általánosan ismert gyógymódtól eltérő adatra bukkantam. Egyik adatközlőmnek volt egy tehene, ami megvakult a sok légytől (*od muhoh*). Az öreg (*Váradi* nevű) csordás azt javasolta neki, hogy a következő komponensekből készítsen keveréket: teljesen kiszáritott emberi ürülék (*človeče lajno*), porrá zúzott fehér ablaküveg és

kockacukor, majd a kész keveréket bele kellett fűjni a tehén szemébe. A tehén két hét alatt rendbejött, majd még egy ideig kamillateával kellett mosni a szemét.³¹³ Ebben az adatban a betegség eredeztetése, valamint az emberi ürülék felhasználása szokatlan. A porrá zúzott üveg és cukor külön-külön általánosan elterjedt gyógyszer. Vagy egy korábbi összetett recept egyszerűsítéséről, vagy gyógymódok (egyben nyelvben rögzült világképek) kontaminációjáról van szó.

Boszorkányságnak tulajdonították (*pobosorila*), ha a tehén véres tejet adott, de valójában csak éles füvet (*ostrica*) evett és ez okozhatta a vérzést.

Ha valaki idegen háztól hordta a tejet és a lakhelyéig útkereszteződésen kellett átmennie, prevencióként a gazdaasszony mindig sóval szórta meg a tejet, hogy a boszorkák ne szokjanak rá. Általánosan ismert tény, hogy az útkereszteződések a kollektív tudatban úgy éltek, mint a rontás helyszínei.³¹⁴

Ha a malacok sokat ettek és megcsömörlöttek, 3-4 napig tisztá vízzel itatták őket.

Az orbánc ellen kecskepícsrózsa gyökeréből (*černi koreň*) 2-3 mm-es darabot tettek a sertés fülébe, a lyukat pedig cipészárral (*šidlo*) szúrták ki.

A beteg sertéseknek gyakran oltott mésszel kenték be a hátukat (fülüktől farkukig). Ha a sertés gilisztás volt, fokhagymát etettek vele.

Ha a csirkék betegedtek meg, kamillateával itatták és apróra vágott füstölt szalonnával etették őket.

A tyúkoknak „gyengén” meszes vizet (*vapnova voda*) adtak, ha betegek voltak .

Amikor a baromfik tetvesek, petróleummal és manapság tyúktetűirtóval kenik, illetve szórják be őket.

Ha a baromfi becsipásodott (*take škamre ma, beškamrásodik*) emberi vizelettel mosták a szemét (*z močom umivali, keď buli škamrave, umi ho z močom*).

A tyúkpertis mindig ősszel, nyár végén kezdődött, védekezni nem lehetett ellene.

Ha a csirke sántít, napjainkban D-vitamint adnak neki vagy napoztatják őket.

Amikor a kotlós (*kvoka*) kotlik (*kvoči kura*), megültetik (*sedla mi kvoka*): az első napon 1-2 tojást raktak alá, a tényleges ültetés mindig este kezdődött, amikor 17-19 darab tojást tettek a kotlós alá (minimum 15, maximum 23, de mindig páratlan számú tojást a kotlós nagyságától függően). A csirkék 21 napra keltek ki (*nadžubkali se vajca*).

³¹³ Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

³¹⁴ V.ő. Žiláková Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 462. Illusztráció a kereszteződésről, ahova a boszorlánytanonc gyakorolni járt.

A legújabb rétegek

A hivatalos orvosláson kívül eső népi gyógyászathoz nem kapcsolódó, éppen ezért alternatív gyógymódok legnépszerűbb formája a Gyógyító kövekhez való zárandoklás. Betegek, gyógyulni vágyók tömege zárandokol el nap mint nap a kövekhez, ahol virágadományokat helyeznek el, mint a templomokban, szent helyeken szokás.

A legenda szerint „*azelőtt, ez nagyon régen történt, ez egy monda vagy igaz volt, nem tudom, a Mészárszék nyakon, mert amikor IV. Béla arra menekült a katonákkal, de ottan mindenkit lemészároltak és azért hívják Mészárszéknek. Ott voltak nagy kövek és valamikor arra járt a Jézus Krisztus a Szűz Máriával és van egy kő, ami úgy néz ki, mintha valaki beleült volna. És erről azt tartották, hogy ott pihent le Szűz Mária, aki számárháton jött és az egyik nagy kőben megtalálható a számár lába nyoma. És búcsú alkalmával odajártak nagyon sokan, mert úgy tartották, hogy csoda történt, mert arra járt a Szűz Mária kis Jézussal számárháton. Ez egy legenda, nem volt ez búcsújáróhely, de amikor mentek a kácsi búcsúba, a zárandokok ott ezeken a köveken mindig megpihentek és a bükkszentiek elébük mentek és ott váltották egymást a lobogókkal. Ilyenkor gyalog mentek Bükkszenttől egészen Kácsig.*“³¹⁵ (A kövekről további adatok a 14. és a 15. mellékletben.)

Szabó György vállalkozásáról már esett szó, gyógynövényből készült teáit a helyi Gyógynövényházban árúsítják. Teái, teakeverékei elterjedtek, kedveltek, mivel hatékonyak bizonyulnak. Szabó György a cukorbetegség elleni gyógyteájával vált országos hírvé. Azóta gyógynövénykertet is létesített, amely vezetővel látogatható. Újonnan épült gyógynövény szárítójában számos magas hatóanyag tartalmú gyógynövény szárad. Ma ez Bükkszentkereszt legsikeresebb vállalkozása.³¹⁶

Császári Mária végzett reflexológus és fitoterapeuta akkreditált képzési formában szerezte képesítését. Egyénileg foglalkozik a hozzá forduló páciensekkel.

A ma népszerű alternatív gyógymódok ilyen teljességben más magyarországi szlovák településen nem mutathatók be, azonban ezek már nem kötődnek a szlovák nyelvhez, a magyar népnyelvhez is kevésbé.

---

³¹⁵ Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928.

³¹⁶ Gyógynövénykertjében számos vadon termő gyógynövényt termeszt. Az ott készült képek a 15. számú mellékletben láthatók.

A népi orvoslás szókincse:

a)

❖ *Betegségek:*

- főnevek, szószerkezetek

bliha, -i f. = bolha

čemer m. = csömör, gyomorrontás

čreva bolja = bélfájdalom, bélgörcs

d'iravi zub = lyukas fog

fša, fši f. = tetű

fšivavi adj. = tetves

hájog m. = hályog

heftika, -i m. = tüdőbaj

jarec, jarca m. = szemen nőtt árpa

koze poki pl. = bányahimlő

kurarir', -i f. = tyúkszem

lišaj m. = ekcéma

madra, -i f. = mádra

ňemali stolek = szorulás

osipki pl. = rózsahimlő

prehaňa = hasmenése van

premrznuti adj. = átfázott, megfázott

pupkof čemer = gyomorrontás

ritna hurka = aranyér

riňava mačka = rühös macska

ruža, -i f. = orbánc

somarski kašel = szamárköhögés

spadnuti adj. = le van esve (mandula)

spuhlina, -i f. = puffadás (pl. arcon)

svrablance, svrbance pl. = rühösség

straka do uha = fülfájás (hasgat a fülbe)

suhoti pl. = agos gyerek

škamra, -i f. = csipa

škamrave oči pl. = csipás szem

tájog m. = tályog

tüdőbaj m. = tüdőbaj

tüsző = tüsző

vred, -u m. = kelés

zadix, zadihu m. = asztma

zimňica, -i f. = láz

zoč = szemmel verés, megigézés

❖ *Testrészek:*

-főnevek

črevo, -a n. = bél

mandule pl. = mandula

oko, pl. oči n. = szem

palec, palca m. = ujj, hüvelykujj

pata, -i f. = sarok

pokrutki pl. = vese

rana, -i f. = seb

ruka, -i f. = kéz

srco, -a n. = szív

uho, uši n. = fül

zup, zuba m. = fog

žaludek, žalutka m. = gyomor

Igék:

mast'it' si ruku imperf. = bekeni a kezét

oberat' imperf. = begyűlik, begennyesedik (testrész)

odrubat' perf. = levág (végtagot)

pomast'it' si perf. = beken (testrészt)

prist' gu sebe perf. = magához tér

šegitovat' = segíteni

umivat' imperf. = megmos

b) a népi orvoslásban alkalmazott növények, gombák:

akaci = akácvirág (kvet agátu bieleho, Robinia pseudoacacia L.)

bagov, -a m. = dohány (tabak, Nicotiana tabacum L.)

bojtorvaň m. = apróbojtorján (repík lekársky, Agrimonia eupatoria L.)

cesnak, -u m. = fokhagyma (cesnak kuchynský, Allium sativum L.)

cibula, -i f. = hagyma (cibuľa kuchynská, Allium cepa L.)

cickafark = cickafark (rebríček obyčajný, Achillea millefolium L.)

cicmorove semienki = gilisztauző varádics

cist'ec, cistca m. = tisztesfű (čistec rovný, Stachys recta L.)

černí koreň = fekete nadálytő (čierny koreň/kostihoj lekársky, Symphytum officinale L.), l. még a fekete nadálytőnél

čerňice pl. f. = szeder (ostružina černicová, Rubus fruticosus L.)

čudofal = csattanómaszlag (durman obyčajný, Datura stramonium L.)

dohan, -u m. = dohány (tabak, Nicotiana tabacum L.)

drinki pl.= som (drienky, Cornus mas)

feketenadálytő = feketenadálytő (kostihoj lekársky, Symphytum officinale L.)

gracki pl.= parajlibatop (mrlik dobrý, Blitum bonus henricus) vagy széleslevelű útifű (kolocier, Plantago major L.)

habdza = bodza, gyalogbodza (baza čierna, Sambucus nigra L., baza zemská, Sambucus ebulus T.)

hársfavirág = hársfavirág (kvet lípy veľkolistej, Tilia platyphyllos Scop.), l. még *lipof kvet*

hren, -u m. = torma (hren, Armoracia rusticana)

kakukkfű = kakukkfű (mat'eriná dúška, Thymus vulgaris L.), l. még *mat'erina dúška*

kamila, -i f. = kamilla (kamilky, Matricaria chamomilla L.)

kapusta, -i f. = káposzta (kapusta, Brassica oleracea L.)

konvalinka, -i f. = gyöngyvirág (konvalinka voňavá, Convallaria majalis L.)

körömvirág = körömvirág (nechtík lekársky, Calendula officinalis)

köviróža = kövirózsa (skalnica strechová, Sempervivum tectorum L.)

krompir, -a m. = burgonya (zemiaky, Solanum tuberosum L.)

kruta meta, krta meta = fodormenta (mäta dlholistá, Mentha spicata var. crispa)

lipof kvet = hársfavirág (kvet lípy veľkolistej, Tilia platyphyllos Scop.), l. még *hársfavirág*

lórom = lórom, lósóska (konský šťav, Rumex obtusifolius L.)

magočki pl. = papsajt (slez nebadaný, Malva neglecta Waltr.)

mak, -u m. = mák(gubó) (mak siaty, Papaver somniferum L.)

malini pl. = málna (malina červená, Rubus idaeus L.)

mat'erina dúška = kakukkfű (materina dúška, Thymus vulgaris), l. még *kakukkfű*

mleč, -a m. = gyermekláncfű (púpava lekárska, Taraxacum officinale)

nadragula, -i f. = nadragulya (ľulok zlomocný, Atropa belladonna)

orex, oreha m. = dió (orech valašský, Junglaus regia L.)

orehove list'e = diólevelek (orech valašský, Junglaus regia L.)
paradička, -i f. = paradicsom (paradajka, Solanum lyc.)
pemetefű = pemetefű (jablčník obyčejný, Marrubium vulgare L.).
plučník, -a m. = pettyegetett tüdőfű (plůcník lékařský, Pulmonaria officinalis)
prahofka, -i f. = pöfeteg gomba (pochybok největší, Calvatia maxima)
psove mleko = kutyatej (Euphorbia)
s pivovej ruži list'e = pünkösdi rózsá levele (pivónia, Paeonia officinalis L.)
smrek, -a m. = lucfenyő (smrek obyčejný, Picea abies)
Szent László fű (horec križatý, Gentiana cruciata L.)
šípki pl. = csipkerózsa (ruža šipová, Rosa canina L.)
tengerihad'ma = tengerihagyma (Scilla)
trnki pl. = kökény (trnka, Prunus spinosa)
z bodzi kvetki = bodzavirág (habdza, Sambucus nigra L.)
zeležník, -a m. = vassű (železník lékařský, Verbena officinalis L.).
žurló = zsurló, kannamosűfű (praslička roľná, Equisetum arvense L.)

c) a népi orvoslásban alkalmazott természetes és mesterséges anyagok:

Főnevek:

belave skalki, kamenek = rézgálic
cuker, cukru m. = cukor
deščička, -i f. = kis deszka
d'ód'ser m. = gyógyszer
handra, -i f. = rongy
hurkova mast' = bélzsír
kapušňarka, -i f. = hordós káposzta leve
kaša, -i f. = kása
kéměňšepřócukor = Negro cukorka
kočoňa, -i f. = (feltehetően) vazelin
konska srst' = lószőr
koromčepka, -i f. = koromcseppek
lekvar, -u m. = lekvár
mast', -i f. = zsír
midlo, -a n. = szappan
mirrha, mira, -i f. = tömjén

mokra žimna handra = hideg vizes rongy

ocet, octa m. = ecet

octova voda = ecetes víz

olomecet = ólomecet

olomeceteš handra = ólomecetes rongy

palenka, -i f. = pálinka

plahta, -i f. = lepedő

perac, -a m. = pereg

pleva, -i f. = pelyva

saricil, salicin m. = szalicil

sedle mleko = aludttej

smola, -i f. = fenyőgyanta

sódabikarbóna = szódabikarbóna

soft m. = szörp

sol, -i f. = só

suha handra = száraz rongy

svecena voda = szenteltvíz

svinska mast' = disznózsír

šatka, -i f. = kendő

šóšborses = sósborszesz (Diana)

šipkov lekvár = csipkelekvár

t'eple mleko = meleg tej

vapno, -a n. = égetett mész

vata, -i f. = vatta

vikiska, -i f. = élesztő

voda, -i f. = víz

Igék:

čapkat' imperf. = csepegtet

gargalizovat' imperf. = gargalizálni

kvapkat' imperf. = csepegtet

ledörzőlovat' perf. = ledörzsöl

mazat' imperf. = ken

naklast' perf. = rárak, rátesz

nazberat' perf. = összegyűjt

nazbirat' perf. = összegyűjt
oparit' perf. = leforráz
opkrut'it' perf. = beteker, becsavar vmibe
parit' se imperf. = inhalál
pasirozovat' imperf. = átpasszírozni
položít' perf. = rátesz
posolit' perf. = megsóz
pražit' imperf. = pirít, süt
prerut'it' cez hlavu perf. = átdobja a feje fölött
prihoret' perf. = odaég
prit'iskat' imperf. = odanyom, odaszorít
privazat' perf. = odaköt
rozbrat' perf. = magához térít
šturit' si imperf. = bedug, betöm
trimat' imperf. = tart
uvarit' perf. = megfőz
vipárolgovat' perf. = elpárolog
vipit' si perf. = megiszik
vipucovat' perf. = kitisztít
vit'iskat' imperf. = kinyomkod
vivret' perf. = kiforral
zakrit' perf. = betakar, lefed
zamočit' perf. = benedvesít
zasliňit' perf. = benyálaz
zložít' perf. = félretesz
zohret' perf. = felmelegít

d) egyéb kifejezések:

doktor, -a pl. *doktore* m. = orvos
na lačni žaludek = éhgyomorra
patika, -i f. = gyógyszertár
rano nalačno = reggel éhgyomorra
skleňička, -i f. = gyógyszeres üveg
spagruki adv. = visszakézből

za findžu = egy csészével

e) az állatgyógyászathoz tartozó szókincs:

Főnevek:

černí koreň = kecskepicasarózsza (čemerica purpurová, *Hellaborus purpurascens* W. et. K.),

človeče lajno = emberi ürülék

drapačka, -i f. = seprő

dudva, -i f. = növény

huseňica, -i f. = vadhús

kopitník m. = kerek levelű kapotnyak (kopytník európsky, *Asarum europaeum* L.)

kura, -i f. = tyúk

kvočit' imperf. = kotlik

kvoka, -i f. = kotlós

moč, -a m. = vizelet

ostrica, -i f. = éles fű

petruška, -i f. = petrezselyem (petržlen siaty, *Petroselinum sativum* Hoffm.)

polenko, -a n. = fadarab

sedla mi kvoka = megült a kotlós

šidlo, -a n. = cipészár

trokar, -a m. = csapolásra szolgáló orvosi műszer

vapnova voda = meszes víz

žabre = zsébre

Igék:

dačo položili pres prah = az istálló küszöbre keresztbe tettek valamit

bolel ho bruh = megcsömörlött (a ló)

bol zmišeni = egere volt

pobosorili hu, porobili já = a tehenek, amelyeket boszorkányok fejtek, nem adtak rendszeren tejet

take škamre ma, beškamrásodik = becsipásodik

A népi orvoslás szókincsének legnagyobb hányadát a szlovák eredetű kifejezések alkotják, kisebb részük magyar eredetű szavakból áll. Német eredetű szavak elvétve bukkannak fel. Egyes betegségeket, tüneteket már csak körülírással tudtak kifejezni az adatközlők.

A gyógyításhoz használt természetes anyagokat kizárólag a környezetükből, a hegyvidék kínálta flórából szerzik, szerezték be. Pl. a jellegzetes tevékenység anyagát, az égetett meszet egyaránt használták fertőtlenítésre, lázcsillapításra és tüdőgyulladás gyógyítására is.

Az irracionális gyógymódok csupán töredékét alkotják a gyógyítási technikáknak és egy-két kivételtől eltekintve csak a gyermek- és állatgyógyászatban használatosak. Ma még találni olyan adatközlőt, aki akár szenes vízzel, akár vizelettel ki tudja kúrálni a szemmelverés következményeit.

A tárgyalt terület szókincsében jól tükröződik a bükkszentkereszti szlovák közösség népi orvoslással összefüggő szellemi és anyagi tapasztalata. A terminológia számos archaikus elemet őriz.

6.3.3. Népi táplálkozás

A bükkszentkereszti önellátását döntő mértékben a település földrajzi fekvése és a klimatikus viszonyok befolyásolták. A ház körüli aprócska szántóföldeken csupán a babot (*fazula*), a krumplit (*krumpir*) és az árpat (*jarec*) tudták egész évi szükségleteiknek megfelelően megtermelni. A hagyományos táplálkozás alapanyagairól (erdei gyümölcsök, gombák, fűszer- és gyógynövények) az erdőgazdálkodás és a gyűjtögetés kapcsán már esett szó.

Az alapvető élelmiszerek beszerzésében a cserekereskedelem révén nagy szerep jutott az Alföldön mésszel kereskedő fuvarosoknak. A kenyér- és takarmánygabonát is a fuvarosok, illetve a summások szerezték be, akik a bérüket természetben kapták meg.

A húsellátás kiegyensúlyozottabb volt, a környező hegyi legelők, bükkösök, tölgyesek kedveztek a szarvasmarha és a sertés tartásának, ezen kívül baromfít minden háztartásban neveltek.³¹⁷

A népi táplálkozás szókinsének rekonstruálását különböző jeles alkalmak ételén kísérlem meg, csoportosítom az ételfajtákat és megvizsgálom szókinsük eredet szerinti összetételét.

Disznótor (*zabijačka*):

A disznó leölésénél általában négy férfi segédkezett. (*Prišli das štiri hlapi a pihli sviņu.*) a vért (*krev*) felfogták (*hiñili*) és külön megfőzték, majd ledarálták, így tették a véres hurkába, de a gerslis hurkához is adtak vért. (*Krev okreme uvarili a potom to pomleli a to dali do žemlove hurki, aj do krupoh dali krev.*) A megfőtt vért darabokra vágta és hagymán és zsíron megpirították. Ezt adták reggelire. (*Uvarenu krev pokrajali na kuski a popražili cibulu na mas'ti a to upražili na cibuli a to mali na frištik.*)

A leszúrt malacot szalmával perzselték le (*fiedik začli opalovat' sviņu ze slamu*) és miután szépen leperzselték, vízzel és súrolókefével megmosták, majd lábainál fogva kikötötték és legelőször a fejét vágta le, majd kettévágta, kivették a belső szerveit. (*Ked' pekne opalili, potom z vodu poumivali aj zo šúrolókefével, s kefu dobre počuhali a pekne hu opucovali a potom hu hore nohami položili sviņu a najskur jej hlavu zrezali a fiedik rozrezali na dva sviņu a hurki jej poviberali z mas'tu, šicko jej viťahlo.*) Az abáló léből készül a hurkaleves (*prdelica*), amelyben az aprólékokat: a sertés szívét (*srco*), tüdejét (*pluca*), fejét (*hlavu*) –

³¹⁷ Siska József: *Táplálkozás*. In: Bükkszentkereszt monográfiája. (Szerk.) Veres L., Viga Gy. Bükkszentkereszt, 2001. 101.

ebből készült a disznósajt (*s teho urobili šajt*) -, és a tokaalja szalonnát (*potrdlina*) főzték. A toka alja szalonnát megfőzték, majd kivették, megfűszereztek (paprikázták, megborsozták, megsózták, fokhagymával ízesítették) és addig ették, amíg tartott (*potrdlinu vibrati, zapaprikovali, posipali s papriku aj s koreňami aj posolili a tak jedli, kim trimali jak slaňinu*).

A szívet (*srco*), a tüdőt (*pluca*), a májat (*pečenka*) és a vesét (*pokrutki*) megfőzik, ledarálják és ezt töltik bélbe rizzsel, gerslivel vagy zsemlével (*povarili, pomleli a s tim plňili hurki abo rizkašu abo krupami aj žemlami*).

Miután kettévágták a disznót, külön bevitték a combot, a lapockát és az oldalast is levágták a karajról, besózták és teknőbe rakták. (*Ked' prerezali sviňu, ftedik ňesli nukaj a okreme combi aj lapocki, aj rebra otekalí od karaju, to dali do korita*.) Az apróhúst különvették, ledarálták és ebből készítették a kolbászt. (*Drobne meso dali okreme a pomleli a to išlo do klobášoh*.) A combot, a lapockát és a szalonnát besózták és két hét után kivették a pácléből, majd kifüstölték őket. A kolbászt két-három napig, a szalonnát és a húst egy-két hétig füstölték. (*Šonki a lapocki posolili aj ze slaňinu. A ked' visolili, meso za dva tiďne to trimali a poviberali a slaňinu viud'ili aj šódrú aj lapocku, kolbase za dva, za tri dňi, slaňinu a meso za tiďen abo aj dluhši*.)

A kolbász fokhagymával, borssal, sóval, pirospaprikával fűszerezett darált apróhúsból készült: 10 kg darált apróhúshoz 10 dkg só, 5 dkg borsot, 10 dkg paprikát adtak, összekeverték, rövid ideig állni hagyták, majd bélbe töltötték. (*Drobne meso pomleli, do d'eseť kilo drobneho mesa, ked' už bulo pomlete, dali d'eseť deki soli a peť deki koreňe a d'eseť deki papriki a ftejto pomišali a nahali kapek stat', že nah se uzreje meso, potom poplňili klobase*.) Az alaposan átmosott vékony bélbe töltötték a kolbászt. (*Vibrati bale, te tenke bale to na kolbase, ale najskur ih dobre poumivali a tak do teho plňili meso*.)

A hurkabelet is alaposan átmosták és amikor már tiszta lett a vastagbél, hagymacikkeket vágtak bele és kis ideig állni hagyták, majd ezután töltötték bele a hurkatöltelék: a rizskását, a gerslit vagy a zsemlét. Ezt követően kifőzték a katlanban, majd egy asztalra tették hűlni. (*Aj hurki poumivali dobre, ked' už mali ciste te hrube bale, ftej nakrajali do ňe cibuli eščik a tak nahali kapek stat' a tak poplňili do hurkoh riskašu, krupi aj žemle. Ftedi v kotlu to vivarili, na jeden stol pokladli, že nah se vihladňu*.)

A szalonnából megmaradt kisebb darabokat kisütötték a katlanban, ebből lett a zsír és a tepertő. (*Pokrajali slaňinu, te drobki, čo spadli ze slaňini, to vipražili v kotlu a s teho mali masť a škvariki*.)

A disznósajt a ledarált fejhúsból készült só, bors, majoránna, paprika és fokhagyma ízesítésével, ritkán nyelvet is tettek bele. (*Do šajtu davalí koreňi, majoranu, aj sol, aj papriku, cesnak, s hlavi porobili, aj jazik dali do šajtu.*)

Az agyvelőt a majdnem kész pörköltbe tették, megfőzték, reggelire tálalták és kenyérral ették. (*Na frištík porobili s kuskoh mesoh dobri pörkölt a keď už bulo majdnem hotove, fiej dali modzgi do teho.*)

A lábból kocsonya készült. (*S noškami urobili kočeňinu*).³¹⁸

A hasalja szalonna két hétig sóban pácolódott, majd bekenték paprikával, fokhagymával, borssal és kifűstölték. (*Podbrušinu visolili na dva týždne, potom vibráli, pomastili hu s papriku, s cesnakem, s koreňami a to dali viud'it.*)

Vacsorára hurkalevest (*prdelica*) és töltött káposztát (*plňena kapusta*) kínáltak.

A disznótorból a gyerekek kóstolót vittek a rokonoknak, amiért pénzt vagy almát kaptak. (*Ze sviňi poslali kôštoló, deťi to nosili a dostali za to jabluko, peňaze.*)

Magyar szövegkörnyezetben még mindig elterjedt, jelentős konnotációs többlettel rendelkező és ezért gyakran használatos szlovák kifejezések: *modzga, podbrušina, potrdlina, prdelica, riskaša, škvarka* (modzgát süttöttünk, vettem fél kiló potrdlinát, podbrušinát fűstölnek...).

A disznótorhoz kapcsolódó szókészlet:

Főnevek:

bale pl. = bél

- **hrube bale** – vastagbél
- **r'enke bale** - vékonybél³¹⁹

cesnak, -u m. = fokhagyma

cibula, -i f. = hagyma

comb, m. pl. combi = comb

deka, -i f. = deka(gramm)

drobki pl. = apró húsdarabkák

frištík m. = reggeli (das Frühstück)

hlava, -i f. = fej

hleb, -a m. = kenyér

hurki pl.: hurka

---

³¹⁸ Ripka Ivor (szerk.): *Slovník slovenských nářečí I.* Veda, Bratislava. 1994. 795. Ugyanebben az alakban és jelentésben.

³¹⁹ Bále = belek. Ripka Ivor (szerk.): *Slovník slovenských nářečí I.* Veda, Bratislava. 1994. 90.

jazik, -a m. = nyelv
jarec, jarca m. = árpa
kapek, kapka m. = csepp
karaj, -u m. = karaj
kefa, -i f. = kefe
kočeňina, -i f. = kocsonya
kolbasa, -i f. = kolbász
kotel, kotla m. = katlan, üst – *f kotlu, dva kotle* – katlanban, két katlan
koreň, -a m. = bors
korito, -a n. = teknő - *to dali do korita* – és ezt teknőbe rakták
kref, krevi f. = vér
krumpir, -a m. = krumpli
krupa, -i f. = gersli
kusek, kusku m. = darab
lapocka, lapocki f. = lapocka
mast', -i f. = zsír
majorana, -i f. = majoranna
modzga, pl. modzgi f. = agy
noška, -i f. = láb(acska) demin
paprika, -i f. = paprika
pečenka, -i f.: máj
peňaze pl. = pénz
plěna kapusta f. = töltött káposzta
pluca pl. = tüdő
podbrušina, -i f. = hasalja szalonna
pokrutki pl. = vese
potrdlina, -i f. = toka alja szalonna
pörkölt m. = pörkölt
prdelica, -i f. = hurkaleves
rebro, -a n. = borda, oldalas
riskaša, -i f. = rizskása
slaňina, -i f. = szalonna
sadlo, -a n. = háj
sol, -i f. = só

srco, -a n. = szív

stol, -a m. = asztal

sviňa, -i f. =disznó

šajt, -u m.: disznósajt

škvarka, -i f. = tepertő

šódra, -i f. = sonka

šonka, -i f. = sonka

ud'ene meso n.: füstölt hús

voda, -i f. = víz - *z vodu poumivali* – vízzel megmosták

zabijačka, -i f. = disznótor

žemla, -i f. = zsemle

Igék:

dat' perf. = ad, tesz, rak

frištikovat' imperf. = reggelizik

hit'it' perf. = megfog, felfog –

jest' imperf.: *jim*, *jiš*, *ji*, *jime* *jit'e*, *jed'a*; *jec*, *jedzme*, *jec'e*; *jet*, *jedla*, *jedlo* = eszik

nahat', *naham* perf. = hagy

nosit', *nosim* imperf. = hord

ňest', *ňesem* imperf. = visz

opalit' perf. = leperzselni

opalovat' imperf. = perzselni

opucovat' imperf. = megtisztít

otsekat' perf. = levág, levagdal

plňit' imperf. = tölt

poced'it' perf. = leszűr

pokladat' perf. = felrak, rátesz, rárak

pokrajat' perf.= felvág, felszeletel

pihnut' perf. = leszűr, megsűr, megdöf

položit' perf. = letesz, elhelyez

pomast'it' perf. = megken

pomišat' perf. = összekever

pomlet' perf. = ledarál, megőröl

poplňit' perf. = megtölt

popražit' perf. = megpirít

porobit' perf. = megcsinál, elvégez

posípat' perf. = megszór

posolit' perf. = megszózik

poumivat' perf. = lemos(ogat)

povarit' perf. = megfőz

poviberat' perf. = kiszedeget, kiszed, kiválogat

prerezat' perf. = átvág, átszel, kettévág

rozrezat' perf. = szétvág, kettévág

spadnut', spadněm, spadňu, spat, spadol perf. = leesik

upražít' perf. = megpirít

uvarit' perf. = megfőz

uzret' perf. = megérik, beérik

vibrat', viberem perf. = kivesz, kiválaszt - *potrdlinu vibrati* – a toka alja szalonnát kivették

vihladnut' perf. = kihűl

visolit' perf. = besóz

viťahnut' perf. = kihúz

viud'it' perf. = kifüstöl, megfüstöl

vivarit' perf. = kifőz

začat' perf. = elkezdni

zapaprikovat' perf. = megpaprikázza

zrezat' perf. = levág, lemetsz

Melléknevek:

dluhi adj., *dluho* adv., *dluhši* kompar. = hosszú

hotovi adj., *hotovo* adv. = kész

prerastani adj. = zsírral, hártyával átszótt hús, pl. a tarja

Határozószók:

hore nohami adv. = lábainál fogva, fejfel lefele

najskur adv. = először, leghamarabb

nukaj adv. = be

okreme adv. = külön

Magyar eredetű vagy magyar közvetítésű kifejezések: karaj, kočeňina, kolbasa, kóštoló, lapocka, comb, šajt.

Német eredetű csupán a: frištik m. = reggeli (das Frühstück) és a belőle képzett *frištikovat'* ige.

Ünnepi ételek:

Keresztelő (krst'ini):

A gyermek megkeresztelését mindig otthon ünnepelték. (*Pokrst'ili d'echo, dali mu meno. Krstna mama aj krstni tato trimali d'echo kim ho faral krst'il. Potom išli domu a fiedi povolali aj rođinu.*)³²⁰ Az ünnepi ebéd a következőből állt: tyúkhúsleves cérnametéllel (*mesova polefka rezankami, zabili kuru*), a levesből kivették a főt húst, amit a leveszöltséggel és savanyú uborkával tálaltak. (*A fiedi vibrali uvarene meso a to dali na tañer zo zeleñinami a gu temu kapek uhorkoh dali.*) Ezután következett a töltött káposzta, majd rántott húst rizzsel vagy krumplipürével szolgáltak fel. (*Za tim bula kapusta plñena, za tim bulo vipražene meso z rižu abo s pomaganim krumpirem, dobre ho ze smetanu vimišali.*) Az ebéd kelt tésztával (túrós, mákos, lekváros kaláccsal), tortával zárult. (*Za tim buli kolače makove, lekvarove, sirovñiki, aj torta.*) A keresztelői ebéd közben sört, bort és pálinkát ittak. (*Na krst'eni obed pili vino, pivo, palenku.*) A gyermekágyas anyának nagy ebédet hoztak az ágyba, nagy kosárral: húslevest, töltött tyúkot, rántott tyúkot, kalácsot.

Bükkszentkereszten a családi ünnepkör nyelvezete igen hamar elmagyarosodott, de a *keresztelő ünnepi étrendjével* összefüggésben sikerült előhívni a szóban forgó ünnep legalapvetőbb szókészletét, amelyet az ünnepi étrend szókincsével együtt rögzíttek:

Főnevek:

darunek m. = ajándék

d'echo, -a n. = gyerek

faral, -a m. = pap

kolač, -a m. = kalács

krst'eni obed m. = keresztelő ebéd

krst'ini pl. = keresztelő

krstna mama f. = keresztanya

krstni tato m. = keresztapa

kura, -i f. = tyúk

meno, -a n. = név

mesova polefka f.: húsleves

palenka, -i f. = pálinka

pivo, -a n. = sör

---

³²⁰ Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedüs Aranka 1928.: Megkeresztelték a gyermeket, nevet adtak neki. A keresztanya és a keresztapa tartotta a gyermeket, míg a pap megkeresztelte. Ezután hazamentek és meghívták a családot.

pomagani krumpir m. = krumplipüré

rezanki pl. = metélt tészta

riža, -i f. = rizs

rod'ina, -i f. = család, rokonság

sirovňiki = túrós táska

smetana, -i f. = tejföl

taňer, -a m. *taňere* =tányér

torta, -i f. = torta

uhorka, -i f. = uborka

uvarene meso n. = főtt hús

vino, -a n. = bor

vipražene meso n. = rántott hús

zeleňina, -i f. = zöldség

Igék:

dat' perf. = ad, tesz, rak

ist', id'em, id'e, idu imperf. = megy

krst'it' imperf. = keresztel

menovat' se imperf. = hívják, nevezik

pit' imperf. = iszik

pokrst'it' perf. = megkeresztel

pomogat' perf. = összetör

povolat' perf. = hív, meghív

trimat', trimem imperf. = tart

vibrat', viberem perf. = kivesz

vimišat' perf. = kikever

zabit' perf. = megöl, levág

Esküvő (svad'ba):

Az esküvői ebéd a menyasszonynál, míg a vacsora a vőlegénynél zajlott. (*Pri d'eŕki porobili obed, pri parobka bula večera.*) Az esküvői menü a következő volt: húsleves csigatésztával (*mesova poleŕka z gagorikami*), főtt hús zöldséggel (*uvarene meso ze zeleňinami*), fasírt (*šnicle*), töltött hús rizzsel, krumplival (*pl'ene meso z rižu, s krumpirem*). Éjfélkor főtt kolbászt adtak mustárral és kenyérrel. (*Na pulnoci buli uvarene kolbase z horčicu a s hlebom.*)

Az esküvőhöz kapcsolódó szókincs:

Főnevek:

d'efka, -i f. = lány

gagoriki pl. = csigatészta

hleb, -a m. = kenyér

horčica, -i f. = mustár

krumpir, -a m. = krumpli

mesova polefka z gagorikami = húsleves csigatészttal

obed, -a m. = ebéd

parobek, paropka m., pl. **paropci** = fiú

plěene meso n. = töltött hús

plěeňina, -i f. = töltelék

pulnoc, -i f. = éjféli

ríža, -i f. = rizs

svad'ba, -i f. = esküvő

šnicle = fasírt

večera, -i f. = vacsora

zeleňina, -i f. = zöltség

uvarene kolbase m. = főtt kolbász

uvarene meso n. = főtt hús

Igék:

kceť imperf. = akar

naplñit' perf. = megtölt

pit' imperf. = iszik

porobit' pf. = megcsinál, elvégez

*Német eredetű a **šnicle** (fasírt - Schnitzel, das, = szelet/hús/; hulladék) főnév.*

Karácsony (kračun):

December 24-én nappal böjtöltek (*celi d'en ňejedli*), (*na viliju večer*) vacsorára háromféle gombából (szentmihályi, tinóru, tövisalja gomba) füstölt kolbásszal főzött habart gombalevest (*zatrepana hubova polefka s trojakimi hubami urobili – aj gribi, vaclavki, potrňofki – ze smetanu s kolbasem*) ettek, amit egybesült hal (*celu ribu upekli na masťi, dobre posolili*), majd kelt tésztából készült mákos bobalyka következett (*z makem bobalki, kishute cesto*). A vacsora előtt pálinkát ittak, ostyát ettek mézzel, a felnőttek bort, a gyerekek pedig málnaszörpöt kaptak. (*Najskur gu večeri každemu za pohar palenki naleli, fiedi oplatki z ližičku medu dali a to sme zedli. Ďeťi malinovi zať pili, velke vino pili*

potom.) A vacsora után énekelni jártak (*sme išli spivat'*) a gyerekek, amit dióval, almával jutalmaztak (*d'et'om dali jablučko aj oreh a velkim naleli za pohar vina aj z kolačami*), a felnőtt koledálókat pedig borral és kaláccsal kínálták. Főleg magyarul énekeltek (de a Népi vallásosságról szóló fejezetben sikerült számos szlovák karácsonyi éneket is rögzíteni, mint pl.: *Narod'il se Kristus Pán* /Megszületett az Úrjézus/, *Ket' ta jasna hvezda* /Amikor az a fényes csillag/, *S tamti strani jarka* /Arról az oldalról kis árok/, *Spadla rosa stud'ená* /Hideg harmat esett/) és magyarul köszöntöttek: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

December 25-én, karácsony (*kračun*) első napján az ebéd a következő fogásokból állt: tyúkhúsleves, főtt hús és pörkölt nokedlivel (*upražili meso s haluškami*).

A karácsonyi ünnepi menühöz kapcsolódó szókincs:

Főnevek:

bobalki pl. = guba, bobályka

grib, -a m. = tinóru

huba, -i f. = gomba

hubova polefka f. = gombaleves

jablučko, -a n. = alma

kisnute cesto n. = kelt tészta

kolač, -a m. = kalács

kračun, -a m. 7 karácsony

kvaki pl. = guba

ližička, -i f. = kiskanál

mak, -u m. = mák

malinovi zaft m. = málnaszörp

mast', -i f. = zsír

med, -u m. = méz

oplatka, -i f. = ostya

pohar, -a m. = pohár

palenka, -i f. = pálinka

potrňofka, -i f. = tövisalja gomba

orex, **oreha** m. = dió

riba, -i f. = hal

smetana, -i f. = tejföl

vaclavka, -i f. = szentmihályi gomba

večer, -a m. = este

večera, -i f. = vacsora - *gu večeri* – a vacsorához

vilija, -ji f. = szenteste

vino, -a n. = bor

Igék:

nalet' perf. = tölt

posolit' perf. = megsóz

upest', upečem, upek ~ upekol perf. = megsüt

upražit' perf. = megpirít, megpörköl

urobit' perf.: megcsinál

zest', žim, žed', zet - zedla perf. = megeszi

Német eredetű a: žaft = der Saft – lé, nedv

Húsvét (velka noc)

A húsvétot megelőző böjti időszakban csak vajjal főztek és sütöttek, tejes ételeket, kásaféléket, kukoricakását tejfel, sült és főtt burgonyát.³²¹

Nagypénteken megfőzték a sonkát, melynek levében készült később a töltött káposzta. Aznap csak kását ettek tejfel. Nagyszombat délutánján már ehettek húst. (*Už na velki piatek sme varili šódru, fiedi sme ňejedli len kašu z mlekom. F tej vod'e sme varili plñenu kapustu. Na velku sobotu sme mohli jest' f popoledňu.*)

Vasárnap reggel elvitték megszenteltetni a sonkát, a fehér kalácsot és a tojást a templomba. (*Na druhe rano išli sme posvetit' do kost'ela šódru aj bieli kolač.*) A megszentelt ételt azonnal fogyaszthatták: a főtt tojást, a sonkát és a tejfölös tormát. A déli menü a következő volt: húsleves csigatésztaival, főtt hús zöldséggel, töltött tyúk és végül kalács került az ünnepi asztalra. (*Hñed' mohli jest' šódru s vajcami, s hrenem, z octem, kapek smetani dali do teho. Na poledňe mesova polefka z gagorikami, uvarene meso ze zeleñinu, plñene meso – kuru naplñili – aj kolače.*)

---

³²¹ „No a potom hěže piatek bul velki post, ňejedli sme. No mama navarili kapušňarkovej polefki, no toto ňe bars kceli, lem trhance do teho dali, take cesto, jak most do gombové polefki dame. Ta kishu kapustu, kapušňarica se to volala, kapušňaricu zavarili, a do teho natrhali cesta, porihtovali a to bula taka dobra polefka. A trhance sme vijedli a kapušňarku šup... Čo jedavali fiedi? Kašu varili, taku kukuričnu kašu z mlekom, mohli jest', ale meso take ňe, lebo masť ňe, aj keď vajce sme jedli, taže to fiedi aj kuru može jest', tak podali. Keď varene vajca sme jedli na böjt, ta podali nam mama, že fiedi aj kuru možeme jest'. Aj krumpír.” Na és utána pénteken volt nagyböjt, mama akkor káposztalevest főzött és gomboda tésztát, de ezt nem nagyon szerettük. Savanyú káposztát megfőzték, tésztát szaggattak bele és ez olyan jó leves volt. A tésztát kietűk belőle, a többi meg kiöntöttük. Kukoricakását főztek tejfel, de húst nem ehattunk, zsírt sem, és ha tojást ettünk, akkor azt mondták, hogy akkor akár tyúkot is ehetünk. Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

Húsvét hétfőjén a lányok, asszonyok a locsolkodókat várták, akik rozmaringot kaptak a kalapjukba, a gyerekeknek pedig tojást festettek. (*Na druhi d'eň sme čakali gdo nas i'de oblivať z vodu a rozmaring dostali za kalap. Uvarili sme vajce aj sme vifarbili, ve sklepu sme kupili taki prah lilovi, d'eťi mali voňavu vodu.*)

A húsvéti ételsorhoz kapcsolódó szókincs -magába foglalva az ünnephez kötődő legalapvetőbb kifejezéseket:

Főnevek:

gombova polefka f. = tejleves

hren, -u m. = torna

kalap, -a m. = kalap

kapušňarkova polefka f. = káposztaleves

kaša, -i f. = kása

kolač, -a m. = kalács

kost'el, -a m. = templom

kura, i f. = tyúk

kuracina, -i f. = tyúkhús

mleko, -a n. = tej

post, -u m. = böjt

prah, -u m. = por

rozmaring, -u m. = rozmaring

sklep, -u m. = bolt

smetana, -i f. = tejföl

šódra, -i f. = sonka

vajco, -a n. = tojás

Velka noc f. = húsvét

Velka sobota f. = Nagyszombat

Velki piatok m. = Nagypéntek

voda, -i f. = víz

voňava voda f. = kölni

Igék:

čekat' imperf. = vár

naplňit' perf. = megtölt

oblivať' imperf. = megöntöz

plňena kapusta f. = töltött káposzta

plňene meso n. = töltött hús

post'it' imperf. = böjtöl

posvet'it' perf. = megszentel

uvarit' perf. = megfőz - *uvarili sme vajce* – megfőztük a tojást

varit' imper. = főz

vifarbit' perf. = kifest - *aj sme vifarbili* – ki is festettük

Magyar eredetű, ill. közvetítésű: *kalap, rozmaring, lilovi* melléknév.

Búcsú (otpust):

Bükkszentkereszten az év szeptember 14. napjához közel eső vasárnapon, Szent Kereszt Felmagasztalása napján tartják a faluban a búcsút.³²² A gyerekek ilyenkor költőpénzt kaptak, amiből mézeskalácsot vettek. (*Dali d'et'om peňaze, za čo kupili medovňiki, aj koňik aj srco s medovňika*). Az ünnepi ebéd a korábbi ünnepek étrendjét követi: húsleves, leveshús, rántott hús krumplipürével.

A búcsúhoz köthető alapvető szókészlet:

Főnevek:

koňik, -a m. = lovacska

koňik s medovňika = mézeskalács lovacska

medovňik, -a m. = mézeskalács

otpust, -u m. = búcsús

srco, -a n. = szív

srco s medovňika = mézeskalácsszív

Általánosan fogyasztott táplálék félések:

Tejtermékek:

A tej és a tejtermékek a bükkszentkereszti szlovákok alapvető ételei közé tartoztak, tehenet csaknem minden családban tartottak. A tejtermékekre vonatkozó szókincs:

Főnevek:

cmer, -u m. = író

kurastra, -i f. = az ellés utáni első tejbe kevés cukrot szórtak, a tűzhely szélén hagyták lassan megaludni

mleko, -a n. = tej

maslo, -a n. = vaj

muťit', imperf. = köpülni

---

³²² Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. (Szerk.) Viga Gy. Budapest, 122.

sedle mleko n. = aludttej

sir, -a m. = túró

sirovňik, -a m. = túrós táska

smetana, -i = tejföl

srvatka, -i f. = savó

Tésztafélék:

Levesbetétek

barnavša muka f.: barna liszt (főleg tészta gyúráására használták)

gagorika, -i f. = csigatészta (gömöri elnevezés)

gomboda, -i f. = a nokedli tésztájától sűrűbb, egy tojásból készült szaggatott, reszelt levesbetét

grizova muka f. = grízes liszt

hlebova muka f. = kenyérliszt

Langoš, -a m. = lángos

lokša, -i f. = lebbencs

rezanka, i f. = metélt tészta

Sült és főtt tésztaételek

baba, -i f. = bábakalács, baba (amikor a család tehene megellett, az ellés utáni második, harmadik tejből liszt, cukor, élesztő és fahéj hozzáadásával lágy tésztát gyúrtak, amit vastepsiben megsütöttek)

bagóš, -a m. = krumplis tészta

bieli plet'eni kolač m. = ünnepi fehér fonott kalács

bobalka, -i f. = guba, gyúrt tésztából készült étel

bogača, -i f. = pogácsa

cesto, -a n. = tészta

haluški pl. = nokedli

hrank z cesnakem m. = fokhagymás pirítós

kisnute cesto n. = kelt tészta

krapňa, -i f. = csöröge

krumplovi langoš m. = krumplilángos

kolač, -a m. = kalács, beigli

kvaka, -i f. = guba, krumplis tészta sütőben megsütve, majd forró vízzel leöntve, leszűrve és mákkal, cukorral vagy túróval ízesítve

langoš, -a m. = lángos

piroha, -i f. = derelye

strapačka, -i f. = juhtúros galuska

šipkovi lekvár m. = csipkelekvár

štrudla, -i f. = rétes

šulanca, -i f. = sulanca (krumplis tésztából készült, sodort, apróra vágott, vízben főtt, leggyakrabban mákkal ízesített étel)

točni = tocsnyi (Nyugat-Szlovákiában: *točné*)

vikiska, -i f. = kovász

zakrutak, -a m. = rétes

Magyar átvételek: *langoš*, *bagóš*, *bogača*.

A magyar jelzős szerkezetek tükörfordításai: *barnavša muka*, *grizova muka*, *krumpljovi langoš*.

Német eredetű: *Štrudla*, -i f. = rétes (der Strudel), *krapňa*, -i f. = csöröge (der Krapfen)

Levesek

A leggyakrabban babból, gombából és krumpliból főztek és főznek levest rántott vagy habart formában: rántott gombaleves (*zapražena hubova polefka*), habart gombaleves (*zatrepšana hubova polefka*), rántott bableves (*zapražena fazula*), habart bableves (*zatrepšana fazula*), rántott krumplileves (*zapraženi krumpir*), habart krumplileves (*zatrepšani krumpir*), habart gyümölcsleves, édes, tésztabetéttel készült tejleves (*mlečna polefka*).

hubova polefka f. = gombaleves

hubova polefka z klobasami, *ze smetanu* = karácsonyi gombaleves (tejföllel, füstölt kolbásszal)

masova polefka f. = húsleves

mlečna polefka f. = tejleves

polefka, -i f. = leves

zapraška, -i f. = rántás

vimišlanca, -i f. = kitalált, rögtönzött étel

zapražena fazula = rántott bableves - csak krumplit tettek bele

zapražena hubova polefka = rántott gombaleves

zapražena polefka = rántott leves

zapraženi krumpir = rántott krumplileves

zatrepšana hubova polefka ze smetanu = habart gombaleves

zatrepána fazula f. = habartbab

Zatrepat', zatrepem perf. = behabar

Kásaételek- egytálételek

cibulku krumpli = hagymáskrumpli

ganca, -i f. = gárnica - rozs-, árpa-, kukoricalisztból, krumpliból készített nokedliféle

kaša, -i f. = kukoricakása

krupi, pl. = árpakása

nahusto t'ekvica = tökfőzelék

pomagani krumpir m. = krumplipüré

riskaša, -i f. = rizs köret

Határozószók, mellékevek:

nahusto adv. = sűrű(re)

nakislo adv = habart étel (nem csak leves)

pomagani adj. = összetört

zatrepáni adj. = habart

Eszközök

ced'ak, -a m. = köcsög

cukerhabel, cukerhablik m. = befőttes üveg

d'erava vareha f. = tésztaszűrő

hlebova lopata f. = kenyérsütő lapát

hrnec, hrnca m. = fazék

kandli = kandli

koritko, -a n. = kis teknő

lopatka, -i f. = szaggatódeszka

ližica, -i f.: kanál

mašina, -i f. = gyufa

miska, -i f. = tál

misočka, -i f. = tányér

noš, nož m. = kés

rajnica, -i f. = lábas

rajtopik m. = cserépedény

solnička, -i f. = sótartó

šparhet, -u m. = sparhelt

šerpenka, -i m. = serpenyő

šolka, i f. = kis lábas, edény

švrđlak, -a m. = (fenyőfából készült) habarófa

tabla, -i f. = gyúródeszka

valek, valka m. = sodrófa

vareha, -i f. = merőkanál

vedro, -a n. = vödör

vidle pl. = villa

zbenka, -i f. = köpülő

žoxtar, -a m. = sajtár

Interetnikus kapcsolatra utaló **magyar kölcsönszavak**: *bagoš, barnavša, comb, gomboda, langoš, kalap, kóistoló, lapocka, lilovi, paprikáš, perkelt, rozmaring, šajt, barnavša muka, grizova muka, langoš, bagoš, bogača, krumplovi langoš.*

Morva-cseh eredetű kifejezések: *točňi, dolki.*

Német eredetű kifejezések: *cukerhabel (der Zucker), frištik (das Frühstück), frištikovar, , mašina (die Maschine), krapňa (der Krapfen), presburst (die Presswurst), rajtopik (...- der Toph), rižkohó (Reiskoch), šodra, šnicle (das Schnitzel), šparhet (der Sparherd), zaft (der Saft).*

Magyar kontextusban leggyakrabban előforduló kifejezések:

*bagoš, bobalka, ced'ak, cibulku krumpli, cmer, cukerhábél, cukerhablík, gomboda, gurastra, kandli, kvaka, lokša, mákos šulanca, piroha, podbrušina, potrdlina, rezanka, riskaša, šnicle, šodra, šolka, štrudla, šulanca, švrđlak, tarkedli, točňi, vareha, vimišlanca, zapraženi, zatrepani.*³²³

A népi táplálkozás fent bemutatott szókincsének nagy százaléka mára a passzív szókészlet részének tekinthető, amelyet csupán egy igen szűk réteg használ aktívan, de magyar szövegkörnyezetben a maradványhatás jelenségeként is gyakran előfordulnak. Az étkezési szokások, az alapanyagok, a hétköznapi és ünnepi ételek összetétele - továbbra is megőrizték helyi szlovák jellegüket.

A fejezetben rekonstruált témakör szókészlete az egyik legnagyobb terjedelmű funkcionális nyelvi rétegnek tekinthető, ami részben annak köszönhető, hogy több más funkcionális réteget fed át (családi ünnepkör, jeles napok, népi vallásosság, etnobotanikai ismeretek). A népi táplálkozás nyelvi rétege ma is élő nyelvi világgépet közvetít, amelyet a

---

³²³ Michal Markuš: *Táplálkozás*. In: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J.-Viga Gy. Miskolc, 1984. 199-227.

lakosság magával hozott szláv/szlovák bázisán a helyi, természeti körülmények és az interetnikus kapcsolatok formáltak tovább.

7. A NYELVBEN RÖGZÜLT VILÁGKÉP SPECIFIKUMAI A SZELLEMI KULTÚRÁBAN

A nyelv az adott emberközösség olyan tulajdonsága, amely dokumentálja annak szellemi eredményeit. A bükkszentkereszti hiedelemvilág alakjai, a népi vallásosság és a kétnyelvű történetek lexikája jól tükrözi a szellemi kultúrában rögzült szemléletmódot.

7.1 *Jeles napok*

A kalendáris szokások áttekintése, kutatása és elemzése elsősorban néprajzi szempontú feladat. A néprajzi módszerek mégsem hagyhatók figyelmen kívül, ugyanis a nyelvi megnyilatkozások etnográfiai kontextusban válnak érthetővé, ugyanakkor a nyelv jellemzi az adott embercsoportot, emberi közösséget és rögzíti az ember intellektuális vívmányait.³²⁴ Ily módon az adatközlők konkrét megnyilvánulásaiban manifesztálódik a világ nyelvi képe.

A kultúra és nyelv kapcsolatáról írt fejezetben a releváns szakirodalmat figyelembe véve megállapítottam, hogy Bükkszentkeresztet az anyanyelvi kulturális kommunikáció és rétegzettség (népi kultúra, egyházi kultúra, polgári kultúra) alapján az egyrétegű kulturális modell jellemzi, azaz az etnikai kultúra kizárólag a népi kultúrában él tovább.³²⁵

Az ünnepkörök bemutatásánál a lokális szlovák értékrendszer kultúrmentáit igyekszem kidomborítani a helyi szlovák dialektusban rögzített közlések segítségével.

Bükkszentkeresztben a téli és részben a tavaszi időszak bővelkedik leginkább jeles napokban. *Katalin nap*hoz, adventi időszak kezdetéhez, nem kapcsolódott különösebb népszokás, viszont *András napja* volt a szerelmi jóslások legkedveltebb időpontja. András nap estéjén a lányok gombócot vagy derelyét főztek, amelybe papírra írt férfineveket tettek. Amelyik először jött fel a víz tetejére, azonnal kivették és elolvasták a benne rejlő cédulát. Úgy hitték, hogy a következő évben megkötetik a házasság az illetővel.³²⁶

---

³²⁴ Bańcerowski Janusz: *Néhány megjegyzés a „természetes nyelv” fogalmának értelmezéséhez*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság meta képe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 17., 19.

³²⁵ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 109-108.

³²⁶ Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvy J. - Viga Gy. Miskolc, 1984. 313-315.

„... gomboce treba variť s takeho krumpliveho cesta a tri cedule trom hlapom meno treba zavariť a to keď vivarili a prfše keď najďe ... ta ďefka ... roskraje ten gomboc a fťim najďe hlapcovi meno. Fťedi no ta ten ťi buďe fťedik muž.”³²⁷

Régebben a **Mikulás** járás nem az ajándékozásról szólt. A korabeli Mikulás ijesztő alak volt: arcát korommal kente be, kifordított bundában vagy bekecsben járt, kezében vasláncot tartott, imádkozásra szólította fel a gyerekeket, akiket dióval és almával ajándékozott meg. Félelemkeltő jelensége gyakran nehezen kiheverhető gyermekkori traumát okozott.

„...Taktó bulo fťedi, že Mikulaše hoďili strašit, že nah se modlime a že nah buďeme dobre. Prišli a fťej klopali na dvere Mikulaše... a z lancem trepali tag u dverom, a mi sme se bars bali, a mi sme se začali fťsicke d'et'i modlit', Miaťánk sme si pomodlili, a tak nam dal jedno jablko a jeden oreh, a fťedik mama prišli a fťedik se aj hňevali na Mikulaša, bo mi sme se tak bali. Vimazane buli s černim koromem, bundu veliku mali, bunko a veliki lánc.”³²⁸

Anyai nagyapám azt állította, hogy a Mikulás a dorongósi³²⁹ víznyelőben lakik.

Luca napja: a Luca szék készítése ismert szokás volt, de már évtizedek óta csupán emlékekben él. A széket nagy titokban férfiak készítették. Minden nap egy keveset faragtak rajta és szentestére készültek el vele. Luca napján számos tiltás és előírás szabályozta az életet, elsősorban a nők tevékenységét. Tilos volt szőni, kenyeret sütni, varrni, mert ezen a napon a boszorkányok különleges hatalommal bírtak és akkoriban a boszorkányhit rendkívül erős volt.³³⁰

„...o tideň zas prišla Luca, červenim buli jak čert a vimazani tvar a ešče aj rohi mali spravene aj fťedi doňesol jablko aj oreški, aj orehi a to nam dal, keď sme se pomodlili...”³³¹

Egy másik adatközlő szerint a Luca arca liszttel, lekvárral vagy korommal volt bekenve. Testét fehér lepedő takarta és kezékben láncot tartott. A szülők így ijesztgették a gyerekeket: „Oňese ťe Lucia...oňese ťe drotar, ňeboj se, veme ťe!”³³²

³²⁷ „... krumplis tésztából gombócot kell főzni és három férfinevet cédulára írni és azt belefőzni a gombócba, és amelyik gombóc elsőként jön fel a víz tetejére, azt a lánynak szét kell vágnia és amilyen nevet talál benne, az lesz a férje.”. Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³²⁸ „Akkoriban úgy volt, hogy a Mikulás ijesztgetni járt, hogy jók legyünk, hogy imádkozzunk. Jöttek és akkor kopogtattak az ajtón, láncot ráztak az ajtóban, és mi nagyon féltünk, és mi mindnyájan a gyerekek elkezdtünk imádkozni. Elimádkoztuk a *Miatyánkot*, és akkor adott nekünk egy almát és egy diót és akkor jött az édesanyánk, aki haragudott a Mikulásra, mert mi annyira féltünk. Fekete korommal volt bekenve, nagy bundája, botja és lánc volt.” Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³²⁹ Legelő Bükkzentkeresztől 5 km-re.

³³⁰ Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások*. In: Répashuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvy J.-Viga Gy. Miskolc, 1984. 316-318.

³³¹ „... egy hét múlva meg Luca jött, fekete volt, mint az ördög, ki volt kenve az arca és még szarvat is készítettek neki, almát és diót is hozott és azt adta nekünk, ha imádkoztunk...” Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

Édesanyám is emlékszik még a Luca-járásra. Emlékei szerint mindig valamelyik nőrokon öltözött be és ijesztgette a gyerekeket, testét fehér lepedőbe burkolta, krumpliból készített fogat magának, arcát liszttel szórta be. A Bükkszentkereszti Hagyományörző Klub is felelevenítette ezt a szokást: Czeglédi Rezsóné öltözött be Lucának: lekvárral kimázolt arcát tyúkpíhével szórta meg. Öltözete fehér lepel volt, kinézete félelmet keltő.

*„...bula to vŕdi pred kračunem trinacteho decembra a fiedi zvikli robiť jeden stolek a kaŕži dŕn dačo urobil na ňim a gdo to robil až do kračuna, a fiedi odňesol ten stolek do košŕela a stanul na ňu a se priziral a gdo se nazadek pozrel, tak ten bul bosorak.”*³³²

Aki saját szemével akarta látni a boszorkányokat, Luca széket készített, amit magával vitt a karácsonyi éjféli misére. A boszorkányokat arról lehetett felismerni, hogy z Oltáriszentség felmutatásakor hátat fordítottak az oltárnak. A felismert boszorkány csak akkor bántotta az embert, ha az elárulta a titkát.³³⁴ *„...bul tu jeden hlap, a on to hovori, že on kcel viďeť bosorki. A že ta jak buďe viďeť, ta že one, stolek buďe robiť ... a že s tim pojdŕe do košŕela, bo že to na pulnoci treba isť s tim a ta viďel on, ta aj nabili ho, tak že aj zemrel f tim. ... Tak podali, že oteho zemrel. A to keď aj viďeli bosorku, ta bali se podať, že gdo je bosorka, ta to lem tak f sebe trimali, bo že ftedi pobosorija aj teho, čo one, ďalej hovori, že gdo je bosorka... A másik ember, ... Hát hogy ő akarja látni, hogy valóban vannak-e boszorkányok. Hát mondták neki, hogy kell készíteni ilyen széket és ezt karácsony éjszakáján el kell vinni a templomba, és hogy utána, ha gyön ki és akkor meg fogja látni a boszorkányokat. Hát látta is ő, hát ahogy mondják, hogy látta, mert nagyon össze is verték, és aztán meg is halt. Egy két hónap múlva, hogy attól, hogy megverték a boszorkányok.”*³³⁵

A bükkszentkeresztiiek a szentestére böjttel készülnek. A régiek ezen a napon díszítették fel a fát. A karácsonyi asztalt ünnepi fehér terítővel (*obrusek*) fedik. Az asztalra a hagyományos karácsonyi ételek kerülnek: szentelt ostya, gombaleves, rántott vagy sült hal és mákos guba. *„Na Kračun mali makovi zakrutak, orehov zakrutak, kapustu plŕenu, ribi vipraŕať, rántva. Poleľku hubovu, zatrepanu.”*³³⁶

Ladányi József így emlékszik vissza a karácsonyra: *„Hejže strom ňe take stromi buli jak teraz te kaďijake pekne, len oreh bul, jablka, mama napekli take ŕiački... a ňe na séken bula ale do padlášu, tam visel strom... ňebuli take paradne jak teraz. Na večeru vŕdi hubova*

³³² „Elvisz a Luca, ... elvisz a drótos, ne félj, elvisz téged!” Adatközlő: Ladányi József 1919.

³³³ „... mindig karácsony előtt, december 13-án volt és ekkor szoktak készíteni olyan széket, minden nap csinálnak rajta valamit, és aki karácsonyig elkészíti és elviszi a templomba, és rááll, körülnéz róla és aki visszanez rá, az a boszorkány.” Adatközlő: Ladányi József 1919.

³³⁴ László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* (Szerk.) Viga Gy. Budapest, 2000. 152.

³³⁵ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkegyi Mária 1926.

³³⁶ „Karácsonyra mákos tekercs, diós tekercs, töltött káposzta, halat rántani, habart gombaleves.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

*polefka bula zatrepana ze smetanu a klobasu dali do te... a potom kvaki a bobalki. Bobalki každem statku, kravom, sviňom, psovi, mački, kurom dali...*³³⁷

A vacsora befejeztével „*hod'ili potom spivať gu každi hiži sme išli spivať deti... celu d'ed'inu sme pohod'ili... vinšovať len hlapci mohli...*”³³⁸ „Na kračun vinšovali lem d'eťi.”³³⁹

A vacsora után a fiatalok és a gyerekek énekelni jártak. „Kántálni jártunk karácsonyra. Vinšovať a spivať.”³⁴⁰

Ezt a szokást a Hagymányőrző Klub elevenítette fel a közelmúltban. Három-négy asszony összeáll, hogy szlovák és magyar karácsonyi dalokat (*Mennyből az angyal, Csordapásztorok, Ne féljetez pásztorok, Narod'il se Kristus pan, Jak ta jasna hvezda*) énekeljenek az ablakok alatt, ajtók előtt. Az éneklés befejeztével „Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszöntéssel belépnek a házba, ahol süteménnyel, az idősebbeket borral és pálinkával is kínálják. Este betlehemezők „*betlehemeše*” is jártak a falut. Az első világháborút követő néhány évben még élt a szlovák variáns, amit fokozatosan kiszorított a magyar variáns. A betlehemes játék kulcsfigurái a három pásztor: *Fedor, Stach, Kuba* és a *Starec* (Öreg) volt. Mindig a betlehemesek „*betlehemeše*” első pásztorra kért engedélyt arra, hogy belépessen a házba és ezzel el is kezdődött a játék. Az első rész vallási jellegű volt: Jézus születésének híreről és a pásztorok iránta való tiszteletéről szólt. A játék középső szakaszában az Öregé (*Starec*) volt a főszerep, aki szüntelenül viccelt és ijesztgette a háziakat.³⁴¹ A betlehemes játék közös énekléssel és ajándékozással ért véget. A hagyományos betlehemezést teljesen felváltotta a katolikus plébánia által szervezett betlehemes játék. A gyermekszereplők már csak azokhoz a családokhoz látogatnak el, akik előre jelzik igényüket a betlehemes játék megtekintésére.

A betlehemes játékon kívül a közösségi ünneplés megjelenési formája volt a kántálás az ablakok alatt, a vacsora befejeztével: „*hod'ili potom spivať gu každi hiži sme išli spivať*

³³⁷ „Hát nem olyan (karácsony)fák voltak, mint manapság, csak dió, meg alma volt rajta, édesanyám kis madárkákat sütött... és nem a széken állt a fa, hanem a padlásba, onnan függött a fa... nem voltak olyan parádésok, mint most. Vacsorára mindig habart gombaleves volt füstölt kolbásszal... utána kvaka vagy bobalka. A bobalkából (gubából) az összes jószágnak adtak, a teheneknek, a malacoknak, a kutának, a macskának, a tyúkoknak...” Adatközlő: Ladányi József 1919.

³³⁸ „Jártak énekelni a gyerekek minden háznál ... az egész falut bejártuk... csak fiúk járhattak vinsoválni.”

Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³³⁹ „Karácsonykor csak a fiúk vinsováltak.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁴⁰ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁴¹ Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvy J.- Viga Gy. Miskolc, 1984. 320-321.

deti... celu d'ed'inu sme pohod'ili... vinšovať len hlapci mohli..."³⁴² „Na kračun vinšovali lem d'et'..."³⁴³

Az óév búcsúztatása és az új esztendő megünneplése más vidékek szokásaihoz hasonlóan vidáman zajlott: összegyűltek a barátok és a rokonok, kártyáztak, iszogattak, várták az éjfelet. Az éjféli harangszó idején a családfő felállt és boldog új esztendőt kívánt mindenkinek. „Na novi rok išli do kostela ešče večer na Silvestra, fiedi išol každy, cela d'ed'ina. A fiedi farar kazal, že kelmi zemreli, že kelmi se narodili, čo se stanulo v d'ed'ine... A večera prave taka bula na Silvestra ako na kračun, just take bulo a ešče aj spivali tak ako na kračun a vinšovali: vinšujem, vinšujem Vam tento novi rok, kebi vam Boh dal zdrave, velo hleba a slaňini jeden veliki bok. Keď s kost'ela prišli, odišli do krčmi a tam se host'ili do rana, aj bal bul a potom, keď už prišli domu, se poumivali a v kost'ele vitali novi rok, to bars, bars bul pekni fiedi..."³⁴⁴ Az újévet kizárólag férfiak és fiúk köszönthették, még manapság is nagy figyelmet fordítanak arra, hogy az új esztendő első napján az első látogató ne asszony vagy lány legyen, hiszen a női látogató egész évre szerencsétlenséget hoz. „Deščata na novi rok ňemohli aňi v'ijst' s hiži, bo ftej podali, že ňeprobuj nukaj v'ejst'..."³⁴⁵

Az új év első nagyobb ünnepe a vízkereszt (trojkrole). A pap e napon megszentelte az összes házat. A családfő szenteltvizet hozott a templomból, amelyből a család tagjai ittak és ezzel hintette meg a jószágokat. A betegek és a haldoklók is kaptak ebből a vízből.³⁴⁶ „Keď je január šesteho fiedik treba doňest' vodi svecenej z kost'ela... sveřili aj hižu velku do každyho kutu tak sveřili s tu vodu aj kuhiňe aj mařtalňe..."³⁴⁷

³⁴² „Jártak énekelni a gyerekek minden háznál ... az egész falut bejártuk... csak fiúk járhattak 'vinsoválni'.” Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³⁴³ „Karácsonykor csak a fiúk 'vinsováltak'.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁴⁴ „Szilveszter este templomba mentek, akkor mindenki ment, az egész falu. És akkor a pap arról beszélt, hogy hányan haltak meg, hányan születtek és mi történt a faluban... és a szilveszteri vacsora ugyanaz volt, mint karácsonykor és még úgy is énekeltek, mint karácsonykor és úgy is 'vinsováltak': Isten adjon egészséget, sok kenyeret és egy egész oldalszalonnát. Miután elhagyták a templomot, a kocsmába mentek, és ott mulattak reggelig, és bál is volt utána, és amikor hazaértek, megmosakodtak és a templomban köszöntötték az újévet, ez akkor nagyon, nagyon szép volt.” Adatközlő: Ladányi József 1919.

³⁴⁵ „A lányok újévkor ki sem teheték a lábukat a házból, mert akkor azt mondták nekik, hogy meg ne próbálj bejönni!” Adatközlő: Ladányi József 1919.

³⁴⁶ Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvy J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 323.

³⁴⁷ „Január hatodikán szenteltvizet kell hozni a templomból... megszentelték a nagy házat és minden sarkát megszentelték ezzel a vízzel a konyhát és az istállót is.” Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

A következő egyházi ünnep a **gyertyaszentelő** (*hromnica*) febr. 2., amikor a templomban gyertyát szenteltetnek a hívek. A szentelt gyertyát haldokló vagy halott mellett gyújtják meg, de nagy vihar vagy jégeső esetén is meg lehet gyújtani.³⁴⁸

A **farsag** (*fašang*) a multság ideje volt. Három napig tartott: vasárnaptól keddig, mert utána már a böjti időszak kezdetét jelentő hamvazószerda következett.³⁴⁹ Farsang idején „...*jak se mulatovali luđe...*”³⁵⁰ „...*maškare hod'ili take, rostrhane dajake bundi pooblekali na sebe, aj lance aj s tim črngotali, mali tarisne, fšade išli hejže strašit' a fiedik aj pod kuri vajca zebrali, s komori slañinu zebrali aj klobásu zebrali...a ešče aj ponukli z vinem...*”³⁵¹

A böjti időszak **hamvazószerdával** (*popelova streda*) kezdődött. „*Ve popelovu strelu išli sme do kost'ela, fiedi po omše pan farar každemu taki križik na čelo nam spravil... ale už od teho času sme nemohli jest' až do veľkej noci mastne len olejem a z mlekiem abo z maslem aj meso sme tak nejedavali jak teraz...*”³⁵²

A böjti időszak legnagyobb ünnepe a **virágvasárnap** (*ketvna ned'ela*), amikor a hívek barkát (*barki*) szenteltetnek a templomban. „*Svet'elne barki na to buli dobre, keď hrmelo, do ohňa dali kapek s tej jednej konare, že bi ňevital hrom do hiži.*”³⁵³

A nagyhéten: „...*ve veľkim tidňu v černih šatoh hod'ili, egész héten fekete ruhában jártak. Už dagdo ňemal černu šatku, už ho oslovili (megszólták).*”³⁵⁴

A húsvéti ünnepkör **nagycsüörtökön** (*zeleni štvrtek*) kezdődött. A húsvét lényegét így foglalja össze az adatközlő: „*Velka noc, pretože Kristus Pan fiedi stanul. Fiedi skapal, najskur ho ovesili. V noci ho ukradli, a rano išli guňho a už ho tam ňenajšli...*”³⁵⁵ A népi

³⁴⁸ Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvy J.- Viga Gy. Miskolc, 1984. 323.

³⁴⁹ Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvy J.- Viga Gy. Miskolc, 1984. 323.

³⁵⁰ „...hogy mulattak az emberek”. Adatközlő: Ladányi József 1919.

³⁵¹ „...maskarások jártak, olyan szétszaggatott bundát öltöttek magukra és láncot is, azt csörgették, tarisznyájuk volt, mindenféle jártak ijesztgetni és akkor még a tyúk alól is elvitték a tojást, a kamrából a szalonnát és a kolbászt... és borral kínálták (öket)...”. Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³⁵² „Hamvazószerdán templomba mentünk, ekkor a tisztelendő úr a mise után ilyen keresztet rajzolt mindenkinek a homlokára... de ettől kezdve egészen húsvétig nem ehattunk zsírosat, csak olajjal és tejjel vagy vajjal (főzhettünk) és húst sem ettünk úgy, mint manapság...”. Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³⁵³ „A szentelt barka arra volt jó, hogy amikor villámlott, egy kis darabot a tűzre dobtak az ágról, hogy ne csapjon bele a villám a házba.” Adatközlő: Ladányi József 1919.

³⁵⁴ „...ha valakinek nem volt fekete kendője, már megszólták.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁵⁵ „Húsvét, mivelhogy az Úrjézus feltámadott. Akkor halt meg, először felakasztották (keresztre feszítették). Éjszaka kirabolták, reggel mentek hozzá és már nem találták ott.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

vallásosság még élő részét képezi a következő egyházi ének részlete, amely a keresztjárás szokásához kapcsolódik:

*„Prišli sme pozdraviť ten križ svati,
na kerim Kristus Pan zemreti leži,
a pot križem matka ve veľkej žalosti,
puka se je srco od veľkej bolesti.
A ten plani Judaš, čo ho predal,
za tristotri zlatix Židom podal,
Žid'i ho nabili, aj ho ovesili
a matki se srco puka od bolesti.”*³⁵⁶

Visszatérve a **nagycsütörtök**khöz, az adatközlő így folytatja: *„Zeleni štvrtek, ugye mán akkor kezdődött, no už fiedi se začal, smutne dñi už fiedi se začali ve veľkim štvrtku. Otfiedi lem repkali, lem repkali. Znova začali zvoňiť v sobotu (už veľka sobota večer)... Zavažu zvoni, elzárják a harangot, nem szól a harang, csak repkáltak és akkor fiedi vikradli, šicko z oltára pokradli, csupasz az oltár, akkor nincs se mise. És akkor este van lábmosás, čo nohi Kristus Pan umival ľudom, tanítványoknak. Hogy szeressék meg az emberek egymást. Most nem voltak tizenkét apostol, nem volt, akinek lábat mossak, csak tizen voltak. A pap mossa a lábát. A pap lavorral megy és a vállán van a törülköző és kicsit meglögyinti és megtöröli sorba, de csak az egyik lábát mindenkinek. To je ve štvrtek večer no a fiedi virrastujeme do rána, majdnem do rána. Modlime se fiedi, už Kristus Pana muča.”*³⁵⁷

Nagy pénteken: *„Velki piatek o tret'ej zemre. Už to bul barz velki svatek. Fiedi t'iho bulo aj šicko, ešče aj keď tamto dačo povedal, ta sme podali, že teraz ňehovor, legalább na ten svati d'en.”. „A kim Kristus f' hrobe ležel, dotel len repkali, ňezvonili a na tretí deň ve veľku sobotu fiedi bul feltámadaš (stanul Kristus Pan) a fiedi se ohlasili zvoni. Moja mama ve velki piatek zemrelí, im ňezvonili ale repkali.” „Na velki piatek ženi v černih šatox buli ale aj deti mali černu stušku... a fiedi trebalo se vispovedať a postiť trebalo celi d'ěň...”.* *„Este kint raknak tüzet, és a pap megszenteli a tüzet (aj tu oheň kladu). S kost'ela šicke viďdeme vonkaj, tam oheň kladu pred omšu nakladu ohňa a templomkertben, každi vonkaj stal, každi mal svičku v ruke, ňezapalenu, a tam posveťil farar, spivali zme, modlili zme se, a tedi*

³⁵⁶ „Üdvözölni jöttünk azt a keresztet, amelyen az Úrjézus holtan fekszik, és a kereszt alatt az édesanyjának nagy fájdalmában megszakad a szíve. És a rossz Júdást, aki háromszáz aranyért feladta őt a zsidóknak, a zsidók megverték, fel is akasztották és az anya szíve megszakad fájdalmában.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924. Az éneket egy másik adatközlő, Czeglédi Rezsóné, közvetítette Zsilák Mária számára. V. ö. Népi vallásosság c. fejezet.

³⁵⁷ A kódváltások dacára érthető a szöveg. Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

*na oheňu zapalil farar svičku a s teho lánku zme šicke dostali lán (plameň), do tmaveho kostela. Farar pekne trimal omšu, potom lem svički horeli. Každemu lem svička horela.*³⁵⁸

*„...vždy bulo o šestěj tu, a teraz vždy variáluju, raz je o šestěj, raz o d'esatě... farale tak maju kedi, keď maju času, aj tri d'ed'ini maju a héjže tak podal faral, že teraz tu buďe, o pul d'esatě bulo teraz, a fčasnejši buďe na Répášu. Na druhi rok tu buďe skurši a tam buďe pozd'ejši. No a potom héjže piatok bul velki post, nejedli sme. No mama navarili kapušňarkovej polefki, no toto že bars kceli, lem trhance do teho dali, take cesto, jak most do gombové polefki dame. Ta kislú kapustu, kapušňarica se to volala, kapušňaricu zavarili, a do teho natrhali cesta, porihtovali a to bula taka dobra polefka. A trhance sme vijedli a kapušňárku šup... Čo jedavali fiedi? Kašu varili, taku kukuričnú kašu z mlekem, mohli jest', ale meso take že, lebo masť že, aj keď vajce sme jedli, takže to fiedi aj kuru može jest', tak podali. Keď varene vajca sme jedli na böjt, ta podali nam mama, že fiedi aj kuru možeme jest'. Aj krumpír.”*³⁵⁹

Húsvét vasárnapján a reggeli misén megszenteltették az ételt: *„... aj na velku omšu sme išli v héd'elu, nesli sme svetit' kolač aj vajca sme do košára dali... aj šóдру sme dali do teho a tak a tak sme zakrili s taku višivanu handru...”*. *„Až po garadiče z dvoch stran buli, stali s košarem. A pap ment ki. Sonkát, kenyeret, kalácsot, tojást...”*

„...je taki, čo večer nese, keď je feltámadáš, a je taki, čo na velku omšu.” *„...na druhi d'eň hod'ili hlapci oblivat' d'efčata aj hlapí, len pozd'ejšie...”*³⁶⁰

³⁵⁸ „Nagypénteken három órákor hal meg. Ez már igen nagy ünnep volt. Ekkor csend volt, még ha valaki mondott is valamit, azt válaszoltuk, hogy most ne beszélj, legalább ezen a szent napon. És míg Krisztus a sírban feküdt, addig csak kerepeltek, nem harangoztak és a harmadik napon, nagyszombaton volt a feltámadás, ekkor szólaltak meg a harangok. Az édesanyám nagypénteken halt meg, neki nem harangoztak, hanem kerepeltek. Nagypénteken az asszonyok fekete ruhát viseltek és a gyerekek is fekete szalagot... ekkor gyónni kellett és egész nap böjtölni...*„Este kint raknak tüzet, és a pap megszenteli a tüzet”*. mindnyájan kijövünk a templomból és a mise előtt tüzet raknak a templomkertben, mindenki kint állt, mindenkinek meggyújtatlan gyertya a kezében és ott szentelt a pap, énekelünk, imádkoztunk és akkor a pap a tűzről meggyújtotta a gyertyát és ebből a lángból mindnyájan kaptunk, (bementünk) a sötét templomba. A pap szépen megtartotta a misét, miközben csak a gyertyák égtek. Mindenkinél csak a gyertya égett.” Adatközlők: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924., Ladányi József 1919.

³⁵⁹ „...itt mindig hat órákor volt, de most mindig variálnak, egyszer hatkor, máskor tízkor... amikor a papok ráérnek, három falujuk is van és a pap úgy mondta, hogy most itt fél tízkor volt, akkor Répáson korábban lesz. Jövőre itt lesz korábban és ott később. Pénteken nagy böjt volt, nem ettünk. Mama káposztalevest főzött, de ezt nem nagyon szerettük, csak csipetkét (lebbencset) tett bele. Savanyú káposztát, káposztalevesnek hívták, káposztalevest főztek és ebbe szaggatott tésztát, elkészítette és ez olyan jó leves volt. A csipetkét kiettük belőle, a levest meg zsupsz... Hogy mit ettek akkor? Kását főztek, kukoricakását tejfel, de húst nem ehettek, sem zsírt, tojást is ehetünk, akkor tyúkot is lehet enni, úgy mondták. Amikor főtt tojást ettünk a böjtben, azt mondta az édesanyám, hogy akkor tyúkot is ehetünk. Krumplit is.

³⁶⁰ „...a vasárnap nagymisére is mentünk, kosárba tettük és szenteltetni vittük a kalácsot és a tojásokat... és sonkát is tettünk bele ilyen himzett kendővel... *Až po garadiče z dvoch stran buli, stali s košarem. A pap ment ki. Sonkát, kenyeret, kalácsot, tojást...* van, aki este viszi (megszenteltetni az ételt), amikor a feltámadás van... a második napon a fiúk jártak locsolkodni a lányokhoz, a férfiak is, csak később...” Adatközlők: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926., Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

„Nabrali z vedra vodi. Rozmarin do klobuku, pozdejšje segfū. Vajco lem bliššim, frajerom.”³⁶¹ Ma már legfőképpen pénzt kapnak a locsolkodásért, régebben egyszínű, festett tojást is kaptak.

Összegzésül a **húsvétről**: „*Jak se histame na velku noc? Ličime, rihtujeme. Do hlini kravskeho lajna, to rozrobili, višlihtovane. Bližili sme se gu velkéj noci, prišla černa řéd'ela, fiedi každi išol do kostela v černih šatoh. Bo to už gu Kristu Panovi mučeři se bližilo. Ftedi barz už pratali. Ten tiđen každi, potom prišla kvetna řéd'ela, už na kvetnu řéd'elu každi mal mať poličene, popratane, bo už po kvetné řéd'eli už priš velki tiđen. Ešči f pond'elek, ve fforek mohlo take robit', že... Už prišla velka streda (hamvázószerdá pred velku nocu šest tiđne), už aj to bul taki svatek. Tučni štvrtek (zöld csütörtök), akkor lehet enni húst, torkos csütörtök, fiedi bul lábmošáš, fiedi se virrastanak f kos'ele, potom prišol velki piatek, fiedi Kristus Pana mučili, fiedi Kristus Pana na križ povesili. O tretěj zemrel. Popoledňu. A boži hrob mal, jeho dali ležeť a dva levente buli (vojaci) stali, tak merkovali na boži hrob, na Kristus Pana. Keď bula smrtna omša, za mrtveho keď trimali (gyászmise). A fiedi na smrtnu omšu šicke svojske šli a napred kos'ele viložili jednu truhlu, teraz už ňeňi. Truhla bula na stred kos'ele a tak trimali smrtnu omšu. Drevena truhla bula. Péntektől őrséget álltak a leventék, okolo ňeho kvetki, do sobotu večer. Ve štvrtek uvazali zvoni už otedi lem repkali. Zvoni povazali, repkáltak.*”³⁶²

A következő ünnep **Szent György napja**, akkor hajtották ki először az állatokat a legelőre: „...čordu vihnali raz na pašu a čordáš vinšol na vršek a tam trubel a tak se luđe poshaňali... a potom vihnal celu čordu do horoh a fiedi zviklo prfši raz hrmeť na svateho Duru.”³⁶³ A csordásnak leginkább természetben fizettek: babbal, krumplival,

³⁶¹ Nabrali z vedra vodi. Rozmarin do klobuku, pozdejšje segfū. Vajco lem bliššim, frajerom. A vedérből vizet mertek. Rozmaringot a kalapba, később szegfűt. Tojást csak a közeli rokonoknak, az udvarlónak. Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁶² „Hogyan készülünk a húsvétrá? Meszélünk, takarítunk. Az agyagba tehenürtléket (tettek), ezt szétmorzsolták és ezzel lett kikenve (a padló). Ahogy közeledtünk a húsvéhoz, eljött a „fekete vasárnap”, ekkor mindenki fekete ruhában ment a templomba. Mert már közeledett az Úrjézus kinzása. Ekkor már nagyon takarítottak. Ezután következett a virágvasárnap, ekkor már mindenki kimeszelt, kitakarított, rendet rakott, mert virágvasárnap után már a nagyhét következett. Hétfőn és kedden még lehetett dolgozni, de azután már jött a hamvázószerdá, ami már ünnep volt. Nagycsütörtökön lehetett húst enni, ekkor volt a lábmosás, ekkor virrasztanak a templomban, ezután következett nagypéntek, ekkor kintózták az Úrjézust, ekkor feszítették keresztre az Úrjézust. Háromkor meghalt. Délután. És volt az Istennek sírja, ahova lefektették és két levente vigyázta a sírt. A gyászmisét a halottért tartották. A gyászmisére mindenki elment, a templom elejére kihelyeztek egy koporsót, ma már nem szoktak. A koporsó a templom közepén volt és így tartották a szentmisét. Fakoporsó volt. Péntektől őrséget álltak a leventék, körülötte virágok, szombat estig. Csütörtökön elköltöttek a harangokat, attól kezdve csak kerepeltek. A harangokat összekötötték, repkáltak.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁶³ „...a csordát egyszerre hajtották ki legelni, a csordás felment a hegyre és onnan fűta meg a kürtjét ... ezután kihajtotta az egész csordát a hegyekbe és akkor szokott először dörögni Szent György napján.” Adatközlő: Ladányi József 1919.

tejtermékekkel, néha pénzzel. „*On merkoval na te statki až do jeseňi.*”³⁶⁴ A boszorkányhiedelemhez fűződő szokás, miszerint szentelt vízzel kell meghinteni az először kihajtott jószágokat, nyomaiban sem őrződött meg, amelynek legfőbb oka az, hogy az állattartás teljes mértékben visszaszorult. Jelenleg három (!) szarvasmarhát tartanak a faluban.

A nyári ünnepekör jelentős vallási ünnepe az **Úrnapja**: „*Velka omša je v nédelu a fiedi je körmenet. Kolo kostela, vinđeme von na cestu a kostel zakerujeme a tak nazad věđeme. Pretim na Úrnap križem prez d'edínu, fiedi buli butki (ilyen sátor), pri kostele, pri Puškovej, pri Bátoričke (svata žena) v Lapáču, sklepik (kis bolt), pri Telekičke. Körmenet – procesia procesija tato zvikne bi' aj keď ideme na otpust. Pri každěj butki egy kis szertartás. Pomalički ideme spivajuci, farar id'e napred a lud'e za nima. Trojička – oltáriszentség - svatosť. S butki každi nese doma kvet, keď hrmi bars, to do ohňa treba ruť'. Aj barki. Butku rostrhaju. Male d'eŕki v košičkoh mali kvetki take listki a tak pred fararem rucali.*”³⁶⁵ (Úrnapja) A feldíszített sátrakból a megszentelt virágokat a hívők szentelményként hazavihetik.

A **Mindenszentek** ünneplése nem sokat változott. Korábban sokkal egyszerűbben készültek erre a napra: „... *urobia hrobi... fiedi buli križe len z dreva, drevene križiki buli. Vence davalí na hrobi, z kreppapiru ruže, do venca žive kveti vobec ňebuli, svički sme tam palili.*”³⁶⁶

A bükkszentkereszti szlovákok szokásrendszere mára jelentősen leredukálódott: az András napi szerelmi jóslás és a szerelmi jóslások egyáltalán nem élnek, mára csak egy szűk réteg emlékezte őrzi.

A boszorkányhit – az állattartás háttérbe szorulásával – szintén vesztített intenzitásából.

Megfigyelhető a Mikulás és a Luca alakjának és tevékenységének összeolvadása: elmaszkírozott személyek, ijesztgetés, ajándékozás, lánc.

A karácsonyi koledálást a Hagyományörző Klub tagjai sikeresen újraélesztették.

---

³⁶⁴ „Ő vigyázott a jószágokra őszig.” Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

³⁶⁵ „Nagy mise van vasárnap, majd utána a körmenet. A templomot megkerülve kimegyünk az utcára, megkerüljük a templomot és visszajövünk. Régebben Úrnapján a falun keresztül mentünk, akkor voltak ilyen butkák, kis sátrak a templom mellett, a Puska-ház mellett, Bátoricska (szent asszony) háza mellett, Lapácsban Telekicska mellett a kis boltnál. Így zajlik a körmenet, amikor búcsúra is megyünk. Minden egyes sátonál egy kis szertartás. Lassan megyünk énekelve. A pap megy elől, az emberek utána. A sátrból mindenki visz haza virágot és amikor nagyon dörög, a tűzbe kell vetni belőle. A barkát is. A sátrat szétszedik, a kisgyerekek kis kosarakból virágszirmokat szórnak a pap lába elé.” Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

³⁶⁶ „... megcsinálják a sírokat, a keresztek akkor még fából voltak. Koszorút tettek a sírokra, krepp papírból készített rózsákat, élő virágot egyáltalán nem tettek a koszorúba, gyertyát égettek a sírokon.” Adatközlő: Ladányi József 1919.

A jeles napok verbális eszközkészlete több ponton kapcsolódik a népi vallásosság területéhez. A nyelvben rögzült világgépet kiegészítik a nonverbális kommunikáció jelenségei: a vallás gyakorlásának bevett mozdulatai (pl. kereszttetés, szentelt vízbe mártott ujjak, a mise közben végzett mozdulatok: meghajlás, letérdelés, karok kitérása, kézfogás, áldozás, áldásban részesülés, stb.). Az egyházi szokások – bár magyar nyelven – reneszánszukat élik. A jeles napokról rögzített szlovák nyelvű megnyilvánulások alapján megállapítható, hogy a nyelvi világgép e szegmense beleillik keresztény-katolikus, ugyanakkor a szlovák népi hagyományrendszerbe.

A témakörhöz kapcsolódó rekonstruált szókincs nagy hányada szlovák – szláv eredetű szavakból tevődik össze.

A magyar eredetű, ill. közvetítésű kifejezések:

Főnevek:

betleheměš, pl. **betleheměše** m. = betlehemes, **bőjt**, **-u** m. = böjt, **bunda**, **-i** f. = bunda, **bunko** = bot (Siposnál még **bunkov**, **-a** m.), **cedula**, **-e** f. = cédula **feltámadáš** = feltámadás **gomboc**, **-e** m. = gombóc, **korom** = korom, **lábmošáš** m. = lábmosás, **lanc**, **-a** pl. **lance** m. = lánc, **láng**, **-u** m. = láng, **levente** m. = levente **körmenet** = körmenet, **miaťánk** = miatyánk, **padláš**, **-u** m. = padlás, **segfű** = szegfű, **sék** = szék, **sertartáš** = szertartás, **tarisňa**, **-i** f. = tarisznya

Mellénevek:

paradni adj. = parádés, díszes

Igék:

mulatovať se = mulatni, **variálovať** = variálni, **virrastovať se** = virraszt

A szövegek alapján rekonstruált szókincs:

Főnevek és jelzős szerkezetek:

barki pl. = barka

betleheměš, pl. **betleheměše** m. = betlehemező

bobalka, **-i** f. = guba

bolest', **-i** f. = fájdalom

box, **boha**, pl. **bohove** m. = Isten

bok, **-a** m. = oldal

bosorak, **bosorka** m. = boszorkány

boží hrob = Isten sírja

bőjt, **-u** m. = böjt

bunda, -i f. = bunda
bunko = bot (Siposnál még *bunkov*, -a m.)
butka, -i = sátor
cedula, -e f. = cédula
černa něd'ela = fekete vasárnap
černa šatka = fekete kendő
černe šati = fekete ruha
čelo, -a = homlok
d'efče, *d'efčata* n. = lány
d'efka, -i f. = lány
d'ed'ina, -i f. = falu
d'en, pl. *dñi* m. = nap
d'er'i pl. = gyerekek
farar (faral), -a m. = pap
fašang, -u m. = farsang
feltámadáš = feltámadás
frajer, -a m. = kedves
fiaček, *fiačka* m. = madárka
garad'ice pl. = lépcső
gomboc, -e m. = gombóc
hiža, -i f. = ház
hlap, -a pl. *hlapi* m. = férfi
hlapec, *hlapca*, pl. *hlapci* m. = fiú
hleb, -a m. = kenyér
hlina, -i f. = agyag
hrob, -u m. = sír
hrom, -u m. = villám, mennydörgés
hromňica, -i f. = szentelt gyertya
hubova polefka f. = gombaleves
hvezda, -i f. = csillag
jabluko, -a n. = alma
január, -a m. = január
Judaš m. = Júdás
kapek, *kapka* m. = csepp

kapušňáríca, -i f. = káposztaleves
klobasa, -i f. = kolbász
komora, -i f. = kamra
konar, -a m. = ág
korom m. = korom
košar, -a m. = kosár
kost'el, -a m. = templom
körmenet m. = körmenet
kračun, -a m. = karácsony
krava, -i f. = tehén
kravske lajno n. = tehénürülék
krčma, -i f. = kocsmá
Kristus pan m. = Úrjézus
križ, -a m. = kereszt
križik m. = kis kereszt
krumplive cesto n. = krumpilis tészta
kuhiňa, -i f. = konyha
kura, -i f. = tyúk
kut, -a m. = sarok
Kvetna ňéd'ela f. = virágvasárnap
lábmošáš m. = lábmosság
lanc, -a pl. lance m. = láncc
láng, -u m. = láng
levente m. = levente
Luca f. = Luca
mačka, -i f. = macská
mak, -u m. = mák
maslo, -a n. = vaj
maškara, pl. maškare = maskarások
maštalňa, -i f. = istálló
matka, -i f. = anya
meno, -a n. = név
meso, -a n. = húss
miar'ánk = Miatyánk

Mikulaš, -a pl. *Mikulaše* m. = Mikulás

mučeňi = kínzás

muš, *muža* m. = férfi, férj

noha, -i f. = láb

Novi rok = Újév

obrusek, *obruska* m. = terítő

oheň, *ohňa* m. = tűz

olej, -u m. = olaj

omša, -i f. = mise

orex, *oreha* m. = dió

otput, -u = búcsú

padláš, -u m. = padlás

pes, *psa* m. = kutya

Popelova streda f. = Hamvázószerda

prosecija f. = körmenet

rano, -a n. = reggel

rox, *rohu* m. = szarv

rozmarin, -u m. = rozmaring

Rusadla, -i f. = Pünkösdi

seġfű = szegfű

sék m. = szék

sertartáš m. = szertartás

Silvester, -a m. = Szilveszter

slaňina, -i f. = szalonna

smetana, -i f. = tejföl

smrtna omša = gyászmise

srco, -a n. = szív

starec, m. = öreg

statek, *statku* m. = jószág

stolek, *stolka* m. = kis szék

strom, -a m. = (karácsony)fa

stuška, -i f. = szalag

svatek, *svatku* m. = ünnep

svatost' = oltáriszentség

svecena voda f. = szenteltvíz
svička, -i f. = gyertya
šati pl. = ruha
tarisňa, -i f. = tarisznya
tideň, tidňa m. = hét
r'iho, -a n. = csend
trojička, -i f. = szentháromság
truhla, -i f. = koporsó
Ttučni štvrtek = Nagycsütörtök, torkos csütörtök
tvar f. = arc
vajco, pl. vajca n. = tojás
večer, -a = este
večera, -i f. = vacsora
vedro, -a n. = vödör
velka omša = nagymise
Velka noc = Húsvét
Velki piatok = Nagypéntek
velki tid'en = nagyhét
vino, -a n. = bor
Zeleni štvrtek = Nagycsütörtök
zdrave n. = egészség
zvon, -a m. = harang
žalosť, -i f. = fájdalom, bánat
Žid, pl. Žid'i m. = zsidó
Melléknevek:
celi adj. = egész
černi adj. = fekete
jasni adj. = fényes
mastni adj. = zsíros
mrtvi adj. = halott
paradni adj. = parádés, díszes
pekni adj. = szép
plani adj. = rossz
poličeni adj. = kimeszelt

popratani adj. = kitakarított

rostrhani adj. = szétszaggatott

smrtni adj. = gyász-

smutni adj. = szomorú

svati adj. = szent

sveceni adj. = szentelt

tmavi adj. = sötét

veliki adj. = nagy

vimazani adj. = kikenve, kikent

zapaleni adj. = meggyújtott

zatrepani adj. = habart

zemreti adj. = holt

Határozatlan névmás:

kad'ijaki adj. = mindenféle

Igék:

bat' se imperf. = fél

bližit' se imperf. = közeledik

črngotat' imperf. = csörget

dat' perf. = ad

doñest' perf. = hoz

histat' se imperf. = készül

hñevat' se imperf. = haragszik

hod'it', hod'ija imperf. = jár

horet' imperf. = ég

host'it' se imperf. = vendégeskedik

hovorit' imperf. = beszél

hrmet' imperf. = dörög, mennydörög

ist', id'em, id'e, išol, išla, išlo, išli imperf. = megy

jedavat' imperf. = eszik

kazat' imperf. = prédikál

klast', klad'em imperf. = rak

klopat' imperf. = kopog(tat)

ležet', leža imperf. = fekszik

ličit' imperf. = meszel

merkovat' imperf. = vigyáz
modlit' se imperf. = imádkozik
mučit' imperf. = kínozt, gyötört
mulatovat' se = mulatni
nabit' perf. = megver
nabrat' perf. = merít
najs, najst', najd'em, najšol imperf. = talál
naklast', naklad'em perf. = megrak
napest', napečem perf. = megsüt
narod'it' se perf. = megszületik
oblivat' imperf. = leönt, meglocsolt
odist', odid'em perf. = elmegy
ohlasit' se perf. = megszólal
oňest', oňesem perf. = elvisz
oslovit' perf. = megszól
ovesit' perf. = felakaszt
pohod'it' perf. = bejár
pomodlit' se perf. = elimádkozik
ponuknut' perf. = megkínál
post'it' se imperf. = bőjtől
poumivat' se perf. = megmosakszik
povedat' perf. = mond
povesit' perf. = felakaszt
pozdravit' perf. = üdvözl, köszönt
pozret' se nazadek perf. = visszanéz
pratat' imperf. = takarít, pakol
predat' perf. = elad
prist', prid'em perf. = jön
prizirat' se perf. = néz, megfigyel
pukat' se imperf. = meghasad
repkat' imperf. = kerepel
rixtovat' imperf. = készít, igazgat, igazít
rozkrajat' perf. = szétvág, kettévág
rozdrobit' perf. = szétdarabol, szétmorzsol

skapat' perf. = eltűnik; meghal
spivat' imperf. = énekel
spravit' perf. = (el)készít
stanut', staňem, stanul perf. = feláll, feltámad, felkel
stanut' se = történik
strašit' imperf. = ijesztget
sveťit' imperf. = szentel
trepat', trepem imperf. = ver, csapkod
trimat', trimem imperf. = tart
ukradnut' perf. = ellop
umivat' perf. = megmos
urobit' perf. = megcsinál
variálovat' = variálni
varit' imperf. = főz
vikladat' imperf. = kirak
viložit' perf. = kitesz, kirak
vinst' perf. = kimegy
vinšovat' imperf. = köszönt
virrastovat' se = virraszt
viset' imperf. = lóg, függ
vispovedat' se perf. = meggyón
višlíhtovat' = kiken
vitat' imperf. = üdvözl
vit'at' perf. = belecsap
vivarit' perf. = kifőz
vzat', vezňem, vezňi – vem perf. = elvisz, elvesz
začat' se perf. = elkezdődik
zavarit' perf. = befőz, belefőz
zavazat', zavažem perf. = megköt
zebrat' perf. = elvesz
zemret', zemrem, zemrel perf. = meghal
zvoňit' imperf. = harangozik

7.2. Hiedelemvilág, mítikus lények

A hagyományos kultúra egyedi vetületét képezik a бүккі szlovákok hiedelemvilága és e világ emberi és természetfeletti alakjai. Mivel a nyelv olyan sajátos kultúrárchívum, mely az adott közösség anyagi és szellemi tapasztalatát, világnézetét, magatartási mintáit, a világhoz fűződő emocionális viszonyát fejezi ki, ezért a világnak azt a modelljét tartalmazza, ahogyan az adott nyelv- és kultúrközösség felfogja és értelmezi ezt a világot.³⁶⁷ Ebben a fejezetben a бүккшенткересztі szlovákok letűnő, még nyomokban fellelhető archaikus szellemi tapasztalatát igyekszem rekonstruálni.

A бүккі hutateleпүлések lakosainak hiedelemvilágáról és mítikus lényeiről több tudományos értékű publikáció jelent meg.³⁶⁸ Mivel egy letűnő világ hiedelmeiről és természetfölötti lényeiről lesz szó, ezért a korábban rögzített történetekhez az általam gyűjtött néprajzi anyagot is felhasználtam, amely rávilágít a változásokra.

A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlaszában Бүккшенткересzt nem jelenik meg kutatópontként, viszont az Atlaszban tárgyalt szomszédos Répáshuta a két község közötti nyelvi és kulturális hasonlóság okán jó kiindulási alapot képezhet. Az Atlasz Répáshutával összefüggő 388-418 sz. térképeinek információi, amelyek a hiedelemvilág lényeit illetik, hiányosnak mondhatók: a Luca napi alakoskodó asszonyokra vonatkozó 388. sz. térképen nincs adat Répáshutáról, pedig még Бүккшенткересzten is élnek e hagyomány emlékei. A 391. sz. térkép a boszorkányokkal szembeni védekezési módot taglalja, ami a

³⁶⁷ Bańcerowski Janusz: *A pozitív érzelmek konceptualizálásának néhány kérdése*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 165-173.

³⁶⁸ Mács Ildikó: *Ember-és természetfeletti lények Répáshuta hiedelem-világában*. Szakdolgozat, ELTE, Néprajz Tanszék, 1979.

Mács Ildikó: *Ember-és természetfeletti lények Répáshuta hiedelem-világában. Egy szakdolgozat tanulmányai*. In: Nemzetiségi falvak a Бүкк-hegységben. (Szerk.) Viga Gy. Miskolc, 1980. 42-47.

Gunda Béla: *Mitikus lények a Бүкк-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben*. In: Národopis slovákov v Maďarsku (II.) (Szerk.) Krupa A., Lami I. 1979. 123-133.

Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Бүккшенткересztről*. In: HOM. Miskolc, 1995.

Žiláková Mária: *Z ľudového liečenia Novej Huty (Бүккшенткересzt)*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (11) 1995. 123-134. Žsilák Mária: *Бүккшенткересzt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 85-93.

Žsilák Mária: *Betegségek okozói - Mítikus lények, betegség démonok. más ártó erők*. In: Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. (Szerk.) Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet. Budapest – Szeged, 2002. 127-123.

Žsilák, Mária: *Бүккшенткересzt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 85-93.

Žiláková, Mária: *Z ľudového liečenia Novej Huty (Бүккшенткересzt)*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku 11. 1995. 123-134.

Žiláková Mária: *Bukové hory: Nová Huta (Бүккшенткересzt)*. In: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak, 2009. 164-173.

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku, A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza. (Főszerk.) Gyivicsán Anna. (Fel.szerk.): Benža, M., Krupa, A. Békésska Caba-Békéscsaba, 1996.

valóságban az Atlaszban rögzített szerény adatnál sokkal gazdagabb hagyományokkal bír és amelyekről a későbbiekben a boszorkányok kapcsán fogok szólni. A mitikus lények nagy számáról árulkodik a 412. sz. térkép: Répáshután - és Bükkszentkereszten is - hittek a vízi szűz (*vodna pana*), a boszorkány (*bosorka*, *bosorak*), a jezsibaba (*ježibaba*), a bohynka (*buhinka*), a zmora (*zmora*), a fehér kisasszony (*biela kišasoňa*) és a vízi bába (*vodna baba*) és az Atlaszban nem említett endzsibaba (*endžibaba*) létezésében. Az Atlasz a 413. sz. térképen feltüntetett további mitikus lényei közül csupán egyetlen egyet (*zmok* – *lidérccsirke*) rendel Répáshutához, pedig mindkét faluban élnek a népi emlékezetben a farkasemberről (*vrkolak*, *vlkolak*), a házi kígyóról (domáci had/*hižni had*), a sárkányról (*šárkán*) és a garabonciásról (*černokňažník*, *černi kňaž*) szóló hiedelemmondák. A 417. sz. térkép az összenőtt szemöldökű emberhez fűződő hiedelmeket vázolja fel, de itt sem találunk Répáshutára vonatkozó adatot, pedig tartja magát az a hiedelem, miszerint az összenőtt szemöldökű ember boszorkány és képes szemmel verni, azaz képes igézni.³⁶⁹

Krupa András kétnyelvű népi történeteiben³⁷⁰ markánsan domborodik ki a bükkszentkereszti szlovákoknak a mitikus lényekkel összefüggő nyelvben rögzült világképe. A bükkszentkereszti, illetve répáshutai szlovákok hiedelemvilágát tárgyalják a szóban forgó települések monográfiái is.³⁷¹ Zsilák Mária a bükkszentkereszti népi gyógyászatról írt tanulmányában³⁷² számos példát hoz fel a mitikus lényeknek tulajdonított betegségekre és azok irracionális gyógymódjaira. Gunda Béla a bükki szlovákok babonáiban élő mitikus lényeiről szóló néprajzi közleménye³⁷³ értékes információkat hordoz a hiedelemvilág emlékeiről és számos érdekes történetet tartalmaz, sajnálatos, hogy a hiedelemmondákat nem az eredeti nyelvjárásban, hanem irodalmi szlovák nyelvbe átültetve közli.

³⁶⁹ *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku, A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza.* (Főszerk.) Gyivicsán Anna. (Fel.szerk.): Benža, M., Krupa, A. Békésska Čaba-Békéscsaba, 1996. 388-418. sz. térképek.

³⁷⁰ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről.* In: HOM. Miskolc, 1995. 491-511.

³⁷¹ Barna Gábor: *Hiedelemalakok a hitvilágban.* In: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 331-347., Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza.* (Szerk.) Viga Gy. Budapest, 2000. 152-155. Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései.* Miskolc, 2003. 262-267.

³⁷² Ziláková Mária: *Z ľudového liečenia Novej Huty (Bükkszentkereszt).* In: Národopis Slovákov v Maďarsku (11) 1995. 123-134. Zsilák Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából.* In: HOM. Miskolc, 1995. 85-93. Zsilák Mária: *Betegségek okozói - Mitikus lények, betegség démonok, más ártó erők.* In: Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. (Szerk.) Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet. Budapest – Szeged, 2002. 127-123.

³⁷³ Gunda Béla: *Mýtické bytosti v poverách Slovákov žijúcich v Bukovom pohorí.* In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.) 1979. 123-135.

A témakört Répáshuta vonatkozásában Mács Ildikó dolgozta fel szakdolgozatában³⁷⁴, melynek Bükk-szentkeresztre is érvényes konklúziója a következő: A különböző nyelvjárási területekről érkezett bükki szlovákok hiedelemvilágát tovább formálta az erdő mint természetes környezet és megélhetési forrás. Az üveggyártás megszűnte után a lakosság megélhetését az erdőgazdálkodás, az állattartás, a jószágok legeltetése biztosította. Az erdő és a szarvasmarha tartásának fontos, középponti szerepe tükröződik a lakosság babonáiban és hitvilágában. Erdei, hegyvidéki települések lévén hitvilágukból szinte teljes mértékben hiányoznak a szorosan földműveléshez kötődő babonák. Hiedelmekre nagy hatást gyakorolt a katolikus vallás is (a boszorkányok felismerése az éjféli misén a Luca-székre állva, szentelmények - szentelt víz, szentelt ételek, szentelt barka, olvasó – használata). A leggyakoribb hiedelmek a boszorkányokkal kapcsolatosak, akik legártalmasabb tette a tehén megrontása (*ked' kravu pohubia*).³⁷⁵

A természetfeletti tulajdonságokkal felruházott lények elnevezései utalhatnak azok szlovák, ill. magyar eredetére. A hiedelmek párhuzamainak, rokon motívumainak felkutatása után szinte egyértelműen megállapítható, hogy a **zmora**, a **vodna baba**, az **indžibaba** és a **buhinka** tekinthető tisztán szlovák elemnek. A többi lény esetében a hiedelemmotívumok keveredéséről és a közvetlen környezet hatására bekövetkezett funkcióváltozásról beszélhetünk. A **tudós** alakjában kimutatható a magyar néphit közvetlen hatása, a szlovák néphit **bosorák**-jának a magyar tudós kocsisal történő keveredése. A magyar és a bükki szlovákok néphitének kölcsönhatására az ördöggel szembeni védekezési forma, az ördög felismerésének és hatásának aktív elhárítására utal. A szlovák **zmok** a magyar lidérctől jelentősen különbözik, túlnyomó többségében szlovák párhuzamai vannak.³⁷⁶

A következőkben egyenként tárgyalom az egyes hiedelemalakokat és a hozzájuk fűződő hiedelmeket. A hiedelemvilág nyelvi képét hasonló tapasztalatokkal rendelkező és hasonló értékeket valló nyelvhasználók nyelvi megnyilatkozásokon keresztül ismertetem.

Bosorka, bosorak (boszorkány): Bükk-szentkereszten a leggyakrabban használt elnevezés a *bosorka* volt. Általában nőket, asszonyokat tekintettek *bosorká*-nak és rendkívüli, értelmes emberekre (férfiakra) használták a *bosorak* kifejezést. „*Aj moj tato buli bosorak... Oñi znali šicko. Oñi čitali, pisali, mudri človek buli, bo ked' trebalo hovoriť dačo, len oñi hovoriť, bo oñi znali - Az én apámra is azt mondták, hogy boszorkány...De hát nem vót ő boszorkány,*

³⁷⁴ Mács Ildikó: *Ember- és természetfeletti lények Répáshuta hiedelemvilágában*. Szakdolgozat. ELTE, Néprajz Tanszék, 1979.

³⁷⁵ Mács Ildikó: *Ember- és természetfeletti lények Répáshuta hiedelemvilágában*. Egy szakdolgozat tanulságai. In.: Nemzetiségi falvak a Bükk-hegységben. Szerk. Viga Gyula. Miskolc. 1980. 42-47.

³⁷⁶ Mács Ildikó: *Ember- és természetfeletti lények Répáshuta hiedelemvilágában*. Egy szakdolgozat tanulságai. In.: Nemzetiségi falvak a Bükk-hegységben. Szerk. Viga Gyula. Miskolc. 1980. 42-47.

mer ő, mondassuk, talán a legokosabb ember vót a faluba.”³⁷⁷ A boszorkányok külsőleg nem különböznek a faluközösség tagjaitól, templomba is járnak, gyakorolják a vallásukat, de emberfeletti képességeket tulajdonítanak nekik. Ártó működésüket éjfélját, illetve Szent György napján és Luca napkor fejtik ki. Szent György-napkor szedték azokat a füveket, amelyeket az állatok rontására használtak. A Luca szék készítőjét csak akkor bántották, ha felismerte őket. Amikor a tehén megbetegedett vagy elapadt a teje, úgy hitték, hogy a boszorkány vitte el a hasznót. Rontásaikat általában macska vagy béka formájában fejtették ki. Elsősorban szentelt vízzel védekeztek ellenük.³⁷⁸

A boszorkány magányos, magának való ember, aki senkivel sem beszélt, élte a saját életét, erre mondták, hogy nem jó lélek: „*šamotni človek bul, neshovaval se s nikim, svoj život si žil a na teho povedal, že to něni dobra duša, lem plana duša...*”³⁷⁹

„...tele volt a falu boszorkányokkal. De azok mind szegény emberek vótak... Hát jártak ők lopni tejet éjszaka,... hogy legyen mit adnia a gyerekeknek... No, azt mondják, hogy ők boszorkányok. De hát nem vótak ők boszorkányok, rendes nép vót az, csak szegény vót... Ale jake bosorki to buli? Take, že mali male d'čko a nĕbulo čo dať jest'. Ta išli v noci kradnuť mleko... No a to na njih zvalili, že bosorka je.”³⁸⁰

„Boszorkány: ez olyan volt, mint egy ember, maga az ember, nem volt elválogatva. De mondták, hogy vótak átválogatva békának, hogy varangyos béka, hogy ezek a boszorkányok. És valaki mondta, hogy a kapuban volt ilyen varangyos békája és hogy elhozta a villát és megszúrta. És utána megtudta, hogy egy nő volt az, akit megszúrt, de ő egy békába szúrta... Aj hovorili to, že obrata se na velke žabi, a jeden hlap, že f kapurke najš, videl veliku žabu, ta doňesol vidle a prepíhol tu žabu a potom čul, že žena bula prepíhnuta.”³⁸¹

„Velika žaba, to je bosorka a zabili ju...”, vagy a kulcslyukon keresztül jön be: „...pres kľučovu dŕu ona zna vejšť a ftej podoji kravu.”³⁸²

---

³⁷⁷ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkzentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 500. Adatközlő: Takács András 1911.

³⁷⁸ Mács Ildikó: *Ember- és természetfeletti lények Répáshuta hiedelemvilágában*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy. HOM, Miskolc, 1984. 59-73. Veres László: *Bükkzentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. (Szerk.) Viga Gy. Budapest, 2000. 153.

³⁷⁹ Ladányi József 1919 szóbeli közlése

³⁸⁰ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkzentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 501. Adatközlő: Takács András 1911.

³⁸¹ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1926.

³⁸² Ladányi József 1919. és Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926. közlése.

„...hovorili to, že bosorki sa. A to lem v noci hod'ili, a na križni cestoh se shadzali. A velo kravi pohubili, čo ňedali mleka. Aj svet'ila som, doňesla som s kos'ela taki **boži mir** aj one že posvetiť treba a že fiedi bosorki odejdu.”³⁸³

A megrontott tehén rúg, bög, nem ad tejet. „... Volt itt egy öregasszony. Ő tanácsolta azt, hogy ha találunk egy patkót az úton, vegyük fel, hevítsük fel, majd tegyük a „zsétárba” és fejjünk meg.”³⁸⁴ Egy másik védekezési mód: „...a tehénnek a vizeletét fogja föl egy üvegbe, dugaszolja le, és a füstölőbe lefele fejjel kösse föl, és füstölje. És az illető boszorkány majd meg fog jelenni, mer ő addig vizelni nem tud, amíg az az üveg ott lóg...s kravi moč treba zat' do jednej sklenki, a do koha, d'e meso ud'ia, ta treba dole piskem obraťiť a tam treba ud'it'. A že ta žena dotel ňezna ščať, ta bosorka, kim tam je ta sklenka v tim kohu. A ta žena fiedig se pride prosit', že oňi nak to stamaď zeberu, bo ona fiedig ňezna na moč ist'.”³⁸⁵

A boszorkányok rontása elleni védekezés másik módja, amikor az istálló ajtaja elé keresztbe teszik a drapacskát, a seprőt, akik így nem tudnak bemenni.”³⁸⁶

„Ěn is így csináltam, hogy szentelt vizet hoztam a templomból, meg ilyen füstölő izét, tömjént és csináltam is, de nem javított ez. S kos'ela sme doňesli svecenu vodu a tim sme posvetiľi mašťal, aj dvere, aj kravu, aj vikaďili sme, doňesli sme aj to, mirhu s kos'ela a s tim sme kaďili.”³⁸⁷

Aki saját szemével akarta látni a boszorkányokat, mint már más helyütt említettem, Luca széket készített, amit magával vitt a karácsonyi éjféli misére. A boszorkányokat arról lehetett felismerni, hogy z Oltáriszentség felmutatásakor hátat fordítottak az oltárnak. A felismert boszorkány csak akkor bántotta az embert, ha az elárulta a titkát.³⁸⁸ „...bul tu jeden hlap, a on to hovoriľ, že on kcel viďeť bosorki. A že ta jak buďe viďeť, ta že one, stolek buďe robiť ... a že s tim pojďe do kos'ela, bo že to na pulnoci treba ist' s tim a ta viďel on, ta aj nabili ho, tak že aj zemrel f tim. ... Tak podali, že oteho zemrel. A to keď aj viďeli bosorku, ta bali se podať, že gdo je bosorka, ta to lem tak f sebe trimali, bo že fiedi pobosorija aj teho, čo one, ďalej hovori, že gdo je bosorka... A másik ember, ... Hát hogy ő akarja látni, hogy valóban vannak-e boszorkányok. Hát mondták neki, hogy kell készíteni

³⁸³ Azt beszéltek, hogy boszorkányok vannak és csak éjszaka járnak, a keresztúton gyülekeznek. Sok tehenet rontottak meg. Szenteltem is, hoztam a templomból **boži mir**-t, szentelni kell, hogy elmenjenek a boszorkányok. Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1926. Az adatközlő nem rudta elmondani, hogy a **boži mir** kifejezés milyen szentelményt takar.

³⁸⁴ Gunda Béla: *Mitikus lények a Bükk-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.). (Szerk.) Krupa A., Lami I. 1979. 124.

³⁸⁵ Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926. közlése. Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 499.

³⁸⁶ Czeglédi Rezsőné Hegedűs Aranka 1928. szóbeli közlése.

³⁸⁷ Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1926.

³⁸⁸ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. (Szerk.) Viga Gy. Budapest, 2000. 152.

ilyen széket és ezt karácsony éjszakáján el kell vinni a templomba, és hogy utána, ha gyön ki és akkor meg fogja látni a boszorkányokat. Hát látta is ő, hát ahogy mondják, hogy látta, mert nagyon össze is verték, és aztán meg is halt. Egy két hónap múlva, hogy attól, hogy megverték a boszorkányok.”

„És hát voltak többen is, hogy boszorkányok zavartak, aki így éjszaka jött a keresztúton és ugye, ő nem tudta, hogy boszorkányok, de mondták, hogy mákot kell vinni magával, már hogyha a boszorkányok üldözik és ezt míg felszedik, nem érik utol. Hát ilyen is hallatszott... Ta bulo take, čo buli, že rad'i bi vid'eť, že gdo je bosorka. Že to podali, že keď id'e obzreť, nah si veme mak ze sebu. A ta videl on, bo, že tak tancovali na križni cestu, bosorki. Ta potom začli bežeť za ňim a on už sipal mak a kim to zberali, ta on dotlik takže ňe... ňedohoňili ho. „³⁸⁹

Azt is beszéltek, hogy „*Za vidurem bula jedna tóča, gďe tancovali na pulnoci bosorki*”.³⁹⁰ Leggyakrabban szentelt vízzel, tömjén füstölésével, fokhagymával és az ajtó előtt keresztbe tett seprővel védekeztek ellenük, a rontást felhevített patkóval, kéményben füstölt tehénvizelettel semlegesítették.

Dömötör Tekla magyar vonatkozásban a boszorkány hitről a következő megállapítást tette: a falusi boszorkányhitből kiestek a satanizmus körébe tartozó mozzanatok, azonban továbbra is élt az a hit, hogy léteznek olyan asszonyok (férfiak), akik képesek embert, állatot megrontani, képesek macskává, kutyává, békává stb. változni.³⁹¹ Ez a kijelentés a bükkszentkereszti szlovákok boszorkányhitére egyaránt érvényes, ahogyan a következő megállapítás is: „A boszorkányok tevékenységébe vetett hit nagyon hasonló módon mutatkozik más európai népek falvaiban is, nem tekinthető magyar sajátosságnak...”³⁹² Tehát a hiedelemvilág nyelvi képének komponensét alkotó boszorkányhit az európai kultúrában lokalizálható.

Tudoš, tudoška, tudósasszony vagy más néven *jós* tulajdonságait is élő személyekhez kötik, falubeli vagy másutt élő embereket ruháznak fel természetfölötti képességekkel. A boszorkánnyal szemben a tudós alakja, tevékenysége inkább pozitív. A hiedelemalak megnevezésére csak a magyar *tudoš, tudoška, tudósasszony* és *jós* terminust használják.³⁹³

A boszorkány rontását a tudós ember (*tudoš, tudoška, jós*) tudta orvosolni. Azokat nevezték jósnak, vagy tudósnak, akik foggal születtek. A foggal született gyerekből csak akkor lett

³⁸⁹ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1926.

³⁹⁰ Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928.

³⁹¹ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 124.

³⁹² Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 125.

³⁹³ Barna Gábor: *Hiedelemalakok a hívővilágban*. In: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 333-334.

tudós, ha 12 éves koráig senkinek sem árulták el, hogy már születéskor is foga volt. Az emberek hiedelme szerint a tudós embernek voltak a legszebb állatai. Sohasem kellett a jószágait etetni, mert azok kezének simítására is híztak, gömbölyödtek. A tudóska (tudoška) – vagyis a nőnemű tudós ember – rendelkezett halottlátó képességgel. A tudósasszonnyal folytatott beszélgetés során megjelent a halott lelke és elmondta a halottlátónak halála okát, közölte kívánságát: pl. hogy üdvözüléséért misét óhajt.³⁹⁴ A bükkszentkereszti Diósgyőrbe jártak egy *tudóskához*.³⁹⁵

A bükkszentkereszti néphit „tudományosaira” Diószegi K. István osztályozása³⁹⁶ alapján „a halottakról tudakozók” kategóriája illik legjobban.

Vrkolak, vlkolak: A *vrkolak*, *vlkolak* (küldött farkas) kifejezések még általánosan ismertek Bükkszentkereszten, de a velük kapcsolatos képzetek már kezdenek feledésbe merülni.

Mondják erdei rossz szellemnek is, ördögtől származó szellemlénynek is. A bükkszentkereszti hiedelem szerint a *vrkolak* olyan pásztorból keletkezik, akit veszett kutya megmart. Az ilyen ember képes feleségére is rátamadni, majd visszaváltozik ember alakba a kutya, farkas alakból. Manapság inkább szólásokban találkozunk a *vrkolakkal*: „*Ez olyan, mint a vrkolak! To je jak vrkolak!*” – mondják ezt az ideges emberre, a nagyszájú, veszekedős gyerekre.³⁹⁷ „*Régen létezett vrkolak, valami ördögféle volt.*” A *nyers vagy csúnya, elhanyagolt emberre is használták: „Ej, ti si vrkolak.*”³⁹⁸

Érdekes a következő hiedelemmonda is: „*Élt itt egy férfi és egy nő. Nyáron történt. Szénát mentek gyűjteni. Egy boglyát készítették babincákból. Egyszer csak így szól a férfi az asszonyhoz: Nekem most el kell mennem ide-oda. Ha valamilyen kutya jönne, mássz fel a boglyára és onnan üsd villával. Amikor a férfi elment, rögtön jött a kutya, rendesen feldühödve. Megtámadta az asszonyt, de csak a szoknyáját érte és kiszakított belőle egy darabot. A nagy kiabálásra elment. Kis idő múlva visszatért a férfi. Az asszony elmesélte, hogy itt járt egy kutya. Miközben beszélgetnek, az asszony észrevette, hogy a férjének a fogai között az ő szoknyájának egy darabja van. Az asszony ezután elvált a férjétől, a férfit*

³⁹⁴ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. (Szerk): Viga Gy. Budapest, 2000. 153.

³⁹⁵ Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924. vidám története a tudósasszonyról: Egy bükkszentkereszti házaspár Óhután keresztül ment le Diósgyőrbe a tudósasszonyhoz. A férj szkeptikus volt a tudósasszony képességeivel kapcsolatban. Útjuk során át kellett kelniük egy patakon. Miközben a férj átugrotta a vízeret, elszellettette magát – a bükkszentkereszti olyankor mindig „címezik” valakinek a szellentést, mondván: ezt neked küldöm. A férj is így tett: „To je tudoški.” – azaz ezt a tudósasszonynak küldöm. Miután végeztek a tudósasszonnyal, a férj megkérdezte, hogy mivel tartozik, mire a tudósasszony csak annyit felelt: Már kifizette, amikor átugrotta a patakot.”

³⁹⁶ Diószegi K. István: *Ki osztatott Talentom*, 1679. V.ö. Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 112-113.

³⁹⁷ Barna Gábor: *Hiedelemalakok a hívővilágban*. In: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.)

Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 337.

³⁹⁸ Adattözlő: Ladányi József 1919.

pedig megégették. Ez a férfi vrkolak (farkasember) volt. Répáshután és Bükk-szentkereszten is volt farkasember.” „A farkasemberrel kapcsolatos babonák közé tartoznak azok is, amelyeket újhutai férfiak meséltek, és amelyek szerint, amikor valakit megharap egy kutya, az megveszik, de a veszettség csak 33 hónap múlva tör rá. Az ilyen ember elmegy az erdőbe és megharapja a gombát gyűjtőgető asszonyokat. Az egyik ilyen ember kaszálás közben azt mondta a feleségének, hogy gombázni megy. De ha valaki jönne, menjen a szénaboglya tetejére. Csakhamar odafutott egy kutya (más adatközlők szerint egy ember). Az asszony felment a szénaboglyára és onnan szurkálta villával a kutyát. Amikor a férfi kitombolta magát, visszatért és azt mondta a feleségének, hogy nem talált gombát. Majd elaludt a felesége ölében. Amikor kinyitotta a száját, az asszony meglátta a fogai közt a saját szoknyájának a darabját. Ez a férfi farkasember volt. Történt, hogy a farkasember beszabadult a szénégetők kunyhójába. Ott valaki körülmetszette a körmeit, így tudták meg, hogy ki az, aki farkasember képében járkal.”³⁹⁹

A farkasember mint mitikus lény nem ismert a dél-alföldi szlovákok körében. Magyarországon kizárólag a bükki szlovákok világról alkotott nyelvi kultúrképe sajátos komponensének tekinthető. A magyar néphit küldött farkas néven ismeri a szlovák vrkolakot, ugyanis az európai népek többsége hitt abban, hogy egyes emberek főleg éjjel farkassá változnak és megszaggatják, megölik a gondjukra bízott állatokat. A magyarok valószínűleg a környező népek hiedelemvilágából kölcsönözték ezt a képzetet.⁴⁰⁰

Ismert a *Csernoknyaznyik* (*Černokňazník*) alakja is, akit fekete könyvesnek, vagy fekete papnak fordítanak. Olyan rossz szellemnek vagy elátkozott léleknek tartják, akinek nincs nyugalma és bolyong a világban. Emberalakja és lópatája volt, fején pedig szarvak. Az erdőben tuskón ülő fekete ruhás, könyvből imádkozó pap alakjában is megjelenhetett. Azonosították az ördöggel és ördögkirálynak is nevezték, aki sárkányon repült a hegyek fölött.⁴⁰¹ Ezt a képzetet erősíti meg a következő kétnyelvű történet:

„Stara mama mi rozprávala, bo oňi buli Répášanka, ňe Huťanka. A tamat' sa velke jaskiňi v Horvöľdu aj na Balaluke, a že to davno bulo, ešče keď oňi d'eti buli, že hod'il po d'ed'ňe, po Répášu jeden černi kňaz. A to, ten černi kňaz hľedal keď sa černe kravi. On od černih kravoh hľedal mleko, bo on bul, no taki bul, že on te hadi velike, čo leteť znali, te jaščure, čo eščí kridla mali, čo to eščí davno, davno take, davnih svete buli, a on take vivoloval s tin

³⁹⁹ Gunda Béla: Mitikus lények a Bükk-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.). Szerk.: Krupa A., Lami I. 1979. 127.

⁴⁰⁰ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 106.

⁴⁰¹ Veres László: *Bükk-szentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Szerk.: Viga Gy. Budapest, 2000. 153.

jaskiňoch. A to od černej kravi jemu na to trebala to mleko. Že to prevaril, ňesol ku jaskiňi, tam gu d're a ftedi na tu paru, na to duh, či jako to poved'a. Duh? No, na to vinšol ten šárkáň, na tu voňu, na tu paru vinšol ten šárkáň. A to som viňahala, že hod'il černi kňaz pitať od černih kravoh mleko. A bulo tak, že bulo f tej d'ed'ňe, Répášu, a na, vezme te černe kravi, bulo, hod' ňedali jemu od kravi mleko. Išol g druhej hiži. A tam mu dali, hej, že od černej kravi mleko. Toto ňesol tam, že paril a vinšol, no, ta kridlova jaščura. A keď vinšla, to take velke bulo, čo on na to si sednul. A vtedi raz prez d'ed'ínu leťel, čo aj ňebo se zamračilo. A d'e mu ňedali mleko, v totej hiži, tam zmetol dah do cista.“

„Édesanyám répáshutai vót, de még az ő nagymamája mesélte ezt neki, hogy valamikor régen, arra, meg hát most is, a répáshutai erdősegeken, völgyeken, ott nagy barlangrészek vannak, olyan barlangterületek. És hogy ott valamikor régen ilyen sárkánygyíkok vagy sárkánykigyók léteztek. És akkor azokat a černi kňaz, az magyarul azt jelenti, hogy fekete pap, ugye fekete pap. És a fekete pap bejött a faluba, és az kereste a fekete tehéntől a tejet. És ugye mivel a faluban több helyen is vót tehén, fekete tehén, és hát vót olyan ház, ahol nem adtak neki, volt olyan ház, ahol adtak neki, és akkor amikor megkapta valahol a tejet, felforralt, és elvitte a barlangüreg elé. És ott úgy, ahogy gőzölt, és annak szagára, illatára jött ki a sárkánykigyó. És akkor, mikor kijött a sárkánykigyó, hát hogy ő fölült a hátára, mert mittudomén ugye úgy meg tudta varázsolni vagy szelidíteni, mindegy, csak aztán ahol nem adták neki a tejet, abba a házba a sárkánnyal a ház fölé repült, és olyan hatalmas volt az a sárkánygík, hogy leverte a ház tetejét, leseperte a ház tetejét.“⁴⁰²

A magyar hiedelemvilágban a garabonciás képes vihart és jégesőt támasztani, ill. elhárítani, tudományát iskolában tanulja, könyvet olvas, elő tudja hívni a sárkányokat a sárkánylyukból, hátaslovának használja és tejjel él.⁴⁰³ A szóban forgó hiedelemalak kognitív bázisa tehát mindkét kultúrában és nyelvben csaknem azonos.

Sárkány (Šárkáň): „Borovnyák tető két-három holdját letarolták, de még a nagyobb rész megvolt Óhuta felé. Éjszaka jött egy hatalmas vihar, amiről az öregek azt mondták: sárkáň hod'il na Nové Huťe a z hvostem viťal na Borovňak a šicek buki povivracal.“⁴⁰⁴ A sárkány név a magyar néphitben is közel azonos profilú kognitív tartományt hív elő: vízzel, esővel, viharral áll kapcsolatban, néha maga idézi elő a vihart, máskor a vihart előidéző

⁴⁰² Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 504. Adatközlő: Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.

⁴⁰³ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 115.

⁴⁰⁴ Adatközlő: Ladányi József 1919.

garabonciás használja hátsólovaúl a sárkányt, egyes vidékeken megjelenik kincsőrző funkciójában is.⁴⁰⁵

A búkkszentkeresztí népi emlékezet számon tartja még a házi kígyót (*hižni had*). A házi kígyóhoz fűződő képzetek az európai hagyomány részei: tilos megölni, a ház védőszelleme. Búkkszentkeresztíen úgy hitték, szereti a tejet, ezért tejjel itatták. Ezt a hitet támasztja alá a következő elbeszélés:

„Hat a nagymama megfőzte a kukoricakását, és akkor tejescskét adott hozzá a gyerekeknek ilyen régi ... kis tálkába... És akkor ők kiültek a ház elé ... és eszegették a kását... Ő meg bent tett-vett, csinálta a dolgát. És akkor csak hallja, hogy hát a gyerek mondja...:

- Ne csak tejet egyél, hanem kását is egyél!

*És az itta a tejescskét a tálkából a gyerekeknek. És ugye ütögette a kanálkával a fejét a kígyónak...”*⁴⁰⁶ A történetet ma is mesélik a személyek és a helyszín konkrét megnevezésével.

A közösség hitvilágának egyik legélénkebben élő alakja a **zmora**. A zmora meghalt személy visszajáró szellemeként és élő emberként egyaránt megjelenik. Ártó szándékát úgy fejtette ki, hogy elsősorban a fiúgyermek, de alkalmanként a felnőtt férfiak mellett szopta éjjel, míg az meg nem duzzadt és abból valami fehér váladék folyt. A zmorát leginkább a fokhagymával lehetett távol tartani. A fokhagymával bekenték a beteg mellét, keresztet rajzoltak vele az ajtóra vagy bedugták a kulcslyukba vagy egy kis zacskóban fokhagymát akasztottak a kisgyerek nyakába. A zmorák általában idős emberek, főként asszonyok voltak, akik azért szívták a fiatalok mellét, hogy a fiatal véren keresztül megfiatalodjanak. A zmorát úgy lehetett felismerni, ha a zmorának vélt személy után mentek és ellenkezőleg a lába nyomába léptek, majd a lépést kereszt alakban végezték. A keresztbe lépés megkötötte az ártalmas lényt, aki nem tudott továbbmenni. A zmora a boszorkányhoz hasonlóan adta át halálos ágyán a tudományát.⁴⁰⁷

*„... čo hlapoh hodí cicat' v noci, barz bolelo prso, prsa boleli hlapovi, nič ňevideli len jednu slamku. Sveŕenou vodou liečili...”*⁴⁰⁸

Egy másik értelmezési módban a zmora a boszorkányok csoportjába tartozó természetfölötti lény: amikor az öreg boszorkány meg akar fiatalodni, emberi vért szív. A zmora kutya,

⁴⁰⁵ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 106-107.

⁴⁰⁶ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Búkkszentkeresztíről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 504. Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

⁴⁰⁷ Veres László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 264-265.

⁴⁰⁸ Adatközlő: Ladányi József 1919. Zmora: ami éjjel szívja a fiúk mellét, nagyon fáj a mell, de nem láttak semmit, csak egy szalmaszálat. Szenteltvízzel gyógyították.

macska vagy béka – de több adatközlő véleménye szerint – hurka alakjában szívja ki a felnőtt férfiak mellét. Mielőtt kibújna a kulcslyukon, kiokádja saját beleit.

Zmorává válhatnak azok az emberek is, akiket anyjuk az elválasztást követően ismét szoptatni kezdi, illetve akik hajlamosak a rontásra.⁴⁰⁹ A szó szerinti visszaemlékezés szerint: „*Zmora. To tu zmoru tak hovorili, že to oňi ňevíděli, že čo je zmora. To len že v noci sedla dakemu na prs a cicala. Abo že řiskala. Abo paru zahřřila. (Aká bola?) Ja to ňeznam.*“ „Hát a zmorát én nem tudom, azt mondták, hogy az valami egy olyan lény volt, vagy mi volt, mondták azt is, hogy olyan alakú, mint a macska, mondták azt is, hogy láthatatlan, csak hogy alvó embernek vagy alvó gyereknek a mellére ült, és hogy akkor azt úgy elnyomta a légzőszerveit, meg hogy ilyen betegséget, hogy majd megfűlt. Ezt mondták zmorának.“⁴¹⁰

Magyarországon főként az ország északkeleti területein ismert a zmorával azonos – szláv hatásra elterjedt – nora nevezetű lény.⁴¹¹ A zmora és a nora közös kognitív doménjei a következők: vért szívnak, ennek következtében feldagad az áldozat mellbimbója, éjjel fejtik ki ártó tevékenységüket, fokhagymával lehet védekezni ellenük.

A magyar néphit is ismeri a megnyomás jelenségét: a rontó tevékenység igen gyakori formája ez, amikor a védtelen, alvó embert megnyomják a gonoszok (boszorkány – általában macska formájában - , továbbá a lidérc, szépasszony, tüzes ember, kísértet).⁴¹²

A mellduzzadást alkalmanként a **boszorka** és a **vodna baba** ártó tevékenységének is tulajdonították. A vodna baba (vízi asszony) az erdőben mocsaras helyen élt. Az éjszakai vándorokat, főként a férfiakat térítette le a helyes útról, az erdőbe a mocsaras helyre csalta őket, ahol azok megfulladtak. Más források szerint nem bántották az embereket, csak hangokkal ijesztgettek, akadályokat emeltek azok útjába, hogy akarataknak megfelelően letérjenek az útról. A zmorához hasonlóan éjszakánként beosontak a házakba és szopták az alvók mellét.

A vodna babák leginkább ártó tevékenységének a gyermekek kicserélését tartották. A vízi asszony az egészséges gyermekek helyébe a sajátját tette. A váltott gyerek idétlen volt, soha nem tanult meg beszélni és a néphit szerint rengeteget evett.

A vodna babához hasonló ártó lény volt az **endzibaba (endžibaba)**, akit nagymellű, meztelen asszonynak képzeltek, aki fatörzsön ülve nagy könyvet olvasott és kizárólag a

⁴⁰⁹ Császári Éva: *Slovenský jazyk a spoločnosť Novej Huty (Bükkszentkereszt)*. Szakdolgozat. ELTE-BTK Szlovák szak, 2003. 36.

⁴¹⁰ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkerestről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 505. Adatközlő: Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.

⁴¹¹ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 101.

⁴¹² Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 153.

nőket térített el az útról a mocsárba. A hiedelem szerint az endzsibabák is a gyermekekre nézve voltak a legveszélyesebbek. Az olvasó és mindenekelőtt a kenyér volt a legfontosabb védekezési eszköz velük szemben. Amikor keresztelni vitték a gyermekeket, akkor a szülők mindig vittek magukkal kenyeret, mert útközben távol tartotta az ártó lényt a gyerekektől. Az endzsibabák gyülekező helye a falu határában lévő Oroszkúton volt. Innen indultak ártó szándékkal a faluba, és innen jártak be terményt, főleg répát lopni. A hiedelem szerint nagyon szerették a répát és előszeretettel fosztották ki a pincéket, megdézsmálták a földeket. Védekezésül csizmát használtak ellenük. Azt tartották, hogyha véletlenül mindkét lábukkal beleléptek egy csizmába, az megfogta őket.⁴¹³

A **buhinkát** szőrös, hosszú hajú meztelen, nagy mellű női alaknak hitték, akinek nem tudták szavát venni. Mocsaras helyen tanyázik. Ha nyolc napon belül nem keresztelik meg a gyermeket, saját gyermekével cseréli ki.⁴¹⁴

A buhinka alakját a szlovák folklórban archaikusnak tekintik és Szlovákia területén nehezen adatolható. Bükkszentkereszten számos vele összefüggő hiedelemmonda él, akinek alakja kapcsolódik a népi orvosláshoz és a váltott gyermek képzetéhez. Bükkszentkereszten a viszonylag nagy fokú endogámia miatt jó néhány sérült ember élt. Némelyek fogyatékoságát azzal magyarázták, hogy gyerekkorukban kicserélte őket a buhinka.⁴¹⁵

A buhinkáról szóló visszaemlékezések a következők: „*Stara mama hovorili, že jedna žena odejšla a na kedi prišla, ta d'cko už jé vičarali a buhinka doňesla svoje d'cko do ix koliski a svoje d'cko nenajšli viac.*”⁴¹⁶

A váltott gyereket *buhinak*nak hívták. A *buhinak* nyomorék volt, még beszélni sem tudott. „*Buli buhinki a hod'ili buhinki kradnuť mrkvu, petrušku a to žrali. Prettim. No a ňeznali hu hiťiť. Ale potom tak hu lapali, hovoria, že viňesli je jednu velku čižmu, a buhinka si šicke dva nohi šťurila do čižmi, ta tak hu znali hiť. Ale že buhinkov viplašili d'ive sviňe stad'e. Ta ottedi sa buhinki ňeňi. Ja som hu ňevideľ, ta taka jak opica. Mrkvu kradla aj ovoc d'e bulo. Luďom ňebantovala, ňe.*

Vodna baba ňebula. Vodna baba bula, ale ta len hod'ila pred luďmi v noci a čapkala, tancovala. Ňič (ňepodala), len tancovala, jak išli luďe, tak tancovala, čapkala si. Ta keď

⁴¹³ Veres László: *A Bükkszentkereszt hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003. 266-267.

⁴¹⁴ Gunda Béla: Mitikus lények a Bükkszentkereszt-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.). (Szerk.) Krupa A., Lami I. 1979. 126.

⁴¹⁵ Zsilák Mária: *Betegségek okozói - Mitikus lények, betegség démonok. más ártó erők*. In: Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Készített kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. (Szerk.) Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet. Budapest – Szeged, 2002. 127-123.

⁴¹⁶ Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926. Nagymama mesélte, hogy egy asszony egyszer elment és mire visszajött, a buhinka már kicserélte a gyereket és a sajátját tette a teknőbe (bölcsőbe), soha többé nem látta viszont.

bul sam človek, ta se bal. Ale keď buli, večmi buli, tak se ňebali, bo lepši šli do vodnej babi. Ale čím lepši šli, ta vodna baba, tím baba išla d'alej. Ňeznali hu dohoŇit'. Ona len tancovala a šla, čapkala.“

„Buhinka csak buhinka vót mindig. Ez olyan szólás vót, azt hiszem, magyarul meg szlovákul. Hát ez járt lopni sárgarépat, mrkvát, petrezselymet, almát, körtét, szilvát, amit talált a házak körül. Hát beletették. Egy nagy csizmát kivitték, és beledugta a lábát, mind a kettőt. Úgy tudták megfogni. No aztán gyöttek a vaddisznók, asszonygák, hogy vaddisznókat telepítettek ide, hat az meg kizavarta a buhinkákat. Azóta nincs.

Vodna baba, hat azt említem, nem is sok van belőle. Hat a vodna baba hat csak vót vagy nem vót. Hat sok ember azt mesélte, hogy vodna baba előttük ment. Mentek haza a munkából, és mán este vót, vizes vót a talaj, hat tancolt előtte valami asszonyféle. Nem lehetett kivenni pontosan. Előttük táncolt, és ahogy ők mentek, ő is úgy táncolt és tapsolt magának. De hiába közeledték akkor vodna baba (-t), de nem tudták utolérni. Mer ha ők mentek gyorsabban, akkor a vodna baba még gyorsabban!“⁴¹⁷

A buhinkáról szóló történetek több változatban élnek: egyszer zöldséget lop, máskor mákot, de mindig egyforma módon sikerül kelepcebe csalni: egy csizmába dugja mindkét lábát. Az elbeszélések alapján a tetten ért buhinka nem beszélt, hiába faggatták, csak annyit mondott, hogy *malu, malu!*- és az anyatejjel teli mellére mutatott. Egy másik verzió szerint, csak annyit mondott, hogy *moj, moj!*, amivel arra utalt, hogy kisgyermek van.

A váltott gyermeket egyszer megpróbálták kemencébe dobni, hogy rákényszerítsék a buhinkát arra, hogy visszahozza az egészséges gyermeket.⁴¹⁸

A hitvilág női alakjai - a boszorkány, az endzsibaba, a vodna baba és a buhinka - fokozatosan kontaminálódnak, összeolvadnak és lassan kivesznek a kollektív emlékezetből. Jó példa erre a saját esetem: a családban soha nem meséltek nekünk ezekről a lényekről, egyetemista koromban Zsilák Mária szemináriumán tudtam meg, hogy Bükkszentkereszten hittek a buhinkában. A magyar népi hitvilág is számon tart ún. erdei démonokat, vadleányokat. A vadleány a fent tárgyalt szlovák női hiedelemalakokkal mutat hasonlóságot: nem vagy csak nehezen szólalt meg, kisgyermek volt, csizma segítségével fogták meg, meztelenül járt, földig érő haja volt, képes volt zúgatni az erdőt és elcsábította a férfiakat.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 502. Adatközlő: Takács András 1911.

⁴¹⁸ Gunda Béla: *Mitikus lények a Bükk-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.). (Szerk.) Krupa A., Lami I. 1979. 126-127.

⁴¹⁹ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 94-95.

A váltott gyermek képzete sem ismeretlen a magyar népi hiedelemben, ugyanolyan módon interpretálódik mindkét kulturális rendszerben: az újszülöttet keresztelés előtt elcserélhetik a gonosz lények, a vízfejű (sérült) gyermeket szintén váltott gyereknek tartották, hogy szóra bírják, megpróbálják kemencébe lökni. Dömötör Tekla szerint a váltott gyermekkel összefüggő hiedelem ismert a tőlünk nyugatra lakó népeknél is.⁴²⁰

A **zmok** töredékesen élő hiedelemalak, olyan kicsi fekete csirke, ami nem növekszik. Az ember úgy tehet szert **zmokra**, hogy a fekete csirke első tojását a hóna alatt hordja és abból kikel a fekete csirke. A **zmok** pénzt hord a gazdájának.⁴²¹ A rossz szellemek közé tartozik, bár teljesíti minden kívánságát gazdájának. Ha a gazda nem kér többet, megöli.

„Ja, to bul zmok. Zmok, zmok. No ta to hovorili, ale toto hovorili, že tu bul davno jeden barz bohati človek. On mal takeho zmoka, čo mu šicko nanosil... on potom mal aj sklep, aj hižu velku. A potom take zavisle ostali naňho ľud'e, aj buli take hiže, mlade parobci, čo kceli hiže onďit', no kitapastolovovat', že kedi mu zmok nosi, hej, hej. A hiže, tak stali dovkola mu hižu a tak ňevideľi nič. To hovorili, tak hovorili. Ja ňeznam. Že no jak vtak, jak vtak. Hej (prileťel) a donosil gu hiži šťastie, peňaze a vec nič.“

„A zmok, az meg olyan volt, mint, amit magyarul lidércnek neveznek. Hogy egy olyan állat, vagyis egy olyan madárfajta valami, aki, mondjuk, a gazdája parancsára hozza a pénzt meg a vagyont meg az ékszer meg mindent a házhoz. Hogy olyan lopós valami volt, ami a gazdájának hozta. És akkor az volt, hogy Bükkszentkereszten volt egy módos ember, az úgy jött, hogy ide jött letelepedni. És az nagyon módos volt. És ugye régi időkbe megirigyelték, hát máma is irigyek az emberek, nemcsak akkor, és akkor az volt, hogy hát ki akarták lesni fiatal fiúk, hogy körülállták a házat, és hogy meglessék a madarat éjszaka, hogy mikor hozza a kincset. De hát nem látták meg.“⁴²²

A **zmok** magyar megfelelője a lidérc (ludvérc, mit-mitke). Megszabadulni csak úgy lehet tőle, hogy lehetetlen feladattal bízzák meg.⁴²³

A népi kultúra e rétege utalhat a lakosság származására és a többféle eredetű népesség összeolvadására, de a tárgyalt hiedelemként mindegyike, ha nem is ugyanazon megnevezés alatt, de ismert a magyar népi hitvilágban is. Rámutat továbbá a legfontosabb létfenntartást meghatározó gazdasági tényezőkre: az erdőre és az állattartásra, hiszen az jószág megbetegedése, elhullása a családok egzisztenciáját veszélyeztette, és képet ad

⁴²⁰ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 105-106.

⁴²¹ Gunda Béla: Mitikus lények a Bükk-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.). (Szerk.) Krupa A., Lami I. 1979. 128.

⁴²² Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 504. Adatközlő: Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.

⁴²³ Dömötör Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest. 1981. 81-82.

a hagyományos foglalkozásból adódó életmódról, az éjjeli utazásokról. Bár a lakosság ismerte az erdőt, a sűrű rengeteg mégis sok veszélyt, titkot rejtetett.⁴²⁴

Bükkszentkereszten is érvényesül az egyes hiedelemalakok képzetkörének nagyfokú összeolvadása, a boszorkányhit mindent magába olvasztó domináns jellege: a népi hitvilág hiedelemalakjait sokszor a boszorkányok tulajdonságaival is felruházzák és azok általában természetfeletti erejű személyekként és természetfeletti lényekként is megjelennek. **A hiedelemalakok tulajdonságainak keveredése és átmeneti alakokként való megjelenése azt bizonyítja, hogy a népi hitvilág megszűnésének utolsó pillanatai ragadhatók meg.**

A hitvilág hiedelemalakjai ma már csak a legidősebbek emlékezetében élnek nagyon töredékesen, de csak addig, amíg a történetek ismert személyekhez, konkrét helyszínekhez köthetők, és amikor már nem köthetők többé valóságos személyekhez és helyekhez, a történetek elkezdnek kopni és sajnos előbb-utóbb eltűnnek az emberek emlékezetéből.⁴²⁵

A népi hitvilág a kultúra viszonylag gyorsan változó szegmense, amely megfelelő társadalmi és kultúrkontextus nélkül nem aktiválható, és mint olyan specifikus és megismételhetetlen az adott nyelv- és kultúrközösségre nézve.⁴²⁶

A hiedelemvilággal kapcsolatos szókészlet:

Főnevek és jelzős szerkezetek:

biela kišasoňa f. = fehér kisasszony

bosorak, -a m. = boszorkány (férfi)

bosorka, -i f. = boszorkány

boží mír = szentelmény

buhíňak, -a m. = váltott gyerek, a buhinka gyermeke

buhinka, -i f. = buhinka (meztelen, szőrös testű, nagy mellű női alak, aki saját gyerekeit egészséges gyermekekre cseréli)

černokňazník, černí kňaz m. = garabonciás

čizma, -i f. = csizma

človek, -a m., pl. **ľud'e** = ember

d'echo –a n. = kisgyerek

drapačka, -i f. = nyírág seprő

---

⁴²⁴ Veres László: *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*, Budapest, 2000. 155.

⁴²⁵ Gunda Béla: *Mitikus lények a Bükk-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku (II.). (Szerk.) Krupa A., Lami I. 1979. 129.

⁴²⁶ Bańcerowski Janusz: *A félelem tartományába tartozó negatív érzelmek konceptualizációjáról*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság meta képe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 174. v. ö. Mikolajczyk 2004:33-4.

duša, -i f. = lélek
dvere pl. = ajtó
endžibaba f. = endzsibaba
ftak, -a m. = madár
hižni had m. = házikígyó
hvosť, -a m. = farok
ježibaba, -i f. = jezsibaba
kapurka, -i, f. = kapu
klučova d'ira f. = kulcslyuk
koh, -a m. = kémény
koliska, -i = bölcső
kost'el, -a m. = templom
krava, -i f. = tehén
križna cesta f. = keresztút
mak, -u m. = mák
maštal -i f. = istálló
mirha, -i f. = mirrha, tömjén
moč, -u m. = vizelet
mrkva, -i f. = sárgarépa
noc, -i f. = éj
opica, -i f. = majom
ovoc, -i f. = gyümölcs
peňaze pl. m. = pénz
petruška = petrezselyem
potkova, -i f. = patkó
prso, *prsa* n. = mell
pulnoc, -i f. = éjfél
sklenka, -i f. = kis üveg
slamka, -i f. = szalmaszál
svecena voda f. = szenteltvíz
svet'ena voda f. = szenteltvíz
šárkáj, -a m. = sárkány
tudóš, -a m. = tudományos, halottlátó, jó
vodna baba f. = vízi bába

vodna pana f. = vízi szűz

vrkolak, vkolak, -a m. = farkasember, küldött farkas

zmok, -a m. = lidércssirke, mit-mitke, lúdvérc

zmora, -i f. = nora

žaba, -i f. = béka

Melléknevek:

bohati adj. = gazdag

plani adj. = rossz

prepihnuti adj. = át van szúrva, átszúrt

samotni adj. = magányos, magának való

zavisli adj. = függő

Igék:

bolet' imperf. = fáj

cicat' imperf. = szopik

čapkat' imperf. = tapsol

doňest' perf. = hoz

hir'it' perf. = megfog, elkap

kad'it' imperf. = füstöl

kradnut' imperf. = lop

lapat' imperf. = megfog

liečit' imperf. = gyógyít

nanosit' perf. = összehord

ňebantovat' imperf. =nem bánt, nem zavar

obrat'it' perf. = megfordít

obrat'it' se perf. = átváltozik

ostat' zavisli naňho perf. = függ tőle

podojit' perf. = megfej

pohubit' perf. = megront

posvet'it' perf. = megszentel

povivracat' perf. = felforgat

prepihnut' perf. = átszúr, keresztülszúr

prilet'er' perf. = iderepül

sednut'(dakemu na prs) sedňe, sedol perf. = ráül (vkinek a mellére)

shadzat' se imperf. = gyülekezik

shovarat' se imperf. = beszélget
sipat' imperf. = szór
svet'it' imperf. = szentel
ščat' imperf. = vizek
št'urit' imperf. = bedug, betöm
tancovat' imperf. = táncol
t'iskat' imperf. = szorít, nyom
ud'it' perf. = füstöl (füstölőben)
vejsť perf. = bejön
vičarat' perf. = kicserél
vikad'it' perf. = kifüstöl
viplašit' perf. = elijeszt
viťat', vitněm, viťal prf. = kivág, letarol (fát, erdőt)
zabit' perf. = megöl
žit' (si) imperf.: él
žrat' žerem imperf. = eszik

7.3. Népi vallásosság

A szlovák nyelvhez kötődő vallási élet a településen már több generációval korábban megszűnt. Ennek következtében csak a vallási élethez kötődő szövegek maradtak fenn napjainkban, amelyek vagy szájhagyomány útján, vagy írott szöveggént magyar helyesírással hagyományozódtak. A szövegek továbbélésében komoly szerepet játszottak a rózsafüzér körök (*ružički*). Jelenleg négy rózsafüzér kör működik Bükkszentkereszten, de egyik sem ápolja a szlovák nyelvű egyházi kánonon kívül álló vallási hagyományokat. A rózsafüzér társulat vezetője a rózsafüzér anyja, aki a társulat tagjainak (gyermekének) minden hónap első péntekén osztja ki a titkokat (Jézus élettörténete, életéről való elmélkedés, üdvtörténet), tehát a titokcsere havi körforgásban működik. Egészében vagy akár részben szlovák nyelven működő rózsafüzér társulatra már a legidősebb korosztály tagjai sem emlékeznek.

A magyarországi szlovákok egyházi kánonon kívüli vallási kultúrájával legújabbán Zsilák Mária foglalkozott megjelenés alatt álló tanulmányában⁴²⁷, melynek egyik legnagyobb érdeme, hogy ez idáig nem publikált szlovák nyelvjárási szövegeken igyekezett bemutatni az egyházi kánonon kívül álló magyarországi szlovák vallási kultúra maradványait. A szerző megállapítja, hogy a többségében katolikus és görög-katolikus elnépiesedett vallási emlékek a középkori egyházi kultúrából eredő reliktumok, amelyek a költészet, az ének és a dráma műfaját ölelik fel.⁴²⁸ A fennmaradt szlovák nyelvű szövegek a karácsonyi ünnepkörhöz és a nagyhéthez kötődnek.

A karácsonyi ünnepkörhöz kapcsolódó bükkszentkereszti szlovák reliktumok a következők: Elsőként Jozef Štolc⁴²⁹ a magyarországi szlovákok nyelvjárásáról szóló monográfiájában jegyezt le két karácsonyi éneket.

*S tamtej strany jarka
zelena polanka
sed'a pod ňu pastuškove,
jed'a kašu z hrnka.
Prileťel im anđel,*

*Arról az oldalról árok,
zöld vadalmafa
alatta pásztorok ülnek
kását esznek fazékból.
Hozzájuk repült egy angyal,*

⁴²⁷ Mária Žiláková: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. Megjelenés alatt.

⁴²⁸ Mária Žiláková: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. I. Megjelenés alatt.

⁴²⁹ Jozef Štolc: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava, 1949. 455-56.

*tag im rospovedal,
že se Ježišeg narod'il,
abi každy vid'el.*

*Bo se nam narod'il
bočku⁴³⁰ vina kupil,
?
aj sam sebe upil.*

*Jak ta jasna hvezda
z mora vihod'ila,
fiedik paňenka Marija
sina porod'ila.
Jak ho porod'ila,
tag mu zaspivala:
Čučaj, belaj sam sinu moj,
bo ja bi bar spala.*

*és elmesélte nekik,
hogymegszületett a kis Jézus,
hogymindenki lássa.*

*Mert megszületett az Isten
kis hordó bort vett,
?
ő is ivott egyet.*

*Amint az a fényes csillag
a tengerből felkelt,
akkor a Szűz Mária
megszülte fiát.
amikormegszülte,
azt énekelte neki:
Aludj, pihenj fiacskám,
mert én nagyon aludnék.*

Zsilák Mária variánsokat jegyzett le Bükkszentkereszten 1993–ban. A Štolc által megjelentetett első ének szövegét a következőképpen egészítették ki az adatközlők.⁴³¹

*S tamti strani jarka,
zelena polanka,
sed'a pod ňu pastuškové,
jed'a kašu s hrnka.*

*Arról az oldalról árok,
zöld tisztás
alatta pásztorok ülnek
kását esznek fazékból.*

*Prišol gu ňim aňd'el,
tag jim rospovedal,
veselme se, radujme se,
Boch se nam narod'il.*

*Odajött hozzájuk egy angyal,
és elmesélte nekik,
örvendjünk, vigadjunk,
Megszületett az Istenünk.*

*Boch se nam narod'il,
bočku vina kupil,
šicki svati pocechtoval⁴³²,
aj sam sa kus napil.⁴³³*

*Megszületett az Istenünk.
Egy kis hordó bort vett,
az összes szentet megvendégelte,
ő maga is ivott egy kicsit.*

A Jozef Štolc által publikált *Jak ta jasna hvezda* kezdetű ének variánsát Zsilák Mária jegyezte le. Ennek a dalnak a szövegét, amely igen jellemző az észak-kelet magyarországi szlovák településekre, 1993-ban harmadik strófával egészítette ki az adatközlő és 2011-ben sikerült egy újabb, negyedik strófát is lejegyezni.

*Keť ta jasna hvezda
z mora vihod'ila,*

*Amikor az a fényes csillag
a tengerből felkelt,*

⁴³⁰ Több adatközlő is megerősítette, hogy a *bočku* (kis hordó) helyett *ročku* (csupor) kifejezést használnak, mivel a bükkszentkereszti szlovák nyelvújításban nem ismert a *bočka* (kis hordó) kifejezés, helyette a *toňička* szó használatos.

⁴³¹ Adatközlő: Cserei Árpádné Jámbor Jolán 1916.

⁴³² A *pocechtoval* kifejezés helyett a *ponapajal* (megítat) igét használják ma ebben a verzióban.

⁴³³ Adatközlő: Cserei Árpádné Jámbor Jolán 1916.

*tedik paňenka Mária
sina porod'ila.*

*Akkor a Szűz Mária
Megszülte fiát.*

*Jak ho porod'ila,
tak mu zaspívala,
Čučaj, belaj, tam sinačku,
bo ja bi bars spala.*

*Amint megszülte,
így énekelt neki,
Aludj, pihenj, fiacskám,
Mert nagyon aludnék.*

*Mamko, moja, mamko,
čekaj hod'inečku,
kim pojd'em do raju
s moju prinečku....⁴³⁴*

*Anyám, édesanyám,
várj egy órácskát,
amíg elmegyek a paradicsomba,
a dunnácskámért...*

*Ach sinku, moj, sinku,
Čo bis to urobil,
Veď ešči len pol hod'inka,
Čo si se narod'il.*

*Ó, fiacskám, fiam,
Mit csinálnál azzal,
Hisz még csak egy fél órája,
Hogy megszülettél.⁴³⁵*

Az adatközlő további karácsonyi énekekre is emlékezett:

*Veselost' veliká
nad nás stala,
Paňinka Mária
porod'ila.*

*Nagy öröm
támadt,
a Szűz Mária
megszülte.*

*Sináčka božího,
Betleheme,
hudobnej maštálke
a na zime.*

*Isteni fiacskáját,
Betlehemben,
egy szegény istállóban,
a hidegben.*

*Paňinka Mária
pri ňem stojí,
slatkimi slovami
jeho kojí.
Paňinka Mária
pri ňem stojí,
slatkimi slovami
jeho kojí.⁴³⁶*

*Szűz Mária
mellette áll
kedves szavakkal
ringatja.
Szűz Mária
mellette áll
kedves szavakkal
ringatja.*

Az alföldi szlovák evangélikus települések egyik legismertebb karácsonyi éneke *Narod'il se Kristus Pán* verssorral kezdődik. Ezzel a verssorral más tartalmú karácsonyi ének kezdődik Bükkszentkereszten:

*Narod'il sa Kristus Pán,
radujme se, veselme se.
Stračuški spivaju,*

*Megszületett az Úrjézus,
örvendjünk, vigadjunk.
A kis szarkák énekelnek,*

⁴³⁴ Adatközlő: Béres Sándorné Hegyközi Aranka 1927.

⁴³⁵ Adatközlő: Ladányi Endréné Galuska Lujza 1940.

⁴³⁶ Adatközlő: Béres Sándorné Hegyközi Aranka 1927.

*kukučki kukaju
na salaši.*

*a kakukkok kakukkolnak
a tanyán.*

*To je fľaček ten
keri leží vtém,
Ti si fľačku,
Ježišku mali,
Kirej elejson,*

*Ez az a kismadár,
aki itt fekszik,
Te vagy, kismadár,
Kis Jézuska,
Kirej elejson,*

*Kristě elejson,
Kirej elejson,
Kristě elejson.⁴³⁷*

*Krisztus elejson,
Kirej elejson,
Krisztus elejson.*

A következő karácsonyi énekre azonban magyarországi szlovák településen Bükkszentkeresztben kívül nincs adat. Ezt a karácsonyi éneket Hana Urbancová⁴³⁸ legendáris énekként határozza meg:

*Spadla rosa stuďená,
Kristě ňebeski,
spadla rosa stuďená,
aleuja, zdravás Mária.*

*Hideg harmat hullott,
mennyei Krisztus,
hideg harmat hullott,
Alleluia, üdvözlégy Mária.*

*Narod'il se Kristus Pán,
Aleuja, zdravos (!) Mária.*

*Megszületett az Úrjézus,
Alleluja, üdvözlégy Mária.*

*Fčim ho kupat' buďeme,
Kristě ňebeski,
fčim ho kupat' buďeme,
aleuja, zdravás Mária.*

*Miben fogjuk megfürdetni,
mennyei Krisztus,
Miben fogjuk megfürdetni,
Alleluja, üdvözlégy Mária.*

*Svatej stuďne rosení,
Kristě ňebeski,
svatej rose stuďeně,
aleuja, zdravás Mária.*

*Szent harmatos kútban,
Mennyei Krisztus,
hideg szent harmatban,
Alleluja, üdvözlégy Mária.*

*Gdo ho na krst poňese,
Kristě ňebeski,
Gdo ho na krst poňese,
aleuja, zdravás Mária.*

*Ki viszi őt keresztelni,
mennyei Krisztus,
Ki viszi őt keresztelni,
Alleluja, üdvözlégy Mária.*

*Svatí Jozef, svatí Ján,
Kristě ňebeski,
Svatí Jozef, svatí Ján,
aleuja, zdravás Mária.⁴³⁹*

*Szent József, szent János,
mennyei Krisztus,
Szent József, szent János,
Alleluja, üdvözlégy Mária.*

⁴³⁷ Adatközlő: Rózsahegy Józsefné Radványi Anna 1911.

⁴³⁸ Hana Urbancová: *Mariánske legendy v ľudovom speve. Príspevok k typológii variačného procesu.* Bratislava, 2007.

⁴³⁹ Adatközlő: Rózsahegy Józsefné Radványi Anna 1911. Megjegyzés: "Ešči moja stara mama me učili." (Még a nagyanyám tanította nekem).

A karácsonyi énekek repertoárját Bükkszentkereszten Gémesi Károlyné Császári Ildikó és Ladányi Endréné Galuska Lujza helyi tanítónők gyűjtötték össze és újítták fel és egyúttal sikerült újjáéleszteniük néhány asszonnyal a karácsonyi éneklés szokását az ablakok alatt.

A nagyhehez kapcsolódóan az *Aranyimatyánk* szlovák változatának gazdag variánsait kell kiemelni. Az Aranyimatyánk a népi imák egyik sajátos típusát képviseli.⁴⁴⁰

A népi vallási kultúra legrégebbi rétegeihez tartoznak az ún. apokrif (archaikus, népi) imádságok. Ennek újabb rétegeit az énekeskönyvek által elterjedt imádságok képviselik.

Külön réteget képviselnek a búcsújárásokon énekelt vallásos énekek, amelyek nyomtatott formában is elterjedhettek, de az előéneklők is költhették azokat, vagy az ún. koldusok (*žobraci*) révén jutott el Bükkszentkeresztre is. A búcsújárások nagy mértékben hozzájárultak a vallásos énekeknek és imádságoknak közös regionális repertoárja alakuljon ki.⁴⁴¹ A népi (profán, apokrif) imádság olyan, a kereszténységgel szorosan összefüggő folklórműfaj, amely közös európai örökség, és amely tükrözi az egyes nemzetek sajátos tudatát, szellemiségét. Keletkezésük a késő középkorra tehető.⁴⁴²

Az Aranyimatyánk a nagyheh tipikus imádsága volt. Bükkszentkeresztre ún. koldus (*žobrak* közvetítésével jutott el. Ez az imádság több változatban, kézzel és magyar helyesírással írt formában maradt fenn, melynek másolatát a 17. sz. melléklet tartalmazza. Mivel Erdélyi Zsuzsanna már az 1970-es években hasonló szövegeket jegyzett le egyes római és görög katolikus észak-kelet magyarországi településeken, ezért az Aranyimatyánk feltehetően regionális jellegű specifikum volt. Magyarországi szlovák összefüggésben kijelenthető, hogy Bükkszentkereszten kívül egyetlen szlovák nyelvszigeten sem ismert ez a népi imádságfajta, amit nagybőjt idején imádkoztak a templomban.⁴⁴³

---

⁴⁴⁰ Erdélyi Zsuzsanna kutatásai nyomán az MTA 1970. február 11-én külön folklórműfajnak fogadta el a népi imákat.

⁴⁴¹ Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. 1. Megjelenés alatt.

⁴⁴² Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívülivallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. 2. Megjelenés alatt. V. ö.: Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágek, lőtöt lépék*. Budapest, 1976/2. Utalás az anyag interetnikus jellegére: i.m. 26-27.

⁴⁴³ Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. 9. Megjelenés alatt.

Zlati ocsenás (Aranyimatyánk)

I.

Ku bolesztnhosztyi ku uctyivoszti horkej a trpezlivej szmrötyi naseho Pana Jezsisa Kriszta jaké vipravanyi miszlel jak Boh z nasu milu Pannu Mariju szmutne buli jedno od druheho rozlucsenye.

(Jézus Krisztus Urunk keserű és szenvedéssel teli halálának fájdalmára és tiszteletére, amilyen példabeszédet gondolt, milyen szomorú volt az Isten és a mi kedves Szűz Máriánk elválása)

II.

Moj najmilejsi Szinu Jezsise, cso ti budyes na tu Kvetnu nyegyelu?

Moja najmilejsa Matko to ja tyebe kcem povedaty.

Ja bugyem velikim Kralemla a pojgyem do Jeruzsalemla, a bugyem tam szpominaty, ucsity lugyoch, veznyem vinu ale nye sicku moju, ale nye sicku.

(Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled azon a virágvasárnapon?)

Legkedvesebb anyám, azt szeretném neked mondani:

Nagy király leszek és elmegyek Jeruzsálembe, ahol emlékeztetni és tanítani fogom az embereket, elveszem a bűnt, de nem minden bűnt, de nem mindet.)

III.

Moj nejmilejsi Szinu Jezsise, cso ti bugyes na ten szvati pongyelek? Moja najmilejsi Matko, to ja

tyebe kcem povedaty: ja slabia hóri bugyem, nyigdo mnye nyepomozse gu kostyelu noszity.

(Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled azon a szent hétfőn?)

Legkedvesebb anyám, azt szeretném neked mondani:

Hogy gyenge és beteg leszek, senki sem segít elvinni a templomba.)

IV.

Moj nejmilejsi Szinu Jezsise, cso ti bugyes na ten szveti uterek?

Moja najmilejsi Matko, to jatyebe kcem povedaty:

Ja bugyem velkém vandrovnyikem, bugyem vandrovaty z jedného meszta do druheho, nyebugyem zsadnu noc szpaty, jak jednu tak druhu.

(Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled azon a szent hétfőn?)

Legkedvesebb anyám, azt szeretném neked mondani:

Nagy vándor leszek, vándorolni fogok egyik helyről a másikra, egyetlen éjszaka sem fogok aludni.)

V.

Moj nejmilejsi Szinu Jezsise, cso ti bugyes na tu

szvatu sztredu v tím mordanszkém tidnyu? Moja najmilejsa Matko, to ja tyebe kcem povedaty: Ja

pojgyem na szvatu Oliveczku horu, a bugyem tam
proszity Mojho Otca, abi kalich moje umucsenyi
bi odvratyil odemnye ale nye moja szvevola
sztanye alé jak Boh Otyec mnye kce.

(Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled azon a szent szerdán, azon a szenvedéssel teli héten?)

Legkedvesebb anyám, azt szeretném neked mondani:

*Elmegyek a szent Olajfák hegyére, és ott fogom
kérni az Atyámat, hogy hártsa el tőlem a kínzásom
kelyhét, de nem az én akaratom lesz meg,
hanem úgy történik, ahogyan azt az Istenatyám akarja.)*

VI.

Moj najmilejsi Szinu Jezsise, cso ti bugyes na ten
zelení stvrtek v tím mordanszkim tidnyu?

Ja bugyem zepredani Boh, ot falecsneho Judasa
za tricety sztribelni a bugyem vegyeni od jedneho
richtara pred druheho, od Annasa do Kalfasa
ott Ponszkého pillata pret Herodesza.

(Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled nagycsütörtökön, azon a szenvedéssel teli héten?)

*Én leszek az elárult király, akit az áruló Júdás
harminc ezüstért eladott és egyik bírótól a másikig vezetnek,
Annástól Kajafásig,
Poncius Pilátustól Heródeszig.)*

VII.

Moj nejmilejsi Szinu Jezsise, cso ti bugyes na ten
Veliki Pijatek f tím mordanszkim tidnyu?

Moja najmilejsa Matko, to ja tyebe kcem povedaty:

tak ja bugyem na jednim vizzokim krizsu vizzety
a tri sztrasne klini moje ruki, nohi pribite a jeden
dosztanye kopiju kerí moj bok prerezí z kereho
krev a voda potyecse a potom Boh posle dvoh
posloh to je szvati Jan a szvati Jozef kerí mnye
dole vemu a polozsa mnye na tvoje kolena a ti
na mnye s tvojima ocsama bugyes hlegyety a
sz tvojima szlözami obmijes a sz tvojima vlaszami
mnye utres, potom ja bugyem lezsety as do szoboti
vecserneho caszu a sitcke malé gyegyki kere f
koleszki umiraju i nyegyelne modlidbi tvoje szu.

(Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled nagypénteken, azon a szenvedéssel teli héten?)

Legkedvesebb anyám, azt szeretném neked mondani:

*egy magas kereszten fogok lógni
és három borzalmas szeggel odaszögezik a lábamat és a kezemet
és egy lándsával átszúrják az oldalamat, amelyből
vér és víz folyik majd és az Isten két követet küld majd,
Szent Jánost és Szent Józsefet, akik engem*

*levesznek és a te térdedre fektetnek
és te rám nézel a szemeddel
és könnyeiddel mosol meg engem és hajaddal
törölsz meg engem, majd szombat estig fekiüdni fogok
és az összes bölcsőben halt gyermek a tiéd lesz
és a vasárnapi imák is a tiéd lesznek.)*

VIII.

Moj nejsi Szinu Jezsise: cso ti bugyes na tu
Velku Szobotu tím mordanszkim tidnyu?
Moja najmilejsa Matko, to ja tyebe kcem povedaty:
Je bugyem v jednim hlbokim hrobe lezsety as do
velkehonocsného dnya, sztanyem z mórtvíh a
sztupim do tyemnosztyi a ti szvati Otcó vizszlo-
bogyi ma, veznyem na mojej pravej ruky a ja
kcem vjesztyi mojho Otcovej krajini, a tam nah
sziju sické szpolocsnye vo velkej radosztyi.
(*Legkedvesebb fiam, Jézus, mi lesz veled nagyszombaton, azon a
szenvedéssel teli héten?*
*Legkedvesebb anyám, azt szeretném neked mondani:
egy mély sírban fogok fekiüdni egészen húsvét napjáig,
feltámadok és belépek a sötétségbe, és a szent Atya megszabadít engem,
a jobbára vesz és én fogom vezetni Atyám országát,
hogy ott mindenki nagy örömben éljen.)*

IX.

Na to povedala Marija Matka Bozsá: kebi szom lem
Jedneho csloveka mala a cso bi ten Zlati Ocsenas
raz lebo dvaraz spomodlil a pomiszlel a mojho
Szina trópszlivoszty imucsenyi Boh kerí jehó
dusi vizslebogyil a gdi jemu na tím nyedoszty a mu
kce daty cso na zemi zsada proszi
Amen.⁴⁴⁴
(*Erre így válaszolt Mária, Isten anyja: ha legalább egy ember
Egyszer vagy kétszer elimádkozná ezt az Aranymiatyánkot, és elgondolkodna a fiam
türelemmel viselt szenvedéséről,
az Isten, aki megszabadította lelkét,
adjá meg neki, amit nem kapott meg és amit e világon kér.
Amen.)*

Az Aranymiatyánk teljesebb változata tartalmilag teljesen megfelel az elsőként
bemutatott változattal, ezért külön nem fordítom le.

Zlati Ocsenás gu pobozsznoszty, gu usztyivosztyi horké a trepezlivé szmrtyi nasho Jezsisa
Kriszta. Velke vipravovanyi a miszlenyi jak Boh z nasu lubu Pannu Máriu buli szmutne
rozlucsene.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes natu kvetnu nyégylu?

---

⁴⁴⁴ Béres Sándorné Hegyközi Aranka 1927.

Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedáty, ja bugyem velkim králem, pojgyem do Jeruzálemu. Budumi popodnohi kvetki rucaty. Bugyem tam ucsity, napomináty vinu ale nye sicku.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes na ten velki pongyelek?

Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedaty, ja bugyem hori a szmutni. Nyigdo mnye Nyebugye pomahaty, nyigdo mnye nye pomozse gu kosztyelu noszity.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes na ten velki ftorek?

Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedaty, ja bugyem velkim vandrovníkem, pojgyem vandrováty z jedneho meszta do druheho. Nye bugyem zsadnu noc szpáty ják jednu ták druhu.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes ftim Mordánszkim tizsnyu?

Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedaty, ja pojgyem na tu szvatu Olivecku horu a bugyem tám proszity mojho Boha zsebi moj kalih odemnye odebrál, ale sze nye moja vola sztanye, ale ják Boh Otyec kee.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes naten Zeleni stvrtek ftim Mordánszkim tizsnyu?

Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedaty, ja bugyem zapredani ot falecsneho Judasa za tricety sztribelni, a bugyem vegyeni ot jedneho richtára pred druheho. Ot Anása gu Kaifása, ot Kaifása pred Ponszkeho Piláta.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes na ten velki pijatek? Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedaty, ja bugyem na jednim viszokim krizsu vizsety. Tri sztrasne klini moje ruki-nohi pribite. A jeden dosztanye kopiju cso moj bok rerázi, szkereho voda aj krev potyecyse. A boh poszle dvoch posloh, to je szvati Jozef a szvati Jan cso mnye szkrizsa dole zlozsa a na tvoje kolena me poloza. A ti sztvojima ocsma bugyes namnye hlegyety, sztvojima szldzami me umijes, sztvojima vlaszami me utres. Sicke male dikti cso fkostolich umiraju aj nyéj gyselne modlitbi tvoje szu.

Moj najmilési Szinu Jezsise cso ti bugyes na tu velku szobotu ftim Mordanszkim tizsnyu?

Moja najmiléša Matko, to ja tyebe kcem povedaty, ja bugyem vjednim hlubokim hrobe lezsety zemreti azs do velkonocsniho dnya a fiedi sztanyem zmrtvih a do tyemnosztyi sztupim. Szvatih starih ocoh viszlebugyim,

veznyem jih do mojé pravé ruki, kcem jih
 veszty do mojho Ocové kraini nah sze tám
 sicke szpolu raduju vecsné radosztyi.
 Nato povedala Mária Matka bozsa, kegybiszom
 Jedneho csloveka mala csobisze ten zlati
 Ocsenás ráz abo dvaráz pomodlil mojho Szina
 Mucsenyi pomiszlel, Boh kce jeho dusu
 Viszlebogiyty, a kegymu natim nyenyi doszty
 kcem mu dáty csoszti nazemi zsada proszi. Amen.
 Oca i Szina i Duha
 Szvateho Amen.⁴⁴⁵

Az *Aranyimatyánton* kívül az archaikus népi imák *Mária álma* típusát a következő
 bükkszentkereszti szöveg reprezentálja:

*Zaspala paňinka Márija
 hore na Betlehemu.
 Prišol gu ňej Ježišček:
 Či čuješ, či spiš?
 Oh, mili sinačku,
 načo si me zobud'il?
 Taki na mňa sen priš,
 až krvavi pot viš.
 Že tam te viďela,
 zavazaneho, ved'eneho,
 tam ti pletli korunu,
 na zlatu hlavičku.
 Oh, buc voďe,
 budz na dakim jeleš mest'e,
 ňemože sa ti ňiď zleho staťi,
 kim se ňebuďem spovedaťi,
 Kristem Panem večeraťi.*⁴⁴⁶

*Elaludt Szűz Mária
 fent Betlehemben.
 Hozzálépett a kis Jézus:
 Hallasz vagy alszol?
 Ó, kedves fiacskám,
 miért ébresztettél fel?
 Olyan álmot láttam,
 hogy vért verítékeztem.
 Hogy ott láttalak,
 megkötözve, elvezetve,
 ahol koronát fontak neked,
 az aranyos fejecskédre.
 Ó, légy bárhol,
 légy bármilyen jeles helyen,
 ahol, semmi rossz sem történhet veled,
 amíg meg nem gyónok,
 amíg az Úrjézussal nem vacsorázom.*

A katolikus településeken szokás volt a kálváriajárás (križna cesta). Az adatközlők szerint
 egy előénekes vezetésével, pap nélkül, jártak a kereszthez nagypéntek éjjelén, később már
 csak este, vallásos énekeket énekelni. A nagypénteki keresztút járáskor énekelték a
 következő éneket:⁴⁴⁷

*Prišli zme pozdravit'
 ten križ svatí,
 na kerim Kristus Pan*

*Üdvözölni jöttünk
 e szent keresztet,
 amelyen az Úrjézus*

⁴⁴⁵ Adatközlő: Körösi Jánosné Pontos Anna 1923.

⁴⁴⁶ Adatközlő: Rózsahegy Józsefné Radványi Anna 1911., aki az édesanyjától tanulta. Hűsvét előtt mindig ezt imádkozták.

⁴⁴⁷ Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku.* (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. 16. Megjelenés alatt.

zemreti leži.
A pot križem matka
ve velki žalost'i
puka se ji srco
od velki bolest'i.
A ten palni Juddáš,
čo ho predal,
že tirsto tri zlatih
židom ho pedal.
Židi ho mučili
ve velki žalosti,
puka se ji srco
*od velki bolest'i.*⁴⁴⁸

holtan fekszik.
És a kereszti alatt az anya
nagy szomorúságában
megszakad a szíve
nagy fájdalomában.
És a gonosz Júdás,
aki őt eladta,
háromszázharom aranyért
a zsidóknak adta.
A zsidók megkínozták
nagy bánatában,
megszakad a szíve
nagy fájdalomában.

A Rózsafüzér körök által terjedt a következő szöveg, amely Szlovákiából került az adatközlőhöz:

Ó Mária bolestivá,
naša obrannost',
slovenski náš národ volá,
proz za nás Boha
ti si ma' dobrotivá,
patrónko lútoštivá,
oroduj vždi za nás, národ,
u tvojo sına.
Po horách i po dolinách
Neň čil čo orať,
smutné mesta volajú ťe,
matka kráľovská,
ti si ma' dobrotivá,
patrónko lútoštivá,
*oroduj za náš národ u svojho sına.*⁴⁴⁹

Ó, fájdalmas Mária,
védelmezőnk,
szlovák népünk hív téged,
kérd értünk Istenünket
jóságos édesanya,
együttérző védőszent
könyörögj mindig nemzetünkért
fiadnál.
Hegyen-völgyön
nincs mit szántani,
szomorú városok hívnak téged,
királyi anya,
jóságos édesanya,
együttérző védőszent
könyörögj nemzetünkért a fiadnál.

Zsilák Mária megjelenés alatt álló tanulmányában⁴⁵⁰ rámutat a szövegek regionális összefüggéseire. Ennek alapján megállapítható, hogy a bükkszentkereszti szövegek szervesen illeszkednek a kelet-szlovák régió népi vallásosságába, valamint a magyarországi katolikus vallású települések egyházi kánonon kívüli szlovák vallási kultúrájába. A népi vallásosság mint a hagyományos kultúra specifikus rétegének töredékes meglétét dokumentálják az itt bemutatott szövegek. Nyelvi világkép tekintetében a keresztyény

⁴⁴⁸ Adatközlő: Czeglédi Rezsőné Hegedűs Aranka 1928.

Az idősebb generáció nagypónteken éjfélkor járt ki a kereszthez. Az adatközlő generációja már csak este.

⁴⁴⁹ Adatközlő: Béres Lajosné Révész Aranka 1939. Egy idős asszonytól tanulta 1948-ban. Szokott szlovákul imádkozni és volt egy szlovák nyelvű énekes könyve.

⁴⁵⁰ Žiláková Mária: *Cirkevná kultura mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku.* (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. 1. Megjelenés alatt.

kultúra fejlődésének több réteget is képviselik, amelyek a középkortól a 20. század közepéig terjedő időszakot ölelik fel.

A Szűz Mária kultusz kapcsán az *anya* fogalmának nyelvi képét is érdemes megvizsgálni, amelyet tudományosan Bańcerowski Janusz dolgozott fel.⁴⁵¹ Az *anya* lexéma több profilú kognitív tartományt, domént hív elő, ily módon az *anya* név profilja a SACRUM doménben (tapasztalatfajta, fogalom, összetett tudásrendszer) az ISTENANYA, JÉZUS KRISZTUS ÉDESANYJA: Istenanya, Szűzanya, Jézus Krisztus Édesanyja, Mária. A katolikusok hite szerint Magyarország védőszentje, minden anya mintája.⁴⁵² A fentebb elemzett népi vallásos énekekben és imádságokban a következő tulajdonságok, ill. cselekedetek kapcsolódnak az Istenanyához:

❖ <i>z nasu milu Pannu Mariju</i>	<i>kedves Szűz Máriánkkal</i>
❖ <i>Paňinka Márija</i>	<i>Szűz Mária</i>
❖ <i>porod'ila.</i>	<i>megszülte.</i>
❖ <i>Sináčka božího,</i>	<i>Isteni fiacskáját,</i>
❖ <i>slatkimi slovami</i>	<i>kedves szavakkal</i>
❖ <i>jeho kojí.</i>	<i>ringatja.</i>
❖ <i>paňenka Marija</i>	<i>Szűz Mária</i>
❖ <i>Moja najmilejsa Matko</i>	<i>Legkedvesebb Édesanyám</i>
❖ <i>Marija Matka Bozsa</i>	<i>Mária Isten anyja</i>
❖ <i>Pannu Máriu</i>	<i>Szűz Máriát</i>
❖ <i>A pot križem matka</i>	<i>És a kereszt alatt az anya</i>
❖ <i>ve velkí žalost'i</i>	<i>nagy szomorúságában</i>
❖ <i>puka se ji srco</i>	<i>megszakad a szíve</i>
❖ <i>od velki bolest'i.</i>	<i>nagy fájdalomban.</i>

A felvázolt kognitív tartomány részben azonos a magyar nyelvben rögzült világkép sacrum doménjével (szeretet, ölelés, nevelés, védelem, ápolás, optimizmus, reménység, gondoskodás, megbocsátás, aggodalom, stb...): a (magyar-szlovák) közös vallási világkép a világ kultúrképének szegmenseként olyan élő kövületnek tekinthető, mely a kultúra történeti állapotát demonstrálva része és fontos szereplője a kulturális rendszernek.⁴⁵³

⁴⁵¹ Bańcerowski Janusz: *Az anya fogalmának nyelvi képe a magyar nyelvben.* In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 181-189.

⁴⁵² Bańcerowski Janusz: *Az anya fogalmának nyelvi képe a magyar nyelvben.* In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 181., 183.

⁴⁵³ Bańcerowski Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei.* In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 140-141.

Beigazolódni látszik az a feltevés, miszerint „az adott nyelvcsoporthoz és kultúrkörhöz tartozó nyelvek, bizonyos nyilvánvaló sajátos eltérések mellett, hasonló módon interpretálják a világot, tehát hasonló világkép rögzül bennük.”⁴⁵⁴

A megőrződött szövegek nyilvánvalóan egy sokkal gazdagabb tudásanyag töredékének tekinthetők, amelyek a legidősebb női generáció szűk rétegének kollektív és individuális gyakorlatában élnek. Az élő gyakorlat egyre inkább háttérbe szorul, csupán a kollektív emlékezetben őrzi őket.⁴⁵⁵

A magyar a helyesírással írt szövegek a kelet-szlovák nyelvjárás sajátosságait tükrözik, ami a kötött egyházi szövegek folklorizálódásának bizonyítékai.

---

⁴⁵⁴ Bańcerowski Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei*. In: *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Budapest, 2008. 147.

⁴⁵⁵ Mária Žiláková: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon túli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. 32. Megjelenés alatt.

7.4. Kétnyelvű történetekben megnyilvánuló nyelvi világkép

Bükksgentkeresztlen elsőként Krupa András jegyzett le kétnyelvű történeteket.⁴⁵⁶

A bükksgentkeresztli kétnyelvű mesélők azon típusba tartoznak, akik valamennyi meséjüket, történetüket mind a két nyelven elmesélik.⁴⁵⁷ Viera Gašparíková szerint kétnyelvű mesemondó az, aki a történetek többségét kétnyelvű változatban, élénken tudja előadni, van érzéke a dialógusokhoz, repertoárja kiterjedt⁴⁵⁸

A településen a nagyfokú asszimiláció ellenére még mindig találni kétnyelvű elbeszélőket, mesemondókat, „a kétnyelvű népi közlésmód nem egyedi jelenség a faluban”,⁴⁵⁹ igaz a bükksgentkeresztli kétnyelvű mesélők repertoárja és stílusa nem éri el a neves nagybányegyesi kétnyelvű mesemondó, Farkas Andrásné Drágos Zsófia előadásmódját, mégis igen értékes képet adnak a kétnyelvűség állapotáról és a szlovák, ill. magyar nyelvben rögzült világképről.

A bükksgentkeresztli kétnyelvű történetek jól megragadható tulajdonsága az, hogy a két (szlovák és magyar nyelvű) történet kiegészíti, pontosítja egymást, együtt alkotnak teljességet. Minden egyes elbeszélés a beszélő sajátos kifejezőmódját, nyelvhasználatát, gondolkodásmódját, azaz nyelvi világképét tükrözi. A helyi kevert típusú nyelvjárást magyar kifejezésekkel tarkítják, a magyar előadásmódon pedig tetten érhető a szlovák anyanyelv hatása.⁴⁶⁰

Az elbeszélések témái igen változatosak: vannak köztük mesék (az ördögről és a szántóvetőről, az özikéről és a hét gidáról) történetek a hiedelemvilág alakjairól (boszorkány, zmora, buhinka, vodna baba, zmok, sárkány, garabonciás, farkasember), megtörtént tréfás esetek, viccek, szójátékok. (A szóbanforgó történetek a 17. mellékletben találhatók).

Véleményem szerint a *bükksgentkeresztli kétnyelvű történetek* konkrét nyelvi megnyilatkozásaiban a következő nyelvi elemek hordozzák legmarkánsabban a világ nyelvi képét.

⁴⁵⁶ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükksgentkeresztlről*. In: HOM. Miskolc, 1995.491-511.

⁴⁵⁷ Faragó József: *A kétnyelvű mesemondók repertoárjának nyelvi megoszlásáról*. In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 18. Újvidék, 1974. 72. v. ö. *Vöö* Gabriella: 1981. 245 – 255. *Faragó J.*: 1974. 70-73.

⁴⁵⁸ Krupa András: *Rozprávky ňaňický Žofky – Zsofka néni meséi*. Békéscsaba, 1984. Slovenské komentáre 281-285

⁴⁵⁹ András: *Kétnyelvű népi történetek Bükksgentkeresztlről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 491.

⁴⁶⁰ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükksgentkeresztlről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 492-493.

Az elbeszélések az igaz történetek követelményeinek megfelelően *konkrét személyhez és helyhez* kötődnek:

Konkrét helyszínek: „v Répášu; elment Egerbe; išol do Jágru; mentek a temetőbe; Na Starej Huťe; na Kékmező; pri Répášskej se stanulo; Répás környékén; Na Répášskim se stanulo; z Ďúru; v Bükku; z Ďúru; Nagy-Délnek a végén, a répási oldalon; Diósgyőrből valamikor Répáshután; Óhután történt; Óhutára megyen; Vidúron nem fog tudni elmenni; ezt a hosszú Lőrinc-hegyet körülment; V Répášskej Hute; Bükkszentkereszten; v Horvöldu aj na Balaluke; Pesten szolgált; na Tetemvárom; do Miškolca; Bükkszentkeresztről a vásárba mentünk Miskolcra; Varbóra adtam; bulo na Starej Huťe; tu pod Bagolhedu; Bükkszentlászlón”.

Konkrét személyek: „Šipula Jánoš se volal; to mama hovorivali; Apa nekünk így mondta; Papp János bácsi mesélte; jeden malički stari parobek, Jászkának hívták; Gomboš (az ökre); úgy hívták a kékmezői erdészt, hogy Longaver; hoďili cigaňe keď svaďba bula; bulgar, jött egy idegen bulgár; stara Radvanička; Neno Mariša Papp; Belánszki úr; Hovorili stara mama; Stara mama mi rozprávala; az ő nagymamája mesélte ezt neki; Bátori Annus; Vót két szomszédasszony; stare roďiče mi hovorili; a régi szüleim, még a dédnagymámam, már az édesanyám is sokat mondott arról; úgy hívták, hogy Romenda Gusztáv; mama hovorili šeličo; Mariša se volala”.

A szlovák nép szellemi sajátosságának tekinthető a szlovák nyelvű változatokban szisztematikusan előforduló **tisztelet többes száma**, a magázás vagy önözés jelentése. A szülőkről, nagyszülőkről és más tiszteletre méltó emberekről (pl. papról) szlovákul mindig többes számban beszélnek: „to mama hovorivali; Hovorili stara mama; bo oňi buli Répášanka, ňe Huťanka; mama hovorili šeličo, pan farar, oňi maju naznačene, oňi bi najlepši znali”.

A bükkszentkereszti szlovák nyelvjárásban rögzült világkép archaikus voltát igazolja az irodalmi nyelvből kiveszett **vakatívusz** (megszólító eset): „čuješ *Mariško, Mamo*, doňest'e vapna *Mamo, Hanko*, či *Mirko*; čo je *Fano, hlope*, f tim bielim košule”.

A 25. történetben figyelemre méltóan mutatkozik meg az **isten név kognitív tartománya**: a szlovák változatban az elbeszélő *Kristus Pan*-nak (Úrjézusnak) nevezi, míg a magyar verzióban az *isten* nevet használja. Mindkét név a *sacrum* domén része, ugyanis a keresztény istenkép három személyből tevődik össze.

A magyar nyelv dominanciája nyilvánul meg a **töltelékszavak (módosítószók, hangutánzószók)** használatában is: „ja som ho odrezal vajca *cakk-pakk*; *Hű* to je z mojej sukňi, *hát* z Novej Huti do Miškolca, *tyű* ten nam porihtoval”.

A **kódváltás** is beszélőtől függő jelenség. Az igazán jó (mindkét nyelvet jól bíró) kétnyelvű előadónál szinte sosem fordul elő: „*És akkor azt mondták a buhinkák, tyű ten nam porihtoval notu – no ta gdo je to, ta našli ho a volt neki púpja, no hát jutalmul levettük a púpot a hátadról; pospali a bőgő položili, a medved' brugi ond'il, bőmböltette; Csináltak egy olyan viccet, urobme rehotki; És akkor, no to sa nam velke rehotki; aj take kifliki pekli z muki; Hát ez járt lopni sárgarépat, mrkvát; És akkor ment és rálépett ugye a gereblyének a végére és megütötte és akkor: jaj boh daj nak boh pobije s hrablami!; vinst' na vécére; sťahla nadragi, či bud'i; És háthogy vigyünk a vásárba, hát; z čordi vždi išla; nehod'ili ind'e legelni; čo gerendi viseli; És ilyen vrkolakok voltak és leharapta a fenyőfát is.*”

A nyelvi világkép érdekes megnyilvánulása a fák élő főnévként történő ragozása, amely a természet iránti tisztelet megnyilvánulásának tekinthető: „zrubali jedneho velikeho hrubeho buka, viskakali na buka”.⁴⁶¹

A kétnyelvű történetek nyelvében rögzült világképére érvényesnek találom azt a kijelentést, miszerint az adott kultúrkörhöz tartozó nyelvek, bizonyos nyilvánvaló sajátos eltérések mellett, hasonló módon interpretálják a világot.⁴⁶²

---

⁴⁶¹ Kivágtak egy nagy bükkfát, felugráltak egy bükkfára.

⁴⁶² Bańczerowski Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei*. In: *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 147.

8. ÖSSZEGZÉS, KITEKINTÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Doktori disszertációm középpontjában a bükkszentkereszti szlovákok nyelvjárása állt, amelyet a nyelv funkcionális rétegeinek lexikális filterén keresztül vizsgáltam meg, hogy megállapíthassam a szóban forgó közösség nyelvben rögzült világképének és kétnyelvűségének specifikumait. Mint ismeretes a világ képének egyik megnyilvánulása a nyelvi képe, amelynek alapvető funkciója a világ értelmezésében és az emberi viselkedés szabályozásában játszik szerepet.⁴⁶³

Az adatgyűjtés során, mivel Bükkszentkereszten élek, a legkézenfekvőbbnek a résztvevő megfigyelést, a spontán és az irányított beszélgetést, illetve a magnetofonos gyűjtést tartottam. Arra törekedtem, hogy minél több konkrét, szlovák nyelvjárásban tett megnyilvánulást jegyezsek le és mutassak be, mert „a szókincs nagyon fontos komponense a világ interpretációját rögzítő nyelvnek. A szókészlet fejlett és kevésbé fejlett rétegeinek vizsgálatával következtetni lehet arra, hogy mely területek játszanak fontos szerepet az adott társadalom életében, melyek perifériás jellegűek és melyek nincsenek egyáltalán képviselve.”⁴⁶⁴ A beszélgetések, ahogyan már a Bevezetőben említettem, részben meghatározott tematika köré csoportosultak, de nagyon sok esetben spontán módon zajlottak. A hétköznapi nyelvhasználat jelenségein keresztül a kódváltás és a nyelvi interferencia megnyilvánulásait vizsgálhattam meg. Az egyes témakörök kiterjedtsége, feldolgozottsága eltérhet, ugyanis mint ahogy a tárgyalt nyelvi és kulturális rétegek szerepe sem azonos a közösség életében, úgy az adatközlők is különbözőek.

Abból a megállapításból indultam ki, hogy az emberi nyelv az adott embercsoportra vagy emberi közösségre jellemző tulajdonság és adott kisebb vagy nagyobb közösségnek a nyelve csak akkor létezik (a valóságban), ha valóban léteznek/élnek ennek a közösségnek a tagjai.⁴⁶⁵

---

⁴⁶³ Bańcerowski Janusz: *Kategóriák, kategorizáció és a szavak mögött rejlő világok*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban, Budapest, 2008. 128.

⁴⁶⁴ Bańcerowski Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe, mint a második valóság komponensei*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 144.

⁴⁶⁵ Bańcerowski Janusz: *Néhány megjegyzés a „természetes nyelv” fogalmának értelmezéséhez*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 19.

Fontosnak tartottam megfigyelni és bemutatni a szlovák nyelven belüli változásokat, a kétnyelvűség és a nyelvváltás folyamatában megőrződött és a nyelvi világképbe beépült nyelvi (és ezzel szoros összefüggésben álló néprajzi és kulturális) elemeket.

A bükkszentkereszti szlovák nyelv funkcionális rétegein keresztül (a hagyományos foglalkozások -üvegyártás, vasgyártás, fuvarozás, fakitermelés, erdőművelés, gyűjtögetés, szén- és mészégetés-; a család- és földrajzi nevek rendszere; a népi orvoslás, a népi táplálkozás; a szellemi kultúra - jeles napok, hiedelemvilág, népi vallásosság) szándékoztam rekonstruálni az itt élők nyelvben rögzült világképét, illetve alátámasztani hipotézisemet, miszerint a bükkszentkereszti szlovákok nyelvjárása kisebbségi pozícióban, a kétnyelvűség feltételei mellett sajátosan tölti be kognitív és kommunikatív funkcióját és a nyelv funkcionális rétegződéseiben tükröződnek a közösség nyelvben rögzült világképének specifikumai.

A kutatás konklúziója a következő módon foglalható össze:

Az életmód változása a nyelv és ezen belül a szókincs változását hozta magával. A nyelvi világkép *legősibb rétegét* a hiedelemvilág, a népi vallásosság és a jeles napok speciális területe adja. A legrégebbi réteget képező szokáslemek, a szláv mitológiához, illetve hiedelemvilághoz tartozó szegmensek már csak nyomokban érhetők tetten. A nyelvi világkép ősi rétege másik jelentős összetevőjének a kereszténység, ill. a katolikus vallás tekinthető, amelynek a világképben játszott szerepe (igaz, magyar nyelvű kontextusban) ma is jelentős. A szlovák elemek felelevenített formában (pl. a Luca-járás, karácsonyi koledálás, stb.) vannak jelen. A népi vallásosság legarchaikusabb rétegének (apokrif imák, karácsonyi énekek) táji tagoltsága erős kelet-szlovák kötődést mutat.⁴⁶⁶ Maga a bükkszentkereszti szlovák nyelv is archaikus, ily módon a rendszerszerűen megőrződött archaizmusok (pl. a megszólító eset vagy a szülők, nagyszülők magázása, stb.) egyaránt a nyelvi világkép ősi rétegét alkotják.⁴⁶⁷

A nyelvi világkép *újabb rétegei* leginkább a hagyományos táplálkozás és a hagyományos foglalkozások lexikájában mutatkoznak meg, de ide sorolhatók a hozott kulturális örökségnek a helyi viszonyok által továbbformált megnyilvánulásai is, mint pl. a helyi mondák, anekdoták, a boszorkányokhoz és más hiedelemlényekhez kötődő lokális történetek, a településhez idomult népdalok és szólások, tehát „az új közösségi életmódnak

⁴⁶⁶ Žiláková Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon túli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.), 2011. Megjelenés alatt.

⁴⁶⁷ Žiláková Mária: *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 159.

leginkább megfelelő, legkönnyebben adaptálható kulturális elemek, szokások váltak a népi kultúra meghatározó részévé.⁴⁶⁸

Visszakapcsolódva a helyi iparágakhoz, kijelenthető, hogy a bükkszentkeresztiiek mindennapi életét a megélhetést adó foglalkozások határozták meg, ebből következően világképük stabil részét képezték. A település létrejöttében és fennmaradásában szerepet játszó mesterségekkel összefüggő nyelvi világképbe beépült elemeknek csak töredéke ragadható meg. A mai állapot kialakulását több tényező befolyásolta: elsősorban a hagyományos mesterségek és iparágak fejlődése, virágzása, majd elhalása. Az ezekhez kapcsolódó szókincset ahhoz mérten őrzi a kollektív emlékezet, hogy a mesterség, ill. iparág elhalása mikor következett be.

A rekonstruált szókincs nagy százalékát szláv/szlovák eredetű kifejezések alkotják, elenyészőnek mondható a magyar, ill. német eredetű vagy közvetítésű szavak jelenléte.

E réteghez sorolom a vadon termő gyümölcsök, gombák és erdei virágok népi elnevezéseit is, amelyek maradványhatás-jelenségeként máig is nagyon erős konnotációs tartalommal bírnak. Általuk a természetes körülményektől való függés, a gyűjtögető életmód jelentősége rögzül a nyelvi világképben, másrésről a felvázolt ismeretek ma is élő gyakorlat részét képezik, így nyelvben rögzült világkép két rétegéhez is kötődik, archaikus tudást képviselnek, amely szervesen beépült a mai életvitelbe, ezáltal a nyelvhasználatba is.

Véleményem szerint a bükkszentkereszti szlovák nyelvi világkép *legsajátosabb rétegét* a nevek és ezen belül a földrajzi nevek rendszere képezi. Ez tekinthető a legfiatalabb rétegnek, ugyanis keletkezésük a szlovákok letelepedését követő időszakot öleli fel. A szlovák, ill. a német családnevek magyarosítása „formálisan, de tartalmilag is elfedi, elhomályosítja az eredeti származást... és a más nyelvű etnikumhoz való tartozást”.⁴⁶⁹ Az egykori újhutaiak könnyedén cserélték fel eredeti családnevüket neves magyar történelmi személyiségek vezetékeivel. A családnevekben rögzült világkép a bükkszentkeresztiiek ingatag szlovák öntudatának kivetülése.

A gúnynévadás jelenleg is élő gyakorlat a bükkszentkereszti szlovák közösség körében. A gúnynevek is az objektív valóság alanyi visszatükröződései, továbbá a nyelvi világkép azon kategóriái, amelyeken kizárólag a hasonló tapasztalatokkal rendelkező és hasonló értékeket valló nyelvhasználók osztoznak.

⁴⁶⁸ Gyivicsán Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001. 98.

⁴⁶⁹ Gyivicsán Anna: *Néhány gondolat a magyarországi szlovákok családneveiről*. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II. Békéscsaba, 2003. 86-91.

Megítélésem szerint a bükkszentkereszti szlovákok nyelvének specifikus rétegei egyedi nyelvben rögzült világképet közvetítenek, amely ugyan kötődik a többségi nemzet nyelvéhez, különlegessége mégis a szlovák nyelvi létezésből fakad, tehát abból a közezből, amelybe szervesen beépültek saját és elődeink élettapasztalatai.⁴⁷⁰ E tapasztalatokat őrzik kisebbségi helyzetben, a maradványhatás eredményeként magyar szövegkörnyezetben az említett területek szlovák nyelvi elemeinek konnotációs jegyei.

Leszögezhető, hogy a bükkszentkereszti szlovákok nyelvjárása kisebbségi pozícióban, a kétnyelvűség feltételei mellett sajátosságosan tölti be kognitív és kommunikatív funkcióját: a nyelvjárás funkcionális rétegeinek lexikája egyre kisebb szerepet kap a helyi szlovák közösség életében. Ez a folyamat beleillik abba a tendenciába, amelyet Zsilák Mária a nyelvjárások elhalásáról megállapított.⁴⁷¹ Ugyanakkor némi bizakodásra ad okot a 2001-es népszámlálási adatok elemzése, miszerint a kulturális hagyományok, a kulturális értékekhez való ragaszkodás pótolhatja azt a kohéziós hiányt, amit a nyelvvesztés okozott.⁴⁷²

---

⁴⁷⁰ Bańcerowski Janusz: *A nyelv fogalma a nyelvhasználat tükrében*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban, Budapest, 2008. 25.

⁴⁷¹ V.ö. Zsilák Mária: *Odumieranie náreči na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku*. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvterületeken. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku*. Bibliográfia a štúdie – I. A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok – I. (Szerk. Uhrin E., Zsilák M.). Békešská Čaba – Békéscsaba, 2008. 49-92.

⁴⁷² Bindorffer Györgyi: *Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás. Előszó*. 13.

http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_valtozatok_az_identitasra/bindorffer_gyorgyi_etnikai_nemzeti_es_ketnemzeti_identitas.pdf

9. ZHRNUTIE

Stredobodom výskumu doktorskej práce bolo nárečie mojej rodnej obce, Novej Huty (Bükkszentkereszt). Preskúmala som slovnú zásobu charakteristických funkčných vrstiev, aby som zistila špecifiká dvojязыčnosti a jazykového obrazu sveta skúmanej spoločnosti.

Zbieranie jazykového materiálu prebiehalo v rámci spontánneho a riadeného pohovoru, ktoré boli nahraté na magnetofón. Išlo mi o získanie čím väčšieho množstva slovnej zásoby, pretože na základe preskúmania vyspelejších a menej frekvencovaných vrstiev lexiky môžeme usúdiť, že ktoré oblasti sú dôležitejšie pre danú spoločnosť.

Vychádzala som z myšlienky, že ľudský jazyk je charakteristickou vlastnosťou danej skupiny ľudí a jazyk môže existovať iba vtedy, ak aj jeho užívatelia existujú.

Mojou hypotézou bola to, že jazyk Slovákov v Novej Hute, v menšinovej pozícii, za predpokladu dvojязыčnosti, disponuje špecifickou kognitívnou a komunikačnou funkciou a vo funkčných vrstvách jazyka sa odzrkadľujú špecifiká jazykového obrazu sveta danej spoločnosti.

Výsledok môjho výskumu môžem konštatovať nasledujúcim spôsobom:

Najarchaickejšiu vrstvu lexiky slovenského jazyka predstavujú oblasti poverového sveta, ľudového náboženstva a kalendárnych obyčajov. Sem patria aj systematicky užívané a zachované archaické elementy nášho nárečia.

Novšie vrstvy jazykového obrazu sveta sa objavujú v slovnej zásobe tradičných remesiel, ľudového stravovania. Zaradila som do tejto skupiny aj zmeny v kultúrnom dedičstve: miestne legendy, anekdoty, lokálne príbehy spojené s mýtickými bytosťami, miestne ľudové piesne, porekadlá.

Lexiku tradičných miestnych remesiel môžeme zachytiť iba čiastočne, hoci patria (patrili) medzi štabilné elementy jazykového obrazu sveta. Dnešný jazykový stav značne ovplyvnil rozvoj, rozkvet a úpadok miestnych remesiel.

Do tejto vrstvy patria aj názvy lesných plodov, húb, ktoré aj v súčasnosti mávajú značnú konotačnú hodnotu: predstavujú archaickú vedomosť a sú súčasťou dnešného spôsobu života.

Najšpecifickejšou vrstvou jazykového obrazu sveta sú sústavy mien a zemepisných názvov. Je to najnovšia oblasť, ktorá svedčí o slabom národnostnom sebavedomí Slovákov (ide o zmenu slovenských priezvisk od r. 1896).

Podľa môjho názoru skúmané špecifické vrstvy nárečia Novej Huty sprostredkujú jedinečný jazykový obraz, ktorý jednak súvisí s jazykom a spoločnosťou majoritného národa, ale jeho zvláštnosti vyvierajú zo slovenského menšinového bytia, z prostredia, ktoré absorbovalo nielen naše životné skúsenosti, ale aj našich predkov.⁴⁷³ O tom svedčia slovenské jazykové prvky použité v maďarskom kontexte.

Môžem konštatovať, že nárečie Novej Huty v menšinovej pozícii za podmienky dvojjazyčnosti svojším spôsobom zastáva kognitívnu és komunikatívnu funkciu: funkčné vrstvy jazyka dostávajú čoraz menšie úlohy v miestnom slovenskom prostredí, postupne ustupujú. Tento proces je súčasťou tendencie odumierania nárečí na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku, ktorú určila Mária Žiláková.⁴⁷⁴

Podľa analýzy výsledkov posledného sčítania ľudí máme na to nádej, že pridŕžovanie sa kultúrnych hodnôt nahrádza nedostatky pôsobené stratou jazyka.⁴⁷⁵

---

⁴⁷³ Bańcerowski Janusz: *A nyelv fogalma a nyelvhasználat tükrében*. In: A világ nyelvi képe. A világgép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban, Budapest, 2008. 25.

⁴⁷⁴ V.ö. Zsilák Mária: Odumieranie nárečí na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. A nyelvjárásek elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliografia a štúdie – I. A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok – I. (Szerk. Uhrin E., Zsilák M.). Békésskő Čaba – Békéscsaba, 2008. 49-92.

⁴⁷⁵ Bindorffer Györgyi: *Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás. Előszó*. 13.
http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_valtozatok_az_identitasra/bindorffer_gyorgyi_etnikai_nemzeti_es_ketnemzeti_identitas.pdf

10. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretném hálás köszönetemet kifejezni mindazoknak, akik szakmailag és emberileg segítették e munka megszületését.

Köszönettel tartozom tanáromnak, témavezetőmnek Dr. Zsilák Mária egyetemi docensnek, mert nagy türelemmel és szakértéssel irányította munkámat és nem keveset utazott miattam, továbbá egyetemi tanárnőmnek, Dr. Gyivicsán Annának a szakmai észrevételekért, ötletekért és bátorításért.

Köszönetemet fejezem Dr. Bańcerowski Janusz és Dr. Nyomárkay István professzor uraknak a doktori iskolában megalapozott tudásért és tapasztalatért.

Köszönöm a családomnak, kiváltképp a férjemnek, azt a rengeteg türelmet, segítséget és önfeláldozást, amit ennek a dolgozatnak a megírásánál tanúsítottak.

Hálámat fejezem ki minden egyes adatközlőnek készséges segítségükért, a megismételhetetlen közlésekért, akik nélkül nem születhetett volna meg ez a munka.

11. FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKÓ** Ferenc: *A Bükk hegység mészégetőinek munkaszervezeti formái*. In: Egri Múzeum Évkönyve I., 1963. 297-315.
- BAKÓ** Ferenc: *Mészégető kunyhók a Bükk hegységben*. In: A Néprajzi Múzeum Füzetei 35. 1968. 67-91.
- BAKÓ** Ferenc: *A mészégetők életmódja Bükk hegységben*. In: Egri Múzeum Évkönyve VI. 1968. 267-287.
- BAKOS** Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1986.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest, 2000.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *A világ nyelvi képe, mint a szemantikai kutatások tárgya*. In: A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései. ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. Budapest, 2000. 258-265.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a második valóság komponensei*. In: A világ nyelvi képe. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 139-151.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *Néhány megjegyzés a „természetes nyelv” fogalmának értelmezéséhez*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 17-20.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *Az anya fogalmának nyelvi képe a magyar nyelvben*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 181-189.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *A pozitív érzelmek konceptualizálásának néhány kérdése*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 165-172.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: *A félelem tartományába tartozó negatív érzelmek konceptualizációjáról*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 173-180.
- BAŃCZEROWSKI** Janusz: 2008. *Néhány gondolat a nyelv és a nyelvhasználat kapcsán*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban, Budapest, 2008. 21-24.

BAŇCZEROWSKI, Janusz: *A nyelv fogalma a nyelvhasználat tükrében*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Budapest, 2008. 25-44.

BAŇCZEROWSKI, Janusz: *A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Budapest, 2008. 246-254.

BAŇCZEROWSKI, Janusz: *Kategóriák, kategorizáció és a szavak mögött rejlő világok*. In: A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban, Budapest, 2008. 122-130.

BARNA Gábor: *Hiedelemalakok a hitvilágban*. In: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben. Szerk. Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 331-347.

BARTHA Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Budapest, 1999.

BELÁNSZKI Gy., **FŐRIKA** L., **MAGICZ** A., **POLGÁR** A., **SZAJBÉLY** K. (szerk.): *Kisebbségi Önkormányzatok kézikönyve*. Budapest, 2006.

BENKŐ Loránd: *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

BENCÉDY József.- **FÁBIÁN** Pál. – **RÁCZ** Endre. – **VELCSOV** Mártonné: *A mai magyar nyelv*. Szerk. Rác Endre. Tankönyvkiadó, Budapest. 1991.

BINDORFFER Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Budapest, 2001.

BINDORFFER Györgyi: *Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás. Előszó.*

http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_valtozatok_az_identitasra/bindorffer_gyorgyi_etnikai_nemzeti_es_ketnemzeti_identitas.pdf

BLANÁR Vincent: *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomestných mien v Maďarsku*. Bratislava, 1950.

BODONYI Edit: *Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig*. Budapest, 1999.

BORBÉLY Anna: *A magyarországi románok nyelvcseréjének társadalmi és nyelvi aspektusairól*. In: Magyar Nyelvőr 121. évf. 4. sz., Budapest, 1997. 475-487.

BORBÉLY Anna: *Változások a magyarországi románok nyelvhasználatában. A közösségben használt román beszédváltozatok jellemzői és használatuk*. In: Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1997. 34-43.

BORBÉLY Anna: *A magyarországi románok nyelvcseréjének társadalmi és nyelvi aspektusairól*. In: Magyar Nyelvőr 121. évf. 4. sz., Budapest, 1997. 475-487

BORBÉLY Anna: *Nyelvcseré*. Budapest, 2001.

- BORBÉLY** Anna: *Kérdőíves adatok a magyarországi kémyelvű románok nyelvtudásáról a 21. század elején – összevetések a magyarországi szlovákok adataival.* In: Slovenčina v menšinovom prostredí. Szerk. Uhrinová A. – Tóth A. J. Békésska Čaba, 2008. 97-113.
- BORBÉLY** Anna: *Szubjektív vélekedés a kisebbségi nyelvváltozatokról.* In.: Kontexty identity./Az identitás összefüggései. Edit./Szerk.: Krekovičová Eva – Uhrinová Alžbeta – Žiláková Mária. Békésska Čaba/Békéscsaba, Výskumný Ústav Slovákov v Maďarsku/Magyarországi Szlovákok Kutató Intézete. 2010. 198-206.
- BUFFA** Ferdinand: *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. K histórii slovenskej botanickej nomenklatúry.* Bratislava. 1972.
- CAMPBELL, LYLE-MUNTZEL, MARTHA C.:** *The structural consequences of language death.* In: Dorian, Nancy (szerk.), 1992.
- Conscriptio Possessionis Neo Huttensis.* ao. 1796-97. HOM HTD Ltsz. 60.5.76.
- CSÁSZÁRI Éva:** *Slovenský jazyk a spoločnosť Novej Huty (Bükkszentkereszt).* Szakdolgozat. ELTE-BTK Szlovák szak, 2003. 36.
- CSEH** Zsolt: *A faszén- és mészegetés Bükkszentkeresztben.* In: Bükkszentkereszt monográfiája. Szerk.: Veres L., Viga Gy., Bükkszentkereszt, 2001. 54-77.
- Diósgyőri huta 1746. évi canonica visitatio Heves megyei Levéltár Egri Érseki Egyház Levéltár. Archivum Vetus Canonica Visitatiok. 3412. rakt. sz. 163-164.
- DEMETER** Zayzon Mária (szerk.): *Kisebbségek Magyarországon.* Budapest, 1999.
- DÖMÖTÖR** Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága.* Corvina, Budapest. 1981.
- EÖRY** Vilma: *Dűlőnevek köznévi elemeinek szóföldrajzi vizsgálata.* In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk.: Bölcskei A., N. Császi I. Budapest, 2008. 124-130.
- ERDÉLYI** Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék.* Budapest, 1976
- ESZLÁRI** István: *Egy bükki nemzetiségi község.* Szakdolgozat. 1984. (kézirat)
- FARAGÓ** József: *A kémyelvű mesemondók repertoárjának nyelvi megoszlásáról.* In: A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 18. Újvidék, 1974.
- FÉNYES** Elek: *Magyarország geographiai szótára I-IV.* Pest, 1851.
- FÜGEDI** Erik: *Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Slowaken im 18. Jh. Auf dem Gebiet des heutigen Ungarn.* In: Studia Slavica 11. 1965. 53-61.
- FÜGEDI** Erik-**GREGOR** Frerenc-**KIRÁLY** Péter: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn.* Budapest – Budapest, 1993.
- G. HAJNÓCZY** Rózsa: *Bengáli tűz.* Budapest, 1957.

- GAL** Susan: *Language Shift*. In: Goebel, Hans-Nelde, Peter H.-Starý, Zdeněk-Wölck, Wolfgang (szerk.), 1996.
- GÖRÖG** Demeter: *Magyar átlás azaz Magyar, Horvát és Tót országok vármegyéi*. Bécs 1802-1811. Lipszky Joann: Repertorium locorum etc. Budae 1808.
- GREGOR** Ferenc: *Magyar-szlovák nyelvi kapcsolatok*. In: *Nyelvünk a Duna-tájon*. Szerk. Balázs János. Tankönyvkiadó, Budapest. 1989.
- GREGOR** Ferenc - FÜGEDI Erik - KIRÁLY Péter: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapest – Budapest, 1993.
- GROSJEAN** François: *Another view of bilingualism*. In: Harris, Richard J. (szerk.), 1992. 51.
- GUNDA** Béla: *Mýtické bytosti v poverách Slovákov žijúcich v Bukovom pohorí*. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* (2), Szerk.: Krupa A., Lami I. 1979. 123-133.
- GUNDA** Béla: *Mitikus lények a Bükk-hegységben lakó szlovákok hiedelmeiben*. In: *Národopis slovákov v Maďarsku* (2). Szerk.: Krupa A., Lami I. 1979. 123-133.
- GYIVICSÁN** Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest, 1993.
- GYIVICSÁN** Anna: *Az anyanyelvi értékvesztés folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken*. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II*. Békéscsaba, 1993.
- GYIVICSÁN** Anna (főszerk.)- Bendža M., Krupa A. (szerk.): *Atlas ľudovej kultúry v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Békéscsaba, 1996.
- GYIVICSÁN** Anna, **KRUPA** András: *A magyarországi szlovákok Változó világ2*. Budapest, 1997.
- GYIVICSÁN** Anna: *A magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának változásai*. Békéscsaba, 2001.
- GYIVICSÁN** Anna: *A nyelvjárások és a nem nyelvjárási rétegek értékrendszere*. In: (Szerk. Nyomárkay I.) *Hungaro-Slavica*.: Budapest, 2001. 65-71.
- GYIVICSÁN** Anna: *A nemzetiségi lét dimenziói I-II*. Békéscsaba, 2003.
- GYIVICSÁN** Anna: *A nyelv és a kultúra kapcsolatáról*. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I*. Békéscsaba, 2003. 66-72.
- GYIVICSÁN** Anna: *Néhány gondolat a magyarországi szlovákok családeveiről*. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II*. Békéscsaba, 2003. 86-91.
- GYIVICSÁN** Anna: *A folklór helye és szerepe a magyarországi szlovákok etnikai fejlődésváltozataiban*. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I*. Békéscsaba, 2003

- GYIVICSÁN** Anna: *Kétnyelvűség – nyereség vagy zsákutca?* In: A nemzetiségi lét dimenziói I-II. Békéscsaba, 2003. 107-113.
- HEGEDŰS** József: *Nyelvi világgép-magyar nyelv-idegen nyelv.* In: Magyar Nyelv. XCVI (2000): 129-139.
- ESZLÁRI** Istvánné: *Egy bükki nemzetiségi község.* Szakdolgozat, 1984. (kézirat)
- HORNOKNÉ UHRIN** Erzsébet: *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználta.* Doktori disszertáció. Budapest - Békéscsaba. 2000.
- HORVÁTH** Béla: *Bükkszentkereszt múltja, jelene és lehetőségei a jövőben.* In: Borsodi Műszaki Gazdasági Élet. Miskolc, 1989/90.
- HUMBOLDT** Wilhelm von.: *Über die Kawisprachen auf der Insel Java (1836-1840).* Gesammelte Schriften. Berlin, 1907. Bd. 6, 1.179-180.
- JÁRÁSI** Lőrinc: *Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig.* Miskolc, 1997.
- JÁVORKA** Sándor, **CSAPODY** Vera: *Erdő mező virágai. A magyar flóra színes kis atlasza.* Budapest, 1955.
- KIRÁLY** Péter: *Koncepcia Atlasu slovenských nářečí v Maďarsku.* In: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn.* Szerk.Király P. Budapest – Budapest, 1993. 5-21.
- KIRÁLY** Péter - **GREGOR** Frerenc- **FÜGEDI** Erik (szerk.): *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn.* Budapest – Budapest, 1993.
- KIRÁLY** Péter: *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai.* Nyíregyháza, 2001.
- KISS** Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat.* Budapest, 1995.
- KISS** Jenő: *A nyelvi változás – kutatói dilemmák.* In: Magyar nyelv. CIV. Évf. 3. sz. 257-268. 2008
- KISS** József: *Tűzben született.* In: National Geographic. 2008. október, 68-79.
- KISS** Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980.
- KAČALA** Ján, **PISÁRČIKOVÁ** Mária (szerk.): *Krátky slovník slovenského jazyka.* Veda. Bratislava. 1987.
- KNIEZSA** István: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai.* I. 1-2. rész. Budapest. 1955.
- KRAJČOVIČ** Rudolf: *Náčft dejín slovenského jazyka.* Bratislava. 1971.
- KÓCZIÁN** Géza: *Etnobotanikai vizsgálat Répáshután.* In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 229-257.
- KRUPA** András: *Születési és házassági szokások.* In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J.- Viga Gy., Miskolc, 1984. 257-311.

- KRUPA** András: *Kétnyelvű népballedaénekes Nagybánhegyesen*. In: Békési Élet, 1981. 355-362.
- KRUPA** András: *Rozprávky ňaničky Žofky – Zsófia néni meséi*. Békéscsaba, 1984.
- KRUPA** Andrej: *Poverový svet Slovákov v juhovýchodnom Maďarsku*. Budapest. 1988.
- KRUPA** András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 491-511.
- KUŠTÁROVÁ** Rozália: *Význam používania slovenského jazyka v menšinovom prostredí – Příklad miestnych názvov v Dunaed'háze*. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. (Szerk.) A. Uhrinová, A. J. Tóth. Békéscsaba, 2007. 410.
- LAMI** Štefan: *Výročné zvyky a ľudové hry*. Budapest. 1984.
- LANSTYÁK** István: *A magyar-szlovák kétnyelvűség kutatásának néhány módszertani kérdéséről*. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I*. Budapest, 1991. 35- 47.
- LANSTYÁK** István: *Töprengések a szlovákiai magyarok kétnyelvűségéről*. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I*. Budapest, 1991. 20- 34.
- LANSTYÁK** István: *A kölcsönzés és maradványhatás néhány kérdéséről*. In: *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. (Szerk.) P.Lakatos Ilona, T. Károlyi Margit. Budapest, 2006. 25-31.
- LANSTYÁK** István: *Nyelvművelésünk vétségei és kétségei*. In: *Irodalmi szemle*. 46/3: 58-69., 36/4: 64-74.
- LIPSZKY** Joann: *Repertorium locorum etc*. Budae 1808.
- LOPUSNI** András: *Néhány példa a komlói táj múltat idéző elnevezései közül*. In: *Tótkomlós néprajza*. (Szerk.) Szinesok Gy. Tótkomlós, 1996. 373-377.
- MACNAMARA** John: *The bilingual's linguistic performance: a psychological overview*. In: *Journal of Social Issues*. 23. 1967. 56-57.
- MÁCS** Ildikó: *Ember-és természetfeletti lények Répáshuta hiedelem-világában*. Szakdolgozat, ELTE, Néprajz Tanszék, 1979.
- MÁCS** Ildikó: *Ember-és természetfeletti lények Répáshuta hiedelem-világában. Egy szakdolgozat tanulságai*. In: *Nemzetiségi falvak a Bükk-hegységben*. (Szerk.) Viga Gy. Miskolc, 1980. 42-47.
- MANDEL** Dezső: *Újhuta gyógyhatásai*. In: *Újhuta. Évszám nélkül*. 5-6.
- MARKUŠ** Michal: *Táplálkozás*. In: *Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben*. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 199-228.

- MEZEINÉ Varga Éva:** *Iskolám társadalmi környezete, főbb szociológiai összetevői.* Szakdolgozat. BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Közoktatási Vezető szak, Budapest, 2000.
- NIEDERMÜLLER Péter:** *Kalendáris szokások.* In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk.: Szabadfálvy J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 313-331.
- NYOMÁRKAY István:** *A magyar és a szerbhorvát nyelv kapcsolata.* In: Nyelvünk a Duna-tájon. Szerk.: Balázs János. Tankönyvkiadó. Budapest, 1989. 291-351.
- NYOMÁRKAY István:** A tükörfordításról, különös tekintettel a (szerb)horvatra. In: Magyar nyelv 89. 1993. 180-190.
- NYOMÁRKAY István:** *A világ nyelvi képe az idegen szavak tükrében egy horvát drámában és magyar fordításában.* In: Magyar Nyelvőr 124. 2000. 487-494.
- NYOMÁRKAY István:** *A hazugság fogalmának képe a magyar nyelvben.* In: Magyar Nyelvőr 130. 2006. 389-399.
- ONDRUS Pavel:** *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike.* Bratislava, 1956.
- PETERCSÁK Tivadar:** *Az erdő haszna.* In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerk.: Szabadfalvi J., Viga Gy. Miskolc, 1984. 91-93.
- PÓCS Éva:** *Szem meglátott, szív megvert.* Budapest, 1986.
- RIPKA Ivor** (szerk.): *Slovník slovenských nářečí I.* Veda, Bratislava. 1994.
- SAPIR Edward:** *Conceptual Categories in Primitive Languages.* In: Hymes Dell red: Language in Culture and Society. New York, 1964.
- SIPOS István:** *Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor- Gemeinden des Bükk-Gebirges.* Budapest, 1958.
- SIPOS István:** *A bükki szlovák falvak nyelvi sajátosságai.* In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy., Miskolc, 1984. 33-47.
- SISKA József:** *Táplálkozás.* In: Bükkszentkereszt monográfiája. (Szerk.) Veres L., Viga Gy. Bükkszentkereszt, 2001. 101-115.
- ŠTEFÁNIK Jozef:** *Jeden človek dva jazyky.* Bratislava, 2000.
- ŠTOLC Jozef:** *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku.* Bratislava, 1949.
- ŠTOLC Jozef:** *Slovenská dialektológia.* Bratislava, 1994.
- SZABÓ Orsolya:** *A magyarországi szlovákok a népszámlálások tükrében.*
http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_szabo_orsolya_moi_szlovakok.pdf
- SZARKA László:** *A 2001. évi magyarországi népszámlálás nemzetiségi adatairól.*
http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_szarka_l_2001_nepszamlalas.pdf.
Tanácsülési jegyzőkönyvek. Bükkszentkereszti Önkormányzati Hivatal.

- TÓTH** Emília: *Gyermejátékok*. In: Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. (Szerk.) Szabadfalvi J., Viga Gy., Miskolc, 1984. 401-409.
- TÓTH** Orsolya: *Budapest városrészeveinek vizsgálata*. In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Szerk.) Bölcskei A., N. Császi I. Budapest, 2008. 277-285.
- TRUDGILL** Peter: *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. Ford., utószó: Sándor Klára. Szeged, 1997.
- TUSKA** Tünde: *A délkelet-alföldi szlovákság nyelvi vilásképe a kalendáriumban megjelenő szólások és közmondások tükrében*. In: A „Čabiansky kalendár” 1920-1939 évfolyamaiban megjelent cikkek nyelvszemlélete. Doktori értekezés. Budapest-Békéscsaba, 2002. 90-120. (kézirat)
- VERES** László: *A Bükk hegység üveghutái*. Officina Musei 2. Miskolc, 1995.
- VERES** László: *Bükkszentkereszt*. Száz magyar falu könyvesháza. Budapest, 2000.
- VERES** László: *A Bükk hegység hutatelepülései*. Miskolc, 2003.
- VERES** László - **VIGA** Gyula (szerk.): *Bükkszentkereszt monográfiája*. Bükkszentkereszt, 2001.
- VIGA** Gyula: *Tevékenységi formák és javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában*. Borsodi Kismonográfiák 23. Miskolc, 1986.
- VIGA** Gyula: *A Bükk-hegység szlovák meszéinek kereskedő útjai az Alföldre*. Ethn. XCI., Budapest, 1980. 252-258.
- VIGA** Gyula: *Történeti-néprajzi adatok a Kelet-Bükk falvainak erdőléséhez*. Borsodi Levéltár, Miskolc, é. n. 341-360.
- VIGA** Gyula (szerk.): *Bükkszentkereszt*. Száz magyar falu könyvesháza. Budapest, 2000.
- VIRÁGH** Ferenc: *Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc Békéscsabán*. In: Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Békéscsaba történetéből. Békéscsaba. 1970. 77-99.
- VÖÖ** Gabriella: *A kölcsönhatások vizsgálatának módszerei és eredményei a romániai folklorisztikában*. In: II. Nemzetközi Néprajzkutató Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai. Szerk. Eperjessy E.- Krupa A. Budapest-Békéscsaba. 1981. 251-257.
- URBANCOVÁ** Hana: *Mariánske legendy v ľudovom speve. Príspevok k typológii variačného procesu*. Bratislava, 2007.
- WEINREICH** Uriel: *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York, linguistic Circle.
- WHORF** Benjamin Lee: *Language, Thought and Reality*. Selected Writings. Carrol, J.B. red. MIT, 1956.

- WEISBERGER** Leo: *Die wirkungbezogene Sprachbetrachtung*. In: Wirkendes Wort. 1965/5. *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. 2. Halbbände: (1) Die inhaltbezogene Grammatik; (2) Die sprachliche Erschließung der Welt. Düsseldorf. 1953/54.
- ZSILÁK** Mária: *A magyarországi szlovákok nyelvéllapotáról és kétnyelvűségéről*. In: Kétnyelvűség a Kárpát-medencében I. Budapest, 1991. 53-61.
- ZSILÁK** Mária: *A déalföldi szlovák nyelvjárások funkcionális rétegződése*. In: Hungarológia 3. (Szerk.) Hegedűs R.- Kőrösi Zoltánné- Tarnói László. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, 1993. 180-187.
- ZSILÁK** Mária: *Bükkszentkereszt (Nová Huta) népi orvoslásából*. In: HOM. Miskolc, 1995. 85-93.
- ZSILÁK** Mária: *A tótkomlói szlovák nyelv funkcionális rétegződése*. In: (Szerk.) Szincsek György. Tótkomlós néprajza. Tótkomlós, 1996. 363-373.
- ZSILÁK** Mária: *A magyarországi szlovákok beszélt nyelvi tükrőfordításainak néhány típusa*. In: Hungaro Slavica, 1997. 363-367.
- ZSILÁK** Mária: *Változó világ-változó világkép nyelvi tükrökben*. In: Hungaro Slavica, 2001. 326-333.
- ZSILÁK** Mária: *Odumieranie náreči na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. A nyelvjárások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvterületeken*. In: Slovenský jazyk v Maďarsku. Bibliográfia a štúdie – I. A szlovák nyelv Magyarországon. Bibliográfia és tanulmányok – I. (Szerk. Uhrin E., Zsilák M.). Békešská Čaba – Békéscsaba, 2008. 49-92.
- ZSILÁK** Mária: *Betegségek okozói - Mítikus lények, betegség démonok. más ártó erők*. In: Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. Szerk.: Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet. Budapest – Szeged, 2002. 127-123.
- ŽILÁKOVÁ** Mária: *Z ľudového liečenia Novej Huty (Bükkszentkereszt)*. In: Národopis Slovákov v Maďarsku 11. 1995. 123-134.
- ŽILÁKOVÁ** Mária: *Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia*. In: Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku. Štúdie. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 155-165.
- ŽILÁKOVÁ** Mária: *Jazykový obraz sveta (linguistic image of world) Slovákov v Maďarsku v kontexte bilingvizmu*. In: Dynamika Jazyka Slovákov v Maďarsku. ELTE-BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest, 2004. 143-152.
- ŽILÁKOVÁ** Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009.

ŽILÁKOVÁ Mária: *Bukové hory: Nová Huta (Bükkszentkereszt)*. In: *Eudové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, 2009. 164-173.

ŽILÁKOVÁ Mária: *Znaky identity a bilingvizmu v jazykovom obraze sveta Slovákov v Maďarsku*. In: *Studia Slavica*, 55/2. 2010. 475-479.

ŽILÁKOVÁ Mária: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. (Az egyházi kánonon kívüli vallási kultúra – mint a magyarországi szlovákok hagyományos kultúrájának specifikus rétege.) 2011. Megjelenés alatt.

B.-A.-Z. m. Lt. Pliticorum Actorum. Mat. III. fasc. I. fr. 1742. Hutariarique servi...1735.
HmL. Egri Káptalan magánlevéltára. Nagyréposti iratok III. (Miscelleneae) XII-2(d) 63.
conscriptio dominii Diósgyőr 1744.

B.-A.-Z. m. Lt. XI/601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 575. sz. irat. Árendás contractus 1756.

Mindszenti egyház anyakönyvei

Újhutai születési anyakönyv 1895-1902, 1902-től napjainkig

Urbarium et Conscriptiones 1720. fasc. 5. No. 4. Conscriptio dominii Diósgyőr 1720.

www.bukkszentkereszt.hu

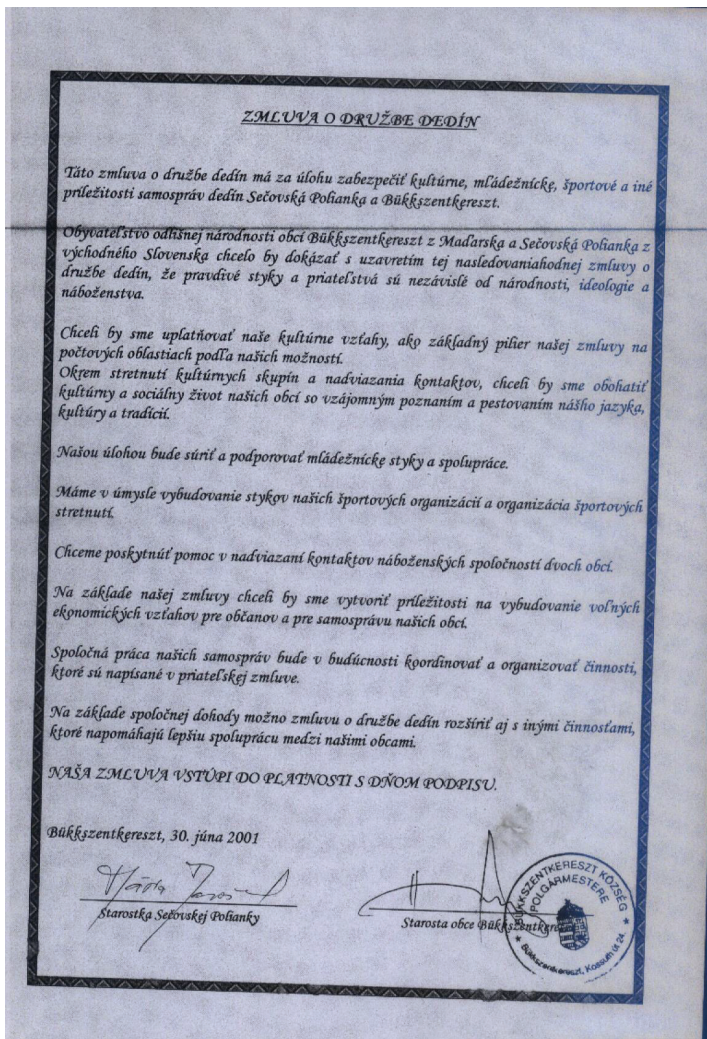
www.nahuby.sk

12. KÉPEK, ÁBRÁK, DOKUMENTUMOK, TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. melléklet: *Bükkszentkereszt és Sečovská Polianka* között kötött testvértelepülési szerződés másolata.
2. melléklet: *Bükkszentkereszt és Dernő (Drnava)* község között kötött testvértelepülési szerződés másolata.
3. melléklet: *Bükkszentkereszt és Gyimesközélpók (Lunca de Jos)* testvértelepülési szerződése.
4. melléklet: a Bükkszentkereszti szlovák kisebbségi önkormányzat 1011. évi munkaterve.
5. melléklet: Az újhutai/bükkszentkereszti nyelvjárás morfológiai rendszerének névszói és igei ragozási paradigmái
6. melléklet: A népi írásbeliség bizonyítékai
7. melléklet: Az üveggyártás tárgyi emlékei
8. melléklet: Az 1796-97. évi összeírás az üveghuta működéséről és az alkalmazottak számáról
9. melléklet: Mészkemencék egykor és ma
10. melléklet: Magyarosított nevek Bükkszentkereszten (Újhután)
11. Térképrészletek Bükkszentkeresztről
12. melléklet: A bába visszaemlékezései
13. melléklet: Pereces gyógyítás
14. melléklet: Gyógynövénykert
15. melléklet: Gyógyító kövek és az ismeretterjesztő dokumentumok
16. melléklet: Aranymiatyánk
17. melléklet: Kétnyelvű történetek
1. kép: *Újhutai képeslap*
2. kép: *18. századi üveghuta*
3. kép: *Favágók-őslógárok régen*
4. kép: *„Szmracsínás”(erdőművelő) asszonyok*

13. MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet: Bükkzentkereszt és Sečovská Polianka között kötött testvértelepülési szerződés másolata.

2. sz. melléklet: Bükkzentkereszt és Dernő (Drnava) község között kötött testvértelepülési szerződés másolata.

ZMLUVA O SPOLUPRÁCI OBCÍ

Táto zmluva o spolupráci obcí má za úlohu zabezpečiť kultúrne, mládežnícke, športové a iné príležitosti vzájomnej spolupráce obcí Drnava (Dernő) a Bükkzentkereszt.

Obyvateľstvo rôznych národností obcí Bükkzentkereszt z Maďarska a Drnavy (Dernő) z východného Slovenska chce dokázať uzavretím tejto obojstranne prospešnej zmluvy, že styky a priateľstvá sú nezávislé od národnosti, ideológie a náboženstva.

Chceli by sme uplatňovať naše kultúrne vzťahy, ako základný pilier našej zmluvy vo viacerých oblastiach podľa našich možností.

Okrem stretnutí kultúrnych skupín a nadviazania kontaktov, chceme obohatiť kultúrny a sociálny život našich obcí so vzájomným poznaním a pestovaním nášho jazyka, kultúry a tradícií.

Našou úlohou bude podporovať mládežnícke styky a spoluprácu tak, aby sme teraz žijúce styky starších ďalej upevňovali.

Máme v úmysle vybudovať dobré styky medzi športovcami našich organizácií a organizovať rôzne športové akcie.

Chceme poskytnúť pomoc v nadviazaní kontaktov náboženských spoločností dvoch obcí.

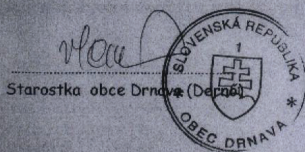
Na základe našej zmluvy by sme chceli vytvoriť príležitosti na vybudovanie voľných ekonomických vzťahov pre občanov a pre samosprávu našich obcí.

Spoločná práca našich samospráv bude v budúcnosti koordinovaná a organizovaná podľa napísanej priateľskej zmluvy.

Na základe spoločnej dohody možno zmluvu o spolupráci obcí rozširovať aj inými činnosťami, ktoré napomôžu spoluprácu medzi našimi obcami.

NAŠA ZMLUVA VSTÚPI DO PLATNOSTI DŇOM PODPISU.

Bükkzentkereszt, 28. november 2003

3. sz. melléklet: Bükksgzentkereszt és Gyimesközéplók (Lunca de Jos) testvértelepülési szerződése.

TESTVÉRTÉLEPÜLÉSI SZERZŐDÉS

Ezen testvértelepülési szerződés Bükksgzentkereszt és Gyimesközéplók (Lunca de Jos) községek együttműködésének lehetőségét kívánja biztosítani.

A magyarországi Bükksgzentkereszt és a romániai (Erdély) Gyimesközéplók (Lunca de Jos) községek baráti kapcsolatot hívnak életre és ezek kibővítésére és elmélyítésére törekednek.

Községeink történelmi és kulturális értékeit kölcsönösen bemutatjuk és ápoljuk és így a kapcsolatserén a kulturális csoportok találkozóin túl, a községeink kulturális-társadalmi életét kívánjuk gazdagítani.

Lakosságunk érdekében a községi feladatok teljesítésében, a közigazgatásban szerzett tapasztalatokat és információkat kölcsönösen átadjuk egymásnak és segítjük egymást.

Lehetőség szerint támogatjuk a közös rendezvényeken való részvételt, a diák- és ifjúsági cserekapcsolatokat.

Támogatjuk a két település közötti turizmusfejlesztést.

Pályázunk és részt veszünk az Európai Unió által támogatott közös programokon, mint amilyen a „Hálózat a Tisztább Európáért” program, melynek keretén belül, jelen szerződést aláírjuk.

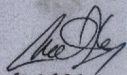
A helyi médiában a partnertelepüléstől szóló információkat közismertté tesszük.

Ezen szerződés közös megegyezés alapján egyéb tevékenységekkel –községeink együttműködését elősegítendő- bővíthető.

Szerződésünk az aláírás napjával lép érvénybe.

Bükksgzentkereszt, 2010. augusztus 14.

Bükksgzentkereszt
polgármestere

Gyimesközéplók (Lunca de Jos)
polgármestere

4. sz. melléklet: a Bükk-szentkereszti szlovák kisebbségi önkormányzat 1011. évi munkaterve.

[illegible][illegible]

5. sz. melléklet: Az újhutai/bükkszentkereszti nyelvjárás morfológiai rendszerének névszói és igei ragozási paradigmái

Hímnemű főnévragozás:

hlap/ Miško	sluha	plot	oheň
Sg. N. hlap – Miško	sluha	plot	oheň
G. hlapa	sluhi	plota / u	ohňa / u
D. hlapovi	sluhovi	plotu	ohňu
A. hlapa	sluhu	plot	oheň
L. o hlapovi	o sluhovi	na plotě	v ohňu
I. hlapem / om	sluhem / om	plotem / om	ohňem / om
V. hlapc / u	sluha	-	-
Pl. N. hlapí – Miškove	sluhove ploti	ohňe	
G. hlapa	sluhi	plotox	ohňox
D. hlapox	sluhox	plotu	ohňu
A. hlapom	sluhom	plotom	ohňom
L. o hlapox	o sluhox na	plotox	o ohňox
I. hlapami / ama	sluhami / a	plotami / a	ohňami / a
V. hlapí / e / ove	sluhove -	-	

Nőnemű főnévragozás:

Žena	duša	dlaň / kost'
Sg. N. žena	duša	dlaň / kost'
G. ženi	duši	dlaňi
D. žeňe	duši	dlaňi
A. ženu	dušu	dlaň / kost'
L. o žeňe	o duši	na dlaňi
I. ze / zo ženu	z dušu	z dlaňu
V. ženo	-	-
Pl. N. A. ženi	duše	dlaňe / kost' i
G. L. ženiox	dušox	dlaňox
D. ženom	dušom	dlaňom
I. ženami	dušami	dlaňami

Semlegesnemű főnévragozás:

Drevo		vajco
Sg. N. A.	drevo	vajco
G.	dreva	vajca
D.	drevu	vajcu
L.	na dreve	ve / vo vajcu
I.	drevem	vajcem / om
Pl. N. A.	dreva	vajca
G.	drevox	vajcox
D.	drevom	vajcom
L.	na drevox	ve / vo vajcox
I.	z drevami	z vajcami

A šťast'i főnév ragozása

Sg.	N. A. V.	šťest'i / e
	G.	šťest'i
	D.	šťest'i
	L.	f šťest'i (-im)
	I.	šťest'im

A d'efče paradigma

Sg.	N. A. V.	d'efče
	G.	d'efčeŕ'a
	D.	d'efčeŕ'u
	L.	pri d'efčeŕ'u
	I.	d'efčatem
Pl.	N. A. V.	d'efčata
	G. L.	d'efčatox
	D.	d'efčatom
	I.	d'efčatami

Sg.	N. A. V.	prase
	G.	praseťa
	D. L.	praseťu
	I.	prasatem
Pl.	N. A. V.	prasata
	G. L.	prasatox
	D.	prasatom
	I.	prasatami

Melléknévragezés

hímnem	semlegesnem	nőnem
Sg. N. bratov / f	bratove / o	bratova
G.	bratoveho	bratovej
D.	bratovemu	bratovej
A. bratov / f	bratove / o	bratovu
L.	o bratovim	o bratovej
I.	z bratovim	z bratovu
Pl. N.	bratove	
G. L.	bratovix	
D.	bratovim	
A.	bratovix / bratove / o	
I.	z bratovima	

hímnem	semlegesnem	nőnem	pl.
Sg. N. dobri	dobre	dobra	dobre
G.	dobreho	dobrej	dobrix
D.	dobremu	dobrej	dobrim
A. dobri/dobreho	dobre	dobru	dobre/dobrix
L.	o dobrim	o dobrej	o dobrix
I.	z dobrim	z dobru	z dobrima

Névmások

Mutatónévmások

	hímnem	semlegesnem	nőnem	pl.
Sg. N.	ten (toten)	toto (to)	tota (ta)	tote (te)
G.		teho	tej	tix
D.		temu	tej	tím
A.	teho/ten toto	toto (to)	tu	tote
L.		o tím	o tej	o tix
I.		s tím	s totu	s tíma

Személyes névmások:

	hímnem	semlegesnem	nőnem	pl.	
Sg. N. on		ono	ona	oňi	
G.	jeho, ňeho ~ ňho, ho		jej, ňej	ix, jix, ňix, hix	
D.	jemu, ňemu, mu		jej, ňej	im, jim, ňim	
A.	= G.				
L.	o ňim		o ňej	o ňix	
I.	z ňim		z ňu	z ňima	
N.	ja	ti	mi	vi	-
G.	mňe, me	t'ebe, t'e	nas	vas	sebe, se
D.	mňe, mi t'ebe,	t'i	nam	vam	sebe, si
A.	= G.				
L.	= D.	= D.	= G.	= G.	= D.
I.	mnu	t'ebu	nami	vami	sebu

Igeragozás

Volat': volam- volaš – vola

volame- volaťe – volaju

felszólító mód: volaj, volajme, volajt'e

múlt idő: volal, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: volani

cselekvő melléknévi igenév: volaňi / e

Bit': bijem – biješ- bije

bijeme – bijet'e - biju

felszólító mód: bij, bijme, bijt'e

múlt idő: bil -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: biti

cselekvő melléknévi igenév: bit'i / e

Ohoret': ohorejem – ohoreješ – ohoreje

ohorejeme – ohorejeťe - ohoreju

felszólító mód: ohorej, ohorejme, ohorejt'e

múlt idő: ohorel, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: ohoreti

cselekvő melléknévi igenév: ohoreňi / e

Let': lejem – leješ – leje

lejeme – lejeťe – leju

felszólító mód: lej, lejme, lejt'e

múlt idő: lel ~ lal, lala, lalo, lali

szenvedő melléknévi igenév: leti ~ lati

cselekvő melléknévi igenév: seťi

Kupovat': kupujem – kupuješ – kupuje

kupujeme – kupujeťe – kupuju

lszólító mód: kupuj, kupujme, kupujťe

múlt idő: kupoval, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: kupovani

cselekvő melléknévi igenév: kupovaňi / e

Pisat': pišem – pišeš - piše

pišeme – pišeťe - pišu

felszólító mód: piš – pišme - pišťe

múlt idő: pisal, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: pisani

cselekvő melléknévi igenév: pisaňi / e

Spadnut': spadňem – spadňeš – spadňe

spadňeme – spadňeťe - spadnu

felszólító mód: spadňi – spadňime - spadňiťe

múlt idő: spat/spadol/spadnul, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: spadnuti

cselekvő melléknévi igenév: spadnut'i / e

Ňesť: Ňesem – Ňeseš - Ňese

ňeseme – Ňeseťe -ňesu

felszólító mód: Ňes - Ňesme - Ňesťe

múlt idő: Ňes-ňesol, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: Ňeseni

cselekvő melléknévi igenév: Ňeseňi

Žat': žňem – žňeš – žňe

žňeme – žňeťe – žňu

felszólító mód: žňi, žňime, žňiťe

múlt idő: žal, -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: zožati

cselekvő melléknévi igenév: žatĩ / e

Dreť : drem – dreš – dre

dreme – dreťe - dru

felszólító mód: dri – drime - driťe

múlt idő: drel -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: dreti

cselekvő melléknévi igenév: dreňi / e ~ dreťi / t'e

Brat' : berem – bereš – bere

bereme – beret'e - beru

felszólító mód: ber – berme - berre

múlt idő: bral -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: brati

cselekvő melléknévi igenév: braňi / e

Nosiť : nosim – nosiš – nosi

nosime – nosiťe – nosa/ja/ija

felszólító mód: nosi – nosme - nost'e

múlt idő: nosil -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: noseni

cselekvő melléknévi igenév: noseňi

Kričet' : kričim – kričiš – kriči

kričime – kričiťe – kriča/ja/ija

felszólító mód: krič – kričme – kričťe

múlt idő: kričel -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: vikričeni

cselekvő melléknévi igenév: kričeňi / e

Stat' : stojim- stojíš – stojí

stojime – stojíťe – stojá

felszólító mód: stoj – stojme - stojťe

múlt idő: stal -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: -

cselekvő melléknévi igenév: staňi/e

Biť : som – si – je

sme – sťe – sa

felszólító mód: buc – budzme - buct'e~buce

jövő idő: buďem – buďeš – buďe

buďeme – buďet'e - budu

múlt idő: bul -la, -lo som, si; -li zme, sťe

feltételes mód: bul bi som – bul b isi – bul bi

buli bi zme – buli bi sťe – buli bi

tagadás: ňeňi so, si; ňeňi zme, s't'e, sa ~ ja som, ti si, on, ona, ono ňeňi; mi zme, vi s't'e, oňi sa ňeň

Vedieť : povim- poviš – povi

povime – poviťe – poved'a

felszólító mód: povec – povecme - povec't'e

múlt idő: poved'el/dzel -la, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: -

cselekvő melléknévi igenév: spoved'ěňi

Jest': jim- jiš – ji

jime – jit'e – jed'a

felszólító mód: jec – jedzme - jec't'e

múlt idő: jet ~ jedol, jedla, -lo, -li

szenvedő melléknévi igenév: jed'eni

cselekvő melléknévi igenév: jed'ěňi/e

A főnévképzők:

- **an**: Ďuran, Hu'an, Mašan

- **čan**: Dideščan, Hamorčan

- **ak**: Bešeňak (besenyő)

- **l**: Moskal

- **ka**: Mašanka, Hamorčanka; vezetéknévből képzett főnevek: Takačka, Fodorka, Béreška; kuharka, harangozofka, vapňarka

- **čka**: Časárička, Karšaička

- **ova**: Kaňova, Bérešova, Palačikova

- **iňa**, - **ina**: gazd'ina/gazdina, švegerina

- **ica**: družica, klebettňica; mulica, jalovica

- **ovna**, - **ofka**: kralovna, židočka

- **ova**: Hegedűsova Erža, Orlickova Esta

Hímnemű személynevek kicsinyítő-becéző képzői:

- o: Ďuro, Petro

- ko: Janko, Miško

- i: Laci, Jani, Gabi

Nőnemű személynevek kicsinyítő-becéző képzői:

- a: Zuza, Esta, Kata

- ka: Zuska, Anuška

- ička: Haňička, Eržička

- uša: Anuša, Marišač

- i: Teri, Mari, Elzi

a) *hímnemű főnevek kicsinyítő-becéző képzői:*

- ek: baranek, vršek, fľaček, fertyšek, kusek

- ik: hlevík, hordovík, potočik, koňik
- ček: baranček, kuščiček
- čik: kuščik; -ko: člunko; -čko: apočko; -ec: hlapec, kliňec; -enc: pupenc; -anc: školanc

b) *nõnemű főnevek kicsinyítő-becéző képzői:*

- ka: jamka, mamka, pecka
- ečka: hižečka, hrušečka
- ička: holubička, pišnička
- očka: magočka, hustočka
- uša: hombuša

c) *semlegesnemű főnevek kicsinyítő képzői:*

- ko: drefko, kolesko, pisemko
- ečko: kolesečko
- uško: đefuško
- atko, - čatko: đefčatko

emberek, állatok kicsinyei

- č / e: kurče, prasce
- atko: husatko, prasatko, řelatko
- ce: prasce
- ec: hlapec

gúnynév képzők:

- isko: hrablisko, ilisko
- oš: gaboš, kiptoš, hladoš
- ač: bruhač, rohač
- eň/ak: braveňak
- ňa: gubaňa

6. sz. melléklet: A népi írásbeliség bizonyítékai

okopovat	Reblik	malina	jacsur
balticska	mlatka	zab	lager
koszag	vajco	szokan	had
hrab	voda	muha	lec
obed	tyeplo	huba	mlatka
krayid	hiko	vlöselnik	bagyok
obed	zelene	jedlicska	voze
rubagy	kosela	nano	mila
szekala	kononka	obed	szekere
utacsok	kony	mröka	zmerg
szekacska	mis	mlecs	
horu	fablonka		
zima	bucsing		

Hluszatka potye domui
 Negejeme presco vlek je
 Patimaoztje csarabci
 Umiua sze csim sze
 Umiua Vanyacim midlem
 E csim sze utyira
 Zlatim bziedim jutyiracem
 Hluszatka potye domui
 Hlomba liska gye
 Balina hiska
 Tamdole Pathonci
 Gye ma baba ortodolii
 (kolibri)
 Ruba ruba balticska
 Narubala Petnac do
 Nyeveri nah ocsita
 Ze to lugye szonac
 Dume bali tume bali
 Tuomi nye lapas tye
 Kegy sze lehazem na po-
 osztjel kee tam paboly -
 das tye

Cher jag se židiti?

Nexi; čag, mošalog, ali eq kúšet
esóebb, miut a mošely. vgyotog.

His gžetakekre mondjuk

Ča se židiti? (esgyitis)

Jag se sštyeškam na nyu
Vhešelek rá.

Dostali sme list. (level)

Zakelo to kereje?

koštyje?

Čo neni gžtemu, ~~že~~ kelo pšyes.

Elhibotoda (munka ast
mondanak)

Ex muso nem igax
nem ~~kl~~exi?

Ex már sok ami sok.

Kano, ja už znam

po uhersky. Vtedy hoos!

jönnek ex engerek, jönnek a
haza.

skellovata = elköltötem.

Hepp, cepp stala - la
Děi bys nemala
Pismo napisat'
Ponu manosit'
Do kalamasa
Sicko mu sptace ma očoch
Čo vatis² s mesom hališky

Ne vatis² s² s² ~~gauc~~ ^{gauc} veľké ~~hauš~~ ^{hauš},
ale s² maličké jak hnidý
serke
dni krížem slamu si neurabit.

vakarouky gosgacsa

bogauč

lajstlik melley

vluec

šlajer šabyol

šlepa jaščura vakond

hajda batyu

7. sz. melléklet: Az üvegyártás tárgyi emlékei

8. sz. melléklet: Az 1796-97. évi összeírás az üveghuta működéséről és az alkalmazottak számáról (VERES László: Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza. Budapest, 2000. 34.)

Bükkszentkereszt

3

1. Simonides János hutásmester

szakmunkások

2. Opferhaler Mihály
3. Maticsák Benedek
4. Wagner Ferenc
5. Maticsák István
6. Stoller Jakab
7. Schir Ignác

anyagszállítók

25. Orlitzky János
26. Stompfer Márton

fúvarosok

27. Mudny András
28. Novák János

kemencemester

8. Maticsák János

gondnok

29. Simonides Ferenc

fűtők

9. Czibula Pál
10. Kozár Pál

őrök, felügyelők

30. Jakusch András
31. Maticsák József

hamuégető, faellátók

11. Haluska Mihály
12. Balunek János
13. Kunivár Mihály
14. Kristek János
15. Stuller Antal
16. Schir Ferenc
17. Weis János
18. Maticsák András
19. Moltafczan András
20. Matyó Márton
21. Szlovák Imre
22. Kochuliak György
23. Leba András
24. Tichy Pál

A hutánál munkában

- megrokkantak, kegydíjasok
32. Belinák György
  33. Szmoczer Márton
  34. Kunivár Márton
  35. özv. Ferencné
  36. Opferhaller Lőrinc
  37. özv. Leba Péterné
  38. özv. Stoller Ferencné
  39. Orlitzky Mátyás

9. sz. melléklet: Mészkemencék egykor és ma

10. sz. melléklet: Magyarosított nevek Bükkszentkeresztben (Újhatán)

Berzi → Csatári, Csanádi

Brecska → Négyesi, Bátori, Pintér

Flekács → Fodor

Fridel → Kárpáti, Rózsahegy, Bérczi, Faragó, Karczagi, Bihari

Galuska → Gyöngyösi, Ceglédi, Pataki

Goffa → Vadász

Kohulák → Mezei, Reményi, Hevesi, Egri, Sándor, Halmi, Barkóczi, Kovács

Kollibiár → Rákosi

Kozák → Székelyi

Leba → Hidvégi, Dálnoki, Szöllősi (Szőlősi), Révész

Matiscsák → Dombai, Váradi, Erdélyi, Erdődi, Hegyi, Hegyközi, Győri, Iványi

Mertel → Maklári, Tavaszi

Muha → Ligeti, Hunyadi, Fenyvesi, Kalocsai

Offertáler → Munkácsi

Oprendek → Hegedűs

Orliczki → Verbőczy, Csokonai, Lőcsei

Palácsik → Bányász

Piplák → Pontos, Hortobágyi, Cserei, Keleti

Plavuscscák (Plauscscák) → Telekes, Pallagi, Szolnoki, Ladányi, Pálfi, Radványi, Kinizsi

Petrusovics → Perjési, Petőfi, Rákóczi, Császári, Darvas

Podesva → Szécsényi

Sipula → Almási, Kőrösi, Magyar

Stuller → Margitai, Bükkhegyi (Bikkhegyi), Huszár, Tarnai

Szlanyinák (Szlanyina) → Budai

Szlávik → Borsodi, Szilvási

Szlovák → Halász

Szuszki → Szepesi

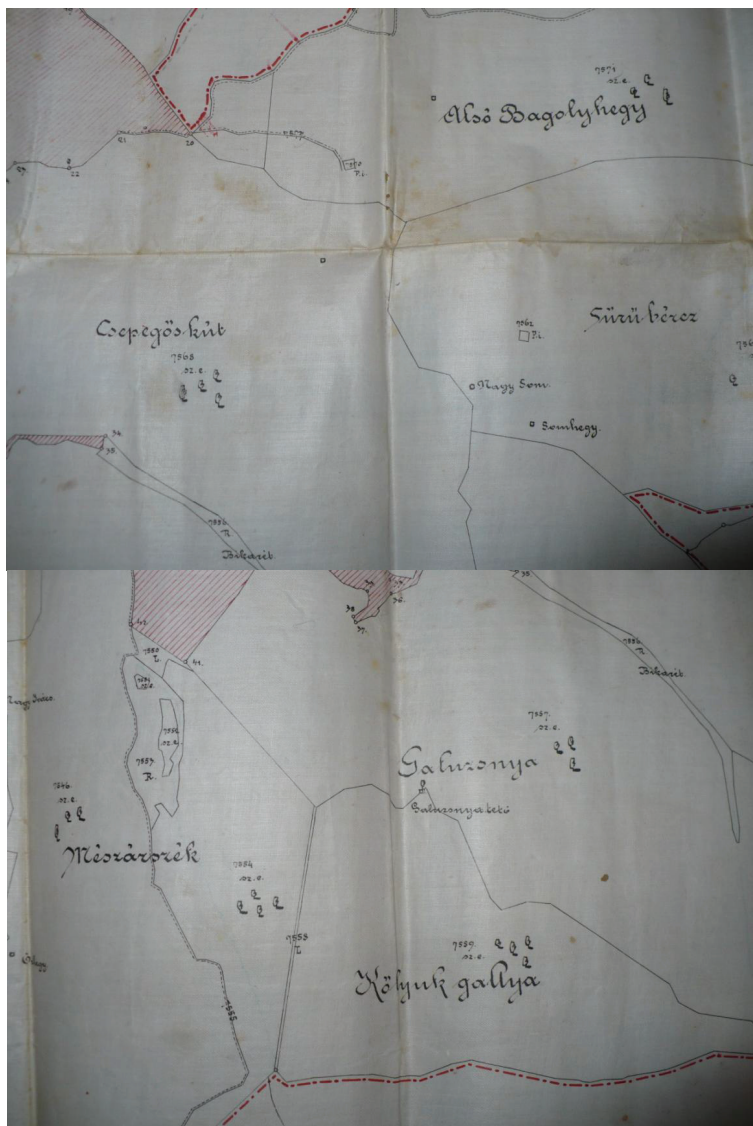
Tokár → Kömlei, Császári

Vejsz (Veisz) → Fehér

Vencel → Vitéz

Zlidák → Battyányi, Rónai

11. sz. melléklet: Térképrészletek Bükkszentkeresztről

12. sz. melléklet: A bába visszaemlékezései

- **Mária Császáriová bola tri desaťročia bába alebo baba ako ju nazývali v dedine, teda ako ste sa dostali k tomu? (Császári Mária három évtizeden át működött szülésznőként a faluban, hogyan is kezdődött ez?)**

- No ta tak, že ja som šijavala aj fteidik. A bars tak slabo plat'ili me, slabo me plat'ili, ta mama mi povedala, že čuješ Mariško, čo som si ja mislela? Ic se uč se, poveda, za babu. Aj som se zlekla, začalo me srco biť, jaj mammo, ňejoj se, už sa stara ta naša baba, poveda, Radvanička, oňi sa už take stare, poveda, ic se, ňejoj se, a ja som ňehovorila ňič, bars som bula zleknota. A tedi mi mama povedala, znaš čo, dam ti jeden mesac, misli si natim. No a ja som si vera mislela vedŕne vnoci natim ja som se trapila, že keď ja pojďem do teho Budapeštu se učit' abo do Miškovca a ňeznam dobre maďarski, jaj ta čo to buďe?

(Na hát úgy, hogy én akkoriban varrásból éltem. De nagyon rosszul fizettek, így az édesanyám azt mondta: hallod-e Mariska, kigondoltam valamit. Menj, tanulj bábának. Nagyon megijedtem, elkezdett verni a szívem, jaj anyám! Ne félj, a bábánk már idős, a Radványiné már elég idős, egyet se félj. Nem szóltam semmit, nagyon meg voltam rémülve. És akkor azt mondta a mamám: tudod, mit? Adok neked egy hónapot, hogy átgondold. Na és én bizony éjjel-nappal csak erre tudtam gondolni és emésztettem magam, hogy mi lesz, ha elmegyek Budapestre vagy Miskolcra tanulni, de nem tudok jól magyarul, jaj, mi lesz akkor?)

- **Koľko rokov ste mali? (Hány éves volt akkor?)**

- Ta dvacetštiri, tak dajak. No čekaj'te, ňed', tricetšedmim som skončila, fteidik už dvacetšest' roki som mala. No a potom podala som mame na mesac, že namislela som si, no ta tak som išla potom gu notára, notáruša, tak sme ih volali, Takáč se volal, a on nas velmi rad viďel, bo aj moj oťec bul Takáč, ta on ho tak vďdi volal, že báťam. No a potom ja som išla ku ňeho, rospravit', ta on se radoval, dobre Mariška, spravim ti pisma šicko a poda keď už buďe šicko, fteidik odŕeseš gu, ta ja tak povim, jak on mi podal, ku tistiuroša, on mi porobil to šicko a ja som potom odŕesla tam, a tam se se mnu začal shovarar' ešče aj pisar' som musela. A som povedala, že ja ňemam len peť triedi, ta reku ja musim podať, bo keď dačo buďe ňedobre, ta fteidik reku nas znaju, že ja ňemam šicke šest' triedi, ta naiste dobre som mu dala otpoved'. A Miškovec bul fteidi ten kurz, ale ňevzali me, bo už pozde som si dala nato. A tej mi to podal ten Takáč notaruš, len ňejoj se Mariško, poveda, buďeme pisar' do Budapeštu do Bábaképző. Tak aj bulo, a prišlo pismo, že možem se hlasit', nah pošleme pisma. A potom prišlo, že vezmu me. No a tam som mala jednu nenu, Mariška Fodor, ona tam bula kuhárka pri grófh a ona me tam vzala gu ňé, tagže ja som se doma ňič ňigďaj ňeznala učit', bo ja ja som je vela pomahala, ale ve škole do poledňa, do jedné abo do druhé trimali nam každu hoďinu druhu profesor prišol. Najskur nam povedal čo najvekši bul, že on nas naučuje, ale potom mi musime na to otpovedať, čo zme se naučili, taže šicko si klad'me do hlavi, no a potom už prišol aj ten čas, že pital od nas už otpoved'e, čo znam. No a fteidik hlasil jednu, druhu, treťu a tam už buli šest'ero, potom namŕe prišol šor. A ja som išla tam a to te čo buli f stoličkoh, čo ešči buli taďe, už len trpli, bo ňeznali, ňigdo ňeznal otpovedať, čo se pital, a ja som si vištrčila palce a te se bali, bo me znali, že ja plaŕne hovorim, ale dobre som mu otpovedala. Ciťila som, že znam. Ta jak som znala, tak som mu pohovorila, ta potom hřešil tam tih, že ta ňehambiťe se? Telike s't'e prišli, počital, že kelmi sa tu. A poveda, ta sama ostatŕie naščest'i ona znala, poda, mi nato svečit', vďdi jemu vďdi, vďdi znala svečit'. Aj druhim, ale tam bul jeden profesor, čo tu vela bul, z rodinu si tu bul, ta on me tak rad vivolať vďdi, aj tak se posmihoval kusek, že tak ňedobre som povedal, ale vďdi som mu dobre povedal.

(Hát körülbelül huszonegy. De várjon csak, harminchében végeztem, akkor már huszonhat éves voltam. Na és akkor egy hónap után megmondtam az édesanyámnak, hogy végigigondoltam és elmentem a jegyzőhöz, akit Takácsnak hívtak és ő nagyon örült nekünk, mivel az én apám is Takács volt, és ő mindig csak bátyámnak hívta. Na és akkor én elmentem hozzá és elmondtam, és ő nagyon örült: Jól van Mariska, megírom a levelet és mindent, és ha már meglez minden, elvisz a tisztiorvoshoz. És el is készítet mindent, én pedig elvittem oda, és ott (a tisztiorvos) elkezdett velem beszélgetni, még írnom is kellett. Azt is elmondtam, hogy csak öt osztályt végeztem, el kellett mondanom, mert ha valami baj történne, legyen tudomásuk róla, hogy csak öt osztályom van, és jól tettem, hogy elmondtam. Miskolcon volt akkor ilyen tanfolyam, de nem vettek fel, mert későn jelentkeztem. És akkor azt mondta nekem a Takács jegyző, hogy ne félj Mariska, irni fogunk a budapesti bábaképzőbe. Úgy is lett, jött a levél, hogy jelentkezhetek, küldjük az iratokat. És akkor megjött a levél, hogy felvesznek. És akkor volt nekem egy néném, Fodor Mariska, aki grófkónál volt szakácsnő és ő magához vett. Ígyhát én otthon soha semmit sem tudtam tanulni, mert nagyon sokat segitettem neki, de iskolában voltam délig, egyig vagy kettőig tartottak az órák és minden órára más tanár jött. A legnagyobb tanár azt mondta nekünk, hogy először ő megtanítja az anyagot, de utána nekünk kell felelnünk, ezért jegyezzünk meg mindent. El is érkezett az idő, amikor ő kérte tőlünk számon a válaszokat, hogy mit tudunk. Na és akkor felelt az első, a második, a harmadik és már hatan voltak, amikor rám került a sor. Hát én is odamentem és akik a padban ültek, csak szenvedtek, mert nem tudtak, senki sem tudott válaszolni arra, amit kérdezett. Én akkor

kinyújtottam az ujjaimat (jelentkeztem), a többiek meg féltek, mert rosszul beszéltek (magyarul), de jól feleltem. Éreztem, hogy tudom. Hát ahogy tudtam, úgy fejeztem ki magam, ő meg aztán szidta a többi, hogy nem szegyeplik magukat? Hányan jöttek ide? – őszesámolta, hogy hányan vannak itt. És így szólt, egyedül ő tudott felelni, a többiek szerencséjére. Neki mindig tudtam válaszolni. A többinek is, de volt egy tanár, aki sokat volt itt a családjával, hát ő örömmel szólított fel hívott ki és egy kicsit kinevetett, amiért nem jól beszéltek, de mindig jól válaszoltam.)

- **Tento kurz trval asi rok? (Kb. egy évig tartott ez a képzés?)**

- Ďeset' mesaci trimal kurz a dva mesace bul tak, povim maďarski, že ďakorlat. (Tíz hónapig tartott a tanfolyam és két hónapig, ezt magyarul mondom, a gyakorlat.)

- **Prax, akože... (Szóvákuł prax ...)**

- No, no, a potom prišla som domu, ale ešči to ta stara babička ešči žili, ta mĕ se bali volat', že ešči ja som mlada. Ale buli take, čo me volali, roďina, abo cimborni a oni ostrašovali, že ona je mlada, nevolaťe, bo to se može povodiť, ta jak je narod. No ale potom oni ňedľuho žili, zemreli, horľave buli. Na a tak potom už ja som triceťosmim som už praxovala a potom aj triceť roki som bula. Hej. Ta t'ěške časi buli, bo najskur do paďesat treťeho nahali tak, že mohlo doma roďiť ženom, ale ot paďesat treťeho potom prišol taki zakon, že ňesmi aňi jedna žena doma roďiť. Kaďžu mam tak agitalovať, že bi ona išla do ňemochčnici poroďiť. No ale to bulo velika t'ěžoba, ženi se do ňemochčnici bali isť, darmo ja som ..... vďdi len na ostatek me volali, keď už v roďe bulo, d'ěcko, abo už bulo naroďene. Aňi to som ňeznala, že gďe se mam poďeť, ňeprihastane ňič, hudoba velika, aňi satki d'ěcku, aňi plenki, aňi pot ženu ňemala som len take grĕne kladla som, ta čo som mala robit'? Sama som bula. No a keť prišol take, že ňebespečĕne, že ďajak ňedobre bulo, ta už ftedi musela som volat' abo lekara, ňemali sme fledi ešči aňi lekara, ale z Lillafűredu sme volali. ňemal aňi autó, len na motorbicikle prišol. Už aj bulo tak, čo aj pešo prišol abo na voze. Poprahali koĕe a tak. Velku psotu som mala, keď Olga roďila. Tota, a moĕne ľuďe buli, mali voz, koĕe, no mohli isť poroďiť čo ... a ňe a ňe a ňe. Ta ňebali se za to d'ěcko, že dačo se pohoďi? Ja som se prosikala, plakala, že ta hiba buďe, ta robťe dačo, ta teraz prišol, poda, s cesti, ta zunovane sa koĕe, no bohajď ten svati opatril ta koň nah zdehĕ, ale d'ěcko nah t'ĕ žije, jaj vadť! trebalo velozar. No a potom prišla vojna, no ta ve vojĕe som mala ozaj štiroh takih abo aj peťero a jedna mi aj zemrela, čo muž hu šikoval do bunkeru a tam prehladla, šatoh ňebulo, oblek ňebul, obuv ňebul, len take porobeňiška, ta ona tam potom prehladla, dostala pluca zapaleňi a potom aj d'ěcuško zemrelo, aj ona zemrela. No, taka hudoba bula. Čo keď som išla, aňi koritko, aňi lavor, boĕe, ta jak buďem kupat', ta ja mam, poda, koritko, ta doĕsli z mašťalni, ftedik ho čuhali, ftedik ho, jaj, d'eťi, reku, tato ja ňemoĕem ftiť kupat', to mi d'ěcko ot teho infekciu dostaĕe, ta reku, ja to ňemoĕem ftiť, no ale ňebulo inšo, ta to som musela, ta nato som merkovala, že na pupek ňeďe voda. Potom po vojĕe stanulo se tak, že poslali do d'ěd'noh baliki, čo buli plenki, košelki d'eťoh, šest' take poslali a to potom na take mesto som doĕsla, už to ja som mala pod ruku a tak zme to potom znali už potom cisto trimať. Šicko už ftiť bulo, takže šťastlivo som prišla te triceť roki t'ěško-horko.

(Na és akkor hazajöttem, de az öreg bába még élt, ezért nem mertek engem hívni, mivelhogy fiatal voltam. De volt aki hívott, a család, a barátok, de ő elriasztotta őket azzal, hogy ő még fiatal, ne hívjátok őt, mert bármi megtörténhet szülés közben. De ő aztán nem élt sokáig, meghalt, beteges volt. Így aztán már harmincnolcban működtem, majd harminc éven át dolgoztam. Bizony. Nehéz idők voltak. Mert először ötvenhárom engedték az asszonyoknak, hogy otthon szüljenek, de utána olyan törvény jött ki, hogy egyetlen nő sem szülhet otthon. Mindegyiket agitálnom kellett a kórházi szülésre. De ez nagyon nehéz volt, mert a nők nem mertek kórházba menni, hiába... mindig csak akkor hívtak, amikor már útban volt a gyerek vagy már meg is született. Azt sem tudtam, mihez kapjak, nem volt előkészítve semmi, nagy volt a szegénység, nem voltak sem gyerekruhá, sem pelenkák, a szülő nő alá is csak ilyen rongyokat tettem, hát mit tehettem? Egyedül voltam. És amikor veszélyes dolog történt, valahogy nem volt jó, akkor már orvost kellett hívnom. Akkor még nem volt saját orvosunk, Lillafűről kellett hívunk. Autója sem volt, csak motorbiciklin jött. Volt már olyan is, hogy gyalog jött vagy szekéren. Befogták a lovakat és úgy. Nagy bajban voltam, amikor Olga szült. Módos emberek voltak, volt lovaskocsijuk, mehettek, bármit megtehettek, de nem és nem és nem.- Hát nem féltetitek ezt a gyereket, hogy valami történik vele? Kértem, sirtam, ahogy baj lesz, hát csináljatok valami! – Hát csak most jött haza (a férj) az útról, fáradtak a lovak. – Az Isten áldjon meg, hát inkább a ló döglőjön meg, de a gyerek éljen! Jaj, sokszor kellett veszekedni. Na és aztán jött a háború és a háború alatt volt négy olyan (nehéz esetem) vagy öt és az egyik (asszony) meg is halt, akit a férje a bunkerbe vitt és ott megfázott, nem volt ruhája, nem volt cipője, csak ilyen rongyai, és ő ott megfázott, tüdőgyulladást kapott, majd a kisbaba is meghalt és ő is meghalt. Hát ilyen szegénység volt. És amikor mentem és nem volt sem teknő, sem lavór, istenem, hát hogy fogok fürdeni? Azt mondja, nekem van teknőm, és hozza az istállóból. Akkor kezdték tisztogatni. Mondom, gyerekek, én ebben nem fürdethetek, ettől fertőzést kap a gyerek, mondom, nem tehetem bele, de hát nem volt más, hát ebben

kellett, arra vigyáztam, hogy ne menjen a köldökére víz. A háború után történt, hogy olyan csomagokat küldtek a faluba, amikben pelenka és gyerekruha volt. Hatot küldtek és olyan helyre vittem, mivel az én kezem alá tartozott. Így aztán már tisztán tudtuk tartani. Akkor már minden volt, szerencsésen átvészeltém ezt a harminc évet.)

- **Koľko deti sa Vám narodilo? (Hány gyermeket segített világra?)**

- Ta ňeznam se rospamatať, ta jak .... sed'emsto, ňebulo bars vela d'eťoh. (Hát, nem emlékszem, kb... hétszázat, nem volt túl sok gyerek.)

- **To nie je málo. (Ez nem kevés.)**

- No ta ňeňi, no čakajťe lem, no vela hovorum, bo s pršfe roki buli.... Do šťiridsaťpet' do paďesať do roka a potom každi rok meň a meň bulo. Ta za triceť roki, ta kelo bi to mohlo biť, ňeňi to sed'emsto, ňe, ňe. (Hát nem, várjunk csak, sokat mondok, mert az első években...évente negyvenöt-ötven, utána pedig évről évre kevesebb. Hát hrminc év alatt mennyi lehetett, nem volt hétszáz, nem, nem.)

- **Lebo potom, myslím, po jednom čase teda už nie doma porodili... (Mert utána, gondolom, egy idő után már nem szültek otthon.)**

- Hej, no už potom stupili nato, že každi ma do ňemochñici ist', ale vela rokoh trebalo prist', kim ja som nato naučila ženi, potom sme dostali onu sestru, ona potom prišla, ta spolu zme hoďili po ženoh. A tag zme potom. A už te mlade ženi už se nas počuľvi, ale starše, každa jedna doma poroďila, nekcela ist' ani jedna, už som bula v penzie a ešči vždi som musela ist' g roďeňi, čo ňekceli ist' do ňemochice, no čo som mala? Musela som ist' dokončič', bo druheho ňemohli volať, čo ňerozumi, bo kebi som ňebula išla, ta bi me buli potrestali, že ta vi im rozumiťe, vi precc ňeišli. (Igen, utána már megszokták, hogy mindenkinek kórházba kell mennie, de sok évbe telt, míg megtanítottam erre az asszonyokat, utána meg kaptunk védőnőt, utána ő jött és együtt jártunk az asszonyokhoz. És akkor már a fiatalabb asszonyok hallgattak ránk, de az idősebbek, mindegyikük otthon szült, egyik sem akart kórházba menni és már nyugdíjas voltam és még mindig szüléshez kellett járnom, azokhoz, akik nem akartak kórházba menni. Hát mit tehettem? Be kellett fejeznem, mert mást nem hívtak, aki nem ért hozzá. Mert ha nem mentem volna, megbüntettek volna, hogy maga ért hozzá, mégsem ment el.)

- **Kedy ste mali posledný pôrod? (Mikor volt az utolsó szülése?)**

- Šesďesatim do sed'emďesatu eščik som mala vždi, ale že ist'e keri mesac, to už ja ňepamatam. (Hatvantól hetvenig még mindig voltak, de hogy melyik hónapban, arra már nem emlékszem.)

- **Asi dvadsať rokov? (Körülbelül húsz éve?)**

- Ta už vera je už temu. Ta už sa parobci, už požeňete, povidavate aj tote, čo som ešči mala po penzie. Vera už. (Bizony van már annyi. Már azok is megnősültek, férjhez mentek, akiket nyugdíjasként segítettam a világra. Bizony már.)

- **A spominate si na take dieťa, čo ste museli veľmi zachraňovať život, čo bol veľmi ťažký pôrod? (És emlékszik olyan gyermekekre, akinek meg kellett menteni az életét, ami nagyon nehéz szülés volt?)**

- Jaj, mala som jednu ťežobu. S plucami mala matka, no ňemala dobre pluca, ale vihojili hu, ale ňesleobodno bi j'e bulo f ťeži zostať, ta j'e nakazal lekár, že vi nesmiťe f ťeže ostať. Ona lem zostala, kecla, bo jedneho hlapčika mala lem, eščik kecla, no a potom ona hoďila, hějže jak treba na poradu, často ona prišla, a už keť tam čas blížil, ta barz mi zakazovali, že doma poroďič' j'e ňesleobodno. A to tak pred kračunem bulo a velika kuřňava, no veliki sňeh hűril, jaj a pridu pre mňe, ta doďňa o piat'e, že Mariška n'eni, poeťe, poda, gu Friduški. Ta iďem tam, jaj reku, Friduška, ta reku, čo je? Jaj, ta už sili idu namňe, ta teraz čo buďe? A počuvam srcko, ta bars plaňe bilo, jaj Friduša, ta ti si čo porobila? Ta ti znaš, že ňesleobodno doma ťi bulo roďič'. Ta poda, velika kuřňava je, ta gdo zna, či bi nam bul prišol staňitkam? Ta reku, jak bi ňeprišla, to ešči ňeňi naťelo take. No ta potom, čo buli dva sestri pri ňej, najskur som jednu poslala pre lekára, bars pil nam, bo takeho lekára sme dostali po tri mesace, barz, barz pil ten lekár. Ta išli oňi hűďata pre lekára, ale ho jak trepali po oblukoh ňeohlasil se, škaredňe bul opoti, no a potom poslala som druhu sestru, takže potom som sama zostala, a už v roďe bulo d'cko a ta už tak povim, jak je, z riťku se roďilo. Ta teraz čo buďe? Potom se naroďilo, ale lem srcko mu bilo, ňedihalo, ani ňeplakalo, velike d'cko, blede, jaj, to teraz čo? Do jedneho

lavora by trebalo bulo vodi dať, teplu vodu, do druheho zimmu a potom mam taki gumi, čo som viťahovala mu te šlajmli s krčku a pleskotala a potom si hitro položila d'čko, nalela som vodu, zas vzala do ruki a cvičila som ho a potom lem raz začne d'čuško stukať, postukovať, a ja som velmi, bars som plakala, a ja som ňeznala čo robíť, bo take velike d'čko, reku, a teraz mňa to skape, ta potom kriči i Friduška, ale aj tam bi trebalo pozorovať, že či nepušíť se od ňé krev. A ftedi pitam se jé, reku, jak si, dobre si? Nebojíťe se o mňa a už ňeplač'te, už stuka, už začína si hlas pušťať. Ešči zas som povíťahovala s ňeho a zas som hu potom cvičila a do zimmé, do teplé vodi, no zes teplé do zimmé, téj začal kričeť, a teraz som plakala nahlas, bars, bars som plakala, no a potom okupala som ho, do poradku som ho a ftedi prišli sestri. Nikeho som ňemala pri sebe, no ale panboh mi pomohol, tagže som znala ho. *(VOLT egy nehéz esetem. Az anyának a tüdejével voltak problémái, na rossz volt a tüdije, de gyógyították, de nem lett volna szabad teherbe esnie, azt rendelte az orvos, hogy magának nem szabad teherbe esnie. Mégiscsak teherben maradt, akarta, mert csak egy kisfia volt és szeretett volna még egyet. Na utána járt tanácsadásra, ahogy kellett, gyakran jött, és amikor közeledett az idő, az orvos a lelkemre kötötte, hogy nem szülhet otthon. És ez karácsony előtt volt, nagy hóvihár volt, nagy hó esett, jaj és jónnek érttem délután öt órákor, hogy Mariska néni, jöjjön Friduskához. Hát odamegyek, mondom, Friduska, mi van? – Jaj, jónnek a fájások, mi lesz most? Meghallgatom a szívét, hát nagyon rosszul vert. – Jaj, Fridus, hát mit csinálál? Tudod, hogy nem lenne szabad itthon szülnöd! Azt mondja, nagy hóvihár van, ki tudja eljött volna-e a mentő? Mondom, biztosan eljött volna, még nem olyan rossz az idő. Hát ezután, két lánytestvére volt mellette, hát először az egyiket küldtem el az orvosért, aki nagyon ivott, mert ilyen orvost kaptunk három hónapra. Ez az orvos ivott. Hát ezek a szegénykék elmentek az orvosért, de hiába verték az ablakot, nem jelentkezett, csúnyán berúgott. Ezután elküldtem a másik lányt is, ígyhát egyedül maradtam és a gyerek már útban volt és így mondom, ahogy volt, farral született. És most mi lesz? Megszületett, de csak a szíve vert, nem lélegzett, nem sirt fel. Hatalmas gyerek, sápadt, hát most mi lesz? Az egyik lavórba meleg vizet, a másik lavórba hideg vizet kellett volna tenni, és van ilyen gumim (gumicső), amivel kiszívtam a torkából a váladékot és megcsapkodtam, majd gyorsan letettem a gyereket, vizet mertem, megint kézbevettem és megtornáztattam és egyszer csak elkezd a kisbaba nyögéscselni és én akkor nagyon sirtam és nem tudtam mit tenni, mert ilyen nagy gyerek, és még itt meghal nekem. Ezután kiabál Friduska is, és őrá is kellett volna figyelnem, hogy nem szíváro-g-e belőle a vér. És akkor megkérdeztem tőle, hogy vagy, jól vagy? - Ne aggódjon miattam és most már ne sírjon, már nyögéscsel, kezd hangokat kiadni. Még egyszer megisztítottam a torkát a váladéktól és ismét megtornáztattam, majd hideg vízbe, meleg vízbe mártottam, aztán megint melegbe és újra hidegbe. Akkor felsírt és most már hangosan sirtam, nagyon, nagyon sirtam, majd megfürdettem, rendbe tettem és akkor megjöttek a nővérek. Senki sem volt mellettem, de az Úristen segített, ígyhát megoldottam.)*

- **Chlapček bol? (Kisfiú volt?)**

- Hlapčik, no už ožeñeti je a ma dva d'et'ki, ale on keď me viďi, ta ten daleka se mi klaňa, z daleka vđzi, vđzi, jak keďže d'ekoval bi mi za život, bo pekňe žiju si z ženku, peknu ženku ma, aj už novi dom maju. A čo se stanulo teraz zas ... ohorela som a už lepši mi bulo, ta som išla gu busu a tam vđzi sa, čo idu do mesta. Ta som tam vizirala, vizirala, že gdo bi mi odñesol te leki. Ta jedna žena hñed' mi tam kriči, že Mariška néni, ja vam doñesem leki. Ale ja vam to ňeznam večer, ta poda, lem v noci prid'em, ale rano vam to odñesem. Dobre, dobre buďe. A ftedik prid'e gu mňa jeden mladí, drečni, pekni hlap, a hovori mi, že čujeťe t'eta, vi s'te me pomohli. Hled'im naňho, ta reku gdo si ti? Ta poveda, ja som Hortobágyi Erzsín sin. Ja som t'e pomohla ftedik. Hled'i si gu ženi, kriči, že čujeťe, poveda, to sa oñi, poveda, oñi me pomohli. No reku, ja som vas s'ickih troh, bo troh hlapcoh mala, ta s'ickih troh som vas reku pomohla. Vela luďoh bulo a on se ňehanbil. To rod'ice poved'a, že no to buli naša bába, oñi vas pomohli na svet. Añi ih ňepoznám a oñi se klaňaju mi, oñi mi rospriavaju, že čo im podala matka, že jak rod'ila, čo som robila. Tak spomíňu mi. (Kisfiú, már nós, két kis gyermeke van, de amikor meglát, már messziről köszön, mindig mintha megköszönné nekem az életét, mert szépen él a feleségével, szép felesége van és már új házuk van. Most megint mi történt? Megbetegettem és már jobban voltam, hát mentem a buszhoz, mert mindig vannak ott, akik mennek a városba. Hát néztem, néztem, hogy ki hozná el nekem a gyógyszert. Hát egy asszony mindjárt idekiabált, hogy Mariska néni, én elhozom. De este nem tudom, mert csak éjszaka jövök haza, de reggel elhozom magának Jó, rendben lesz. És akkor hozzámlék egy fiatalember, derék, szép férfi, és azt mondja nekem: - Tetszik tudni, hogy maga segített engem világra? Nézek rá, ki vagy te? Azt mondja: - Hortobágyi Erzsi fia. Akkor én segítettetek a világra. Néz a feleségére: - Hallod, ez ő, ő segítette világra. Na mondom: - Mindhármókat, mert három fiú volt, én segítettem. Sokan voltak körülötte, de ő nem ségývelte magát. A szülei mondták, hogy ő volt a mi bábánk, ő segített világra. Nem is ismerem őket és köszönnék nekem és elmesélik, mit mondott az anyjuk, hogyan születtek, mit tettem. Így emlékeznék rám.)

13. sz. melléklet: Pereces gyógyítás

Takács Sándorné Hegedűs Ilona (1928) konkrét esetről számolt be: „*Paláčik Jóska taki pekni hlapček se narodil a za osem mesace, či kelo mohol mat', ešče menši bul... dostal suhoti...ta nena Mariška prišli gu mne, od d'evet' hižoh, od každej hiži za ližicu muki pitali, no a oňi potem spravili perac...višulkali a to oňi potom krut'ili a to tak trebalo položiti na šparhét'e to pekli na dačim, nežnam jak, že nah se nepolame, no potem d'evet' ruki trebalo, to take velike malo bit'...bo ked' ten perac se zlamal, d'echo zemre a ked' ten perac celi ostaňe, ta ten tedi už d'echo se vihoji. A to d'echo trebalo hlavu nadol prez to d'evet' raz predu...No a potem ten perac polamali a od bejáratu na d'evet' koli pokladali te častki.*”

Palácsik Jóska olyan szép kisgyermek nyolc hónapra született, vagy mennyi lehetett, még kisebb volt...*suhota*-t kapott...hát Mariska néni jött hozzám, kilenc házból kellett kérnie egy-egy kanál lisztet, majd ezután peracet készített ... kisodorta, majd ezután összetekerte és így kellett a sparheltra tenni és ezt valamin sütötték, nem tudom hogyan, hogy ne törjön szét. Majd kilenc kézre volt szükség, ilyen nagyak kellett lennie, mert ha a perac eltörik, a gyermek meghal és ha egészben marad, akkor a gyermek meggyógyul. A gyermeket fejjel lefelé, kilencszer kellett átbújtatni. Majd ezután a peracet összetörték és a darabjait a bejárattól kilenc oszlopra kellett szétrakni.”

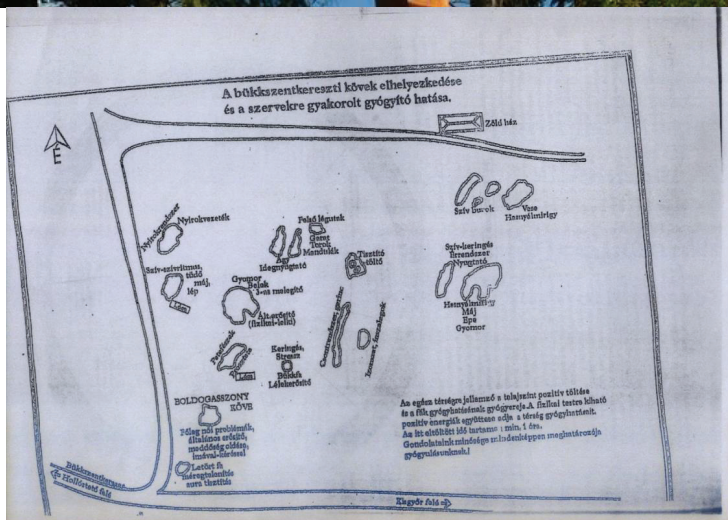
14. sz. melléklet: Gyógynövénykert

Fenyő:

Elmulasztja a rosszkedvet, a lelki feszültséget, a megfázást. A gyantából és a fenyőtűből kivont anyag javítja a vérkeringést, nyugtató hatású és csillapítja a köhögést. Aki sokat van fenyő közelében könnyen el tudja fogadni mások véleményét, hamar túljut a válságos helyzeteken.

Tölgy:

Számos mitológiai történetben szerepel, nem ok nélkül. Új erőt ad, aktivizálja a vérkeringést és a nyirokrendszert, erősíti a pszichét. A betegség után lábadozók a tölgy alá ülve, még inkább a törzséhez simulva visszanyerik erejüket. A tölgy kérgéből készülő kivonat erősíti a haját, csökkenti az ekcémát, enyhíti a fájdalmat. A belőle készülő szájvíz tisztítja az emésztőcsatornát és a bőrt. Ételmérgezés esetén is sikerrel alkalmazható.

Bükkfa:

Kisugárzása különösen messe hat. A törzstől 10-15 m-re ereje jótékonyan hat az emberre. Ebben az évszakban a bükkerdőben tett séta életenergiában való fürdözést jelent. A bükk kiüzi a lélekből a melabút, a fejből a zavaros gondolatokat. Harmonizálja a kedélyállapotot, növeli a koncentrációképességet és lendületbe hozza az életet. Ha keringési zavarral küzd, vagy rendszeresen kerül stresszhelyzetbe, hetente legalább egyszer célszerű kapcsolatba kerülni egy bükkfával. Már tíz perc elég. A bükk erősíti a bioritmust, fokozza a teljesítményt, levelei csillapítják a fejfájást.

Körösfű:

Segítségével erősödik akarateréje. Terveit célratörően keresztülvízi, nem hagyja magát könnyen megtéveszteni. Életcéljait biztosabban felismeri, egyértelműbbé válik mi mellett és mi ellen kell döntenie. Érzékletlenebbé válik az ellenállással szemben, higgadtan reagál a támadásra. Aki „egy körissel kapcsolatba kerül”, megtanulja függetleníteni magát. A körös magjából készült tea segít máj- és léppanasz esetén. Külsőleg (bedörzsöléssel) enyhíti a reumát és az izomlázat.

Hársfa:

Ha egy hárs kerül útjába a szerelemmel találkozók. Csillapítja a lelki fájdalmat, oldja az érzelmi csomókat. Ha rendszeresen csatlakozik energiaáramához (lehetőleg étkezés előtt), összehangolja értelmét és lelkierejét. Kiegyensúlyozottabb és erősebb lesz. Szerelmi bánatát nyugodtan rábízhata a hársra. Csillapítja fájdalmát, a megérzést úgy segíti, hogy képessé válik spontán helyes viselkedésre. Oldja a lelki bánatot okozó feszültségeket. A hársvirág-tea csillapítja a köhögést, a náthát, a hörghurutot. Nyákkoldó és görcsoldó hatású.

Cseresznye:

A régi mondák szerint az erdő és a fák szellemei a cseresznyefában laknak, melyek tavasszal benne egyesülnek és nemi vágyat fokozó aurát kölcsönöznek neki. Nem csoda tehát, hogy a cseresznye nőveli az ember erotikus kisugárzását és felbátorítja a szerelem utáni vágyat. Szexuális zárlat esetén is jótékonyan hat. A szárított cseresznyeszárból készült tea segít az erős köhögésen, a cseresznyélé pedig az alacsony vérnyomáson.

Zlati ocena

I.

Ku bolestnosti ku utiprostiti horkej a trpeclivj
smrti naseho Pana Jezsa Krista jaki vprašovanyi
mixtel jak Boh z nasim milu Panu Mariju smutne boli
jedno od drugeho rozlucenje.

II.

Moj najmilejsi Szinu Jezse, co ti bugyes na tu
kvetnu ~~prerodu~~ (~~prerodu~~?) nyegyele.

Moja najmilejsa Matko, to ja tyebi kcem povedaty:
ja bugyem velkim Kralom, a pojgyem do Jerussalema,
a bugyem tam spominaty, ucity, bugyoch, vevnyem vnu
ale nye sicku moju, ale nye sicku.

III.

Moj najmilejsi Szinu Jezse, co ti bugyes na ten
szvati ponygyelek? Moja najmilejsa Matko, to ja
tyebi kcem povedaty: ja szvati a hori bugyem,
nyigdo nye nyepomozie gu kastyelu roszity.

IV.

Moj najmilejsi Szinu Jezse, co ti bugyes na ten
szvati uterek?

Moja najmilejsa Matko, to ja tyebi kcem povedaty:
ja bugyem velkim vandornyikom, bugyem vandro-
vaty z jedneho mesta do drugeho, nyebugyem
zsadnu noc szpaty, jak jednu tak druhu.

V.

Moj najmilejsi Szinu Jezse, co ti bugyes na tu
^{szvatu} sztredu v tim mordanym tidryu? Moja naj-
milejsa Matko, to ja tyebi kcem povedaty: ja
pojgyem na szvatu Olivecku horu, a bugyem tam
proszity mojho Otca, aby kalich moje umucenyi
bi odvratyl odemnye ale nye moja szveola
sztanye ale jak Boh Otcec moje kee.

VI.

Moj najmilejši Szinu Jézse, csa ti bugyes na ten zeleni stvete v tim mo'haraszkin tidnyu?
Ja buggem sepxedani Boh ot falecsneho Judasa za sicety sztribelni a buggem vigeni od jedneho rihtara pred druheho od Anasa do Kalfasa ott Ponszkeho pillata prest Kevdessa.

VII.

Moj najmilejši Szinu Jézse, csa ti bugyes na ten Veliki Pyatek f tim mo'haraszkin tidnyu?
Moja najmilejsa Matko, to ja tyebe kcem povedaty: tak ja buggem na jednom visokim kriazu viszety a tri trasne klini moje ruki nahi prebite a jeden dostanye kopiju kei moj Boh krizi x kekeho krev a voda patyese a potom Boh posle dvoch poszloh to je szvati Jan a szvati Jozef, kremnye dole vnu a polossa mnye na tvoje kolena a ti na mnye sz tvojima ocama bugyes flegyety a sz tvojima szlözami obmnye a sz tvojima vlaszani mnye utres, potom ja buggem leszety as do szvoti vecserneho caszu a sicke male gregyki kei f koliszke umitaju i negelne modlicbi tvoje szu.

VIII.

Moj najmilejši Szinu Jézse, csa ti bugyes na tu Veliku Szvobatu tim mo'haraszkin x tidnyu?
Moja najmilejsa Matko, to tyebe kcem povedaty: ja buggem v jednom hlabkim hrobe leszety as do velkehonocneho dnya, sztangem x mrävoh a sztapim do tyemnoszty, ati szvati Ota vixszlobczy ma pelynem na mojey pravej ruke a ja kcem vixsztyi mojho Ocovy krajini, a tam nahi sziju sicke szpolecenye vo velkij radoztyi.

IX.

IX

Na to povedala Marija Matka Bozsa : keby som som
je dneho cloveka mala a co by ten kladi Ocenas
raz alebo dvazas spomokli a pomisel a mojha
Sina tröpeselivosty umieseny Boh keby jeho
dusi vislebozil a gai jemu na tin nydosaty a mu
ke daty co na zemi esada nozi

Amen

17. sz. melléklet: Kétnyelvű történetek

1. Barz pil Šipula János se volal, to mama hovorivali v Répášu, barz pil a ženu bijaval. A ta žena se ho už bala... a žena vid'ela prez oblok, že už id'e, jej muž, opili. Ta, ňeznala čo urobiť, bo že už keď v'ijde ven dverma tak tedi uvidí že je doma, že keď'e u'ekne. Taku ládu mali (grati do teho pokladli)... jak Jano išol, ta ona už ňeznala, žena, už čo robiť. Tak skрила se do téj ládi. A ta láda už taka stara bula, čo ňemala nohoh a pot tu ládu buli take okruhle kole že nah ňeňi na zemi... a ta žena se mu tam skрила do téj ládi a ftedi on v'ejde nukaj a ta tu ňeňi ňikeho, hrešil, ňeznal čo ma urobiť. Kde se poď'ela žena, ňemal keho biť. No, h'ejže už ona dluho tam bula, bo tam dost' dluho sed'elo, no to ňeňi dluho... živemu je dluho čušeť na jednim miest'e. Ta že dajak se rušila ftej lád'e a to te kole na se porušili, obrať'it' se hcela na druhu stranu a te kole na se rušili a rušila se s tim aj láda, a ftedi on že bo keď' on zdvihni ládu a obzera, že čo je tam, ta ftedi on tu tam dobije, ale on jak se rušila láda, on skočil z ládi, bo žena mu fše podala: čekaj, povedala, zato že tak hrešiš, raz t'e čert hiti. Poda, volel bi si do kost'ela... ta že povie, no ta, už ta za dveroh obzrel ten nazad. Tu sa čert'i poveda, pravdu mala moja žena, že poveda, keď' poveda len raz me hit'ia čert'i, no ta to čert je tu pre mňa, poveda, a ftej išol na cestu a... žena viskočila z ládi a vibehla dagďi a on ľudoh shaňal, že ľude, hibaj'te nukaj, poveda, bo čert je pri ňih. No a tak, potem že tak se preobrát'il no na dobre. Takže začal aj do kost'ela hodiť. Potem išol do Jágru a on sam tam kupil jeden veliki križ a doňesol a dali osvetiť a dali do hiži, bo že čert bul v hiži a tak ostal dobri.

Volt egy nagyon, Šipula Jánosnak hívták, volt egy nagyon rossz, iszákos ember és nagyon ütötte-verte a feleségét, amikor berúgott. Egyszer elment a kocsmába inni és akkor a ház így bentebb volt a kaputól és onnan ki lehetett látni a házból, hogy jön már befele valaki. Meglátta, hogy jön a férje, hát nagyon, hogy most hogy fog kiszaladni, mert meg fogja látni, észre fogja venni, hogy ithon van. Akkor gyorsan beült egy nagy ládába, ilyen, hát akkor olyan nagy ládákat tartottak bent, amibe edényt meg mindenfélét raktak bele... és akkor nem tudott mit csinálni, hát beült a ládába, de az a láda olyan rossz volt, hogy ennek már nem volt lába, olyan régi volt, hát alá tettek valami két gömbölyű fát, hogy ne érje a fűdet, hogy ne rohadjon az alja és, hát ő beült a ládába, a férje meg ráült a ládára, tanakodott, hát az asszony már megunt, egyoldalon fekdühetett, megmozdult, a láda megmozdult vele, hát az ember leugrott, leugrott a ládáról, mert megjíedt, mer mindig mondta, mer nagyon káromkodós volt, hogy csak egyszer elvisz téged az ördög, amiért ilyen nagy, káromkodós szád van. Hát aztán az ember, ahogy megjíedt, hogy ördög van bent, akkor fogta magát, kiszaladt az útra és az asszony addig kilógott, kiugrott a ládából, valahova eltűnt. És hívta befele az embereket, hogy jöjjenek már be, mer ördög van itt a házba és nézzék meg, hogy ördög, hat ugye nem vót ott ördög, mer az asszony eltűnt, no aztán úgy megjíavult az ember, hogy eljárt a templomba is és elment Egerbe is. Ott vett egy keresztet és ő maga hozta el, megszenteltette és úgy tette fel a falra, mert hogy ördög van a házban.⁴⁷⁶

2. **Az ördög és a szántóvető:** Tu bul jeden hudobni človek a išol orať, a jak oral, prišol gu mu čert a pita se, že jak to tak biruju te voli. Poda, bo sa vimiškovne, a ftedi že sa vimiškovane? Ta to jak može biť, ta to jak urobia? Ta, keď hceš, poda, ja t'e vimiškujem. No, ta že ho vimiškuje, že či aj on tak biruje... No, tak biztosan tak bi si biroval aj ti, ta poveda, tedi vimiškuj me. Ta on ho virezal, no ale čerta to barz bolelo, išol na druhi d'eň, no ta poveda, teraz ja t'ebe vimiškujem, poveda, tak si mi ňepovedal, že to tak buďe bolet', no a poveda

⁴⁷⁶ Adatközlő: Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

ta, nahaj me legalább, poveda, tu zem, poveda, poorat', nah pooram, ale on si nad tim mislel, lamal hlavu, že čo treba teraz urobiť... odješol domu, a barz bul smutni, a žena se ho pitala, že čo si taki smutni. Jaj, poveda, ja som, poveda, vimiškoval čerta, podal mi, že preč tak biruju voli, ta preto biruju, bo sa vimiškovne. Ta a ja tak ubirujem... aj ti ubiruješ, a ja som ho odrezal vajca cakk-pakk, poveda, a prišol, že, poveda, teraz, on ma vimiškuje, ta čo ja teraz urobim? Ta len o to se bojiš? Ta čekaj, poveda, fšak s tim, poveda, vičešem, poveda, ja s tim urobim poradek. No, na druhi d'eň se oblekla žena, nadragi, kalap, fšicko tak, jak hlap. A išla aj ona orat', a prišol čert, že ho vimiškuje, no ta hibaj, nah t'e vimiškujem, poveda, čert poda ženi, ale on ňeznal, že to je žena... a ftedi hleďi, viďel, že tam je velika d'ira, jaj, poda, fšak tu je ešči vekša rana, jak moja, poveda, čert tak nahal a uťeknul, potom ostal hlap živi, ňevimiškovani.

Volt egy szegény ember, elment szántani. Ahogy szántott, hát odajött hozzá az ördög és kérdezősködött, hogy hát hogy lehet az, hogy bírnak ezek a jószágok, ezek az ökrök? Hát azért bírnak, azt mondja, mert ki vannak herélve. És azt mondja, én is úgy bírnék, ha engem kiherélnél? Hát hogyne bírnál, azt mondja, biztos úgy bírnál te is. És ki tudnál herélni? Ki. Fogta gyorsan a kést oszt kivágta. Na gyütt másnap az ördög megint a szegényemberhez ahogy szántott. Akkor mondja neki, hát te velem kitoltál, azt mondja, mer ez nagyon fáj, hát azt mondja, most én foglak téged kivágni. Jaj, hát hagyd már azt mondja, legalább ezt a földet hagy szántsam fel. Hát aztán, no jó, azt mondja, majd hónap. Elment haza, akkor mondja, igen szomorú volt, kérdezi a felesége, hát mér vagy ilyen szomorú? Jaj, hát azért vagyok olyan nagyon szomorú, mer kivágtam az ördögöt, elmondtam neki, hogy az ökrök azért bírnak, hogy ki vanna herélve, azé félék, hogy... hát asztmondja attól félsz, várjál, majd én elintézem. Felöltözött az asszony másnap és elment szántani az ökrökkel. Jön az ördög, na gyere, az ördög nem nézte ugye, hogy nem figyelt, hogy ez az asszony férfi ruhába öltözve volt, no akkor ki akarta herélni. No ugye meglátta, hogy ott egy nagy lyuk van, nagy gödör. Azt mondja, jaj azt mondja, hát itt még nagyobb gödör, lyuk van, nagyobb seb van, azt mondja, mint azt mondja nekem. Úgy elszaladt, úgy megmenekült az ember a heréléstől. Az ördög meg hát ki tudja mi lett vele, hogy gyógyította magát.⁴⁷⁷

3. Bula jedna jeleňica, mala seďem jeleňcata a išla zima, ta išla im pokupovat' šatki aj obuh na zimu. Ale už to vlk počuval to za krakami, že podala d'eťom, že ňevitvort'e mi moje d'eťi ňikemu dvere. A jak odejšla jeleňica, ftedik prišol vlk, klopkal na dvere. Otvort'e mi moje d'eťi, prišla vam mamička, doňesla vam hrački, a tej jedno vikuklo na kľučovu d'irku a to podalo, ta ti si ňe mamička, bo mamička ma popeliste nohi, a vlk odišol, išol do mlina a tam si zasipal z muku nohi a išol nazad zas klopkal. A vikukali a misleli, že už to je mamička a vitvorili dverka a tej vlk vinšol a šickih šest'ero pohlukal, a jedno se skriľo pod post'elku. A priďe mamička, ta gďe s'te mi moje d'eťki? A to maličke višľo pod post'elku. Ta tu je vlk a šickijih pohlukal, a ftedi velki nož bul na stole a jeleňica hiľila nož a viparala mu bruho a tam te šest jelenčatka viskočili a tak potom vlk se prebuďil, bars bul smadni, išľo po potočku napit' se vodi a jak se zehnul, ta tak spadnul do potočku. A jeleňica veselo žiľo seďem d'eťmami, kim ňeumreľi.

Apa nekünk így mondta, hogy volt egy őzike és volt hét gidája. És jött a tél és nem volt cipőcskájuk, meg ruhácskájuk. Ment a boltba nekik vásárolni. És akkor mondta nekik, hogy gyerekek ne nyissatok ki senkinek

⁴⁷⁷ Adatközlő: Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

az ajtót, még én vissza nem jövök, de már akkor a farkas ott volt a bozót mögött, már ő ezt mind meghallotta. Mihelyt elment az őzike, özányó, és akkor kijött és kopogott az ajtón. És kér, hogy nyissatok ki nekem ajtót és akkor a legkisebb kikukuskált a kulcslyukon, és azt mondta, te nem vagy az anyukánk, mert a mi mamóknaknak hamus a lába és akkor a farkas elment. Elment a malomba, leszórta a lábát liszttel. Visszament, megint kopogott és akkor már megint megnézték a kulcslyukon, látták, hogy már fehér a lába, beengedték. Ahogy a farkas bejött, mind a hat gidát befalta, de egyiknek sikerült az ágy alá bújni. És akkor annyira jól lakott a farkas, hogy nem bírt és ott lefeküdt a konyha közepére. És akkor hazajött az őzike, meglátta, hogy nincsenek a gyerekek. Hol vagytok gyerekeim, gidácskám? És akkor a kicsike kijött az ágy alól, és mondta, hogy itt van a farkas, a hat testvérkémet mind befalta. És akkor ott volt egy nagy kés az asztalon, az őzike megfogta a kést, felvágta a farkas hasát és akkor kiugortak a gidácskák és akkor a farkas nagyon szomjas, mert visszavarrta neki a hasát, és a farkas ébredezett....⁴⁷⁸

4. „A buhinák mentek a temetőbe (Papp János bácsi mesélte), volt egy púpos és mindig kijárt a temetőbe és a buhinkák megjelentek éjféltájban és akkor énekelték, hogy: „Péntek-szombat, Péntek szombat”- és a fiatalember megszólalt, hogy „azután meg vasárnap.” És akkor azt mondták a buhinkák, tyű ten nam porihtoval notu – no ta gdo je to, ta našli ho a volt neki púpja, no hát jutalmul levettük a púpot a hátadról. És ekkor valaki ezt megtudta és elment egy másik is oda a temetőbe. Az is púpos volt. És ekkor énekelték a buhinkák, hogy „Péntek-szombat, Péntek szombat, azután meg vasárnap...” És ekkor megszólalt az ember: Hétfő, Kedd! És ekkor: „Hű ki rontotta el a nótánkat? Hát akkor megtalálták ezt és ráragasztottak még egy púpot, amit a másiktól levettek.”⁴⁷⁹

5. Na Starej Huťe bul jeden malički stari parobek. A velike biele voli mal z velike rohami. A každy večer vihnal ih past' na Kékmező a on s nima tam bul a raz prišol kerul a už veloraz mu podal, že nah tu ňehoďi past' voli, bo ho raz bije, ale on ho lem hiťil tam zase, vifackal ho a ftedi ten mali odejšol si gu volom hiťil mu roh a sťahnul si, bo malički bul a kričel do uha, Gomboš, ňepapaj, nah papa Longaver, az erdész!

Ez a kis ember, Jászkának hívták, minden áldott este oda hajtott a Kékmezőre, erre a részre az ökreit, és többször ott találta, úgy hívták a kékmezői erdészt, hogy Longaver. És sokszor figyelmeztette, hogy ide ne járj az ökrökkel, mert úgy meg foglak verni, és a végén, ugye nem fogadott szót, ott találta, és akkor jól megverte, és akkor ez a kis Jászka ember odament az ökrének a fejéhez, lehúzta a szarvát, mert ugye magasan volt és a fülébe kiabálta: ne egyél Gombos, egyen Longaver!⁴⁸⁰

6. To pri Répáskej se stanulo, Répás környékén, kijártak dolgozni és este későn, mert amíg lehetett, dolgoztak, még volt olyan eset is, hogy a holdnál, pri mesacu.

Na elég abból annyi, egy nagy fát levágtak, ledöntöttek és nem tudták befejezni a munkát vele, feldolgozni, így a hasítás közben nagyon vastag volt, faékkel próbálták széthasítani, és mivel már nem sikerült, összeszedték magukat és elmentek haza. Reggel, mikor korán jöttek, hát egy nagy medve ül a fán, keresztbe,

⁴⁷⁸ Adatközlő: Czeglédi Rezsóné Hegedűs Aranka 1928. A szlovák változat vége lemaradt a kazettáról.

⁴⁷⁹ Adatközlő: Ladányi József 1919.

⁴⁸⁰ Adatközlő: Ladányi József 1919.

mint a lovon és ő elment és kihúzza az éket, de közben a töke belement a nyílásba. És összeszorította és nem tudott elmenekülni.

Na Répásksim se stanulo, hoďili do šlogu hłapi a zrubali jedneho velikeho hrubeho buka a prišol večer, ňeznali dokončit' robotu. A do jedneho velikeho klata a nabili kole, bo štipit' cceli a ňeznali višťepat'. Prišol medved' v noci a jeden rošččipani jarek bul, sednul si jak na koňa a te vajca vejš do tejarku a ftej hit'il ten kolik a začal vionďit' a viprđnul ftedi a vajce te mu zahit'ili. A rano prišli hłapi, mřnčil medved' na klatu, zlekli se a pouťekali.⁴⁸¹

Répásške hłapi tam robili dagďe na šinglárskim vrhu, pilili aj ščipali, buki vivracovali a ňeznali si dokončit' dovečera robotu, jedneho velikeho klata oprobivali rošččipat' drevenim klinem, ale ňedokončili, tak nahali, a odišli domu, prišol v noci medved' sednul si na teho klata, a viťahol klin a vajca se mu najskur do špari vejšli vajca a jak viťahol klin, ftedi se zavrelo drevo, klat a st'islo mu, ňeznal ut'eknut'. Rano prišli hłapi, tedi viďeli, že medved' sed'i na klatě.⁴⁸²

7. Dakedi tak hoďili cigaňe keď svaďba bula, keď se žeňili, že z Ďúru trebalo oďešť, a ftedi ešči ňebuli autovi, pešo trebalo ist' a pri tim barz veliki hrubi buk bul, čo konare mu až po zem zėjšli, a te cigaňe buli už barz vikonane, tak si poléhali pod buka a pospali, a brugi aj husle pokladli na zem, a jak oni tam zaspali, s boka zėjšol medved' a hňed' gu brugemu oďejšol a začal brugovat'. Prebuďili se cigaňe a bars se zlekli, hitro natim konarom viskakali na buka.⁴⁸³

Ja som tak čul, že dakedi tu buli v Bükku medved'i a vlci ňetak jak teraz, že aňi sovi sa už ňeňi, a do Répási hoďili cigaňe na svaďbu hrať, ale z Ďuru pešo trebalo odejšť, ňebul bus, aj na voze ňevždi išli pre ňi, ale pešo, a bul jeden buk, tak hovorili, že hrubi buk a tam už buli barz one zunovane, posadali, pospali a bōgō položili a jak zaspali a prišol medved' a znovu zaonďil do brugo a ftedi jeden se prebuďil a medved' brugi onďil, bōmbōltette, a ftedi se zlekli cigaňe a hibaj hore na drevo a tam nahali šicko, čo mali.

Volt valamikor, ez lényegében Nagy-Délnek a végén, a répási oldalon. Tehát Diósgyőrből valamikor Répáshután, ha lagzi volt, akkor mindig gyalog mentek a cigányok, nem lovasszekérrel, gyalogút volt. Még én is jártam rajta. No elég abból annyi, elfáradtak Diósgyőrből, és az alatt a nagy bükkfa alatt lefeküdtek megpihenni, közbe elaludtak. És abban az időben a Bükken még nagyon sok medve, még farkas is volt. Ragadozók. A medve lejött és akkor a bōgōhöz hozzámént, de a mancsával véletlenül úgy fogta meg, hogy elbrummogta magát a bōgō, megszólalt, erre felébredtek a cigányok, hát egy nagy medve a bōgōvel foglalatosskodik és erre ők, mivel a nagy fának a gallyai a földig értek, gyorsan fölkúsztak a nagy fára és a medvére onnat kiabáltak és zavarták el.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ Adatközlő: Ladányi József 1919. A két szlovák verzió lejegyzése között több év telt.

⁴⁸² Adatközlő: Ladányi József 1919.

⁴⁸³ Adatközlő: Ladányi József 1919. A két szlovák verzió lejegyzése között több év telt.

⁴⁸⁴ Adatközlő: Ladányi József 1919.

8. Régen a fiatalok, mert nem voltak bekerítve az udvarok, a ház háta mögé könnyen el lehetett jutni. És hát volt lány és nem engedték be, bosszúból elmentek a ház háta mögé és téglával elkezdték a falat dörzsölni, és azt elvezette a fal és végig azegész épületen belül olyan volt, mintha mennydörgött volna és mikor abbahagyták, rájött a gazda, hogy ez nem mennydörgés, hanem valamilyen emberi tevékenység és kiment, hát a legények csinálták.

Dakedi mlade parobci hoďili kurizovat' gu d'efkom a ěpust'ili ih nukaj, se nahěvali a odějřli hiži na zadnu stranu, vzali jednu t'ihlu a po s'eěe začali z t'ihlu čuhat', a to tak se hlasilo jakebi ěrmelo bulo, burka bi bula a keď ěrmi, a řtedi vinřol gazda, zbačil, že to ěěrmi, othnal mladih ělapcoh.⁴⁸⁵

9. Óhután történt, hogy vett egy házaspár malacot, és akkor egy pár nap múlva kiszöktek a malacok, és mivel nem tudott magyarul, ment és kiabált a malacoknak, hívta őket, nesze kuca kukurica na, na, na, találkozott egy emberrel és kérdezi: nem látta enyém malac? Péntek vette, szombat szaladsz.

10. Csináltak egy olyan viccet, urobme rehotki. Ez is Óhután történt, fiúk főleg, hogy megfogtak egy macskát és rákötöttek egy papírzacskót és begyűjtötták, a macska fölszaladt a padlásra, begyult a széna és kezdett égni a ház. És akkor, no to sa nam velke rehotki.

11. No bulgar keď priřol a ěpredal řicko, keel ist', že id'e do druěej d'ěđini. Ta do... trebalo ist', ta radřej na vokol iřol jednemu, jeden vrě zakeroval. A nazad tam priřol, skaďe se pust'il a řtedi zahreřil. Tu som uř bul. Megkerűlte a Lőrinc hegyet és ugye legyött.

És akkor jött egy idegen bulgár és ugye nem fogyott el neki és hogy Óhutára megyen, de hát hogy Vidúron nem fog tudni elmenni, hát hogy körül menjen, mondták neki, hogy körül menjen. De ugye míg ő ezt a hosszú Lőrinc-hegyet körülment, és beért a Vidúrra, és azt hitte, hogy Óhután van és elkezdett kiabálni, hogy Vidúrról lejött, és ugye kiabált, hát arra nem járt és ugye leért oda, ahonnan elindult, az .... hát itt már vótam.⁴⁸⁶

12. V dăvnejřich řasoch dědina trpela nedostatkom vody a mala iba jednu studěnu. Pred studěnou stăli řudia v dlhom rade keď priřla stara Radvanička a ěovorila: „Jaj luďe, dăjťe mi kusek vodi bo eřře aěi ohěa som řěnakladala ale zaprařka mi priěori.“⁴⁸⁷

13. Neno Mariřa Papp nevedela maďarski. Iřla do obchodu kúpit' si „gatyamadzag“, ale nevedela ako je to po maďarsky a ěovorila: „Belănszki űr, nekem kellene, de nem tudom hogy hívják, tetszik tudni, azt tessék nekem adni, ami a gatyába mozog.“⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Adatközlő: Ladányi József 1919.

⁴⁸⁶ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

⁴⁸⁷ Adatközlő: Gémesi Károlyné Császári ildikő 1940.

⁴⁸⁸ Adatközlő: Ladányi József 1919.

14. Szójáték:

V Répáskeji Hute sa to stalo, keď „násovce“ spolu sedeli a ponúkali si jeden druhého:

- Lej, násom!

- No, pi násom! ⁴⁸⁹

15. „Hovorili stara mama, že zasek jeden druhí zas to podal, že to treba urobiť, že z kravi moč treba zať do jednej sklenki, a do koha, d'ě meso uďia, ta treba dole piskem obratiť zavazane, a tam treba uďiť. A že ta žena dotel ňezna ščat', ta bosorka, kim tam ma, je ta sklenka v tím koku. A ta žena vtedig se prid'e prosit', že oňi nak to stamat' zaberu, bo ona vtedig ňezna na moč ist'. Ta že aj taka žena potom bula, čo prišla a prosila si že: - Ta čo maťe v koku, to odvažte a viruct'e – poveda. Na že od teho času potom krava dala mleka. Ta že či je to pravda?“

Na a második boszorkány-típus. Az megint az volt: Hát volt itt a közelbe egy olyan asszony ténleg, hogy mondták rá, hogy boszorkány, hogy éjjel feji a teheneket. És az egyik illető azt mondta, azt ajánlotta, hogy tegye meg azt, hogy hát a tehénnek a vizeletét fogja föl egy üvegbe, dugaszolja le, és a füstölőbe lefele fejjel kösse föl, és füstölje. És az illető boszorkány maj meg fog jelenni, mer ő addig vizelni nem tud, amíg az az üveg ott lóg és füstölődik. És hogy aztán ténleg hogy jött egy hölgy, és azt mondta, hogy azt vegyük le, és ő többet hozzájuk nem jön. ⁴⁹⁰

16. „Tak keď d'et'i pretin kim že buli za malička hore, a to podali, že je taki človek, čo od ňeho môže z oč dostať, čo ma te obrva obidve zrosnute. A temu ňeslobodno do oči hľedať, bo povedali, od teho môže z oč dostať. Na a starej mame jednému z oč dostal. A tak urobili, že ve šparhetu vibrali d'evet' uhliki a vtedig to oparil z vodu, a v tej tak zopak ruki museli umivať hlapca. A potom vileli na dverovo zaves. Bo že vtedig se vihoji hlapec. Aj potom aj take kifliki pekli z muki aj z otruboch a že keď kifliki zežere pes, a zdehňe, ta d'ěcko ňezemre. Ale keď ňezdehňe pes, ta d'ěcko zemre...“

Volt olyan, hogy a gyereket megrontja valaki. És azt mondta (a nagymama), hogy az olyan egyén tudja megrontani, szóval, akinek ez a felső öldöke összesen egészen az orráig. És hogy azoktól lehet kapni azt a betegséget, hogy a gyerek megbetegszik. Lázás marad. És akkor az övék is, az unoka így beteg lett, akkor kiszednek kilenc darab ilyen faszenet, tüzes faszenet, kivesznek a sparheltből, és a vízbe teszik. És annak a levével megmossák a gyereket. De bal kézzel, valahogy fordítva. Hogy nem jobb kézzel kell. És megtörölgetni. És aztán azt a vizet ki kell önteni az ajtón a félfának a hogyhívjákjára, a zsanérra, hogy akkor meggyógyul a gyerek. Ilyeneket mondtak. ⁴⁹¹

17. „Zmora. To tu zmoru tak hovorili, že to oňi ňevideľi, že čo je zmora. To len že v noci sedla dakemu na prs a cicala. Abo že ťiskala. Abo paru zahičila. (Aká bola?) Ja to ňeznam.“

⁴⁸⁹ Adatközlő: Ladányi József 1919.

⁴⁹⁰ Krupa András: *Kétyelvű népi történetek Bükkzentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 499. Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

⁴⁹¹ Krupa András: *Kétyelvű népi történetek Bükkzentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 500. Adatközlő: Czeglédi Pálné Kristek Matild 1926.

Hát a zmorát én nem tudom, azt mondták, hogy az valami egy olyan lény volt, vagy mi volt, mondták azt is, hogy olyan alakú, mint a macska, mondták azt is, hogy láthatatlan, csak hogy alvó embernek vagy alvó gyerekeknek a mellére ült, és hogy akkor azt úgy elnyomta a légzőszerveit, meg hogy ilyen betegséget, hogy majd megfűlt. Ezt mondták zmorának.⁴⁹²

18. „Buli buhinki a hod'ili buhinki kradnuť mrkvu, petrušku a to žrali. Prettim. No a ňeznali hu hiťit'. Ale potom tak hu lapali, hovorila, že viňesli je jednu velku čizmu, a buhinka si šicke dva nohi šťurila do čizmi, ta tak hu znali hist'. Ale že buhinkov vplašili d'ive sviňe staďe. Ta otdedi sa buhinki ňeňi. Ja som hu ňevideľ, ta taka jak opica. Mrkvu kradla aj ovoc d'e bulo. Luďom ňebantovala, ňe.

Vodna baba ňebula. Vodna baba bula, ale ta len hod'ila pred luďmi v noci a čapkala, tancovala. Ňič (ňepodala), len tancovala, jak išli luďe, tak tancovala, čapkala si. Ta keď bul sam človek, ta se bal. Ale keď buli, večmi buli, tak se ňebali, bo lepši šli do vodnej babi. Ale čím lepši šli, ta vodna baba, tím baba išla d'alej. Ňeznali hu dohoňit'. Ona len tancovala a šla, čapkala.“

Buhinka csak buhinka vót mindig. Ez olyan szólás vót, azt hiszem, magyarul meg szlovákul. Hát ez járt lopni sárgarépát, mrkvát, petrezselymet, almát, körtét, szilvát, amit talált a házak körül. Hát beletették. Egy nagy csizmát kivitték, és beledugta a lábát, mind a kettőt. Úgy tudták megfogni. No aztán gyöttek a vaddisznók, asszonygák, hogy vaddisznókat telepítettek ide, hat az meg kizavarta a buhinkákat. Azóta nincs.

Vodna baba, hat azt említem, nem is sok van belőle. Hat a vodna baba hat csak vót vagy nem vót. Hat sok ember azt mesélte, hogy vodna baba előttük ment. Mentek haza a munkából, és mán este vót, vizes vót a talaj, hat tancolt előtte valami asszonyféle. Nem lehetett kivenni pontosan. Előttük táncolt, és ahogy ők mentek, ő is úgy táncolt és tapsolt magának. De hiába közeledtek akkor vodna baba (-r), de nem tudták utolérni. Mer ha ők mentek gyorsabban, akkor a vodna baba még gyorsabban!⁴⁹³

19. „Ja, to bul zmok. Zmok, zmok. No ta to hovorili, ale toto hovorili, že tu bul davno jeden barz bohati človek. On mal takeho zmoka, čo mu šicko nanosil... on potom mal aj sklep, aj hižu velku. A potom take zavisle ostali naňho luďe, aj buli take hiže, mlade parobci, čo kceli hiže ond'it', no kitapastolovovat', že kedi mu zmok nosi, hej, hej. A hiže, tak stali dovkola mu hižu a tak ňevideľi ňič. To hovorili, tak hovorili. Ja ňeznam. Že no jak vtak, jak vtak. Hej (*prileťel*) a donosil gu hiži šťastie, peňaze a vec ňič.“

A zmok, az meg olyan volt, mint, amit magyarul lidércnek neveznek. Hogy egy olyan állat, vagyis egy olyan madárfajta valami, aki, mondjuk, a gazdája parancsára hozza a pénzt meg a vagyont meg az ékszer meg mindent a házhoz. Hogy olyan lopós valami volt, ami a gazdájának hozta. És akkor az volt, hogy Bükkszentkereszten volt egy módos ember, az úgy jött, hogy ide jött letelepedni. És az nagyon módos volt. És ugye régi időkbe megirigyelték, hát mámma is irigyek az emberek, nemcsak akkor, és akkor az volt, hogy hát

⁴⁹² Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 505. Adatközlő: Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.

⁴⁹³ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 502. Adatközlő: Takács András 1911.

ki akarták lesni fiatal fiúk, hogy körülállták a házat, és hogy meglessék a madarat éjszaka, hogy mikor hozza a kincset. De hát nem látták meg!⁴⁹⁴

20. „Stara mama mi rozprávala, bo oni buli Répášanka, ňe Hut’anka. A tamať sa velke jaskiňi v Horvôd’u aj na Balaluke, a že to davno bulo, ešče keď oni d’et’i buli, že hod’il po d’ed’iňe, po Répášu jeden černi kňaz. A to, ten černi kňaz hľadal kaďe sa černe kravi. On od černih kravoh hľadal mleko, bo on bul, no taki bul, že on te hadi velike, čo leťeť znali, te jaščure, čo ešči kridla mali, čo to ešči davno, davno take, davnih svete buli, a on take vivoľoval s tin jaskiňoch. A to od černej kravi jemu na to trebalo to mleko. Že to prevaril, ňesol ku jaskiňi, tam gu d’ire a fľedi na tu paru, na to duh, či jako to poved’a. Duh? No, na to vinšol ten šárkáň, na tu voľu, na tu paru vinšol ten šárkáň. A to som viňahala, že hod’il černi kňaz pitat’ od černih kravoh mleko. A bulo tak, že bulo v tej d’ed’iňe, Répášu, a na, vezme te černe kravi, bulo, hoď ňedali jemu od kravi mleko. Išol g druhej hiži. A tam mu dali, hej, že od černej kravi mleko. Toto ňesol tam, že paril a vinšol, no, ta kridľova jaščura. A keď vinšla, to take velke bulo, čo on na to si sednul. A vtedi raz prez d’ed’iu leťeľ, čo aj ňebo se zamračilo. A d’e mu ňedali mleko, v totej hiži, tam zmetol dah do cista.“

Édesanyám répáshutai vót, de még az ő nagymamája mesélte ezt neki, hogy valamikor régen, arra, meg hát most is, a répáshutai erdősegeken, völgyeken, ott nagy barlangrészek vannak, olyan barlangterületek. És hogy ott valamikor régen ilyen sárkánygyíkok vagy sárkánykigyók léteztek. És akkor azokat a černi kňaz, az magyarul azt jelenti, hogy fekete pap, ugye fekete pap. És a fekete pap bejött a faluba, és az kereste a fekete tehéntől a tejet. És ugye mivel a faluban több helyen is vót tehén, fekete tehén, és hát vót olyan ház, ahol nem adtak neki, volt olyan ház, ahol adtak neki, és akkor amikor megkapta valahol a tejet, felforraltta, és elvitte a barlangüreg elé. És ott ügy, ahogy gőzölt, és annak szagára, illatára jött ki a sárkánykigyó. És akkor, mikor kijött a sárkánykigyó, hát hogy ő fölült a hátára, mert mittudomén ugye úgy meg tudta varázsolni vagy szelidíteni, mindegy, csak aztán ahol nem adták neki a tejet, abba a házba a sárkánnyal a ház fölő repült, és olyan hatalmas volt az a sárkánygyík, hogy leverte a ház tetejét, leseperte a ház tetejét.⁴⁹⁵

21. Bátori Annus mikor Pesten szolgált, és hazajött és azt mondta, affektált, hogy ő már nem tud szlovákul, csak magyarul. És akkor mondta neki valamelyik, hogy mennek gyűjteni szénát, hogy hozza a gereblyét. És akkor ment és rálépett ugye a gereblyének a végére és megütötte és akkor: jaj boh daj nak boh pobije s hrablami! Akkor már tudott. Nak boh pobila s hrablami.⁴⁹⁶

22. **Szójáték:** Žena se bala vinst’ na věcére. Žena se bala vinst’ v noci ščať. Hučila. A fľedik bala se žena, hľapa zbud’ila, že hibaj, bo ja se bojim, ta že hľap vinš, a hľap hěže on lem stál ve dverox a žena kučela tam dagďe na kopec. A on hěže hľed’i, viziral na ... , a hľap že:

- Jak je vidno!

A ona, že:

⁴⁹⁴ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkzentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 504. Adatközlő: Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.

⁴⁹⁵ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükkzentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 504. Adatközlő: Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.

⁴⁹⁶ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

- Čo se ti midlo?

A on že:

- Ser, ser.

- Id'e sem? - Skočila a bežela.

Azt szlovákul csak tudom elmondani. Volt egy család, házaspár. És régen nem minden házban volt vécé. Csak az a kinti budi. Doboltak, arra én is emlékszem, doboltak, mindenkinek vécé kell, hogy legyen. Fog jární házról házra fog jární kisbíró, vagy valaki vizsgálni. Ki milyen tudott, összetakoltak a szélén és borovinát tettek előre. Ugyen hát nem volt ajtó vagy mit tudom én. (Ilyen ponyva szerű, amire szénát kötöttek). És mikor öreg Vencel, ott fent laktak felettünk, hát száz éves volt, mikor én gyerek voltam, akkor meghalt, vagy kilencvenöt éves korában és hátul jártak ház mögé elvégezni a dolgukat. És akkor gyerekek mentünk kukálni, hogy volt szarás.

Žena se bala ist' vonkaj a hlapa zbud'ila, že hibaj sem, bo ja bi som srala. Ta dobre hlap išol hějže a žena išla na hnoj, na smet'isko a tam si kučla, a hlap ve dveroh stal. Hějže on hu čekal, kim ona tam kučela, a on tam stoji a ona tam kuči.

- Jak je vidno.

- Čo se ti midlo?

A on že:

- Ser, ser!

- Id'e sem? ⁴⁹⁷

23. No udvarolt egy fiú egy lánynak, és akkor ment a fiú a lányhoz és akkor ott beszélgettek és mondja a lány, hogy merre jöttél? Kert fele is lehetett jönni, meg út fele is. Merre jöttél? – azt mondja. Kert fele vagy út fele? – Kert fele!- Láttad ott azt a nagy kopa szart? Azt én szartam!

Na frej hod'il jeden parobek. A mohol ist' aj na vokolo, kolo cest'e, aj križem pres zahradu. A keď prišol gu d'efki, a hějže tam poboškal, shovarali se, a ona mu hñed', že kad'e si priš? Pres zahradu, či po cest'e? Pres zahradu. Vid'el si tam tu kopu hovna? Ja som srala. ⁴⁹⁸

24. Volt két szomszédasszony, szemben laktak, úgy, hogy volt két házuk, szembe volt a házuk és mindig veszekedtek, nem egyeztek. Nem tudott az egyik mit csinálni neki mérgében, merthogy verekedni nem fog, mindig kiabáltak egymásnak, hát ő már nem fog kiabálni. Elment az ura reggel dolgozni, ő meg kiállt az ajtóba, lehúzta a szoknyáját vagy bugyiját, és csupasz segget mutatott neki. Ott volt sokáig és jött az ura délbe ebédre. Azt mondja neki, na, anyu, mit főztél? Hagyj békét, reggeltől itt vagyok. Na eredj, főzzél valamit, majd addig én állok itt. Lehúzta a nadrágját és a szomszéd asszony kíváncsi volt. Nem nézett oda, ő már nem nézett oda, le volt sajnálva, hát csak állj ott. De kíváncsi volt, hogy jött az ura haza, hogy reggeltől ott van, hogy mit fog mondani neki az ura. És akkor a szomszéd asszony kinézett: na hál'Istennek, hogy már a beled is csüng.

⁴⁹⁷ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924. A szójátékot néhány év elteltével ismét elmondta.

⁴⁹⁸ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

Buli dva susedi a vždi se vad'ili, ňemerili se, a jedna už ňeznala čo robiť od jedoh, ta sťahla, kabat dvihla hore, nadragi dole a holu riť ukazovala. A tam stala, dluho, dluho tam stala, a už suseda tam aňi ňehleďela. Ale ona lem tam stala. No na obed jě priďe muž, no Hanko, či Mirko, či jak se volala, čo si varila? Ňejeduť me, nič som ňevarila. Od rana tu som zehnutá. Ic, uvar dačo, ja buďem tu, zehňem se, a sťahnul nadragi a on tam bul, dotel kim ona dačo uvarila. A tam ta ňehleďela od rana dluho, ale fiedi bars bula, kcela znat', že čo povi teraz jě muž. Ta keď zazrela, čo tam urobila: lem nak už ti bale t'ču!⁴⁹⁹

25. Podal jeden človek Kristus Panovi:

- Ňepodal si, že treba ist'.
- Ňepodal som ti? Dal som ti značiť. Ňevid'íš tak, jak si vid'el, zubi som ti vzal, hluhi si, vlasi maš biele, ňedal som ti znat'? Mož si znat', že ist' treba.

Egy öreg azt mondta a Jóistennek, hogy:

- Nem mondtad Jóisten, hogy menni kell.
- Hát nem mondtam neked? Nem adtam tudtul neked? Elvettem a látásodat, nem látol úgy, nem hallsz úgy, ahogy hallottál, vlasi maš biele, megöszültél, zuboh ňemaš, šicko som ti dal značiť, mož si znat', že ist' treba. Hát bizony menni kell.⁵⁰⁰

26. Bulo tag, že prettim vela d'eťoh bulo. Ale zato do kost'ela išli. A odějšla mama do kost'ela a d'eťi nahala doma. A hějze d'eťi jake plane buli, že postavi dala kapustu, lebo dajaki obed a išla do kost'ela, ta hějze jeden plakal a jeden to robil, najveksi išol do kost'ela za mamu. Pretim bul plno kost'el, phal se tam pomezi luďe a vid'el, že nahoru, na **sósėku** farar je a kriče, hlope, f tim bielim košule, ňevideľ si moju mat'? Štttt! Luďe mu. Čo čittt? Janko plače, Zombek se srat' pita, kapusta fuči... meg sorba, már elfelejtettem, hogy mi mindent összebeszél.

Elment a mama templomba és a sok gyereket itthon hagyta, de ugye hát régen jártak templomba, és ugye feltette az ebédet, a gyerekeket ugye elintézte, amennyire tudta, és aztán hol az egyik, hol a másik sírt, lehet, hogy verekedtek is, és a legnagyobbik fogta magát, oszt elment a templomba az anyja után. Bemegy a templomba és lássa, hogy fent a szószéken a pap fehér ingbe van. Kiabál: ember, abba a fehér ingbe, nem láttad az anyámat? S az asszonyok mondják neki: csicsicsitt! Mit csittt? Janko sir, káposzta fut, Zombek se srat' pita.⁵⁰¹

27. Ta davno už to bulo, bo stare roďiče mi hovorili to, že bosorki sa. A pohovorili, že jak buli bosorki. A to lem v noci hod'ili, a na križni cestoh se shadzali. A velo kravi pohubili, čo ňedali mleka, a ja som mala jednu kravu taku, čo oťelila se mi a ňedala mleka, za peť tiždňe dala, a potom ňedala. Ťelatku ňeznala som dať mleka. No a potom, že ta predam hu, ta nač je mi ta krava, keď ňeda mleka. Ta šikovali sme hu do Miškolca, že predame, do jarmoku. A jag sme išli, ta na Tetenvárom z jarki jedna žena se ohlasila gu nas, že gďe

⁴⁹⁹ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

⁵⁰⁰ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

⁵⁰¹ Adatközlő: Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.

šikujeme kravu? Ta podali sme, že do jarmoku. A už to ňedaleko bulo zas dobri kilometer jarmok, jag zme se zhovarali z tu ženu, ta ňe že sme shovarali, len par slov podala a krava take vimeno mala, čo do jarmoku, keď som išla, ta každi večer, že ta kelo mleka da ta krava? Take vimeno mala a ta ja som ňeznala čo podat', že ňepodala som, že kelo dojim, ta lem tak meňej som podala, bo ta bala som se, ta jak povim, keď som ňedojila vela mleka. No ale ta kupili hu a to podali, že taka dobra krava. No ta dobra fajta bula a to hovorili, že bosorki hu pohubili. Aj svet'ila som, doňesla som s kost'ela taki boži mir aj one že posvetit' treba a že ftedi bosorki odejdu.

Azelőtt mondták, hogy vannak boszorkányok a régi szüleim, még a dédnagymamám, már az édesanyám is sokat mondott arról, hogy vannak boszorkányok. Hát mostan ezt nem hiszik, de hogy volt azelőtt, azt mondják, hogy volt. És nekem is volt egy tehenem, és ta ja som mala jednu kravu, že ... és hogy eladom, mert hogy nem tudtam semmi hasznát venni, mert nem adott tejet. És megellett, még a kis borjúnak se. Öt hétig jó volt minden és utána úgy elapadtott a tej, hogy nem volt nála tej. És háthogy vigyünk a vásárba, hát z Novej Huti do Miškolca, már megint szlovákul...Bükkszentkeresztről a vásárba mentünk Miskolcra, hogy eladom a tehenet és ahogy mentünk, Miskolctól nem messze a vásártól, egy öreg nénike szólt, azt mondja, hova viszik a tehenet? Hát vásárba viszik. Jaj, azt mondja ez olyan jó fajta, én azt ismerem. Hát csak ennyi volt az egész, mi meg csak mentünk tovább, de a vásárig a tehén annyira megtölglyelt, hogy nem hittük, hogy ez. Mitől? Lehet, hogy ez az asszony megengedte. Hát azt mondta, hogy én ismerem ezt a fajta tehenet. Hát hogy ő volt-e az a boszorkány, de ezt én nem ismertem. Ez egy öreg asszony volt és egy ilyen kis batyu volt a hátán. És hát ahogy mentünk a vásárig a tehén úgy megtölglyelt, hogy én magam is csodálkoztam. És mindenki körül állt a tehén körül, hogy mennyiért adom, és hogy mennyi tejet ad, hát nem mertem szólni sok tejet, mert nem adott tejet, csak ilyen minimális tejet adott. Úgyhogy két-három litert, hát egy erős téhénnél nem annyit szoktak, de tizenöt litert és hát aztán csak eladtam, Varbóra adtam. Hát aztán hallottam, hogy nagyon jó tehén lett. És hát magam is csodálkoztam rajta, hogy ez az asszony segített, tényleg boszorkány volt ő, tényleg boszorkány ízében volt a tehén? Hogy ez megváltotta, ez az asszony? Ez így volt.⁵⁰²

28. A másik ember, ezt úgy hívták, hogy Romenda Gusztáv. A felesége nem volt bükkszenti, itt volt háza, ahol a Rebeka néni, Pontosék. Hát hogy ő akarja látni, hogy valóban vannak-e boszorkányok. Hát mondták neki, hogy kell készíteni ilyen széket és ezt karácsony éjszakáján el kell vinni a templomba, és hogy utána, ha gyön ki és akkor meg fogja látni a boszorkányokat. Hát látta is ő, hát ahogy mondják, hogy látta, mert nagyon össze is verték, és aztán meg is halt. Egy két hónap múlva, hogy attól, hogy megverték a boszorkányok. És hát voltak többen is, hogy boszorkányok zavartak, aki így éjszaka jött a keresztúton és ugye, ő nem tudta, hogy boszorkányok, de mondták, hogy mákot kell vinni magával, már hogyha a boszorkányok üldözik és ezt míg felszedik, nem érik utol. Hát ilyen is hallatszott, de hát hogy...

Ta bosorki ta vela kaďičeho porobili, bo veľmi se ponosovali, a hovori, bul tu jeden hlap, a on to hovoril, že on kcel viďeť bosorki. A že ta jak buďe viďeť, ta že one, stolek buďe robiť. A on to robil, bo to bulo podane, že otkedi treba robiť, no pred kračunem je, čo je za Mikulaša? Ta, že otedi treba Luca nap, ta, že on buďe robiť stolek a že s tím pojďe do kost'ela, bo že to na pulnoci treba ist' s tím a ta viďel on, ta aj nabili ho, tak že

⁵⁰² Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1927.

aj zemrel f tim. Tak ho nabili bosorki. Tak podali, že oteho zemrel. A to keď aj viďeli bosorku, ta bali se podať, že gdo je bosorka, ta to lem tak f sebe trimali, bo že ftedi pobosorija aj teho, čo one, dalej hovori, že gdo je bosorka.

Ta bulo take, čo buli, že raďi bi viďeť, že gdo je bosorka. Že to podali, že keď id'e obzret', nah si veme mak ze sebu. A ta viďel on, bo, že tak tancovali na križni cesto, bosorki. Ta potom začli bežeť za ňim a on už sipal mak a kim to zberali, ta on dotlik takže ňe... ňedohoňili ho.⁵⁰³

Ta vela kad'ičeho bi bulo, ale ta gdo už pamata? Bo mama hovorili šeličo aj oňi, no ta ale lem po starih rod'ičoh to hovorili, že aj oňi mali jednu kravu, a to hovorili, že ňigdaj ňekcela prist' do kapurki. Ta že čo se stalo s kravu, ta a z čordi vždi išla, tu bula jedna stara hiža, a tam bula taka plana maštal, čo gerendi veseli a ona tam véjšla, tam bula. A každi večer, už aj nehod'ili ind'e legelni, lem tam išli a zostala tam. És volt nekem is egy üszőféle, mikor anyósom meghalt. És mikor meghalt és utána ez az üsző nem akart bejönni a kapun. Mindig vagy hárman kellett behajtani, de a kapun úgy jött be, hogy ugrott és ugyanúgy állt az istálló előtt is. És ez nálam történt. Úgyhogy az udvarba még valahogy behajtottuk, de nem tudtuk az istállóba, hogy mit látott, azt nem tudom, de hogy nem ment be. De aztán nagy nehezen csak aztán bejött, de ugyanúgy csinált az istálló ajtóba, vagy a kapuba ment ki, ugrott.

Bulo take, čo aj to pri mŕe se stalo, že mala som jednu jalovicu. A s čordi prišla a ňekcela véjst' do kapurki. A vždi sme aj tromi hu hnali do dvora a keď išla do kapurki, ta skočila, ňeišla, ale skočila, tak se viruťila, skočila. A tak bulo aj do maštaliŕi, že ňekcela véjst' aj tam len tak, že skočila. A taka bula ... szelid volt, jámbor. Ta že čo viďela, čo ňe, a to svekra zemrel a oňi buli popri statkoh. Takže či to viďela, či čo, ňeznali sme, ale to se im potom minulo, ta to trimalo za dva tiždŕe.⁵⁰⁴

29. Boszorkány: ez olyan volt, mint egy ember, maga az ember, nem volt elváltotzatva. De mondták, hogy voltak átváltotzatva békának, hogy varangyos béka, hogy ezek a boszorkányok. És valaki mondta, hogy a kapuban volt ilyen varangyos békája és hogy elhozta a villát és megszurta. És utána megtudta, hogy egy nő volt az, akit megszurtt, de ő egy békába szúrta.

Aj hovorili to, že obraťa se na velke žabi, a jeden hlap, že f kapurke najš, viďel veliku žabu, ta doŕesol vidle a prepíhol tu žabu a potom čul, že žena bula prepíhnuta.⁵⁰⁵

30. Ta, bosorki, to hovorili, že može se, že s kost'ela sme doŕesli svecenu vodu, mirhu, to sme kad'ili, že odéjdu bosorki. Ta že či to odéjšli, či ňeodéjšli...

Ėn is így csináltam, hogy szentelt vizet hoztam a templomból, meg ilyen füstölő izét, tömjént és csináltam is, de nem javított ez.

---

⁵⁰³ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1927.

⁵⁰⁴ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1927.

⁵⁰⁵ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1927.

Vikad'it' – kifüstölni: s kost'ela sme dohlesli svecenu vodu a tim sme posvetili maštal, aj dvere, aj kravu, aj vikad'ili sme, dohlesli sme aj to, mirhu s kost'ela a s tim sme kad'ili.⁵⁰⁶

31. Buhinki: ta pretim, ked' porođila matka d'echo, ta ňevišli s hiži von, kim ňepokrst'ili. Bo že kim ňepokrst'ia, ňesleobodno vijst', bo že buhinki očaraju d'echo. Zato na osem dñi už aj pokrst'ili. A bulo take, čo ňeišli a že vičarala. Take bulo na Starej Hu'e jedna žena taka mulica bula, a mala ona jedno d'echo a tu pod Bagolheđu bula aj z d'eckem a prišli, dagdo išol už po tme, išol od vojsku na sabadšág a že čuje, že plače d'echo, no aj ta matka, ta mulica hovorila gu d'ecku. Ta že on vinšol aš celkem do boku, bo ňekcel ist' popri tim, bo že ňedaleko cesti potom jag išol bliži, ta vždi lepši čul, a to potom, že viznalo, že Mariša se volala. Hođila to aj do d'ed'ini. Pitavala si hleba: daj hleba. Taka hudobna, ňestarali se o ňej.

Volt itt olyan, Bükkszentlászlón ilyen asszony, aki olyan magatehetetlen volt, olyan nem normális. És volt neki egy gyereke, és ahogy jöttek, mer erdön jöttek, hát gyalog jártunk azelött Miskolcra meg gyalog mentünk is, nem volt kocsi, busz vagy valami. És a férjem jött haza szabadságról, hát éjszaka jött úgy tíz óra fele. És csak hallja, hogy gyereksírás van, meg női hang. Hát hogy ő ment, ment, de mikor már közelebb ért volna, elindult ki a hegynek, hogy ne közvetlen mellette megyen. Mert megborzadtott tőle, hogy ki lehet az. És férfi volt és mégis. És hát járt ide és kéregetett.⁵⁰⁷

Vikad'it' – kifüstölni: (psota- baj)

32. Vrkolak: Hoj ta te vrkolak, ta to už len pripovedka bula. Ta ten vrkolak taki bul, že hlap se obrat'il na vrkolaka. Daki inači on bul, jak opica, lebo jaki.

A žena skladala seno.

- No, skladaj seno, ja id'em tam, poda ženi, že tam i tam.

No tak žena skladala seno a o jeden minutu jed'e vrkolak. A žena se bala.

- Hű, Jano, hibaj, bo tu je vrkolak! - kričela.

Ale žena mala vidle ze sebu a na vrh seŋe stala. A ten vrkolak hu kcel hiť, len škubal a škubal. A ona s vidlami vše do vrkolaka. A vrkolak raz je hiťil kabat a strahnul. Ale ženu ňestrhel, len kabat dotrhel. No, dobre. Tak potom už vrkolak ňevihral nič, odejšol. No potom o jeden čas prišol jej muž, ten vrkolak.

- No, čo je Fano?

- Ta odejšol si, kričela som na t'ebe. A tu bul vrkolak. Kcel ma zežrat!

- Juj, tak čo si ho ňeprebila?

Na a išli na obed. No a hlap si potom po obed'e lehnul a žena mu zbačila medzi zubami – s kabata mal.

- Hű to je z mojej sukñi! Joj, tat o ňe vrkolak bul, to moj se obrat'il na vrkolaka!

És ilyen vrkolakok voltak és leharapta a fenyőfát is. Višol na vrh smreka, ked' d'eťi se ut'ekali od ňeho. A smreka zhrizli a smrek se vivalil na druheho smreka, tak ňeznal d'eťi hiťit'. Ale to bars davno bulo. Ešči tedi, ked' bosorki buli.

⁵⁰⁶ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1927.

⁵⁰⁷ Adatközlő: Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1927.

Vrkolak, magyarul? Hát ennek talán nincsen neve. Mer az nem vót sem magyar, sem szlovák, se német, csak ilyen nevet kapott. Hat a vrkolak az olyan vót, hogy szintén kaszáltak kint, a mezőn. Na és mán raktak a szénát, az asszonynak megvót a vidlája, és az ember azt mondja, hogy:

- Klad' pomali tu kopu! Rakd azt a boglyát!

Rakta a boglyát, a szénaboglyát. No, de az ember elment, aztán gyött vissza a vrkolak. Hű, juj! Hat olyan majomhoz hasonló emberalak. Az asszony kiabált, hogy:

- Jano, jano, hibaj! Gyere, mer itt a vrkolak!

No és gyött a vrkolak. Most neki az asszonynak. De az asszony fellépett a szénaboglyára, mer mán magosabban vót, és a vidlával hadonászott. Kergette magától a vrkolakot. De aztán a vrkolak elkapta a szoknyáját, kitépettbőlle egy darabot. No, jól van. Aztán eltűnt a vrkolak, mer látta, hogy nem halad semmire se. Oszt egy idő múlva gyött az ember. Hő, az asszony:

- Hát hol voltál? Itt vót a vrkolak! Alig tudtam elhajtani!

- Mér nem kiabáltál?

- Kiabáltam!

No, jól van. Elvégezték a munkát, mentek ebédre. És hat az ember lefeküdt. És az asszony észrevette, ahogy aludt az ember, foga közt az ő szoknyájából a foga közt. Az asszony meg azt mondja:

- Hí, šak to z mojej! Hiszen ez az én szoknyámbul van! Hát ez az a vrkolak! Hát az én uram is vrkolak!⁵⁰⁸

---

⁵⁰⁸ Krupa András: *Kétnyelvű népi történetek Bükk-szentkeresztről*. In: HOM. Miskolc, 1995. 503. Adatközlő: Takács András 1911.

14. ADATKÖZLŐK

Bátori Katalin 1958.
Bérczi Oszkárné Hegyi Mária 1932.
Béres Lajosné Révész Aranka 1939.
Béres Sándorné Hegyközi Aranka 1927.
Borsodi Lajosné Bükkhegyi Mária 1926.
Czeplédi Pálné Kristek Matild 1926.
Czeplédi Rezsőné Hegedűs Aranka 1928.
Császári Ervinné Hegedűs Mária 1943.
Császári József 1910.
Császári Józsefné Takács Mária 1910.
Cserei Árpádné Jámbor Jolán 1916.
Egerszegi László 1974.
Fehér Miklós 1941.
Fehér Miklósné Ladányi Anna 1945.
Gémesi Károlyné Császári Ildikó 1940.
Halász Oszkárné Kovács Klára 1929.
Halász Rezső 1953.
Hegedűs István 1953.
Hegedűs János 1950.
Kőrösi Jánosné Pontos Anna 1923.
Iványi Emilné Kőrösi Etelka 1930.
Ladányi Ákos 1973.
Ladányi Endre 1938.
Ladányi Endréné Galuska Lujza 1940.
Ladányi József 1919.
Magyar Zoltánné Petrusovics Lujza 1958.
Orliczki Vilmosné Szécsényi Ella 1924.
Rákóczi Józsefné Venczel Olga 1928.
Rózsahegy Józsefné Radványi Anna 1911.
Stuller Jánosné Pontos Matild 1930.
Takács András 1911.

Telekes Antalné Korpás Erzsébet 1954.

Takács Lászlóné Hegedűs Ilona 1928.

Takács Sándor 1948.

Takács Attila 1973.

15. SZÓSZEDET⁵⁰⁹

A

akaci = akácvirág (Robinia pseudoacacia L.)

ale conj. = de, hanem

autov, -a m. = autó

až adv. = -ig

B

babie uši = redős papsapka (Gyromitra esculenta)

babiňec, babinca m. = szénakazal

bale pl. = bél

- **hrube bale** = vastagbél,

- **t'enke bale** = vékonybél

balta, -i f. = döntőfejsze

balt'ička, -i f. = kis balta

Bagolhed', m. = Bagoly-hegy

bagov, -a m. = dohány (Nicotiana tabacum L.)

barki pl. = barka

bat' se imperf. = fél

bečač, -a m. = lángos

belave skalki, kamenek = rézgálic

belmo, -a n. = hályog

betleheměš, pl. betleheměše m. = betlehemező

biela kišasoňa f. = fehér kisasszony

biť, som, bul praes.: **som, si, je – jest – jesto – jestok, sme, st'e, sa**, imp.: **buc, budzme,**

buct'e – buce; perf.: **bul, bula, bulo**; fut.: **bud'em, bud'eš, bud'e** = van

bliha, -i f. = bolha

bližít' se imperf. = közeledik

bobalka, -i f. = guba

bočňak, -a m. = a kemence szájának alsó része

box, boha, pl. bohove m. = Isten

bohati adj. = gazdag

bojtorván m. = apróbojtorján (Agrimonia eupatoria L.)

bok, -a m. = oldal

bolest', -i f. = fájdalom

bolet' imperf. = fáj

bosorak, -a m. = boszorkány (főrfi)

bosorka, -i f. = boszorkány

bót, -u m. = a kemence boltozata

boží hrob = Isten sírja

boží mir = szentelmény

bőjt, -u m. = böjt

brat' imperf. = szed

brat' pec = szedi a kemencét

⁵⁰⁹ A nyelvtani jellemzőket nem tudtam minden esetben pontosan megadni, ugyanis a lejegyzett nyelvjárási szövegek nem tartalmaztak teljes ragozási paradigmákat.

A szószeret reményeim szerint az eljövendő nyelvjárási szótár bázisát képezi.

brestofka, -i f. = szilfagomba
breza, -i f. = közönséges nyír (Betula pendula Roth)
brezova voda = a nyírfa nedve
brunatňit' imperf. = megbarnul
brunatňi pec = megbarnul a kemence, a mészkő
bučňa, -i f. = zsenge bükkfalevél; bükkfaerdő
buhňak, -a m. = váltott gyerek, a buhinka gyermeke
buhinka, -i f. = buhinka (meztelen, szőrös testű, nagy mellű női alak, aki saját gyerekeit egészséges gyermekre cseréli)
buk, -a m. = bükkfa (Fagus silvatica)
bukove čemeti = bükkfa csemete
bukove drevo = bükkfa
bukove semeno = bükkmakk
bukvica, -i f. = bükkmakk.
bunda, -i f. = bunda
bunko = bot (Siposnál még **bunkov**, -a m.)
butka, -i = sátor

C

cabaňa, -i f. = roszsz, kövér nő
cabda, *capunda*, -i f. = esetlen, alaktalan nő
capkat' imperf. = fröcsköl
capnut' imperf. = leesik (esetlenül, szétterülve)
capundar, -a m. = nehézkes, kövér férfi
ced'ak, -u m. = tejesedény
cedula, -e f. = cédula
celi adj. = egész
cesnak, -u m. = fokhagyma (Allium sativum L.)
cesta, -i f. = út
cibula, -i f. = hagyma (Allium cepa L.)
cicat' imperf. = szopik
cicafka, -i f. = orvosi atracél / bárányfestő / szopóka (Anchusa officinalis)
cickafark = cickafark (Achillea millefolium L.)
cicmorove semienki = gilisztatűző varádics
Cíco = szopó (gúnynév)
cist'ec, *cisca* m. = tisztesfű (Stachys recta L.)
comb, m. pl. *combi* = comb
cuker, *cukru* m. = cukor

Č

čagan, -a m. = csákány
čamrava d'et'i – csapat gyerek (kissé negatív ért.)
čapkat' imperf. = csepegtet; csapkod
čelad' – család
čelo, -a = homlok
čelust'a, -i f. = a kemence szája
čemer m. = csömör, gyomorrontás
černi adj. = fekete
čerňica, -i f. = vadszedér (Rubus fruticosus L.)
černa ňed'ela = fekete vasárnap
černa šatka = fekete kendő

černe šati = fekete ruha
černi koreň = fekete nadálytő (Symphytum officinale L.)
černi koreň = kecskepicsarózsa (Hellaborus purpurascens W. et. K.),
černokňazník, černi kňaz m. = garabonciás
čertom richtár = pajkos gyerek
červení adj. = piros -
čizma, -i f. = csizma
človeče lajno = emberi ürülék
človek, -a m., pl. *lud'e* = ember
črevo, -a n. = bél
črngotat' imperf. = csörget
čutak, m. = szalmacsutak
čutek, čutka m. = fenyőtoboz
čo, gen. čeho, dat. čemu, lok., instr. čim conj. = mi
čorda, -i f. = csorda
čudofal = csattanómaszlag (durman obyčajný, Datura stramonium L.)

D- Ď

dagdo pron. = valaki
dar, -u m. = ajándék
dat' perf. = ad, tesz, rak
d'echo, -a d'et'i pl. n. = gyerek
d'ed'ina, -i f. = falu - *z d'ed'ini do d'ed'ini* – faluról falura
d'efče, d'efčata n. = lány
d'efka, -i f. = lány
d'ed'ina, -i f. = falu
deka, -i f. = deka(gramm)
d'en, dňa m. = nap
deščička, -i f. = kis deszka
d'et'i pl. = gyerekek
d'ira, -i f. = lyuk, odú
d'iravi zub = lyukas fog
d'ive slivčki pl. = kökény (Prunus spinosa)
dluhi adj. *dluho* adv., *dľuhši* kompar. =hosszú
dľužník m. = adós
dobližiť' perf. = leközelít (kitermelt fát)
d'ód'ser m. = gyógyszer
dohan, -u m. = dohány (tabak, Nicotiana tabacum L.)
doktor, -a pl. *doktore* m. = orvos
doňest' perf. = hoz, elhoz, meghoz
dostat' perf. = kap
drankat' imperf. = kér, kunyerál
drapačka, -i f. = seprő
drevo, -a, n. = fa
drevove mesto = fatelep
drinka, -i pl. *drinki* f. = som (Cornus mas L.)
dručka, -i f. = rúd
dub, -a m. = tölgyfa; tölgy
Dubina, -i f. = hivatalosan Bagoly-hegy
dudva, -i f. = gyom

duhadlo, -a n. = fűjtató
Đur, -u m. = Diósgyőr
Đuran, -a m., *Đuranka*, -i f. = diósgyőri férfi, diósgyőri nő
durit' imperf. = hajt, kerget
duša, -i f. = lélek
dvere pl. = ajtó
dvojka, -i f. = döntőpár
dzingra, -i f. = soványság

E

eščik adv. = még
endžibaba f. = endzsibaba

F

fakla, -i f. = fáklya
farar (fural), -a m. = pap
fašang, -u m. = farsang
fazula, -i f. = bab
fčas na jar adv. = kora tavasszal
fčas rano adv. = hajnalban, korán reggel
feketenadajto = feketenadálytó (Symphytum officinale L.)
feltámadš = feltámadás
fialka, -i f. = erdei ibolya (Viola reichenbachiana)
ftak, -a m. = madár
ftedi, ftedik adv. = akkor
frajer, -a m. = kedves
frištik, -u m. = reggeli
fša, fši f. = tetű
fšad'e adv. = mindenhol
fšivavi adj. = tetves
ftaček, ftačka m. = madárka
furman, -a m., pl. *furmaňe* = fuvaros
furmanka, -i f. = fuvarozás
fusa, -i f. = bajusz
futra, -i f. = a kemence gödrének az oldala

G

gabnut' – kap, elkap
gaboš, -a pl. -e m. = harácsoló
garad'iče pl. = lépcső
gargalizovat' imperf. = gargalizálni
gomboc, -e m. = gombóc
gracki pl. = parajlibatop (Blitum bonus henricus) vagy széleslevelű útifű (Plantago major L.)
grib, -a m. = ízletes vargánya (Boletus edulis)
gujak, pl. *gujače* = bika
guňatko, pl. *guňata* n. = fióka

H

habdza, -i f. = bodza (Sambucus ebulus L.)
had, -a m. = kígyó
hájog m. = hályog
haluškovica, -i f. =

haluza, -i f. = száraz gallyfa
Hamor, *Hamru* m. = Hámor
Hana, *Haňička* = Anna, Annuska
handra, -i f. = rongy
hársfavirág = hársfavirág (*Tilia platyphyllos* Scop.)
heftika, -i m. = tüdőbaj
hicovat' imperf. = izzik
histat' se imperf. = készül
hir'it' perf. = megfog, felfog
hiža, -i f., pl. *hiže* = ház
hižni had m. = házikigyó
hlap, -a m., pl. *hlapi* = férfi
hlapec, *hlapca*, pl. *hlapci* m. = fiú
hlasit' se imperf. = szól, hangzik
hleb, -a m. = kenyér
hlina, -i f. = agyag
hlipat' imperf. = a kemence száján kilobban a láng, *hlipál*
hliva = sárga gévagomba (*Grifola sulphurea*)
holubica, -i f. = kékhátú galambgomba (*Russula cyanoxantha*)
hňevat' se imperf. = haragszik
hňízdo, -a ,n. = fészek
hnusit' se imperf. = undorodik
hod'it', *hod'a* imperf. = jár
holubica, -i f. = kékhátú galambgomba (*Russula cyanoxantha*)
holupka , -i f. = kékhátú galambgomba (*Russula cyanoxantha*)
hora, -i f. = erdő
hore nohami adv. = lábainál fogva, fejfel lefele
horet' imperf. = ég
host'it' se imperf. = vendégeskedik
horkiňa, -i f. = kesrűgomba (*Lactarius piperatus*)
hostovat' imperf. = hosztol, lemér a hosszát és szélességét
hotoví adj., *hotovo* adv. = kész
hovorit' imperf. = beszél
hrab, -a m. = gyertyánfa (*Carpinus betulus*)
hrabove drevo = gyertyánfa
hren, -u m. = torma (*chren*, *Armoracia rusticana*)
hrix, -u m. = bűn
hrmet' imperf. = dörög, mennydörög
hrnek, *hrnka* m. = fazék
hrob, -u m. = sír
hrom, -u m. = villám, mennydörgés
hromňica, -i f. = szentelt gyertya
huba, -i f. = gomba
hubova polefka f. = gombaleves
hudi adj. = sovány, vékony
hurka, -i f. = hurka
hurkova mast' = bélzsír
huseňica, -i f. = vadhús
hvezda, -i f. = csillag
hvošt, -a m. = farok

I

ist', id'em, id'e, idu imperf. = megy

ist' do furmanki = fuvarozni megy

J

jabluko -a, n. = alma

jager, jagra pl. -e m. = erdész

jahoda, -i f. = erdei szamóca (*Fragaria vesca* L.)

jama, -i f. = gödör, a kemence gödre

január, -a m. = január

jarec, jarca m. = árpa -

jasni adj. = fényes, világos

jaščura, -i f. = gyík

javor, -a m. = jávorfá (*Acer pseudo-platanus*)

javorova voda f. = a jávorfá nedve

jazik, -a m. = nyelv

jedavat' imperf. = eszik

jedlička, -i f. = kis fenyő

jeleňov kokot = Phallus impudicus – hadovka smradľavá – erdei szömöröcsög

jesť imperf.: *jim, jiš, ji, jime jit'e, jed'a; jec, jedzme, ject'e; jet, jedla, jedlo* = eszik

ježibaba, -i f. = jezsibaba

joga = közbirtokossági terület

jogoška, -i f. = kis csorda

Judaš m. = Júdás

K

kad'ijaki adj. = mindenféle

kad'it' imperf. = füstöl

kahance ze skla = üvegmécsesek

kakukkfű = kakukkfű (*Thymus vulgaris* L.)

kamila, -i f. = kamilla (*Matricaria chamomilla* L.)

kančov, -a m. = kancsó

kapač, -a m. = kapás, a kapálást végző személy

kapek, kapka m. = csepp

kapurka, -i f. = kapu

kapusta, -i f. = káposzta (*Brassica oleracea* L.)

kapušňarica, -i f. = káposztaleves

kapušňarka, -i f. = hordós káposzta leve

karaj, -u m. = karaj

káša, -i f. = kása

kava, -i f. = kávé

kazat' imperf. = prédikál

kečkelábi = fűrészbak

ked' adv. = amikor, ha

kefa, -i f. = kefe

kéménšepročukor = Negro cukorka

kerovat' imperf. = kerül vmennyibe

kerul, a pl. –e m. = erdész, erdőkerülő
kickat' imperf. = fröcsköl
kijan, -a m. = vasbunkó
kijanka, -i f. = fabunkó
kiptoš, -a m. = ügyetlen, kapkodó
kiritkítovat' = kiritkít
klad'eňi peci = kemencerakás
klaszt', *klad'em* imperf. = rak
klat'ik, -a m. = fadarab
klen, -a m. = juhar
klenova voda f. = a juharfa nedve
kletka, -i f. = kaloda, sarang
klin, -a m. = ék
klobasa, -i f. = kolbász
klopat' imperf. = kopog(tat)
klučova d'ira f. = kulcslyuk
kočeňina, -i f. = kocsonya
kočoňa, -i f. = (feltehetően) vazelin
koh, -a m. = kémény
kohutovat' imperf. = „kohutovál”, a kemence tetején kilobban a láng
koliska, -i = bölcső
komora, -i f. = kamra
konar, -a m. = ág
konska srst' = lószőr
konvalinka, -i f. = gyöngyvirág (*Convallaria majalis* L.)
koreň, -a m. = bors
korom m. = korom
koromčepka, -i f. = koromcseppek
kost'el, -a m. = templom
košar, -a m. = kosár
koze poki pl. = bárányhimlő
körömvirág = körömvirág (*Calendula officinalis*)
kolbasa, -i f. = kolbász
koliba, -i f. = kunyhó
     - *jarmem koliba* – jármas kunyhó
     - *najednufacku koliba* – féloldalas kunyhó
     - *okruhla koliba* – kerek kunyhó
konopka, -i f. = tavaszi csillagvirág (*Scilla bifolia*)
koň, -a m., pl. *koňe* = ló
koňik, -a m. = odvas keltike (*Corydalis cava*)
konvalinka, -i f. = gyöngyvirág (*Convallaria majalis* L.)
kopcem adv. = púposan, teli
kopec, *kopca* m. = a kemence kupolája
kopit'nik m. = kerek levelű kapotnyak (*Asarum europaeum* L.)
kosag (kosak), -a m. = sarló
kost'el, -a m. = templom
košela, -i f. = ing
koštovat' imperf. = kerül vmibe
koťit' imperf. = fiadzik, ellik
kozár, -a m. = sötét érdestinóru (*Leccinum griseum*)

kozedriski pl. = hóvirág (*Galanthus nivalis* L.)
körmenet m. = körmenet
köviróža = kövirózsa (*Sempervivum tectorum* L.)
kračun, -a m. = karácsony
kradnut' imperf. = lop
krava, -i f. = tehén
kravske lajno n. = tehénürülék
krčma, -i f. = kocsmá
krčova matka = pajkos, rossz fiú, lány
kričet' imperf. = kiabál
krik, -u m. = kiabálás, lármá, zaj
Kristus pan m. = Úrjézus
križ, -a m. = kereszt
križik m. = kis kereszt
križna cesta f. = keresztút
krompir, -a m. = burgonya (*Solanum tuberosum* L.)
krumpir, -a m. = krumpli
krumplive cesto n. = krumplis tészta
kruta meta, *krta meta* = fodormenta (*Mentha spicata* var. *crispa*)
kuhiňa, -i f. = konyha
kupit' pf. = vesz, vásárol
kupovar' imperf. = vásárol
kura, -i f. = tyúk
kurarit', -i f. = tyúkszem
kurča, *kurčatka*, -i n. = sárga rókagomba (*Cantharellus cibarius*)
kut, -a m. = sarok
kvačka, -i f. = ágasfa, kampó
kvapkat' imperf. = csepegtet
Kvetna něďela f. = virágvasárnap
kvočit' imperf. = kotlik
kvoka, -i f. = kotlós

L

labdat' imperf. = butaságot beszélni
lábmošáš m. = lábmossa
lanc, -a pl. *lance* m. = lánc
láng, -u m. = láng
langoš, -a m. = lángos
lapat' imperf. = megfog
lebenč m. = lebbencstészta
ledöržölovat' perf. = ledörzsöl
lekvar, -u m. = lekvár
leto, -a n. = nyár
levente m. = levente
ležet', *leža* imperf. = fekszik
ličeňi n. = meszelés
ličit' imperf. = meszel
liečit' imperf. = gyógyít
lipof kvet = hársfavirág (*Tilia platyphyllos* Scop.)
lišaj m. = ekkéma
literka, -i f. = kocsmái italmérő eszköz

lociga, **i** f. = gyenge, híg leves, ital, lötty
lokša, **-i** f. = lebbencs
lopata, **-i** f. = lapát
lórom = lórom, lósóska (*Rumex obtusifolius* L.)
Luca f. = Luca

M

mačka, **-i** f. = macska
Mad'ar, **-a** m. pl. **-e** = magyar férfi
Mad'arka, **-i** f. = magyar nő
madra, **-i** f. = mádra
magočki pl. = papsajt (slez nebadány, *Malva neglecta* Wallr.)
majofka, **-i** f. = májusi pereszke (*Calocybe gambosa*)
mak, **-u** m. = mák(gubó) (mak siaty, *Papaver somniferum* L.)
malina, **-i** f. = málna (*Rubus idaeus*)
mandule pl. = mandula
maslački, *maslagi* pl. = királytinóru (*Boletus regius*)
maslo, **-a** n. = vaj
mast', **-i** f. = zsír
mast'it' si ruku imperf. = bekeni a kezét
maszni adj. = zsíros
maškara, pl. *maškare* = maskarások
maštal, **-i** f. = istálló
maštalňa, **-i** f. = istálló
mat', *mam*, *mal* imperf. = birtokol
mat'erina duška = kakukkfű (*Thymus vulgaris*)
matka, **-i** f. = anya
mazat' imperf. = ken
maža, **-i** f. = mázsa
meh, **-a** pl. *mehi* = zsák
meno, **-a** n. = név
merkovat' imperf. = vigyáz
meso, **-a** n. = hús
mesto, **-a** n. = rakodóhely
miaťánk = Miatyánk
midlo, **-a** n. = szappan
Mikulaš, **-a** pl. *Mikulaše* m. = Mikulás
mili adj. = kedves
mincir, **-a** m. = mérleg -
mirrha, *mira*, **-i** f. = tömjén
Miškolc, **-a** m. = Miskolc
mijesit' imperf. = dagaszt
mlatek, *mlatka* m. = kalapács
mlat'it' imperf. = csépel
mlatka, **-i** f. = jérceali
mleč, **-a** m. = gyermekláncfű (*Taraxacum officinale*)
mleko, **-a** n. = tej
moč, **-u** m. = vizelet
modlit' se imperf. = imádkozik
mokra zimna handra = hideg vizes rongy
mrkva, **-i** f. = sárgarépa

mrtvi adj. = halott
mučeňi = kínzás
mučiť' imperf. = kínozt, gyötört
muhar, -a m. = légyfogó
muha, -i f. = légy
muka, -i f. = liszt - *aj muku davali* – lisztet is adtak
mukiňa, -i f. = galagonya (Crataegus oxyacantha)
mulatovat' se = mulatni
mumuška, -i f. = mumus
muderkiňa, -i f. = okos nő, aki mindenhez ért
muš, *muža* m. = férfi, férj
mutni, *pomuťeni* adj. = zavaros

N - Ň

na jar = tavasszal
na lačni žaludek = éhgyomorra
nabit' perf. = megver
nabrat' perf. = merít
nadragula, -i f. = nadragulya (Atropa belladonna)
nakislo adv. = habart (étel)
najs, *najst'*, *najd'em*, *najšol* imperf. = talál
naklast' perf. = rárok, rátesz
nakrmít' perf. = megetet
nanosít' perf. = összehord
napajani valov = itató vályú.
napajat' perf. = itat
napest', *napečem* perf. = megsüt
narod'it' se perf. = megszületik
narubar' perf. = fát vágni
nazberat' perf. = összegyűjt
nazbirat' perf. = összegyűjt
ňebantovat' imperf. = nem bánt, nem zavar
ňilaš, -a m. = nyilas
nōka, -i f. = nő
noha, -i f. = láb
nove prut'iki = újjulat
novi rok = újév

O

obed, -a m. = ebéd
obedovat' imperf. = ebédel
oberat' imperf. = begyűlik, begennyesedik (testrész)
oblivat' imperf. = öntöz
obloška, -i f. = a mézskemence boglyájának támaszát alkotó belső kövek
obrat'it' perf. = megfordít
obrat'it' se perf. = átváltozik
obrusek, *obrúska* m. = terítő
obšipka, -i f. = a mézskemence boglyájának támaszát alkotó külső köréteg
ocet, *octa* m. = ecet
octova voda = ecetes víz
odist', *odid'em* perf. = elmegy

odmamot'it' perf. = elvarázsol, becsap
odrubat' perf. = levág (végtagot)
oheň, ohňa m. = tűz
ohlasit' se perf. = megszólal
oko, pl. oči n. = szem
okopovat' perf. = megkapál
olej, -u m. = olaj
olomecet = ólomecet
olomeceteš handra = ólomecetes rongy
omša, -i f. = mise
oňest', oňesem perf. = elvisz
oparit' perf. = leforráz
opica, -i f. = majom
opkruťit' perf. = beteker, becsavar vmibe
opucovat' pf. = megtisztít
orex, oreha m. = dió
orehove list'e = diólevelek (Junglaus regia L.)
ortofka, -i f. = ortókapa
osičňak = nyárfa-érdestinóru (Leccinum duriusculum)
osipki pl. = rózsahimlő
oslovit' perf. = megszól
ostat' zavisli naňho perf. = függ tőle
ostrica, -i f. = éles fű
otpust, -u m. = búcsú
ovesit' perf. = felakaszt
ovoc, -i f. = gyümölcs

P

pačit' se imperf. = tetszik
padláš, -u m. = padlás
pajser, -a m. = vasrúd
palenkova skleňička = hosszúnyakú pálinkás üveg u,8jmm,u8,u8
palec, palca m. = ujj, hüvelykujj
palenka, -i f. = pálinka
palit' imperf. = éget
pap/pop, -a m. = a kemenceboltozatot lezáró nagy kő
paradička, -i f. = paradicsom (paradajka, Solanum lyc.)
paradni adj. = parádés, díszes
parazol, parapli, parapla = nagy őzlábgomba (Macrolepiota procera)
parit' se imperf. = inhalál
pasirozovat' imperf. = átpasszírozni
patika, -i f. = gyógyszerár
pata, -i f. = sarok
patik, -a pl. *patiče* m. = kis fadarab
patka, -i f. = a kemencegödör legalja
pavučina, -i f. = pókháló
pec, -i f. = mészkemence
pecka, -i f. = kis kemence
pec, -i f. = kemence, mészkemence
pekni adj. = szép
pemetefű = pemetefű (Marrubium vulgare L.).

peňaze pl. m. = pénz
perac, -a m. = perec
perecke = lila pereszke (*Lepista nuda*)
pes, *psa* m. = kutya
pesina, -i f. = rossz nő, lány
pestrak, -a m. = *Polyporus squamosus* – trüdik šupinatý - pisztrícgomba
petruška, -i f. = petrezselyem (*Petroselinum sativum* Hoffm.)
pila, -i f. = keresztfűrész
pilit' imperf. = fűrészrel
pismo, -a m. = levél, írás
plač, -u m. = sírás
plahta, -i f. = lepedő
plani adj. = rossz
planka, -i f. = vadalma (*Malus sylvestris* M. communis ssp. *Acerba*); vackor (*Pyrus communis*)
planki pl. = vadon termő gyümölcs
plakat' imperf. = sír
plat, -u m. = fizetés, bér
platit' imperf. = fizet - *s tim platil* – ezzel fizetett
pleva, -i f. = pelyva
plěňina, -i f. = töltelék
plot'ik, -a m. = mészakótámaszték
plučník, -a m. = pettyezetett tüdőfű (pl'ucník lékařský, *Pulmonaria officinalis*)
podojit' perf. = megfej
pod'pinkí pl. = ízletes tőkegomba (*Kuehneromyces mutabilis*)
pohod'it' perf. = bejár
pohorkavi adj. = kesernyés
pohubit' perf. = megront
poklast', *poklad'em* perf. = rárak, felpakol
pokopat' perf. = megkapál
pokrutki pl. = vese
poleno, -a n. = fadarab
polenko, -a n. = fadarab
poldecofka = féldecis kocsmái italmérő eszköz
poličeni adj. = kimeszelt
politerka = félliteres kocsmái italmérő eszköz
položit' perf. = rátesz
pomast'it' si perf. = beken (testrészt)
ponuknut' perf. = megkínál
pomodlit' se perf. = elimádkozik
Popelova streda f. = Hamvázószérda
posolit' perf. = megsóz
post'elka, -i f. = méhlepény
pop, -a m. = a kemence teteje, a kemence szájának teteje
poprahat' pf. = befog (lovat)
popratani adj. = kitakarított
porubat' perf. = felvág, összevág, darabol
posekat' perf. = felaprít
poskladat' do kletki perf. = sarangba rak
post'it' se imperf. = bőjtől

posvet'it' perf. = megszentel
pošlapat' perf. = megtapos
pošt'ipit' perf. = kettévág, kettéhasít
poštrajat' perf. = összevesz
pot'ahovat' imperf. = lehúz
potkova, -i f. = patkó
potrňofka, -i f. = tövisaljagomba (*Rhodophyllus clypeatus*)
poumivat' se perf. = megmosakszik
povedat' perf. = mond
povesit' perf. = felakaszt
poviberat' perf. = kihúzgál
povivracat' perf. = felforgat
povozit' pf. = behord, beszállít
pozď'e jeseň adv. = késő ősz
pozď'e večer = késő este
pozdravit' perf. = üdvözl, köszönt
pozret' se nazadek perf. = visszanez
prahofka, -i f. = óriáspöfeteg (*Langermannia gigantea*)
pratat' imperf. = takarít, pakol
pražit' imperf. = pirít, süt
prd'elica, -i f. = hurkaleves
predat' perf. = elad
predavat' imperf. = árul
premrznuti adj. = átfázott, megfázott
prepihnut' perf. = átszúr, keresztülszúr
prepihnuti adj. = át van szúrva, átszúrt
prerut'it' cez hlavu perf. = átdobja a feje fölé
pretki pl. = a kemence elülső része
prihit'it' se perf. = megfogamzik
prihoret' perf. = odaég
prilet'et' perf. = iderepül
prist', prid'em perf. = jön
prist' gu sebe perf. = magához tér
prit'iskat' imperf. = odanyom, odaszorít
privazat' perf. = odaköt
prizirat' se perf. = néz, megfigyel
prosecija f. = körmenet
prso, prsa n. = mell
prut'ik, -a m. = facsemete; vessző
psove mleko (klinčeki bijele) = kutyatej (*Euphorbia*)
psina, -i f. = pajkos leány, jó madzag
pšeniica -i f. = búza
pukat' se imperf. = meghasad
pulnoc, -i f. = éjfél
pupkof čemer = gyomorrontás
püfeteg = óriáspöfeteg (*Langermannia gigantea*)

R

rana, -i f. = seb
rano, -a n. = reggel
rano nalačno = reggel éhgyomorral

rebrik, -a m. = létra
repkar' imperf. = kerepel
rezanka, -i f. = cérnametélt
rixtovat' imperf. = készít, igazgat, igazít
rikinda, -i f. = rossz, ravasz nő; betyár gyerek
ritna hurka = aranyér
riňava mačka = rühös macska
riziki pl. = rizike (Lactarius delicious)
rox, rohu m. = szarv
rozdrobit' perf. = szétdarabol, szétmorzsol
rozkazat' perf. = parancsol
rozkrajat' perf. = szétvág, kettévág
roztrhani adj. = szétszaggatott
rozbrat' perf. = magához térít
rozmarin, -u m. = rozmaring
rozumit', rozumim, rozumja imperf. = ért vmihez
rubat' imperf. = vág
ručka, -i f. = foggantyú
ruka, -i f. = kéz
Rusadla, -i f. = Pünkösdi
rut'it' imperf. = megdob
ruža, -i f. = orbánc

S

s pivovej ruži list'e = pünkösdi rózs levele (Paeonia officinalis L.)
sad'ač, -a m. = az ültetést végző személy
sad'it' imperf. = ültet
samotni adj. = magányos, magának való
saricil, salicin m. = szalicil
sed'er' imperf. = ül
sedle mleko = aludttej
sednut', sedňem, sedňu perf. = leül
sednut' (dakemu na prs) sedňe, sedol perf. = ráül (vkinek a mellére)
seġfű = szegfű
sék m. = szék
sekera, -i f. = balta
semeno -a n. = mag
sertartáš m. = szertartás
shadzat' se imperf. = gyülekezik
shovarat' se imperf. = beszélget
Silvester, -a m. = Szilveszter
sind'ak = változékony tinóru (Boletus luridus)
sipat' imperf. = szór
skala, -i f. = kő
skapat' perf. = eltűnik; meghal
skleňička, -i f. = gyógyszeres üveg
sklenka, -i f. = kis üveg
sklep, -u m. = bolt
sklepak, -a m. = boltkő, a boltozat egy darabja
skokan, -a m. = béka
skura, -i f. = faháncs

slamka, -i f. = szalmaszál
slašina, -i f. = szalonna
slimak, -a m. = csiga
smetana, -i f. = tejföl
smola, -i f. = fenyőgyanta
smreček, *smrečka*, pl. *smrečki* m. = fenyőfapalánta, csemete
smrečina, -i f. = fenyves, lucfenyőerdő; erdőművelés
smrečináš, -a pl. -e m. = erdőművelő
smrečkove čemeti = fenyőcsemete
smrek, -a m. = lucfenyő (smrek obyčajný, Picea abies)
smrtna omša = gyászmise
smrtni adj. = gyász-
smutni adj. = szomorú
smrža, -i f. = ízletes kucsmagomba (Morchella esculenta)
sódabikarbóna = szódabikarbóna
soft m. = szörp
sol, -i f. = só
somarski kašel = szamárköhögés
soška, -i f. = ágas rúd, amellyel a gallyfát tölték be a kemencébe
spadnuti adj. = le van esve (mandula)
spagruki adv. = visszakézből
spivat' imperf. = énekel
spraviti' perf. = (el)készít
spuhlina, -i f. = puffadás (pl. arcon)
srco, -a n. = szív
starec, m. = öreg
stanut', *staňem*, *stanul* perf. = feláll, feltámad, felkel
stanut' se = történik
statek, *statku* m. = jószág
stík, -a m. = hosszú rúd
st'eškat' se imperf. = neheztel
stolek, *stolka* m. = kis szék
strašiti' imperf. = ijesztget
strčiti' perf. = meglök, megbök; bedug
strmovat' imperf. = meredezik, emelkedik, emel
strom, -a m. = (karácsony)fa
stuhnut' perf.: megkeményedik, megszilárdul
stuška, -i f. = szalag
suhár, -a m. = lábon kiszáradt fa
suha handra = száraz rongy
suhoti pl. = *agos* gyerek
svatek, *svatku* m. = ünnep
svatí adj. = szent
svatost' = oltáriszentség
svecena voda f. = szenteltvíz
svet'ena voda f. = szenteltvíz
sveceni adj. = szentelt
svet'it' imperf. = szentel
svrblance, *svrblance* pl. = rühösség
svička, -i f. = gyertya

svinska mast' = disznózsír
Szent László fű (horec krizatý, *Gentiana cruciata* L.)

Š

šajti pl. = ölfá, tűzifa, hasábfa
Šalan, -a m., *Šalanka*, -i f. = sályi férfi, sályi nő
Šalske rubisko = dülönév, magyar megfelelője nincs
šampion, -a m. = csiperke (*Agarius campester*)
šárkáň, -a m. = sárkány
šati pl. = ruha
šatka, -i f. = kendő
ščelustňa skala f. = a kemence szájának köve
ščipane pl. = dorongfa, hasábfa
šegitovat' = segíteni
šicko, *šicek*, *šicka pron.* = minden
šidlo, -a n. = cipészár
šipki pl. = csipkebogyó (*Rosa canina*)
šipkov lekvár = csipkelekvár
škamra, -i f. = csipa
škamrave oči pl. = csipás szem
šlog, -u m. = favágás
šlogar, -a pl. -e m. = favágó
šóšborses = sósborszesz (*Diana*)
špata, -i f. = csúnya nő
špirtat' imperf. = vájkál
štanga, -i f. = vasrúd
ščat' imperf. = vizek
št'edri adj. = bőkezű, adakozó
štrajtat' se imperf. = vitatkozni, összeveszni
štriksa, -i f. = kedves, vidám lány
šturit' imperf. = bedug, betöm
šturit' si imperf. = bedug, betöm
štvrdlak, -a m. = ételhabaró eszköz
šuhnut' perf. = megüt valakit
šupst'ilni adj. = csinos, helyes
šurc, -a m. = kötény

T- Ě

tájog m. = tályog
tancovat' imperf. = táncol
taňir taňer, -a pl. *taňere* m. = tányér, gödör, ahova a facsemetét ültetik
tarat' imperf. = fecseg, locsog
tarisňa, -i f. = tarisznya
tengerihad'ma = tengerihagyma (*Scilla*)
t'eplo mleko = meleg tej
t'eplo, -a n. = meleg
tideň, *tídňa* m. = hét
t'iho adv. = csendben

t'iho, -a n. = csend
t'iskat' imperf. = szorít, nyom
tmavi adj. = sötét
toboze pl. = fenyőtoboz
trava, -i f. = fű
trebalo adv. = kellett
trepat', *trepem* imperf. = ver, csapkod
trimat', *trimem* imperf. = tart v. meddig
trnki pl. = kökény (*Prunus spinosa*)
trojička, -i f. = szentháromság
trojka, -i f. = alapvető munkaszervezeti egység a bandán belül, három fő együttműködése
trokar, -a m. = csapolásra szolgáló orvosi műszer
troskavica, -i f. = csattogó szamóca/csattanó eper (*Fragaria viridis*)
truhla, -i f. = koporsó
Tučni štvrtek = Nagycsütörtök, torkos csütörtök
tudóš, -a m. = tudományos, halottlátó, jós
tüdőbaj m. = tüdőbaj
tüš = tüsző
tvar f. = arc

U

ud'it' perf. = füstöl (füstölőben)
uho, *uši* n. = fül
ujukat' imperf. = jajgatni
ukvačit' pf. = felakaszt
ukradnut' perf. = ellop
umivat' imperf. = megmos
urobit' perf. = megcsinál
uvarit' perf. = megfőz

V

v jeseň adv. = ősszel
v let'e adv. = nyáron
vaclafka, -i f. = gyűrűs tuskógomba (*Armillarella tabescens*)
vada, -i f. = vita
vad'it' imperf. = veszekszik
vaha, -i f. = apró mészakő
vahovat' imperf. = apró mészakővel kirakni, beszórni, *vahoválni*
vajco, -a n. = tojás
valušni adj. = valós, igaz
vapena skala = mészkő
vapeni adj. = mész-
vapeňica, -i f. = mészgödör
vapno, -a n. = mész
vapnova voda = meszes víz
vapňar, -a pl. *vapňare* m. = mészégető
variálovat' = variálni
varit' imperf. = főz
vata, -i f. = vatta
vécé = vécé
večer, -a = este

vejsť perf. = bejön
večera, -i f. = vacsora
vedro, -a n. = vödör
velikí adj. = nagy
Velka noc = Húsvét
velka omša = nagymise
Velke Dilače = Nagy-dél (hegy)
Velki piatok = Nagypéntek
velki tíd'en = nagyhét
vertlíkí pl. = olyan emberek, akik maguknak mindent megteremtének, nem szorulnak másra, mindenük megvan
vičarat' perf. = kicserél
vihoreni adj. = ki van égve (a kemence)
vihoret' perf. = leég, kiég
vikad'it' perf. = kifüstöl
vikiska, -i f. = élesztő
viličít' perf. = kimeszel
viloska, -i f. = a mészkemencebogyát egy sorban körbevevő apró kőréteg
vikladat' imperf. = kirak
viklut' perf. = kikel
vikopat' perf. = kiás
vikurit' perf. = kifűt
viložít' perf. = kitesz, kirak
vimazani adj. = kikenve, kikent
vino, -a n. = bor
vinst' perf. = kimegy
vinšovat' imperf. = köszönt
vipalit' perf. = kiéget
vipárolgovat' perf. = elpárolog
vipít' si perf. = megiszik
viplašit' perf. = elijeszt
vipucovat' perf. = kitisztít
virrastovat' se = virraszt
virubat' perf. = kívág (fát)
visavače na vino = üveglopók
viset' imperf. = lóg, függ
visknut' perf. = kiszárad
vispovedat' se perf. = gyón
višlíhtovat' = kiken
viťahnut' perf. = kihúzz(gál)
vitat' imperf. = üdvözl
viťat' perf. = belecsap
viťat', vitñem, viťal prf. = kívág, letarol (fát, erdőt)
viťiskat' imperf. = kinyomkod
vivarit' perf. = kifőz
vivratit' se perf. = kidől
vivret' perf. = kiforral
vižinat' s kosakem perf. = lesarlóz
vlčelňík, -a m. = farkasboroszlán (Daphne mezereum)
voda, -i f. = víz

vodna baba f. = vízi bába
vodna pana f. = vízi szűz
vol, -a m., pl. *voli* = ökör
voňgdaj adv. = múltkorában, valamikor
voz, -a m., pl. *vozi* = kocsi, szekér
vozit' imperf. = szállít, fuvaroz
vraškiňa, -i f. – boszorkány, csúnya nő
vred, -u m. = kelés
vrkolak, vlkolak, -a m. = farkasember, küldött farkas
vzat', vezňem, vezňi – vem perf. = elvisz, elvesz

Z

z bodzi kvetki = bodzavirág (Sambucus nigra L.)
za findžu = egy csészével
zabit' perf. = megöl
začat' se perf. = elkezdődik
zadarmo adv. = ingyen
zadix, zadihu m. = asztma
zahrada, -i f. = csemetekert
zakrit' perf. = betakar, lefed
zamočit' perf. = benedvesít
zapaleni adj. = meggyújtott
zapatit' perf. = begyűjt, meggyűjt
zapraska, -i f. = rántás
zapraveni adj. = rántott, rántásos
zasadit' perf. = elültet
zasliňit' perf. = benyálaz
zat'atí adj. = makacs, konok
zatrepani adj. = habart
zavarit' perf. = befőz, belefőz
zavazat', zavažem perf. = megköt
zavisli adj. = függő
zbirat' imperf. = gyűjt, szed
zdrave n. = egészség
zebrat' perf. = elvesz
zeleni adj. = zöld
Zeleni štvrtek = Nagycsütörtök
zelezňik, -a m. = vassfü (Verbena officinalis L.)
zemret', zemrem, zemrel perf. = meghal
zemreti adj. = holt
zima, -i f. = hideg, tél
Zimna voda = Hősök forrása
zimni adj. = hideg
zimňica, -i f. = láz
zložit' perf. = félretesz
zlupat' perf. = lehéjaz
zmerat' perf. = megmér, lemér
zmok, -a m. = lidércsirke
zmora, -i f. = nora
znat', znam imperf. = tud, ismer
zoč = szemmel verés, megigézés

zohret' perf. = felmelegít
zráňik (zradňik), -a m. = ördög; ellenség
zrubat' perf. = levág, legallyaz
zup, zuba m. = fog
zvarani adj. = leforrt, összeforrt
zvarit' se perf. = leforrt, összeforrt
zvon, -a m. = harang
zvoňit' imperf. = harangozik

Ž

žaba, -i f. = béka
Žabin tov = Békás-tó
žalost', -i f. = fájdalom, bánat
žalud', -a m. = tölgymakk
žaludek, žalutka m. = gyomor
žd'irit' se imperf. = vicsorog, vigyorog
žgripak = pelyhes keserűgomba (Lactarius vellereus – rýdzik plstnatý)
Žid, pl. Žid'i m. = zsidó
žit' (si) imperf.: él
žrat' žerem imperf. = eszik
žito, -a n. = zab
žobrak, -a m. = koldus; folt
žrat' žerem imperf. = eszik
žurló = zsurló, kannamosófű (Equisetum arvense L.)